

ISSN 1857-0461
e-ISSN 2587-3687

AKADEMOS

Revistă de știință, inovare, cultură și artă

Nr. 1 (80) 2026
Supliment nr. 1,
anul 2026

Fondator: Academia de Științe a Moldovei

Înregistrată la Ministerul Justiției pe 25.05.2005, nr. 189

Publicație științifică recenzată, revistă generalistă de interes național

Tipul B

Indexată în bazele de date: INDEX COPERNICUS, ERIH PLUS, GOOGLE SCHOLAR, ROAD, IBN

© Academia de Științe a Moldovei

Drepturile de autor asupra articolelor publicate aparțin autorilor.

Preluarea textelor din revista AKADEMOS este posibilă doar cu acordul autorului.

Responsabilitatea asupra textului publicat aparține autorului.

Opinia redacției nu coincide întotdeauna cu opinia autorului.

Pentru publicarea articolelor și recenzarea lor nu se percep taxe.

Distribuire gratuită.

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Acad. Ion TIGHINEANU (președintele colegiului), Republica Moldova

Acad. Grigore BELOSTECINIC, Republica Moldova

Dr. Tudor BRANIȘTE, Republica Moldova

Prof. univ., dr. Sorin Mihai CÂMPEANU, România

Acad. Mihai CIMPOI, Republica Moldova

M. c. al AȘM Emil CEBAN, Republica Moldova

Acad. Svetlana COJOCARU, Republica Moldova

Dr. hab. Liliana CONDRATICOVA, Republica Moldova

Prof., dr. Sava COSTIN, Germania

Acad. Ioan DUMITRACHE, România

Prof., dr. Vladimir FOMIN, Germania

Acad. Teodor FURDUL, Republica Moldova

Acad. Boris GAINA, Republica Moldova

Acad. Eva GUDUMAC, Republica Moldova

Acad. Aurelian GULEA, Republica Moldova

M. c. al AȘM Ion HADÂRCĂ, Republica Moldova

Prof., dr. Hidenori MIMURA, Japonia

Acad. Victor MORARU, Republica Moldova

Acad. Ioan-Aurel POP, România

Prof. Randy SCHEKMAN, SUA

Acad. Victor SPINEL, România

M. c. al AȘM Veaceslav URSACHI, Republica Moldova

Redactor-șef: Viorica BOGATU (CUCEREANU)

Conceptie grafică: Nicoleta BOGDAN

Machetare, coperta: Liliana CONDRATICOVA

Acest număr este ilustrat cu fotografii de epocă și contemporane din colecția autorilor

Academia de Științe a Moldovei, fondatoarea revistei AKADEMOS, susține politica Accesului Deschis și asigură accesul la publicația în cauză. Revista AKADEMOS se declară publicație științifică cu Acces Deschis, fiind o platformă de mediatizare și promovare a rezultatelor științifice.

Tiraj 300 de exemplare

Periodicitate trimestrială

Versiune online: <http://akademos.asm.md>

E-mail: akademos@asm.md

Adresa: Republica Moldova, MD-2012, mun. Chișinău, Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

Tel. (+373 22) 212381

Imprimat la Editura Alpha MDN Buzău

- 5| **Liliana CONDRATICOVA**
In Memoriam Alexandru Marghiloman. Sesiune de comunicări științifice, 9-10 mai 2025, Buzău
In Memoriam Alexandru Marghiloman. Scientific Communications Session, May 9-10, 2025, Buzău
- 7| **Luiza ROTARU**
In Memoriam Alexandru Marghiloman (1854–1925)
In Memoriam Alexandru Marghiloman (1854–1925)
- 9| **Ioan SCURTU**
Alexandru Marghiloman și primele alegeri pe baza votului universal din România întregită
Alexandru Marghiloman and the first elections based on universal suffrage in united Romania
- 14| **Jipa ROTARU**
Eroism și jertfă la românii de peste Prut. Unirea Basarabiei cu Țara
Heroism and sacrifice of the romanians across the Prut the Union of Bessarabia with the country
- 21| **Alin SPÂNU**
Portretul lui Alexandru Marghiloman în memoriile lui Lupu Kostaki și Alexandru Tzigara-Samurcaș
The portrait of Alexandru Marghiloman in the memoirs of Lupu Kostaki and Alexandru Tzigara-Samurcaș
- 26| **Dragoș-Claudiu AXINIA**
Activitatea lui Alexandru Marghiloman la începutul guvernării conservatoare din 1910–1912, reflectată în cotidianul *Dimineța* (decembrie 1910–februarie 1911)
The activity of Alexandru Marghiloman at the beginning of the conservative governance in 1910–1912, reflected in the daily newspaper Dimineata (december 1910–february 1911)
- 30| **Gheorghe CALCAN**
Moartea lui Alexandru Marghiloman reflectată în presa vremii
The death of Alexandru Marghiloman reported in the contemporary press
- 41| **Valentin CIORBEA**
Însemnările Arhiepiscopului catolic de București Raymund Netzhammer (1862–1945) despre Buzău și Alexandru Marghiloman
Notes of the catholic Archbishop of Bucharest Raymund Netzhammer (1862-1945) about Buzău and Alexandru Marghiloman
- 49| **Constantin COMAN**
Guvernarea lui Alexandru Marghiloman – sub vitregia vremurilor de război
The government of Alexandru Marghiloman under the constraints of wartime
- 56| **Viorel GHEORGHE, Elena GHEORGHE**
Din activitatea politică și parlamentară a lui Alexandru Marghiloman
From the political and parliamentary activity of Alexandru Marghiloman
- 66| **Luminița GIURGIU, Teodora GIURGIU**
Mitropolitul Gurie Grosu – contemporanul lui Alexandru Marghiloman
Metropolitan Gurie Grosu – contemporary of Alexandru Marghiloman
- 76| **Constantin NEAGU**
Alexandru Marghiloman privit prin ochii contemporanilor săi.
Ipostaze ale percepției publice și analiză critică
*Alexandru Marghiloman seen through the eyes of his contemporaries.
Aspects of public perception and critical analysis*
- 83| **Gheorghe NEAGU**
Apusul vieții pământești și funeraliile lui Alexandru Marghiloman, reflectate în presa timpului
The sunset of earthly life and the funeral of Alexandru Marghiloman, as reflected in the press of the time

- 92| **Constantin I. STAN, Marius-Adrian NICOARĂ**
Funerariile lui Alexandru Marghiloman (mai 1925)
The funeral of Alexandru Marghiloman (may 1925)
- 99| **Daniel-Silviu NICULAE**
Crizele începutului de secol XX și politica externă a României reflectată în atitudinea Regelui Carol al României și a ministrului afacerilor străine, Alexandru Marghiloman (iulie-noiembrie 1900)
The crises of the beginning of the XX century and the foreign policy of Romania reflected in the attitude of King Carol of Romania and the minister of foreign affairs, Alexandru Marghiloman (july–november 1900)
- 111| **Mădălina OPREA**
Aspecte din viața privată a lui Alexandru Marghiloman surprinse în imagini de epocă
Aspects of Alexandru Marghiloman's private life recorded in historical photographs
- 128| **Anatol PETRENCU**
Ecouri din negura vremii la trecerea în eternitate a lui Alexandru Marghiloman
Echoes from the mists of time at the passing of Alexandru Marghiloman into eternity
- 131| **Ana PORORO**
Testamentul lui Alexandru Marghiloman
The testament of Alexandru Marghiloman
- 135| **Lidia PRISAC, Ion XENOFONTOV**
Vizitele Reginei Maria (1875–1938) la Chișinău
Visits of Queen Maria (1875–1938) to Chisinau
- 144| **Dan PRISĂCARU**
Intervenția Armatei Române în Basarabia – o necesitate strategică pentru asigurarea securității depozitelor militare și a liniilor de comunicație, restabilirea ordinii interne și apărarea actului Unirii din 27 martie / 9 aprilie 1918
The intervention of the Romanian army in Bessarabia – a strategic necessity for ensure the security of military deposits and communication lines, restoring internal order and defending the union act of march 27 / april 9, 1918
- 153| **Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS**
Două decorații conferite lui Alexandru Marghiloman (1888, 1895)
An Olympic manual for everyone
- 158| **Mircea TĂNASE**
Alexandru Marghiloman – „lordul” elocinței parlamentare românești
Alexandru Marghiloman – the “lord” of romanian parliamentary eloquence
- 165| **Ion XENOFONTOV**
Tipografia societății culturale a românilor din Basarabia („România nouă”)
Printing house of the cultural society of romanians from Bessarabia (“New Romania”)cinematography (1991–2025)
- 169| **Liliana CONDRATICOVA**
Actualitatea și valoarea operei sculptorului Alexandru Plămădeală
The topicality and value of the work of sculptor Alexandru Plămădeală
- 175| **Mihai GOIA**
Armata în *Notele Politice 1897–1924* ale lui Alexandru Marghiloman. Recenzie
The Army in Alexandru Marghiloman's Political Notes 1897–1924. Review

IN MEMORIAM ALEXANDRU MARGHILOMAN. SESIUNE DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE, 9-10 MAI 2025, BUZĂU

Doctor habilitat în studiul artelor, doctor habilitat în istorie **Liliana CONDRATICOVA**
 Academia de Științe a Moldovei

A devenit deja tradiție pentru cercetători să se întrunească la evenimente științifico-culturale – la **Buzău**, în cadrul „Zilelor Alexandru Marghiloman”, ajunse în anul 2025 la cea de-a VIII-a ediție, precum și la **Chișinău**, pentru a celebra curajosul act al Unirii Basarabiei cu România din 27 martie 1918 în Sala Unirii din Palatul Sfatului Țării (actualmente sediul Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău), Sală reparată cu suportul financiar al buzoienilor în frunte cu Primarul Constantin Toma.

Un prim eveniment ce a avut loc la Chișinău și dedicat personalității emblematice a lui Al. Marghiloman a avut loc la 7 mai 2022, în cadrul conferinței științifice „Alexandru Marghiloman, artizan al Unirii Basarabiei cu România – un destin în istorie”, desfășurată în celebra sală istorică, unde la 27 martie 1918 membrii Sfatului Țării au votat Unirea Basarabiei cu România [1]. Au urmat, la 27 martie 2023, sărbătorirea celor 105 ani de la Unirea Basarabiei cu România care a marcat începutul reîntregirii țării și a neamului, prin conferința științifică „105 ani de la Unirea Basarabiei cu România. Unde-s doi puterea crește... Lecția de istorie și demnitate a anului 1918” [2]; conferința științifică din 27 martie 2025 „Chișinău și Buzău pentru Alexandru Marghiloman”, cu prezentarea în premieră în spațiul românesc a volumelor lui Alexandru Marghiloman „Discursuri (1885–1924)”, tipărite de primăria Buzău în anul 2025 [3], precum și alte evenimente desfășurate la Buzău și Chișinău.

În perioada 9-10 mai 2025, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la trecerea în eternitate a omului de stat Alexandru Marghiloman, Primăria Municipiului Buzău și Centrul Cultural și Educațional „Alexandru Marghiloman” au organizat cea de-a VIII-a ediție a „Zilelor Alexandru Marghiloman” cu sesiunea de comunicări științifice cu genericul „In Memoriam Alexandru Marghiloman”. Manifestarea cultural-științifică a fost organizată de către Primăria Municipiului Buzău, Academia de Științe a Moldovei, Universitatea de Stat din Moldova, Asociația Istoricilor

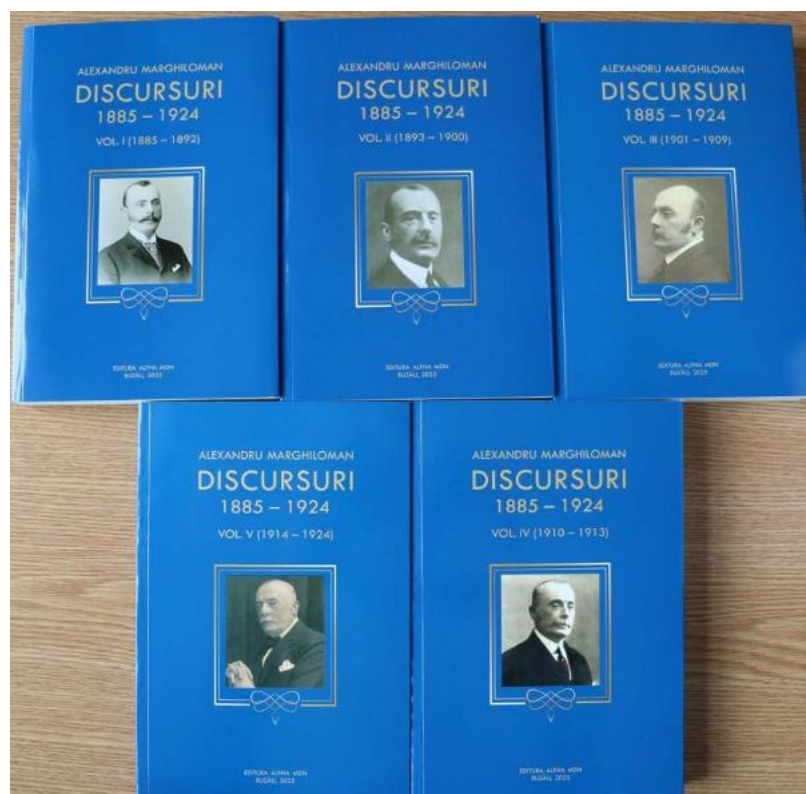

din Republica Moldova „Alexandru Moșanu”, Fundația pentru Cercetări Multidisciplinare, „Dialogica”. Revistă de studii culturale și literatură, Centrul Cultural și Educațional „Alexandru Marghiloman”. Comunicările susținute în cadrul acestei conferințe se regăsesc în suplimentul nr. 1 anul 2026 al revistei „AKADEMOS”, fondate acum un sfert de veac de către Academia de Științe a Moldovei [4]. Ținem să aducem aminte cu recunoștință că comunicările susținute în cadrul conferințelor științifice desfășurate alternativ la Buzău și Chișinău au fost publicate de revista „DIALOGICA” și se află în acces deschis la pagina acestei publicații științifice [5].

Manifestările științifico-culturale dedicate Unirii Basarabiei cu România și cinstirii memoriei prim-ministrului Alexandru Marghiloman sunt pe larg mediatizate în mass-media [6], participanții la conferințele desfășurate la Buzău și Chișinău punând în valoare ample și diverse cercetări întreprinse de istoricii din Republica Moldova și România, care printr-o colaborare strânsă le multiplică reciproc.

Bibliografie:

1. Condraticova Liliana. *Conferința științifică „Alexandru Marghiloman, artizan al Unirii Basarabiei cu România – un destin în istorie”*. În: *Akados*, 2022, nr. 2(65), pp. 11-12, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/11-12_35.pdf; Petrencu Anatol. *Conferința științifică „Alexandru Marghiloman, artizan al Unirii Basarabiei cu România – un destin în istorie”*, <http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=3647> (consultat 15.03.2026).
2. Condraticova Liliana. „Astăzi am făcut istorie”. *Lecție de onoare și demnitate la Chișinău pentru a comemora 105 ani de la Unirea Basarabiei cu România*. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, Ed. 8, 26-27 septembrie 2023. Iași–Chișinău–Lviv: 2023, Ediția 8, pp. 41-45, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/41-45_53.pdf; <https://asm.md/astazi-am-facut-istorie-lectie-de-onoare-si-demnitate-la-chisinau-pentru-consemna-105-ani-de-la> (consultat 15.03.2026).
3. Condraticova Liliana. *Omagiu generației Unirii: o experiență de integrare în spațiul european*, <https://asm.md/omagiu-generatiei-unirii-o-experienta-de-integrare-spa-tiul-european>; Petrencu Anatol. *107 ani de la Unirea Basarabiei cu România*, <http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=4246#more-4246> (consultat 15.03.2026).
4. Revista „AKADEMOS”, <https://akados.asm.md/index.php/akados/ro> (consultat 15.03.2026).
5. Revista „DIALOGICA”, Supliment 1, anul 2022, https://dialogica.asm.md/arhivarevistei/Dialogica/Dialogica_supliment_01_2022.pdf; Suplimentul 1, anul 2023, https://dialogica.asm.md/arhivarevistei/Dialogica/Dialogica_Dialogica_13_2023.pdf; Suplimentul 1, anul 2025, https://dialogica.asm.md/arhivarevistei/Dialogica/Dialogica_01s_2025.pdf (consultat 15.03.2026).
6. Condraticova Liliana. *Jurnal Academic III (Manifestări științifice, culturale și activități statutare ale Academiei de Științe a Moldovei, 1 aprilie – 30 iunie 2025)*. În: *Akados*, 2025, nr. 2(77), pp. 7-20, <https://akados.asm.md/index.php/akados/ro/article/view/10/195>; Eadem. *Jurnal Academic II (Manifestări științifice, culturale și activități statutare ale Academiei de Științe a Moldovei, 2 ianuarie – 31 martie 2025)*. În: *Akados*, 2025, nr. 1(76), pp. 7-2, <https://akados.asm.md/index.php/akados/ro/article/view/44/329>; *Rolul și locul lui Alexandru Marghiloman în Epocă | Conferința România Inteligentă*, <https://www.youtube.com/watch?v=WliSbwMAYWI>, <https://www.antena3.ro/emisiuni/romania-inteligenta/rolul-si-locul-lui-alexandru-marghiloman-in-epoca-conferinta-romania-inteligenta-709307.html>; *Buzău: Manifestări culturale la 100 de ani de la moartea lui Alexandru Marghiloman*, <https://agerpres.ro/cultura-media/2025/05/07/buzau-manifestari-culturale-la-100-de-ani-de-la-moartea-lui-alexandru-marghiloman--1446550>; *Conferința „100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România și rolul politicianului buzoian Alexandru Marghiloman”*, <https://centenarbuzau.ro/manifestari/conferinta-conferinta-100-de-ani-de-la-unirea-basarabiei-cu-romania-si-rolul-politicianului-buzoian-alexandru-marghiloman/>; *Alexandru Marghiloman*, <https://ccam.ro/2025/01/24/alexandru-marghiloman/> (consultat 15.03.2026) ș.a.

IN MEMORIAM ALEXANDRU MARGHILOMAN (1854–1925)*

Colonel de jandarmi, doctor în istorie **Luiza ROTARU** **

E-mail: rotaru_lz@yahoo.com

Inspectoratul General al Jandarmeriei Române

** Colonel de jandarmi, doctor în istorie, component al Biroului Tradiții, Cultură și Asistență Religioasă din Inspectoratul General al Jandarmeriei Române. Participantă la numeroase activități științifice, este organizatorul principal al sesiunilor de comunicări istorice de la Maia, din județul Ialomița, al numeroaselor expoziții internaționale și naționale dedicate istoriei și tradițiilor Jandarmeriei Române, alături de importante instituții din România precum Academia Română, Muzeul Național de Istorie, Academia de Poliție, Asociația Cavalerilor de Clio, ș.a.

IN MEMORIAM ALEXANDRU MARGHILOMAN (1854–1925)

Summary. Alexandru Marghiloman was a prominent member of the Conservative Party, a minister multiple times, and in 1918, during the war, he became Prime Minister of Romania. He accomplished one of the most important acts in our history: the Union of Bessarabia with Romania on March 27, 1918, but he was forced to sign the Treaty of Peace of Bucharest (May 1918), a painful treaty, yet considered by him a strategic necessity. However, he also left us: Marghiloman Coffee, as well as a solid equestrian legacy or Political Notes.

Keywords: Alexandru Marghiloman, minister, war, Prime Minister of Romania, Union of Bessarabia with Romania, Treaty of Peace of Bucharest, Marghiloman Coffee, horse riding, Political Notes.

Rezumat. Alexandru Marghiloman a fost membru marcant al Partidului Conservator, de mai multe ori ministru, și în 1918, în plin război, a devenit Prim-ministru al României. A realizat unul dintre cele mai importante acte ale istoriei noastre: Unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918, dar a fost nevoit să semneze Tratatul de Pace de la București (mai 1918), tratat dureros, dar considerat de el o necesitate strategică. Ne-a lăsat însă și Cafeaua Marghiloman, precum și o moștenire hipică solidă sau *Notele Politice*.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, ministru, război, prim-ministru al României, Unirea Basarabiei cu România, Tratatul de Pace de la București, Cafeaua Marghiloman, hipism, *Notele Politice*.

¹Alexandru Marghiloman s-a născut în anul 1854 la Buzău, într-o veche familie boierească. A urmat studii de drept la Paris, unde a obținut doctoratul, formându-și o educație profund occidentală. Întors în țară, a fost rapid remarcat pentru inteligența și echilibrul său. A fost membru marcant al Partidului Conservator, de mai multe ori ministru – la Justiție, Interne, Externe – și în 1918, în plin război, a devenit prim-ministru al României.

Este greu de imaginat o funcție mai grea într-un moment mai dramatic. România era prăbușită militar, politicienii ezitau, alianțele erau destrămate. Și totuși, Marghiloman acceptă, cu calm și luciditate, această responsabilitate. Nu pentru glorie, ci pentru a salva ceea ce mai putea fi salvat. El însuși spunea: „Mi s-a pus coroana de spini pe cap. Am primit-o.”

* Comunicare susținută în cadrul sesiunii științifice de comunicări din 8-10 mai 2025, Buzău, „In Memoriam Alexandru Marghiloman”.

În același an, sub conducerea sa, s-a realizat unul dintre cele mai importante acte ale istoriei noastre: Unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918. Marghiloman a fost primit inițial cu reticență, apoi cu aplauze la Chișinău, iar el a notat cu emoție în jurnalul său: „La Chișinău, m-am simțit mai român decât oricând.”

A fost nevoit să semneze Tratatul de Pace de la București (mai 1918), tratat dureros, dar considerat de el o necesitate strategică. A făcut-o cu conștiința împăcată: „Semnez cu mâna tremurândă. Dar România trebuie să trăiască.”

Marghiloman a fost un om al faptelor și al tăcerii demne. Nu s-a apărut în presă, nu a cerut favoruri după căderea guvernului său. S-a retras la Buzău, unde și-a trăit ultimii ani în discreție și modestie.

Palatul său – astăzi cunoscut drept Vila *Albatros* – era un centru de rafinament: cu un domeniu format din grădină, alei, sere și una dintre cele mai valoroa-

se herghelii din România. A fost un susținător activ al hipismului, iar caii săi – între care celebrul armăsar *Zor de zi* – au câștigat de zeci de ori Derby-ul României. După o astfel de victorie, Marghiloman ar fi spus: „Caii adevărați nu aleargă pentru glorie, ci pentru sufletul stăpânului lor.”

O întâmplare devenită legendară ne vorbește despre un cal pe nume *Albatros*. Într-o cursă unde nimeni nu îi dădea vreo șansă, după ce a fost suspectat că fusese agitat intenționat, Albatros a terminat pe locul doi, într-o demonstrație de forță și onoare. Marghiloman a spus: „A câștigat ce era mai greu de câștigat: respectul tuturor.” Din acel moment, conacul său a fost numit Vila *Albatros*.

Tot la conac s-a născut și faimoasa „cafea Marghiloman”: cafea amestecată cu rom, băutura preferată de aristocrați și servită cu mândrie în saloanele de altădată. Legenda spune că pentru că a rămas fără apă, un servitor a preparat cafeaua cu rom. Marghiloman a gustat, a zâmbit și a spus: „Lasă, băiete, de azi încolo să fie așa: cafeaua în stil Marghiloman.”

O altă întâmplare amuzantă ne arată umorul său fin. La o întâlnire cu miniștri organizată la conacul său, unul dintre invitați a întârziat mult. Marghiloman l-a întâmpinat zâmbind și a spus: „Domnule ministru, în politică, ca și în hipism, cine întârzie la start rareori câștigă cursa.”

Dar poate cea mai prețioasă moștenire a lui Alexandru Marghiloman este jurnalul său politic, intitulat *Note politice*. Aceste pagini oferă o imagine nemijlocită a deciziilor istorice, a frământărilor și dilemelor unui om aflat în epicentrul unei epoci tulburi. Păstrate de soția sa Maria și publicate după moartea lui la indicația sa de nepoții, notele sunt astăzi surse fundamentale pentru cercetarea istorică.

Din perspectiva mea, ca militar, Alexandru Marghiloman a fost un adevărat comandant fără uniformă. A acceptat funcția de Prim-ministru într-un moment în care totul părea pierdut – ca un ofițer care preia comanda unei unități aflate în retragere, nu pentru a învinge, ci pentru a proteja onoarea.

Deciziile lui au fost amare, dar necesare – exact cum, pe câmpul de luptă, uneori un ordin dur salvează vieți. Marghiloman nu a fugit. Nu a negociat propria reputație. A tăcut și a făcut. A fost demn până la capăt.

Pe front, soldații urmează nu doar ordine – ci caractere. Iar Marghiloman a fost un caracter urmat de cei care simțeau forța demnității sale.

Motto-ul său de viață, reconstituit din paginile jurnalului și relatările apropiaților, spune totul: „Fii drept, fii demn, fii tăcut. Luptă, dar nu te plânge. Muncește, dar nu cere răsplată. Iubește-ți patria mai mult decât pe tine însuși.”

Un om ca Alexandru Marghiloman nu a murit acum 100 de ani. El trăiește în fiecare clipă în care România are nevoie de exemple. În fiecare alegere curajoasă. În fiecare faptă făcută în tăcere.

Numele Marghiloman nu a fost revendicat politic în anii următori, dar moștenirea sa culturală și morală este păstrată de oameni, de locuri, de evenimente ca acesta.

Astăzi, când comemorăm un secol de la plecarea sa, Alexandru Marghiloman ne învață încă o dată ce înseamnă onoarea, curajul, datoria și patriotismul adevărat. Exemplul lui Alexandru Marghiloman ne inspiră mereu.

Acest mare fiu al Buzăului și al României merită veșnică recunoștință. De fiecare dată emoția cu care este readus în sufletul nostru acest om rar, este copleșitoare.

Ca militar, am învățat că nu faptele grandioase definesc un erou, ci tăcerea cu care își poartă datoria. Alexandru Marghiloman nu a purtat armă, dar a purtat greutatea unei națiuni în spate, într-unul dintre cele mai dificile momente ale istoriei noastre. Pentru noi el rămâne un exemplu de comandant fără grad, dar cu o coloană vertebrală de oțel. A fost omul care, în loc să fugă de focul istoriei, a rămas în picioare, calm, drept și demn. Și dacă astăzi noi, cei care purtăm uniforma, putem înțelege mai bine ce înseamnă să-ți iubești țara până la capăt, este și datorită unor oameni ca Alexandru Marghiloman.

ALEXANDRU MARGHILOMAN ȘI PRIMELE ALEGERI PE BAZA VOTULUI UNIVERSAL DIN ROMÂNIA ÎNTREGITĂ

Profesor universitar, doctor în istorie **Ioan SCURTU***

* Profesor universitar, doctor în istorie, membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România din anul 1998. A fost cadru didactic la Facultatea de Istorie, Universitatea din București între 1962 și 2004, apoi la Universitatea *Spiru Haret* și la Facultatea de Arhivistică. A ocupat diferite funcții profesionale: șeful catedrei *Istoria românilor* (1990–2003), Universitatea din București; director general al Arhivelor Naționale (1991–1996); director al Institutului de istorie *Nicolae Iorga* (2001–2006); director general-adjunct al Institutului Revoluției Române din decembrie 1989 (din 2004), președintele Societății de Științe Istorice din România, din 1998; prorector al Universității *Spiru Haret* (2004–2007); decanul Facultății de Istorie, Muzeologie și Arhivistică a Universității *Spiru Haret* din 2007. A publicat peste 100 de cărți, dintre care 28 de autor, 38 în calitate de coordonator și coautor, 53 – coautor; 7 în limbi de circulație internațională. A publicat circa 220 de studii în reviste de specialitate, dintre care 209 de autor, 22 în limbi de circulație internațională (engleză, franceză, rusă, germană), la care se adaugă mai mult de 25 de prefete, studii introductive, recenzii, note bibliografice.

ALEXANDRU MARGHILOMAN AND THE FIRST ELECTIONS BASED ON UNIVERSAL SUFFRAGE IN UNITED ROMANIA

Summary. In May 1914, elections were held in Romania for the Constituent National Assembly, which was supposed to amend the fundamental law in order to implement the agrarian reform and the electoral reform. Due to the outbreak of the First World War in July 1914, it was decided to postpone their debate. Romania entered the war in August 1916, and as a result of the defeats suffered, the central authorities, including the parliament, took refuge in Iași. Discussions on the reforms took place in May – June 1917, when the articles regarding property and the right to vote were amended. On this basis, the decree on electoral reform was drafted, which was published on November 16, 1918.

The election campaign lasted almost a year, as the date of the elections was constantly postponed due to the internal and international situation, being finally set for November 2, 3, and 4, 1919. During that time, several parties were established in the old Kingdom, and the parties that led the union of Bessarabia, Bukovina, and Transylvania with Romania were integrated into the unified Romanian state. Each launched manifestos and programs on the basis of which they sought the voters' votes. Alexandru Marghiloman, the president of the Conservative Party, decided to participate in the first elections based on universal suffrage organized in unified Romania. On December 3/18, 1918, the electoral manifesto presented in this study was published.

Keywords: Romania, elections, Constituent National Assembly, First World War, reforms, May–June 1917, decree of November 16, 1918, campaign, manifestos, programs of Alexandru Marghiloman, Conservative Party.

Rezumat: În mai 1914 au avut loc în România alegeri pentru Adunarea Națională Constituantă, care trebuia să modifice legea fundamentală în vederea realizării reformei agrare și a reformei electorale. Din cauza începerii Primului Război Mondial în iulie 1914, s-a decis amânarea dezbaterii acestora. România a intrat în război în august 1916 și ca urmare a înfrângerilor suferite, autoritățile centrale, inclusiv parlamentul, s-au refugiat la Iași. Discuțiile asupra reformelor au avut loc în mai–iunie 1917, când s-au modificat articolele privind proprietatea și dreptul de vot. Pe această bază a fost elaborat decretul asupra reformei electorale, care a fost publicat la 16 noiembrie 1918.

Campania electorală a durat aproape un an, deoarece data alegerilor a fost mereu amânată din cauza situației interne și internaționale, fiind fixată definitiv pentru 2, 3 și 4 noiembrie 1919. În acel interval de timp s-au înființat mai multe partide în vechiul Regat și s-au integrat în statul român întregit partidele care au condus unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România. Fiecare a lansat manifeste și programe pe baza cărora cereau votul alegătorilor.

Alexandru Marghiloman, președintele Partidului Conservator, a decis să participe la primele alegeri pe baza votului universal organizate în România întregită. La 3/18 decembrie 1918 a fost publicat manifestul electoral prezentat în acest studiu.

Cuvinte-cheie: România, alegeri, Adunarea Națională Constituantă, Primul Război Mondial, reforme, mai–iunie 1917, decret 16 noiembrie 1918, campanie, manifeste, programe Alexandru Marghiloman, Partidul Conservator.

În mai 1914 au avut loc în România alegeri pentru Adunarea Națională Constituantă, care trebuia să modifice legea fundamentală în vederea realizării reformei agrare și a reformei electorale. Din cauza începerii Primului Război Mondial în iulie 1914, s-a decis amânarea dezbaterii acestora. România a intrat în război în august 1916 și ca urmare a înfrângerilor suferite, autoritățile centrale, inclusiv parlamentul, s-au refugiat la Iași. Discuțiile asupra reformelor au avut loc în mai–iunie 1917, când s-au modificat articolele privind proprietatea și dreptul de vot. Pe această bază a fost elaborat decretul asupra reformei electorale, care a fost publicat la 16 noiembrie 1918. Acesta prevedea [1]: Art. 1. „Toți cetățenii români majori vor alege prin vot obștesc obligator, egal, direct și secret și pe baza reprezentării proporționale, un număr de deputați proporțional cu populația”. Potrivit normelor în vigoare, cetățenii erau bărbații de peste 21 de ani. Art. 4. „Toți cetățenii români de la vârsta de 40 de ani împliniți vor alege pe circumscripții electorale un senator la fiecare număr de 70000 de locuitori”. Decretul se referea la vechiul Regat și la Basarabia. La 26 august 1919 au fost publicate decrete-lege privind alegerile pentru Adunarea Deputaților și pentru Senat în Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, precum și pentru Bucovina, având prevederi similare. În total urmau a fi aleși 568 de deputați și 236 de senatori, la care se adăugau, la Senat: 4 aleși de colegiile universitare din București, Iași, Cluj și Cernăuți, 18 prelați și moștenitorul Tronului.

Campania electorală a durat aproape un an, deoarece data alegerilor a fost mereu amânată din cauza situației interne și internaționale, fiind fixată definitiv pentru 2, 3 și 4 noiembrie 1919. În acel interval

de timp s-au înființat mai multe partide în vechiul

Regat și s-au integrat în statul român întregit partidele care au condus unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România. Fiecare a lansat manifeste și programe, pe baza cărora cereau votul alegătorilor.

Alexandru Marghiloman, președintele Partidului Conservator, a decis să participe la primele alegeri pe baza votului universal organizate în România întregită. La 3/18 decembrie 1918 a fost publicat manifestul electoral pe care-l prezentăm în continuare [2]:

„Lupta pentru salvarea dinastiei și a armatei

Guvernul format la 6 martie 1918 a avut o linie de purtare constantă și pe care cu extremă greutate a putut-o impune învingătorului: menținerea cu orice chip a dinastiei și a armatei spre a conserva statului român forma lui legal completă. Acest principiu director și-a dat imediat roadele lui, căci numai atunci Republica Moldovenească a Basarabiei a putut căuta

un adăpost în sânul patriei mume, care rămâne astfel cu armata și cu făptura ei constituțională neclintită.

Lupta pentru ocrotirea populației

Dar orgoliul militar german n-a acceptat niciodată definitiv menținerea dinastiei noastre și nimic nu a fost mai istovitor și mai dureros decât lupta de toate zilele pe care guvernul a trebuit s-o ducă împotriva acestei porniri. Presa progermanistă nu a încetat o clipă să excite opinia publică în contra guvernului Marghiloman, pentru această atitudine a lui și însuși ministrul de externe de Hintze l-a amenințat în plin Reichstag. Nu mai puțin istovitoare și dureroasă a fost lupta în contra exacțiunilor ruinătoare practicate contra poporului.

A trebuit în aceste condiții o răbdare de fier, o încordare a tuturor facultăților, punerea în bătaie, în fiecare moment, a creditului guvernului pentru a menține până la urmă, în așteptarea altor perspective vizate, o situație intactă.

Simțul realității în slujba idealului național Pericolul rus de ieri

Este exact că Partidul Conservator de sub direcția d-lui Marghiloman, în condițiunile interne și externe din anul 1916, a fost în contra războiului. Dar este absolut inexact că el a fost vreodată pentru o acțiune alături de Puterile Centrale. În această privință el s-a rostit limpede în primul Consiliu de Coroană convocat la Sinaia de regele Carol.

Fidel tradițiunii țării, luminat de învățămintele istoriei, partidul a crezut că, oricât de vii ar fi fost pentru viitor năzuințele legitime ale neamului, era la acea oră un pericol capital să te lipești de Rusia, ale cărei pretențiuni de a pune stăpânire pe Constantinopol erau mărturisite și admise. Pe acest temei – și singurul – în care noi vedeam agonia economică a României, premergătoare a surpării politice, ne-am motivat în Consiliul de la 14 august 1916 opunerea noastră la război.

Unirea Basarabiei și a Bucovinei

Prăbușirea neașteptată a Rusiei, desigur neprevăzută de nimeni, a schimbat cu totul fața lucrurilor. Ne-am reluat libertatea de evoluțiune, care ne-a permis să facem o politică de realități. N-am avut astfel nici o greutate, nici o piedică morală, ca noi conservatorii, care la 27 martie am prezidat la unirea Basarabiei cu Regatul, să trimitem la 22 octombrie armata română să ocupe nordul Basarabiei și Hotinul asupra armatei austriece, și ca tot noi, conservatorii, să intrăm la 23 octombrie în Bucovina, provincie de 150 de ani încorporată la Austria.

Pregătirea întregirii complete a neamului

Patima politică, tot atât de odios dezlănțuită azi ca și înainte de război, nu poate umbri lumina fapte-

lor și Partidul Conservator se mândrește că a ferecat veriga indispensabilă, fără de care viața noastră de stat nu s-ar fi putut prinde de strălucirea zilei de azi.

Suntem uniți cu toții în același gând, avem aceleași aspirații, afirmăm aceleași drepturi ale neamului și putem sărbători cu aceeași căldură victoria mântuitoare a Alianților.

Reforme democratice

Partidul Conservator n-a așteptat momentul acesta, când patria română se încheagă din toate bucațile odată frânte de vitregia vremurilor pentru a admite reformele democratice, care singure pot face o realitate constituțională din ficțiunea că toate puterile emană de la națiune.

Împroprietărirea și ridicarea țăranului

În problema agrară, suntem singurul partid care de la Cuza Vodă până azi a făcut un pas hotărâtor. Prin legea arendărilor forțate am dat ființă promisiunilor de atâtea ori repetate. Am deschis calea pe care se poate de îndată pune țăranimea în stăpânirea pământului, până să se efectueze dobândirea lui definitivă.

S-a promis țăranimii că se vor desprinde pentru dânsa 2 milioane hectare de pământ din proprietatea mare. Nu precupețim o clipă măcar această cifră pentru că nu asupra întinderii avem rezerve de făcut, ci asupra utilizării ei cea mai nimerită. De aceea, voim ca prin formația de loturi mici, nu sub 5 ha, și mijlocii de 25-100 ha, să ajungem a constitui o țăranime cuprinsă și rezistentă. Deci, cerem comasarea proprietății mici țăranesti, indivizibilitatea prin moștenire a lotului mic; libera circulațiune a pământurilor; un credit funciar țăranesc, credit ieftin sustras de la înrâurirea politiciii; organizarea Camerelor Agricole; dezvoltarea învățământului tehnic agricol.

În aceeași direcție Partidul Conservator a realizat deja o reformă esențială, creând un învățământ superior la sate și dând comunelor o autonomie serioasă pentru înflorirea școlilor rurale prin înființarea eforiilor școlare.

Muncitorimea industrială

Paralel cu țăranimea trebuie îmbunătățită serios soarta și educațiunea muncitorimii industriale. Partidul Conservator a introdus cel dintâi măsuri de prevedere socială, dând muncitorimii legea asigurărilor muncitorești, revizuită cu îngrijire încă odată de noi în timpul din urmă.

Credem că trebuie acum ca statul să îndrume economia industrială către participarea muncitorilor la beneficii, pe baza de convenții încurajate de dânsul, și să o doteze cu o justiție arbitrală expeditivă și nepărtinitoare în judecarea conflictelor dintre patron și lucrător.

Votul universal

Pentru a asocia toate clasele la conducerea țării, ultimul guvern conservator s-a legat prin cea dintâi a lui declarație publică să înfăptuiască sufragiul universal, fără alt temperament decât acordarea unui vot îndoit aceluia alegător, țăran ori orășean, care are sarcina de familie de cel puțin doi copii.

Drepturi politice pentru femei

Neparticiparea, până în prezent, a femeilor la viața politică nu este un motiv suficient ca să le exclu-dem și de astădată. Ele au arătat în ceasurile grele, pe lângă caldul lor patriotism atâtea simț de organizare că este drept să le concedem deocamdată electoratul deplin pentru comună și consiliul județean.

O nouă așezare a impozitelor și crearea de monopoluri de stat

Pentru stat, reforma sistemului nostru de impozite, cel mai rudimentar din Europa, stabilirea impozitului progresiv pe venit, cu desărcinarea claselor sărace sau împovărate de familie, introducerea progresivității în taxele de succesiune în raport și cu suma și cu gradul de rudenie, monopolul de vânzare al alcoolului, zahărului și petrolului, îi vor da mijloace îndestulătoare pentru a ajuta el comunele desmoștenite în loc de a trage el ceva dintr-însele.

Reforma constituțională

Reforma constituțională vine la ordinea zilei prin însăși reforma electorală.

Garantarea independenței Corpului legiuitor

Așezând puterea legiuitoare pe o bază largă, trebuie să-i dăm și tăria întocmirilor ei, ferindu-le de improvizația curentului momentan și asigurându-le stabilitatea necesară pentru o serioasă experimentare.

Esența democratică a unei Camere ieșite din sufragiul universal exclude posibilitatea dizolvării după simpla găsimă cu cale a puterii executive.

Camera nu trebuie să poată fi dizolvată decât cu consimțământul Senatului.

Tot asemenea, proiecte de lege din inițiativă parlamentară, odată votate de un Corp legiuitor trebuie pe plin drept și fără mijlocirea puterii executive să meargă direct la celălalt Corp legiuitor.

Ca întărire a acestei independențe a Corpurilor legiuitoare, trebuie clar specificat prin Constituțiune că tribunalele nu au dreptul de a judeca constituționalitatea legilor promulgate.

Compunerea Senatului

În toate țările constituționale rolul Senatului crește proporțional cu democratizarea instituțiilor. Senatul este chemat să sistematizeze evoluțiunea legislativă, să ferească economia națională de inovațiunile brusce și nepregătite, să servească de moderator

în caz de conflicte între Cameră și puterea executivă și să colaboreze la stabilirea bugetului.

Pentru aceasta se impune ca Senatul să nu fie o palidă copie a Camerei, ci să se deosebească de dânsa prin esența și prin extracțiunea lui. Compunerea Senatului trebuie să fie mixtă: pe de o parte, aleșii sufragiului universal, de altă parte delegații diferitelor bresle și cercuri economice sau culturale, la care se adaugă, ca element fix, un număr proporțional de senatori numiți de Coroană dintre servitorii statului, notabilități ale magistraturii, armatei, științei, ai comerțului și industriei efectiv practicate; dintre foștii miniștri de stat sau plenipotențieri și dintre parlamentari aleși cel puțin trei legislațiuni.

Un Senat ca acesta nu poate fi dizolvat.

Guverne parlamentare

O putere legislativă astfel solid constituită ar da guverne parlamentare și ar avea tăria să doteze statul cu așezăminte durabile, iar nu cu legi care se schimbă de la sesiune la sesiune.

Alegerile

Cu toate imperfecțiunile decretului electoral care s-a promulgat și cu toate obiecțiunile ce am putea ridica în contra lui din punct de vedere constituțional, în dorința vie ce avem ca masele să iasă la lumina vieții politice vom merge la alegeri cu acest program dacă ni se va da puțină înțelegere de întrunire, de vorbire și de comunicare.

În slujba progresului obștesc

Reforme și îmbunătățirile în viața statului român, pe care Partidul Conservator le-a înscris în programul său, corespund ideii de dreptate și de solidaritate socială, ce azi formează bazele ideii de stat modern. Dar aceste reforme însemnând în același timp și un progres simțitor în evoluția instituțiilor noastre de stat de până acum, „Partidul Conservator, ca o cheazășie a hotărârii cu care va lupta pentru realizarea programului său, adoptă pentru viitor numele de Partidul Conservator-Progresist”.

* * *

Este remarcabil efortul președintelui Alexandru Marghiloman de a se adapta noilor realități de la sfârșitul războiului și după Marea Unire, când a avut loc o radicalizare a stării de spirit a populației, mai ales a țărănimii, care a devenit principala masă electorală. Pe de altă parte, liderul Partidului Conservator-Progresist se confrunta cu campania mediatică a adversarilor săi politici, care căutau să-l prezinte ca trădător, colaborator cu inamicul, fiind în „tovărășie cu Mackensen”. În seama sa erau puse condițiile oneroase din Tratatul de la București, pe care l-a semnat în ziua de 24 aprilie/7 mai 1918. Pe acest fond, Marghiloman

le-a declarat colaboratorilor săi „să facem tot posibilul pentru a pătrunde în parlament” [3, p. 225].

În 1919 niciun partid nu avea organizații la nivelul întregii țări. În provinciile unite în 1918 rolul decisiv revenea partidelor care au organizat evenimentele din 27 martie, 28 noiembrie și 1 decembrie 1918, respectiv, Partidul Țărănesc din Basarabia, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina și Partidul Național Român din Transilvania. Adevărata luptă electorală s-a desfășurat în vechiul Regat, unde alături de partidele „istorice” – Partidul Național-Liberal și Partidul Conservator – au fost constituite peste 10 partide care au depus liste de candidați. Din rândul acestora s-a detașat Liga Poporului condusă de generalul Alexandru Averescu și Partidul Țărănesc, înființat din inițiativa învățătorului Ion Mihalache, care au lansat programe atrăgătoare, axându-și activitatea pe atragerea votului țărănimii. Ziarul *Țara nouă* scria în iulie 1919: „Plugarul acesta a înțeles ce poate face pentru țară în clipe grele, dar tot atunci a înțeles și ce drepturi i se cuvine să aibă el în această țară”.

În acea atmosferă efervescentă, Partidul Conservator-Progresist a rămas la vechea organizarea pe cluburi, care activau în orașe, dând prea puțină atenție satelor. Principalul său mijloc de propagandă era presa, în primul rând *Steagul*; de asemenea, a difuzat câteva manifeste, a organizat unele întruniri electorale la care s-a adresat direct alegătorilor.

Alexandru Marghiloman s-a implicat puțin în campania electorală. Din notele sale politice aflăm că cel mai mult timp s-a aflat la Buzău, iar când venea în București, se întâlnea cu amicii săi politici la Clubul partidului, dar nu pentru a stabili măsuri de intensificare a contactelor cu cetățenii, ci pentru a aduce un omagiu fostului președinte Petre P. Carp cu prilejul decesului său în iunie 1919, de a discuta situația României la Conferința păcii de la Paris. În august 1919 s-a prezentat în audiență la regele Ferdinand, care i-a cerut opinia despre scrisoarea principelui Carol prin care-și anunța decizia de a renunța la calitatea de moștenitor al Coroanei. În plină campanie electorală, Alexandru Marghiloman continua să fie prezent la cursele de cai, să se ocupe de „afaceri și sport”. La 12 iunie 1918 nota: „Căsătoria mea cu Maria. Căsătoria civilă la Fundeni, ceremonie religioasă la vila din Buzău” [3, p. 298].

Președintele Partidului Conservator-Democrat a participat la câteva adunări electorale pentru „a încălzi puțin pe prietenii noștri” [3, p. 324]. Colaboratorii săi nu realizau că era o confruntare politică de importanță națională, care putea decide soarta țării, dar și a partidului. Nicolae Iorga avea să scrie: „Era în

țară, întâiași dată, un avânt curat către schimbări de pe urma cărora continuitatea nenorocită cu trecutul s-ar rupe în sfârșit. Niciodată poporul românesc n-a fost mai aproape de acea salvare prin el însuși, peste legături, peste formule, peste obișnuințe, înlăturând parazitismul politic care-l roade și-l dezonorează, ca în acea lună a lui noiembrie, când întâiași dată românii de pretutindeni votau împreună pentru aceleași Camere care trebuiau să deie, după o îndreptare nouă, aceleași legi” [4, p. 324].

Deși guvernul Văitoianu, constituit la 27 septembrie 1919, declara că va „prezida alegerile pentru Constituantă într-un spirit de libertate, de nepărținare și de ordine pentru ca rezultatul lor să exprime întregă, liberă și nesilită voință a țării” [5], a menținut aparatul de stat numit de guvernul liberal. Ca urmare, generalul Alexandru Averescu – în semn de protest față de ingerințele electorale ale primarilor și prefectilor – a decis ca Liga Poporului să nu participe la alegeri, urmărind să determine și celelalte partide să procedeze la fel. A reușit să-i convingă pe liderii Partidului Socialist și ai Partidului Conservator-Democrat (Take Ionescu). A insistat să se alătore și Partidul Conservator-Progresist, propunerea fiind transmisă prin Constantin Argetoianu, care în martie 1918 părăsise Partidul Conservator alăturându-se lui Averescu. Pentru a stabili atitudinea partidului, Alexandru Marghiloman a convocat Comitetul de conducere, care a respins propunerea, cu argumentul că „nu putem scăpa prin tangentă de contactul cu sufragiul universal, odată ce a fost înscris în program” [3, p. 325]. Averescu a insistat și a ținut să discute cu Marghiloman, precizându-i că înțelegerea urma să fie secretă, deoarece „eram așa de rău notat ca prieten al nemților” și o eventuală alianță ar fi afectat imaginea Ligii Poporului. Evident, nu s-a ajuns la niciun acord.

Alegerile s-au desfășurat pe parcursul a trei zile, iar rezultatele au fost înregistrate pe județe, după care s-a calculat câte mandate a obținut fiecare partid [6]. Clasamentul a fost următorul: Partidul Național Român – 169, Partidul Național-Liberal – 103, Partidul Țărănesc din Basarabia – 72, Partidul Țărănesc – 61, Partidul Naționalist-Democrat – 27, Partidul Democrat al Unirii – 20, Partidul Conservator-Progresist – 14 etc. În Basarabia, Bucovina și Transilvania succesul a fost cel știut, iar surpriza s-a înregistrat în vechiul Regat, unde PNL s-a situat pe primul loc, dar cu un procent de 39,5%, fapt ce era considerat o

înfrângere, deoarece aparatul său administrativ nu i-a asigurat victoria.

Partidul Conservator-Progresist a obținut 6,4% din voturi. Cele 14 locuri în Adunarea Deputaților proveneau din județele: Bacău – 2, Botoșani – 1, Brăila – 2, Constanța – 2, Ialomița – 1, Putna – 1, Roman – 1, Romanați – 1, Dolj – 1, Dorohoi – 1, Iași – 1. La Senat, Partidul Conservator-Progresist a câștigat 4 mandate, la Botoșani – 1 și la Constanța – 3. Comentând aceste rezultate, Alexandru Marghiloman nota: „Partizanii recunosc marea greșală ce au făcut, nevoind să lucreze” [3, p. 331]. Nu era doar faptul că partizanii săi nu au voit să lucreze, ci mai ales se datora schimbării structurii și mentalității electoratului, care a creat o nouă realitate politică și națională. Era rezultatul Marii Uniri și al votului universal. Dacă în 1914 un deputat era ales de circa 400 de cetățeni, în 1919 acesta avea nevoie de 30 000 de votanți, adică de 125 ori mai mulți. Prin introducerea votului universal, s-a înregistrat o democratizare a vieții politice, țărănimea, care reprezenta 78,9% din populația României [7, p. 136], avea rolul decisiv, iar campania electorală și-a mutat centrul de greutate de la oraș la sat.

În urma alegerilor parlamentare din noiembrie 1919, România a intrat pe o nouă spirală a istoriei. Structura Corpurilor legiuitoare s-a schimbat: pentru prima dată acestea cuprindeau reprezentanți ai întregului spațiu românesc, inclusiv ai minorităților naționale, iar rotativa guvernamentală, instituită cu patru decenii în urmă de Carol I prin alternanța la putere a PNL cu Partidul Conservator, s-a prăbușit. Regimul politic s-a schimbat, devenind democratic și cu o largă deschidere spre viitor. În aceste condiții Partidul Conservator-Progresist nu avea nicio șansă de a reveni la putere, iar cariera politică a lui Alexandru Marghiloman se apropia de sfârșit.

Bibliografie:

1. *Monitorul oficial*, nr. 191 din 16/29 noiembrie 1918.
2. *Steagul* din 3 decembrie 1918.
3. Marghiloman Alexandru. *Note politice*, vol. III, Ediție și introducere de Stelian Neagoe. București: Editura Machiavelli, 1995.
4. Iorga N. *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi*. București, 1932.
5. *Universul* din 29 septembrie 1919.
6. *Monitorul oficial*, nr. 163 din 7 noiembrie 1919.
7. Mănuilă Sabin, Georgescu Mitu. *Populația României*. În: *Enciclopedia României*, vol. I, 1938.

EROISM ȘI JERTFĂ LA ROMÂNII DE PESTE PRUT. UNIREA BASARABIEI CU ȚARA

Doctor în istorie, profesor universitar **Jipa ROTARU***
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4316-8053>

* Profesor universitar, membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România, doctor în științe istorice, specialitatea Istoria României, istorie antică. Din punct de vedere profesional, din 2008, este profesor universitar, Universitatea *Hyperion* București, Facultatea de Științe Politice, Sociologie și Relații Internaționale; decan al Facultății de Jurnalism și Științe Politice din Universitatea *A. Șaguna* Constanța (1996–2006); șeful Muzeului Marinei Române (1995–1995); director al Muzeului Militar Național (1991–1995); profesor, conducător de doctorat, Universitatea Națională de Apărare *Carol I*, București (1995–1996). Cercetare: istoria modernă și contemporană a Europei și a României; istoria militară în special; istoria marinei; muzeografie militară. A scris peste 160 de studii științifice. În domeniul muzeografiei militare, a publicat peste 22 de materiale în reviste de profil din țară și străinătate și a coordonat proiectarea și realizarea expoziției de bază a Muzeului Militar Național în noul sediu, precum și a filialelor Constanța, Oradea, Mărășești ale muzeului. A proiectat și a realizat peste 22 de expoziții tematice în colaborare cu instituții similare în țară (Constanța, Galați, Brăila, Iași, Piatra Neamț, Cluj, Oradea, Timișoara) și străinătate (Paris, Kent-Ohio, Chișinău, Plevna, Istanbul, Trencin – Cehoslovacia).

HEROISM AND SACRIFICE OF THE ROMANIANS ACROSS THE PRUT. THE UNION OF Bessarabia WITH THE COUNTRY

Summary. The unification of Bessarabia with the Motherland in 1918, an act with profound heroic and national-patriotic reverberations, was to open the way for the fulfillment of complete national unity and the realization in the year of grace 1918 of Greater Romania, a free, independent, and sovereign country. At the end of the 19th century and in the first decades of the 20th century, the struggle for the unity of all Romanians entered a new phase – unification had become a priority issue both for the Romanian state and for Romanians in the oppressed territories: Bessarabia, Bukovina, and Transylvania, closely supported by all Romanians, including those in the diaspora. A delegation of the Council of the Country composed of I. Inculeț, Pan Halippa, and Daniel Ciugureanu once again came to Iași on March 2 to get in touch with the new Romanian government led by Alexandru Marghiloman.

Keywords: The Union of Bessarabia with the Motherland 1918, Bukovina and Transylvania, the Romanian people, the Council of the Country, Ion Inculeț, Pan Halippa, Daniel Ciugureanu, the government of Romania, Alexandru Marghiloman.

Rezumat. Unirea Basarabiei cu Țara Mamă din 1918, act cu profunde reverberații eroice și național-patriotice, avea să deschidă calea înfăptuirii deplinei unități naționale și realizarea în anul de grație 1918 a României Mari, țară liberă, independentă și suverană. La sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale celui de-al XX-lea, lupte pentru unitate a tuturor românilor intrase într-o nouă fază – unirea devenise o problemă prioritară atât pentru statul român cât și pentru românii din teritoriile asuprite: Basarabia, Bucovina și Transilvania, sprijinite îndeaproape de toată românimea, inclusiv de cea din diaspora. O delegație a Sfatului Țării compusă din I. Inculeț, Pan Halippa și Daniel Ciugureanu a venit din nou la Iași, pe 2 martie, pentru a lua legătura cu noul guvern al României condus de Alexandru Marghiloman.

Cuvinte-cheie: Unirea Basarabiei cu Țara Mamă 1918, Bucovina și Transilvania, românime, Sfatul Țării, Ion Inculeț, Pan Halippa, Daniel Ciugureanu, guvernul României, Alexandru Marghiloman.

A vorbi despre eroi, jertfe și vitejie în condițiile comemorării distinsului boier Alexandru Marghiloman, reprezintă un act de profundă pioșenie, înțeles la adevăratele sale intenții, de organizatorii conferințelor anuale, și redacția revistei *Dialogica* drept care le adresez de la început felicitări și mulțumirile noas-

tre¹. Despre eroismul românilor și sacrificiile lor pentru apărarea gliei străbune, pentru unitate, independență și suveranitate s-a vorbit mai puțin în epocile nu de mult apuse. Atunci când istoria se scria pe baze

¹ Comunicare susținută în cadrul sesiunii științifice de comunicare din 8-10 mai 2025, Buzău, „In Memoriam Alexandru Marghiloman”.

ideologizante dictate de la Moscova, era interzis să se facă vorbire despre tot ce era românesc. Așa se face că până nu de mult, marile evenimente din devenirea noastră națională erau ascunse cercetării, singura interpretare acceptată fiind cea dictată de interesele unei oculte străine și ostile neamului românesc.

Printre subiectele puse la obroc de autoritatea comunistă din România anilor 1948–1989, s-au aflat, cum era de așteptat, și cele legate de unirea tuturor românilor sub un singur sceptru, eveniment petrecut în urmă cu mai bine de 108 de ani.

Unirea Basarabiei cu Țara Mamă din 1918, act cu profunde reverberații eroice și național-patriotice, avea să deschidă calea înfăptuirii deplinei unități naționale și realizarea în anul de grație 1918 a României Mari, țară liberă, independentă și suverană.

La sfârșitul secolului al XIX și în primele decenii ale celui de-al XX-lea, luptele pentru unitate a tuturor românilor intrase într-o nouă fază – unirea devenise o problemă prioritară atât pentru statul român cât și pentru românii din teritoriile asupra: Basarabia, Bucovina și Transilvania, sprijinite îndeaproape de toată românimea, inclusiv de cea din diaspora [1].

Odată cu declanșarea primului război mondial în vara anului 1914, s-a acordat prioritate unirii românilor din Transilvania, situație explicată de Take Ionescu într-un interviu acordat redactorului ziarului *Temps*, Charles Rinet Mavrody; „Nici o națiune nu se poate afirma, nu poate ajunge la deplina dezvoltare intelectuală și nu poate contribui demn la tezaurul comun de cunoștințe și frumusețe umană fără unitate națională. Trebuie să fi trăit ca membru al unei națiuni dezmembrate între mai multe state pentru a cunoaște melancolia sfâșietoare a unei asemenea existențe și în ce măsură aceasta împiedică orice înălțare. De aceea nu există nici unul dintre noi care, din cea mai fragedă copilărie, să nu se fi gândit decât la un singur lucru, unirea tuturor românilor într-un singur stat ... Este adevărat că sunt români atât în Rusia cât și în Austro-Ungaria și vechii noștri aliați austrieci și germani – aliați pentru pace și nu pentru război – ne arată cu degetul frontiera Nistrului. Basarabia, anexată prin forță în ciuda Rusiei ar însemna chiar în cazul unei victorii austro-germane, victorie pe care eu o cred imposibilă, perspectiva unui nou război cu imperiul țarilor în următorii 15-20 de ani. În timp ce provinciile austro-ungare locuite în majoritate de români, unde trăiesc aproape 4 milioane de-ai noștri și unde conștiința națională este vie și activă, odată anexate la România vor fi ale ei pentru totdeauna. Nu cred că există vreun român care să nu gândească la fel ca mine” [2, p. 209]. Să mai precizăm doar că acest răspuns a fost dat la sfârșitul anului 1914.

În aceeași idee, Constantin Mille arăta în ziarul *Adevărul* din 18 aprilie 1915; „Astăzi vom merge cu Rusia fără a fi filoruși, fiindcă prin aceasta putem, ori credem că putem, să înfăptuim întregirea neamului românesc ... Noi, românii, nu suntem nici filoruși, precum nu suntem nici filoaustrici ... Și noi, românii, suntem sortiți să intrăm în dansul morții, nu însă pentru a cuceri state și popoare! Dimpotrivă, vom porni război pentru liberarea din robie a semenilor noștri de același neam și de aceeași limbă. Și dacă războiul este de osândit când el are ca scop robirea popoarelor, războiul este sfânt când el este purces ca să rupă lanțul robilor și robilor de același sânge cu tine” [2].

Argumentând necesitatea intrării României în război și insistând asupra faptului că aceasta nu înseamnă imperialism, Nicolae Iorga spunea: „Ce înseamnă imperialism? Adică a lua arma în mână ca să-i aperi pe ai tăi, a întrebuița dreapta violență împotriva celor mai nelegitime violențe care lovesc în tot ce ai mai scump și încearcă a-ți interzice viitorul, a-ți paraliza toată activitatea viitoare, aceasta este imperialism? Imperialism se cheamă tendința de a stăpâni fără drept orice pământ, oricare ar fi populațiile ce l-ar locui și oricare ar fi sentimentele locuitorilor care ar fi acolo. Aceasta este imperialism. Iar a cere cu arma în mână dreptatea pentru frații tăi, a cere ca tot pământul locuit de români să fie numai după voia lor a tuturor românilor, o largă țară democratică, aceasta nu se cheamă imperialism” [2].

Tot la fel, dintr-un raport înaintat Ministerului de Externe al Belgiei de reprezentantul său la București la începutul anului 1915, reținem; „România va reclama provinciile românești ale Transilvaniei și Banatului. Ea va fi mai puțin exigentă în ceea ce privește Bucovina care a fost aproape în întregime românească dar nu mai este în momentul de față. Rămâne problema Basarabiei... Există credința pe malurile Dâmboviței că Rusia va repara greșeala comisă în 1878 și va restitui aceste provincii care sunt incontestabil românești”.

Pentru aceeași perioadă, același ministru de externe al Belgiei J. Davignon, pe baza informațiilor la dispoziție, preciza reprezentanților săi acreditați la Londra, Paris, Roma și Petrograd, că idealul românilor este de a reconstitui leagănul naționalității lor și de a cuprinde în limitele Regatului regiunile locuite de români, între Nistru, Prutul Superior, Tisa și Dunăre, adică de a alipi Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banatul. În același timp, excelența sa sublinia poziția guvernului rus care contesta revendicările românești, considerând acestea ca o dorință a Prim-ministrului Ion Brătianu de a întârzia cât mai mult posibil intrarea țării sale în luptă.

În noile condiții, atât în Vechiul Regat cât și în provinciile aflate sub dominație străină, mișcarea pentru desăvârșirea statului național unitar român a luat o deosebită amploare pe măsura desfășurării războiului mondial. Atmosfera din acele vremuri este concretizată de părintele Vasile Lucaciu în următoarele cuvinte: „Nu voim sugjugare, ci voim libertate; nu voim asuprirea altor țări și altor popoare, voim dezrobirea neamului românesc. Noi nu voim încălcarea altor teritorii ce nu ne aparțin, voim numai asigurarea drepturilor noastre naționale, de veacuri răpite pe nedrept”.

Puterile Antantei și-au intensificat tot mai mult presiunile asupra României pentru intrarea țării noastre în război alături de această alianță. Într-un interviu publicat în *Journal de Geneve* din 1 iunie 1915, Ion I.C. Brătianu prezenta foarte explicit poziția țării noastre: „România nu cere de fapt decât o *restituție în integritate*. Ea nu are ambiția unor cuceriri aiurea. România se ridică doar pentru a elibera pe frații săi care din totdeauna au fost uniți cu ea prin cele mai strânse legături ... Pentru pacea viitoare a Europei, pentru stabilirea noii ordini, este necesar deci ca principiul naționalităților să triumfe pentru toate statele europene interesante, deci și pentru România. O Românie reunind la sine pe toți fiii săi pe care vicisitudinile timpurilor i-au răpit, o Românie puternică va fi garantă a păcii și înțelegerii în Orient”.

Așadar, motivația intrării României și Armatei sale la 15 august 1916 în Primul Război Mondial a fost numai și numai realizarea unității naționale, fapt admirabil sintetizat de Onisifor Ghibu într-un articol publicat în *Gazeta Ostașilor* din 11 septembrie 1916: „Ce vrem noi oare? Noi nu vrem să cucerim pământul altora, noi voim să luăm îndărăt pământul nostru, care ni s-a luat cu nedreptate și în care patru milioane de români au fost asupriți sute și mii de ani. Noi vrem să scăpăm de robie pe frații noștri din Transilvania și din Bucovina; vrem să redobândim pământul în care își dorm somnul de veci arhanghelii neamului nostru Mihai Viteazu și Ștefan cel Mare ... Nu vrem răul nimănui dar vrem dreptate pentru noi și frații noștri”.

Dar dezastrul economic, insuccesele de pe front, euforia generală din societate, au dus în cele din urmă în luna februarie 1917 la declanșarea revoluției burghezo-democratice în Rusia. Țarul Nikolai al II-lea a fost detronat și apoi ucis bestial cu întreaga familie. Aceeași soartă a avut-o și Rasputin. În aceste condiții, ca în întreaga Rusie, și în Basarabia mișcarea națională a cunoscut un avânt deosebit, intensificându-se acțiunile pentru autodeterminare (*samoopredelenie*). La 8 martie 1917, în ziarul *Cuvânt Moldovenesc*, care apărea la Chișinău, a fost publicat un articol, în care se arăta că revoluția din Rusia a creat premisele necesare

eliberării Basarabiei: „Soarele ce răsare să ne deie o rază de lumină, de slobozenie și nouă moldovenilor care am fost robi nevinovați mai bine de o sută de ani”. Iar același ziar, la 26 martie preciza: „Acum ori niciodată putem noi să ne hotărâm singuri soarta. Trebuie să ridicăm steagul pe care a scris Unire” [3, p. 190]².

Urmarea firească a intensificării activității pentru emancipare națională, se accelerează și manifestările în vederea pregătirii condițiilor pentru realizarea unirii. La 3 aprilie 1917 se înființa la Chișinău Partidul Național Moldovenesc, al cărui program prevedea la punctul 2: „Partidul Național Moldovenesc va lupta pentru dobândirea celei mai largi autonomii administrative, judecătorești, bisericești, școlare și economice a Basarabiei”. Având la conducere cei mai înfocați luptători, eroi pentru unire: N. Stroescu, Pavel Gore, Pantelimon Haipa, Șt. N. Ciobanu, dr. El. Alistar-Romanescu ș.a., P.N.M. va deveni în lunile următoare animatorul luptei pentru autonomie, independență și unire cu țara a românilor de peste Prut. Ideile progresiste lansate prin programele P.N.M. vor fi reluate de mai toate organizațiile progresiste, care s-au înscris pe linia luptei pentru unitate. Astfel de idei le găsim precizate în Congresul Uniunii Cooperativeilor desfășurat în zilele de 6 și 7 aprilie la Chișinău, care prin rezoluția adoptată înscrisa idealul propășirii economice și culturale a Basarabiei, cerându-se autonomie administrativă, culturală și economică. În afacerile interne Basarabia trebuie să se administreze independent, recunoscându-i-se libertatea de autodeterminare – se mai preciza în document. Toate legile privitoare la viața economică a Basarabiei să fie elaborate de capul administrativ local (Sfatul Țării – nota noastră/n.n.), în conformitate cu obiceiurile strămoșești ale moldovenilor.

Mai răspicat, cu prilejul unui mare miting organizat la Odessa în ziua de 18 aprilie 1917, glasul din Basarabia s-a făcut din nou auzit. Cei peste 10.000 de militari moldoveni din garnizoana Odessa, profesori, medici, studenți, preoți participanți la miting, au cerut autonomia politică a Basarabiei și constituirea de unități militare moldovenești pentru apărarea împotriva jafurilor și violențelor comise de soldații ruși, care la îndemnul bolșevicilor părăsiseră frontul și se deplasau în debandadă spre ținuturile natale [4, pp. XXXIII–XXXIV].

În perioada 21-25 mai a avut loc la Chișinău primul congres al țăranilor și învățătorilor basarabeni, care s-a pronunțat și el pentru autonomia Basarabiei în aceleași condiții propuse de P.N.M. Cu aceasta

² Vezi și Stamate Grigore, Hodoroșea Mihai. *Bătăliile mareșalului Prezan între autoritate și modestie*. București: Editura Axiomaprint, 2016, pp. 331-336.

mișcarea naționalistă cuprinsese aproape toată societatea românească din Basarabia.

Dar în iunie 1917, guvernul Republicii Ucraina a revendicat Basarabia, ceea ce a determinat protestul energetic al românilor și cererea adresată de conducătorii de la Chișinău lui Kerenski – primul ministru al guvernului provizoriu al Rusiei, de a li se acorda dreptul de a-și alege conducerea proprie în hotarele lor istorice, iar la 16 iulie 1917 Partidul Național Moldovenesc a făcut cunoscut Radei ucrainene (guvernul instaurat la Kiev după revoluția din februarie 1917 – n.n.) că „Basarabia va rămâne autonomă”. Hotărârea a fost întărită prin acțiunea din 22 iulie a Comitetului Central Executiv Moldovenesc și a Sfatului deputaților soldaților, care au trimis un protest Radei centrale ucrainene în care, printre altele, se sublinia că Basarabia, pe baza drepturilor istorice, etnografice, pe baza obiceiurilor sale deosebite și a situației economice, are dreptul imprescriptibil pentru o completă autonomie.

La rândul său, Sfatul central al împuterniciților ofițerilor și soldaților basarabeni care s-a întrunit la 2 august la Chișinău, a dat publicității o declarație în care se afirmă că „fiecare norod are dreptul a-și hotărî soarta și luînd în seamă trecutul, așezarea și neamul locuitorilor Basarabiei a hotărât să îndrepte către toate partidele naționale, politice, obștești, profesionale și alte organizații chemarea de a se întemeia la Chișinău Sfatul Țării, în care să intre împuterniciții norodului de la toate partidele politice, proporțional numărului fiecărui norod ce locuiește în Basarabia”. S-a hotărât, totodată, întocmirea proiectului autonomiei Basarabiei, pe temeiul național și teritorial, alcătuirea unităților militare moldovenești și introducerea limbii române în toate școlile.

Între 8 și 14 septembrie 1917 s-a desfășurat la Kiev Congresul popoarelor din Rusia, la care au participat delegați din partea a 13 națiuni și naționalități, printre care și o delegație din Basarabia. Teofil Iancu, un alt mare erou al unirii Basarabiei cu Țara, membru al acestei delegații, a declarat în numele P.N.M. „Salut congresul națiunilor în numele românilor din Basarabia! Mulți ați auzit de moldoveni, dar puțini știți că națiunea moldovenească nu există. Este o națiune română. Numele de moldovean și moldoveni este numai teritorial, dar nu național, iar dacă noi numim moldovenești comitetele și organizațiile noastre, facem aceasta numai din punct de vedere tactic, fiindcă cuvântul „român” sună prea aspru în urechile vrăjmașilor noștri, de care avem mulți, ca și dumneavoastră”.

Din toamna anului 1917, pe fondul înrăutățirii și destabilizării vieții publice din Rusia prin ascensiunea bolșevicilor la putere, mișcarea pentru ieșirea Basarabiei de sub tutela Petrogradului a luat un nou

avânt. La cârma conducerii acțiunilor național-revoluționare – având drept obiective autonomia, constituirea organului reprezentativ, introducerea limbii române în școală, biserică și administrație, împrăștierea țăranilor cu pământ, formarea armatei naționale –, s-a situat Comitetul Executiv Central Moldovenesc/C.E.C.M. al Sfatului de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor, cea mai influentă organizație politico-militară din Basarabia, condusă de un alt vajnic luptător pentru unire și erou al Basarabiei, Gherman Pântea. Din inițiativa lui Pântea [5, p. 16], C.E.C.M. a trimis în cele 105 plase ale Basarabiei câte un reprezentant cu misiunea de a pune în discuție obiectivele viitoare ale populației Basarabiei. Procesele-verbale (protocoalele – n.n.), redactate la sfârșitul adunărilor respective din plase, scot în evidență unanimitatea susținerii de locuitorii provinciei a obiectivelor propuse de P.N.M.

În acest climat favorabil derularea evenimentelor s-a precipitat și la 20 octombrie s-a întrunit la Chișinău Marele Congres al ostașilor moldoveni, la care au participat 800 de delegați, reprezentând peste 250.000 de ostași moldoveni (după unii autori 300.000 – n.n.), aflați în diferite garnizoane și pe diferite fronturi. Acest congres a hotărât naționalizarea oștilor moldovenești și convocarea în cel mai scurt timp a Sfatului Țării, care urma să fie format din 150 de membri, proporțional cu numărul locuitorilor de diferite etnii de pe teritoriul Basarabiei, respectiv 105 români, 15 ucraineni, 14 evrei, 7 ruși, 2 germani, 2 bulgari, 2 găgăuzi, un polonez, un armean și un grec [6]³.

Întrunit la Chișinău, Sfatul Țării în istorica zi de 2 decembrie 1917 a proclamat Basarabia Republică Democratică Moldovenească și a ales primul guvern al noii republici, denumit Sfatul Directorilor. Întrucât în urma armistițiului de la Brest-Litovsk (3 decembrie 1917) trupele rusești au început să părăsească fronturile din vest întorcându-se în Rusia, la fel și prizonierii ruși sau cei germano-ungari, s-a ajuns la numeroase acte de violență și dezordine pe teritoriul noii republici. În aceste condiții, Sfatul Directorilor a cerut guvernului român ajutor militar pentru apărarea liniilor ferate și a depozitelor de aprovizionare (cca 100.000 de vagoane de cereale, grăunțe și fân se aflau depozitate pe teritoriul Basarabiei încă din perioada pregătirii intrării țării în război). Generalul Iancovescu, ministrul de război al României, a dat ordin ca un detașament de 1000 de voluntari ardeleni și bucovineni, foști prizonieri care veneau de la Kiev, să se oprească la Chișinău pentru a se pune la dispoziția Sfatului Țării.

³ Vezi extras din cuvânt de salut de Pan Halipa la deschiderea Congresului ostașilor moldoveni.

Către sfârșitul anului 1917, trupele rusești și dezertorii care părăseau în debandadă frontul român (peste 1 milion de oameni – n.n.) au încercat să se stabilească în Basarabia, iar comitetele lor revoluționare conduse de *Front-Otdel* (secția front bolșevică – n.n.) a inițiat acțiuni de lichidare a Sfatului Țării și a organelor militare și administrative ale acestora pentru a stăvili procesul de unire a Basarabiei cu România. La 6 ianuarie 1918, trupe ale *Front-Otdelului* au dezarmat în gara Chișinău batalionul de voluntari ardeleni și bucovineni, care veneau de la Kiev pentru a se pune la Chișinău la dispoziția Sfatului Țării, iar un așa-zis Tribunal revoluționar extraordinar a arestat pe președintele Sfatului Țării Ion Incuț și pe președintele Sfatului Directorilor, P. Erhan. În aceeași zi, ca urmare a acțiunilor hotărâte ale unui detașament al gărzilor naționale moldovenești, cele două personalități politice au fost eliberate. Prin aceste acțiuni se crease o situație explozivă în Basarabia, situație care periclita spatele frontului român și aprovizionarea trupelor româno-ruse din depozitele instalate între Prut și Nistru. În aceste condiții, Sfatul Țării s-a adresat guvernului român de la Iași, solicitând ajutor militar imediat [7]⁴. Din cauza implicațiilor militare și politice, solicitările respective au fost amplu analizate și dezbătute de factorii de conducere de la Iași, precum și cu reprezentanții militari aliați sau ai comandamentului armatei ruse din Moldova. Șeful Misiunii Militare Franceze din România, generalul Henri Berthelot, nota în jurnalul său din acea perioadă: „14 decembrie. Doi membri ai Sfatului Țării de la Chișinău, domnii Pelivan și Cristi vin să-mi ceară să uzez de influența mea pentru a-i ajuta să restabilească ordinea în Basarabia și, mai ales, în căile ferate/.../ 29 decembrie, după-amiază, ședință la Ministerul de Război cu Iancovescu. Se aprobă soluția din această dimineață ca și preluarea de către români a proviziilor de la Socola și supravegherea de către trupele române a căii ferate Ungheni-Chișinău-Bender și a depozitelor românești din Basarabia. Trimiterea de trupe române în Basarabia va da naștere, desigur, în Rusia la aspre reproșuri. Pentru a menaja susceptibilitățile, convenim cu reprezentantul meu la Chișinău, maiorul D Albiat, să fie intermediarul dintre directoratul moldovenesc și comandantul trupelor române de etape/.../ 2 ianuarie 1918. Directorul căilor ferate basarabene mă roagă să intervin să fie trimise cât mai repede posibil trupele române pentru asigurarea pa-

⁴ În detaliu, campania celor patru divizii române în Basarabia din anul 1918, a se vedea în: Kirițescu Constantin. *Istoria Războiului pentru întregirea României, 1916–1919*, vol. II, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 239 și urm.

zei căilor ferate iar a doua zi, la 3 ianuarie, generalul Scerbacev (comandantul trupelor rusești de pe frontul român – n.n.) îmi cere să obțin trimiterea imediată a trupelor române în Basarabia, unde se semnalează în fiecare zi acte de jaf.”

În ziua de 5 ianuarie 1918 a pornit din Iași un detașament de grăniceri români și voluntari ardeleni organizat pe trei eșaloane, primul dintre ele fiind însoțit de reprezentantul lui Scerbacev, generalul rus Kanzero. După ce au debarcat la Ghidighici, ultima gară înainte de Chișinău, primele două eșaloane au fost atacate de trupele *Front-Otdelului*, mult superioare numeric și în dotarea cu armament, drept care ostașii români au fost nevoiți să se retragă în pădurea Durleștilor și de acolo prin Trușeni-Ulmu spre Prut. Ultimul eșalon, al cărui înaintare fusese întârziată de bolșevici, a fost atacat în gara Cornești, unde generalul Nekrașov, comandantul Armatei IX Ruse, și colonelul Sokolovk, care însoțeau acest eșalon, au fost capturați și uciși în mod bestial, trupurile lor fiind tăiate în bucăți și aruncate în spatele gării. Din acest moment, *Front-Otdelul* s-a considerat în stare de război cu România și cu moldovenii „separatiști”.

Date fiind aceste condiții, membrii Blocului Moldovenesc creat în sânul Sfatului Țării, au făcut apeluri disperate la guvernul român pentru a pune urgent la dispoziția guvernului basarabean forțele necesare pentru restabilirea ordinii. Analizând toate ipotezele și toate riscurile posibile, guvernul de la Iași a ajuns la concluzia că Basarabia trebuie ajutată și salvată cu orice risc. În consecință, la 8 ianuarie 1918, din ordinul guvernului român, Divizia 11 infanterie comandată de generalul Ernest Broșteanu, a trecut Prutul, îndreptându-se spre Chișinău, unde a ajuns în seara zilei de 13 ianuarie 1918. În ordinul de operații date diviziei se preciza: „Măsurile de Securitate pentru aprovizionările Armatei Române și pentru țară însăși înțeleg să nu împiedice cu nimic autoritatea politică a guvernului Republicii Moldovenești ... Trupele noastre vor fi la dispoziția sa și se vor retrage când guvernul va putea asigura securitatea prin propriile sale forte [7]. Ulterior au fost introduse în Basarabia și celelalte trei divizii românești, cu ajutorul cărora întreg teritoriul Basarabiei a fost curățat de hoardele bolșevice. Unele dintre acestea au avut de purtat lupte destul de violente, precum cele de la Tighina, Bender, Vâlcov, Cetatea Albă ș.a., desfășurate aproape în întreaga lună ianuarie. Până la urmă rezistența *Front-Otdelului* a fost înfrântă și în luna februarie tot hotarul Nistrului de la Hotin până la mare se afla sub autoritatea guvernului de la Chișinău.

Nefăcând nicio referire direct la Basarabia, dar desigur, în strânsă legătură cu evenimentele deru-

late aici, în 13 ianuarie 1918 Consiliul Comisarilor Poporului de la Petrograd transmitea următoarele hotărâri: „Să se rupă orice relațiuni diplomatice cu România și să se expulzeze pe drumul cel mai scurt Legația României precum și toți agenții autorităților române ... Să se declare sechestrat pentru oligarhia română depozitul de aur al României păstrat la Moscova; puterea sovietică își ia răspunderea pentru păstrarea acestui depozit și se obligă să-l restituie în mâinile poporului român [8, pp. 203-204].

În luna ianuarie 1918, tot mai multe organizații politice, administrative, sociale, profesionale au lansat chemări, prin care cereau populației să militeze pentru înfăptuirea grabnică a unirii. În acest sens s-au pronunțat Consiliul orășenesc moldovenesc, Comitetul studenților moldoveni din Chișinău, corpul didactic din județul Chișinău, adunările generale ale zemstvelor (organe locale administrative) din Bălți și Soroca, precum și multe organizații.

Când la 24 ianuarie 1918 se sărbătoreau 59 de ani de la Unirea Principatelor, în mod simbolic, la Chișinău, Sfatul Țării a proclamat independența Basarabiei. Țara noastră, se stipula în Declarația de independență, înfăptuindu-și dreptul dobândit de revoluție de a-și hotărî singură soarta, s-a declarat Republică Democratică Moldovenească, slobodă, de sine stătătoare și neatârnată, având ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor. Proclamarea neatârării este o cerință politică a vremii [3, p. 192].

Proclamarea independenței a înflăcărat spiritele și a dat noi aripi luptei pentru unire „Noi socotim – scria ziarul *România Nouă* adresându-se Comitetului Central al Studenților Basarabeni – că mântuirea neamului nostru este numai în unirea tuturor fiilor noștri într-o singură țară. Noi de la străini nu mai așteptăm nimic; toată nădejdea ne-o punem în viața la un loc cu toți frații noștri români. Noi vrem o Românie a tuturor românilor”.

Însuflețiți de același clan profund patriotic, scriitori din Regatul Român, Transilvania și Bucovina, printre care amintim pe George Ranetti, Mihail Sadoveanu, Ion Minulescu, Eugen Heroveanu, Ion Pilat, Mihai Sorbul și alții, au adresat o impresionantă chemare la sfârșitul lunii ianuarie în care precizau că: „A sosit ceasul cel mare, întru care atât am nădăjduit să ne întindem mâinile și să ne îmbrățișăm. Înfrățirii în care frate cu frate se caută. A fost la o laltă țara lui Ștefan Voievod cel Mare și Sfânt, am luptat și am suferit împreună prin veacuri. A venit, fraților, vremea ca neamul nostru să nu mai cunoască hotar pentru dragostea lui, pentru limba noastră cea dulce. Cultura, limba și școala noastră de acum trebuie să ne unească pe veci și nedespărțiți vom rămâne până la sfârșitul sfârșitului”.

Drept recunoștință, încă de la 26 februarie 1918 o delegație formată din Ion Inculeț, președintele Republicii Moldovenești, și doctorul D. Ciugureanu, primul ministru al Republicii, a venit la Iași să mulțumească regelui Ferdinand I pentru ajutorul militar dat tinerei republici. Impresionați de personalitatea regelui, patriotismul acestuia și cordialitatea primirii, cei doi fruntași moldoveni au purtat de asemenea o amplă discuție cu Alexandru Averescu, primul ministru al României, și el basarabean de origine, din care reieșea că trebuie să se mai aștepte puțin în privința proclamării Unirii, pentru că momentul nu este favorabil, în discuție fiind prioritare condițiile păcii de la Buftea și în aceste condiții forțarea unirii ar apărea ca un act realizat sub influența unor forțe străine poporului nostru.

Concomitent, pe teritoriul Basarabiei, acțiuni în favoarea proclamării unirii s-au întreprins. Tot mai multe erau zestvele, organizațiile și comitetele care votau moțiuni, prin care se declarau pentru unirea imediată cu România. O nouă delegație a Sfatului Țării compusă din I. Inculeț, Pan Halippa și Daniel Ciugureanu, a venit din nou la Iași pe 2 martie pentru a lua legătura cu noul guvern al României condus de Alexandru Marghiloman. În context, discutând cu reprezentantul Franței pe lângă guvernul român, contele de Saint Aulaire, acesta spunea fruntașilor moldoveni: „Faceți unirea cât mai degrabă. Nimeni nu se va găsi printre aliați care să nu sprijine acest început al înfăptuirii României Mari”. În aceeași idee, s-a pronunțat în discuția cu delegația moldovenească și Alexandru Marghiloman. Într-un asemenea context, întrunit de urgență în ziua de 27 martie 1918, Sfatul Țării, dând glas hotărârii manifestate în toate zonele Basarabiei și în toate straturile societății, a adoptat cu 86 de voturi pentru, 3 contra și 26 de abțineri Declarația de Unire a Basarabiei cu România, în care se spunea: „Republica Democratică Moldovenească Basarabia, în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum 100 și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România” [5, pp. 23-24]⁵. La aflarea acestei vești, după cum se arată în ziarul *Sfatul Țării* din acele zile „Publicul zguduit de entuziasm, striga: Trăiască România Mare ! ... Deputații și publicul se îmbrățișau și se sărutau. Ochii tuturor sunt înrouați de lacrimi de bucurie”.

La data de 30 martie 1918, cu prilejul sosirii la Iași a membrilor guvernului Republicii Democratice

⁵ În paginile următoare autorul prezintă și lista celor 86 de deputați ai Sfatului Țării care au votat unirea, cu localitățile lor de proveniență – n.n.

Moldovenesti, pentru a anunța oficial hotărârea de unire, au fost inițiate grandioase manifestații. După cum relatează ziarul *România Nouă*: „Deși zi de lucru, lumea uitase de treburi și mii de oameni alergau de dimineață spre gară ca să vadă ceea ce niciodată nu mai văzuse. Pe tot parcursul drumului armată, steaguri tricolore, ordine și însuflețire.”

În toastul rostit la prânzul oferit în cinstea reprezentanților Basarabiei, regele Ferdinand I spunea: „Vă salut azi, pe voi, frați de dincolo de Prut. Voi sunteți aceia care ați înțeles sentimentul ce de mult domnea în inimile fraților voștri moldoveni ai Basarabiei; I-ați înțeles așa de bine că azi putem vorbi unii cu alții și ca frați și ca prieteni. Sărbătorim astăzi înfăptuirea unui vis care demult zăcea în inimile tuturor românilor de dincolo și de dincoace de apele Prutului. Din graniță ați făcut punte unindu-vă cu țara-mumă și de aceea vă zic: Bine ați venit între noi! [4, p. XXXVIII].

Apoi, prin Înalt Decret Regal nr. 842 din 9 aprilie 1918, a fost adoptat actul de unire al Basarabiei cu România, 2 reprezentanți ai Sfatului Țării, Ion Inculeț și Daniel Ciugureanu, fiind numiți ca miniștri fără portofoliu în guvernul român, iar pentru administrarea provizorie a Basarabiei a fost numit un consiliu directorial format din 9 persoane [4, p. XXXVIII].

Actul de la 27 martie 1918 a fost încununarea luptei și jertfei eroice a câtorva generații de români locuitori ai acestei provincii pentru păstrarea ființei lor naționale pentru drepturi politice și sociale și pentru eliberarea de sub cnutul rusesc. A fost un act ce se înscria în amplul proces de autodeterminare națională și politică, ce cuprinsese întreaga Europă odată cu războiul mondial.

Înfăptuirea unirii Basarabiei cu România a fost atestată la 3 martie 1920 de Consiliul Suprem al Conferinței de Pace de la Paris, care a recunoscut legiti-

mitatea acestui act, iar în anul 1922 – prin ratificarea Tratatului de Pace de către principalele mari puteri: Marea Britanie, Franța, Italia, ceea ce constituia recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România realizată la 27 martie/9 aprilie 1918. Din păcate, ceea ce a realizat atunci generația unirii provinciei cu patria-mamă a durat prea puțin (22 de ani – n.n.) pentru că după cum se știe, în 1940, cnutul rusesc a rănit din nou trupul firav al Basarabiei. Prin ultimatumul sovietic din iunie 1940, provincial românească a intrat din nou sub dominația rusă, situație în care se află și astăzi, spre rușinea clasei sale politice.

Bibliografie:

1. Vezi pe larg în volumul *Eroi și eroism la români*. Ediție îngrijită de prof. univ., dr. Jipa Rotaru. Constanța: Editura Fundației *Andrei Șaguna*, 2006.
2. X.X.X. *România în anii primului război mondial*, vol. I, București: Editura Militară, 1987.
3. Petrencu Anatol. *O istorie a Basarabiei*. Chișinău: Editura Serebia, 2015.
4. Căpitan Andronachi Ghe V. *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*. Ediție îngrijită de Jipa T. Rotaru, Neculai Moghior, Ion Dănilă. București: Editura Asociației pentru Educație Democratică, 2000.
5. Tașcă Mihai. *100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România*. În: Biblioteca Centenarul Marii Uniri 1918–2018. *Basarabia – Pământ românesc*. Antologie, vol. I, Chișinău: Editura Serebia, 2017.
6. Constantin Ion, Negrei Ion. *Pantelimon Halipa, apostol al neamului românesc*. Studii și documente. Chișinău: Notograf Prim, 2013.
7. Rotaru Jipa. *Armata Română în sprijinul unirii Basarabiei cu România*. În: Buletin științific al cadrelor didactice din Academia Militară. București, 1990.
8. Kirițescu Constantin. *Istoria Războiului pentru întregirea României, 1916–1919*, vol. II, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

PORTRETUL LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN ÎN MEMORIILE LUI LUPU KOSTAKI ȘI ALEXANDRU TZIGARA-SAMURCAȘ

Doctor în istorie, profesor asociat **Alin SPÂNU**
 E-mail: alinspanu@yahoo.com
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2914-1341>
 Facultatea de Istorie, Universitatea din București

* Doctor în istorie, profesor asociat la Facultatea de Istorie, Universitatea din București. Domenii de preocupare: istoria României, istorie militară, istoria serviciilor de informații. Cărți publicate: *Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești în perioada 1919–1945*, Iași: Casa Editorială Demiurg, 2010 (lucrare distinsă de Academia Română cu premiul *Mihail Kogălniceanu*); *Serviciul de Informații al României în Războiul de Întregire Națională (1916–1920)*, București: Editura Militară, 2012; *Spioni, spioane și dandanale în România neutră (1914–1916)*, București: Editura Militară, 2016; *Spioni, spioane și dandanale în România războinică (1916–1919)*, București: Editura Militară, 2019; *Informații, propagandă și contraspionaj în Transilvania, Ungaria și Banat (1918–1920)*, București: Editura Militară, 2020; *Bătălia de la Stalingrad (1942–1943). Studii, analize și memorii românești*, București: Editura Militară, 2023.

THE PORTRAIT OF ALEXANDRU MARGHILOMAN IN THE MEMOIRS OF LUPU KOSTAKI AND ALEXANDRU TZIGARA-SAMURCAȘ

Summary. Alexandru Marghiloman was the president of the Conservative Party (1914–1925), of the “Red Cross” Society (1914–1925) and prime minister (March–October 1918). Through his multilateral activity, he was portrayed by political friends and enemies, as well as by contemporaries from other fields. Lupu Kostaki was Minister of the Interior (November 1916 – May 1918), and Alexandru Tzigara-Samurcaș was the head of the Capital Police (November 1916 – November 1918), so they collaborated closely with Marghiloman. The two memorialists had the mission of easing the situation of their compatriots, collaborating with the “Red Cross” Society, led by the leader of the Conservative Party. Both had the same opinion about the head of government from March to October 1918: he willingly accepted to sacrifice himself to save the country, saved what could be saved, achieved the Union of Bessarabia with Romania, and after the danger passed he was removed. Although attacked from all sides by the “winners”, Marghiloman stoically endured the attacks and responded, elegantly and professionally, from the rostrum of Parliament.

Keywords: Alexandru Marghiloman, Lupu Kostaki, Alexandru Tzigara-Samurcaș, memoirs, appreciations.

Rezumat. Alexandru Marghiloman a fost președintele Partidului Conservator (1914–1925), al Societății „Crucea Roșie” (1914–1925) și prim-ministru (martie–octombrie 1918). Prin activitatea sa multilaterală, acesta a fost portretizat de prieteni și inamici politici, dar și de contemporani din alte domenii. Lupu Kostaki a fost ministru de Interne (noiembrie 1916 – mai 1918), iar Alexandru Tzigara-Samurcaș a fost șeful Poliției Capitalei (noiembrie 1916 – noiembrie 1918), astfel încât au colaborat strâns cu Marghiloman. Cei doi memorialiști au avut misiunea să ușureze situația conaționalilor, colaborând cu Societatea „Crucea Roșie”, condusă de liderul Partidului Conservator. Ambii au aceeași părere despre șeful guvernului din perioada martie–octombrie 1918: a acceptat de bunăvoie să se sacrifice pentru salvarea țării, a salvat ce se putea salva, a realizat Unirea Basarabiei cu România, iar după ce pericolul a trecut, a fost înlăturat. Deși atacat din toate părțile de „învingători”, Marghiloman a suportat cu stoicism atacurile și a răspuns, elegant și profesionist, de la tribuna Parlamentului.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, Lupu Kostaki, Alexandru Tzigara-Samurcaș, memorii, aprecieri.

Anul 1914 a adus la nivel european izbucnirea Primului Război Mondial, iar în plan național venirea la putere a Partidului Național Liberal/PNL (ianuarie 1914) și alegerea lui Alexandru Marghiloman¹ ca președinte al Partidului Conservator (iunie 1914). Războiul a izbucnit din cauza contradicțiilor dintre Marile Puteri pe diverse teme (colonii, resurse, influență etc.), care s-au coagulat, inițial, în două mari alianțe: Antanta (Anglia, Franța și Rusia) și Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria și Turcia). România, deși făcea parte din Puterile Centrale, s-a proclamat neutră, întrucât Austro-Ungaria nu a fost atacată (condiția pentru intervenție), ci a atacat Serbia. Opinia publică românească a balansat, încet dar sigur, către alianța cu Antanta, cu speranța eliberării Transilvaniei, Banatului și Bucovinei. Timp de doi ani sorții războiului au alternat, însă România, ca și alte state neutre, a profitat și a exportat materii prime, produse alimentare și finite către piețele statelor combatante. La jumătatea anului 1916 guvernul liberal condus de Ion I.C. Brătianu² a analizat situația militară și a decis să se alătore Antantei. A declarat război Austro-Ungariei la 15/28 august 1916 și a pornit ofensiva în Transilvania. Entuziasmul popular general a fost repede stăvilat de înfrângerile de la Turtucaia (1/14 – 6/19 septembrie 1916) și Jiu (29 octombrie/11 noiembrie – 2/15 noiembrie 1916). Ofensivele germano-austro-ungară (de la nord și vest) și germano-bulgară (de la sud) au depășit aliniamentele apărute de trupele române și se apropiau de București. După trei luni de la începerea războiului, armata română se vedea înfrântă, iar familia regală, par-

¹ Marghiloman Alexandru (n. 27 ianuarie 1854, Buzău – d. 10 mai 1925, București) doctor în drept și în științe politice la Paris (1878); intră în Partidul Conservator, devine deputat (din 1884) și ministru în diferite cabinete conservatoare (1888–1913); vicepreședinte al Jockey-Club (din 1903) și președinte al Crucii Roșii (din 1914). Din iunie 1914 a fost ales președintele Partidului Conservator. A acceptat funcția de prim-ministru (martie–octombrie 1918) pentru a îmbunătăți condițiile dure impuse României de reprezentanții Puterilor Centrale în negocierile de pace.

² Brătianu Ion I.C. (n. 20 august 1864, Florica, Argeș – d. 24 noiembrie 1927, București), inginer specialist în căi ferate cu studii la Paris (1883–1889), intră în Partidul Național Liberal, deputat (1895), ministrul Lucrărilor Publice (1897–1899). Deține funcții ministeriale (1901–1908), este numit premier (decembrie 1908 – decembrie 1910) și ales președintele partidului (11 ianuarie 1909). Devine principalul vector al politicii românești, atât la putere, cât și în opoziție. Prim-ministru în mai multe rânduri (ianuarie 1914 – ianuarie 1918, noiembrie 1918 – septembrie 1919, ianuarie 1922 – martie 1926, iunie–noiembrie 1927), a fost artizanul creării României Mari.

lamentul, guvernul și instituțiile statului au început refugiul către Moldova, stabilind capitala la Iași.

Pe acest fond, liderii politici autohtoni au hotărât ca Alexandru Marghiloman să rămână în teritoriul ocupat, pentru a apăra și gestiona situația populației civile sub iminenta ocupație a Puterilor Centrale. Ca președinte al Societății „Crucea Roșie”, președintele Partidului Conservator avea un statut legal, iar relațiile personale cu unii diplomați germani și austro-ungari puteau facilita diferite canale de comunicare și rezolvare a problemelor. Pentru menținerea ordinii și siguranței publice, guvernul a lăsat în București și o serie de persoane cu o anumită notorietate. Între acestea, Lupu Kostaki, girant al Ministerului de Interne, generalul Alexandru Mustață ca prefect al Poliției Capitalei, și Alexandru Tzigara-Samurcaș, custode al Coroanei și Domeniilor Regale.

Generalul Alexandru Mustață era un ofițer de cavalerie reputat, în rezervă din octombrie 1913 și senator al Partidului Național Liberal (din 1914). A fost numit la comanda Inspectoratului General al Jandarmeriei (august–noiembrie 1916), apoi prefect al Poliției Capitalei. A rămas în funcție doar 10 zile (20 noiembrie/3 decembrie – 30 noiembrie/13 decembrie), după care a fost înlocuit de Alexandru Tzigara-Samurcaș. Principalele cauze ale schimbării au fost reticențele de a executa unele solicitări ale ocupanților și faptul că nu cunoștea limba germană.

Alexandru Tzigara-Samurcaș s-a născut la 23 martie 1872, în București, unele zvonuri afirmând că ar fi fost fiul nelegitim al regelui Carol I. A absolvit Facultatea de Litere din București, apoi și-a continuat studiile la Berlin și München (unde a obținut doctoratul, în 1896). În 1899 a fost angajat bibliotecar la Fundația Universitară *Carol I*, apoi profesor de estetică și istoria artei la Școala Națională de Arte Plastice. A înființat (1906) și condus Muzeul de Etnografie și Artă Națională (actualul Muzeu Național al Țăranului Român) și a fost ales președintele Societății Scriitorilor Români (1911). A deținut funcția de prefect al Poliției Capitalei în perioada decembrie 1916 – noiembrie 1918, ceea ce, ulterior, a condus la marginalizarea sa și reproșul de a fi fost germanofil. Este exonerat de orice acuzații de colaboraționism și germanofilie, fiind numit inspector general al muzeelor (1923) și șeful Departamentului Istoria artei la Universitatea din Cernăuți (1925). A decedat la 1 aprilie 1952 în București și este înmormântat la cimitirul Bellu. De-a lungul vieții, Tzigara-Samurcaș a ținut un jurnal și a consemnat tot felul de evenimente, însă acestea au văzut lumina tiparului mult după decesul memorialistului.

Relațiile dintre Alexandru Marghiloman și Alexandru Tzigara-Samurçaș existau dinainte de izbucnirea Primului Război Mondial, însă opiniile politice privind neutralitatea României i-au apropiat. Ambii au primit însărcinări din partea conducerii statului (rege, guvern) de a rămâne în teritoriul ocupat și a servi drept interfață între solicitările ocupanților și necesitățile populației. Ca prefect al Poliției Capitalei, Tzigara-Samurçaș a avut nevoie de Alexandru Marghiloman, mai ales în calitatea de președinte al Crucii Roșii. La rândul său, liderul conservator a intervenit de multe ori la prefect pentru a elibera diferite persoane reținute de ocupantul german.

De la începutul anului 1918 Tzigara-Samurçaș a observat că Marghiloman are discuții dese cu diplomații Puterilor Centrale aflați la București. În 2 martie 1918 memorialistul a notat: „Din toate aceste întâlniri și lungi convorbiri rezultă plecarea lui Marghiloman la Iași, unde regele îl roagă să primească a forma guvernul” [1, p. 212]. După mai puțin de o lună, noul premier obține și prima victorie: Sfatul Țării (Parlamentul) Republicii Democratice Moldovenești votează unirea cu România. Deși de află departe de evenimentele, prefectul Poliției Capitalei a constat că, „cu toate enormele greutăți întâmpinate, Marghiloman reușește să proclame la Chișinău la 27 martie/9 aprilie Unirea Basarabiei. Măreția actului nu este îndestul de apreciată și dificultățile reîncep cu reîntoarcerea lui Marghiloman la București, unde mijesc intrigi contra dinastiei, nu fără știrea lui Lupu și Ciorăneanu” [1, p. 213].

Finalul guvernului condus de președintele Partidului Conservator are loc pe fondul ofensivei Antantei către Dunăre, dar și în condițiile în care Bucovina se pregătea de unirea cu România. Chemat de rege, care îi explică situația, Marghiloman își depune mandatul (24 octombrie 1918), apoi convoacă Parlamentul și susține un discurs fulminant. Finalul se dovedește cu adevărat magistral: „Retragerea mea nu e o dezertare. În tot cazul, are loc asupra unei apoteoze: Bucovina și nordul Basarabiei. Am păstrat țării o dinastie, o armată și i-am dat Basarabia și Bucovina cu integritatea teritoriului” [1, p. 223]. „Eliberați” din funcții, cei doi Alexandru încep să fie victimele atacurilor de presă. Fostul prefect se îmbolnăvește și cade la pat. Se vindecă la începutul anului 1919, eveniment care bucură multă lume. „Conu Alecu Marghiloman organizează un dejun anume în cinstea aceluia *rescapé*, ce atâta vreme lipsise la apelul săptămânal, cu acel prilej punându-se cep la un nou *baril*, importat odinioară direct din renumita regiune *Cognac* din Franța meridională” [2, p. 32], a notat încântat memorialistul.

Ultimele însemnări despre Marghiloman sunt, mai degrabă, triste. În aprilie 1925 Tzigara-Samurçaș

a mers la Buzău și a dorit să-l vadă pe fostul premier. Nu a reușit, întrucât acesta era bolnav și nu primea pe nimeni. După puțin timp, liderul conservator i-a scris fostului colaborator o epistolă explicativă: „Când ai venit ultima oară treceam prin ultima fază a unei crize în care nimeni, în afară de doctor, n-a pătruns pe lângă mine. (...) Îți mulțumesc de mii de ori pentru osteneala ce-ți dai. Omagii pentru dna Tzigara-Samurçaș și bune amintiri pentru tineret. Cu cele mai afectuoase sentimente, Alexandru Marghiloman” [1, p. 176]. Din păcate, la 10 mai 1925 expeditorul a trecut la cele veșnice, astfel încât cei doi nu s-au mai revăzut.

O altă temă abordată de omul de artă și cultură este cea a memoriilor lui Alexandru Marghiloman. Acesta a început, în 1924, elaborarea acestora, având drept colaborator pe Andrei Corteanu. Baza o reprezentau jurnalul personal și o serie de note, însemnări și documente din perioada ministeriatelor și a mandatului de premier. Starea sănătății nu i-a permis finalizarea proiectului, însă a lăsat legatarilor testamentari, între altele, și obligația de a publica manuscrisul memorialistic. Cei trei legatari, Octav George Lecca, Panait Wyzanti, Mihai Pherekyde, au editat integral ceea ce au găsit, fapt care l-a nemulțumit pe Tzigara-Samurçaș: „Care om cu judecată sănătoasă ar putea înțelege prin evenimente și fapte istorice mai importante notele de poliție secretă, aprecierile fugare și conversațiunile intime pe care Marghiloman le-a notat în caietele lui în scop de documentare personală? Numai cei trei prieteni, unii dintr-un exces de zel, alții din neglijență, tot atât de vinovați, au putut face această impietate și această greșală fără nume. Ei au mers cu ușurința și cu lipsa de înțelegere a sarcinii ce li s-a dat și de care s-au arătat nevrednici până acolo încât, la sfârșitul celor câteva fraze de introducere, citind dispozițiunea testamentară prin care sunt instituți ca *editori*, interpretează dispozițiunea sacră și inviolabilă de a alege părțile importante ca o latitudine pentru ei de a scoate din notele lui Marghiloman, în loc de o figură istorică, o caricatură” [1, p. 175]. La vremea respectivă, multă lume s-a dezis de caracterizările aflate între coperta volumelor [3], iar alții au criticat opinia decedatului asupra unor persoane, fapte sau evenimente. Pe de altă parte, Marghiloman dezvăluie mai multe tablouri (politice, economice, sociale, militare etc.) ale României între finalul secolului al XIX-lea și până după Războiul de Întregire, cu plusurile și minusurile fiecărui domeniu. Nu știm cum ar fi arătat amintirile „toaletate”, așa cum își dorea Tzigara-Samurçaș, dar și alții, însă beneficiem de un calup brut, care ne delectează, ne amuză și ne întristează. Simplificând lucrurile, concluzia rezultată după citirea memoriilor este că moravurile autohtone nu s-au schimbat prea mult până în prezent, moralita-

tea politică lasă de dorit, iar promisiunile și cuvântul dat nu reprezintă decât o garanție pe termen scurt.

Spre deosebire de Tzigara-Samurcaș, care nu a avut treabă cu administrația până la numirea ca prefect de Poliție, al doilea memorialist avea decenii de experiență în spate. Lupu Costache/Kostaki provenea dintr-o veche familie de boieri moldoveni, cu ascendență probabilă până în timpul lui Ștefan cel Mare și care a dat mulți oameni de valoare [4]. S-a născut la Bârlad, în 9 aprilie 1851, a urmat studii superioare la Berlin și Zürich, apoi a intrat în administrația publică ca subprefect de Tutova (mai 1876), șeful Poliției Bârlad, comisar al județului Tutova (mai 1876 – martie 1878) și director al Prefecturii Tutova (1878). S-a înscris în Partidul Conservator (1883), unde a rămas apropiat de Petre P. Carp³. A fost numit prefectul județelor Tutova (1884–1885), Covurlui (1885–1887), Botoșani (1887), Prahova (1890–1891), Buzău (1891–1892), Râmnicu-Sărat (1893–1895) și Tecuci (1910–1911). A mai deținut și funcțiile de director general al Penitenciarelor (1887–1888), secretar general al Ministerului de Interne (1888–1889), comisar al guvernului și cenzor la Banca Națională (1892–1893), dar a fost ales și deputat (din 1898). Din 1912 este membru în Consiliul Administrativ Permanent (1912), apoi în Consiliul Superior Administrativ din Ministerul de Interne. Experiența și rezultatele pozitive obținute în funcțiile administrative l-au propulsat ca girant al Ministerului de Interne în perioada noiembrie 1916 – mai 1918. Marghiloman a notat că fostul prefect a fost „instalat” [5, p. 81] în funcție la 16 noiembrie 1916. La 9 mai 1918 a predat funcția premierului, care a preluat și portofoliul Internelor și și-a înaintat demisia din funcția de membru în Consiliul Superior Administrativ. Cu toate insistențele lui Marghiloman de a reveni asupra deciziei, acesta a rămas ferm în decizia sa. „Revanșa” învingătorilor a venit în 1919, când Costache/Kostaki a fost reținut sub diverse acuzații, a petrecut câteva luni în arest preventiv, fiind grațiat, împreună cu alții, printr-un decret al regelui Ferdinand. S-a retras la moșia sa de lângă Bârlad, unde a început să-și aștearnă memoriile pe hârtie. A scris destul de mult, dar a decedat, la 15 iulie 1923, fără să le vadă publicate.

Ca girant al Ministerului de Interne, a colaborat intens cu Alexandru Marghiloman, până când acesta a primit mandatul de prim-ministru. Portretul pre-

³ Carp Petre P. (n. 28 iunie 1837, Iași – d. 19 iunie 1919, Țibănești, Vaslui) a urmat studii medii și superioare în Germania și a fost unul din întemeietorii societății *Ju-nimea* (1863). Om politic conservator, deputat (din 1867), senator (din 1877), președintele Partidului Conservator (1891–1907) și prim-ministru (1900–1901 și 1910–1912).

mierului care a primit Unirea Basarabiei cu România este unul profund, care atestă atât calitățile intelectuale, cât și cele umane. „Șeful Partidului Conservator, acum conservator-progresist, este înzestrat de natură cu o inteligență superioară; s-a devotat cu totul politicii, a devenit un fin și abil parlamentar. Prinde ușor tot ce aude și știe să răspundă cu succes. Vorbirea lui este aleasă și în formă, și în fond, spune numai atât cât voiește; nu e deloc un frazeolog, de aceea este ascultat întotdeauna cu interes și de amici, și de adversari. Este oportunist, știe a uita ușor și mai ales a nu-și aminti decât de ceea ce crede el a-i fi lui de folos. Marele lui păcat e că face politicianism, crede că astfel va reuși mai ușor.

În teritoriul ocupat a urmat prescripțiunea ce-și făcuse: dinastic cu politica de expectativă, așteptând desfășurarea evenimentelor. A avut o activitate prodigioasă ca președinte al *Crucii Roșii*, prin alinarea suferințelor noastre, răniți și bolnavi de prin spitale, din lagărele străine de prizonieri și din străinătate. A ajutat cu sfatul și cu punga sa pe nenorociții ce-i implorau ajutorul. Nu a neglijat a administra cantine populare, în care zeci de mii de oameni au găsit mâncare și chiar căldură” [6, pp. 290-291], a scris Costache/Kostaki.

O altă apreciere a vizat relațiile bune cu militari și diplomați germano-austro-ungari aflați cu diferite misiuni în România, dar fără să se implice politic: „A reușit, cu tactul și cu discreția ce știa să aibă când vrea, a fi pururea în teza generală; așa că pe toți îi întâlneai la d-sa acasă, fără ca dânsul să fi ieșit din expectativa ce-și impusese” [6, p. 291]. În fine, sacrificiul de a accepta funcția de premier în momente grele, de a salva țara și apoi de a fi înlăturat, l-a ridicat pe Alexandru Marghiloman pe un pedestal politic. Într-o singură frază, Costache/Kostaki a arătat toate meritele fostului premier: „la momentul oportun, a fost omul gata a apăra Coroana și nu a ezitat la cererea suveranului să-și ia asupra sa o pace ce nu-i aparținea, încât nu merita concedierea de la guvern ce i s-a făcut, ștergându-se, contra Constituției, toate actele parlamentare săvârșite” [6, p. 292]. Scenariul cu Alexandru Marghiloman pe post de rezervă politică a fost unul real, care, însă, nu s-a finalizat așa cum a fost stabilit. Atunci când regele a făcut apel la liderul Partidului Conservator să primească funcția de premier (martie 1918), Ion I.C. Brătianu, fostul șef al executivului, și-a adunat apropiații și le-a ținut un discurs. Între altele, a afirmat că Marghiloman „se sacrificase primind să se înhame la o operă tragică, dar patriotică. Va avea toate «aparențele unui trădător». Va fi calomniat, ofensat, batjocorit; trebuie să se știe însă că acest om a salvat Coroana și Moldova și că acest lucru e o nevoie care primează orice altă considerație. Personal, sunt re-

cunoscător în chip special dlui Marghiloman pentru marile servicii pe care le-a adus Coroanei și Țării” [6, p. 360]. La final, atunci când România a devenit România întregită, Brătianu a uitat de meritele rivalului său, iar recunoștința a rămas... în vorbe.

Așadar, avem două portrete ale lui Alexandru Marghiloman, creionate de oamenii care au gestionat ordinea și siguranța publică în perioada când Puterile Centrale au ocupat și exploatat România. Cei doi lideri – unul al Ministerului de Interne, celălalt al Poliției Capitalei –, au avut mandat să ușureze situația conaționalilor, colaborând cu Societatea „Crucea Roșie”, condusă de liderul Partidului Conservator. Chiar dacă Lupu Costache/Kostaki era un vechi membru de partid, el aparținea facțiunii conduse de Petre P. Carp, care nu întotdeauna agreea propunerile și soluțiile politice ale lui Marghiloman, astfel încât anumite decizii erau disputate, reinterpretate și tergiversate. Tzigara-Samurcaș, talentat profesor și autor de lucrări științifice, avea o profunzime intelectuală care reiese din scrierile memorialistice. Ambii au cam aceeași părere despre șeful guvernului din perioada martie–octombrie 1918: a acceptat de bunăvoie să se sacrifice pentru salvarea țării, a salvat ce se putea salva, iar după ce pericolul a trecut, a fost înlăturat. Deși atacat din toate părțile de „învingători”, Marghiloman a suportat cu stoicism atacurile și a răspuns, elegant și profesionist, de la tribuna Parlamentului.

Cele două mărturii aprofundează personalitatea lui Alexandru Marghiloman, caracterul și atitudinea,

patriotismul și sacrificiul personal în favoarea interesului național. Alte amintiri și memorii ale unor contemporani așteaptă să fie aduse la lumină și să completeze portretul acestei personalități buzoiene și naționale.

Bibliografie:

1. Tzigara-Samurcaș Alexandru. *Memorii*, vol. 2 (1910–1918), ediție critică de Ioan Șerb și Florica Șerb, prefață de Dan Grigorescu. București: Editura *Grai și Suflet-Cultura Națională*, 1999.
2. Tzigara-Samurcaș Alexandru. *Memorii III. 1919–1930*, ediție îngrijită și prefață de C.D. Zeletin, București: Editura Meridiane, 2003.
3. Marghiloman Alexandru, *Note Politice. 1897–1924*, vol. I-V, București: Editura Institutului de Arte Grafice *Eminescu S.A.*, 1927; ediția a II-a, vol. I-III (ediție și introducere Stelian Neagoe), București: Editura Scripta, 1993–1995; ediția a III-a, vol. I-V, ediție anastatică îngrijită de Marius-Adrian Nicoară, Alfred Vasilescu, Ștefan Davidescu, Buzău: Editura Alpha MDN, 2019; ediția a IV-a, vol. I-V, București: Paul Editions, 2023.
4. Pentru mai multe detalii: Monu Elena. *Familia Costache. Istorie și genealogie*. Bârlad: Editura Sfera, 2011.
5. Marghiloman Alexandru. *Note Politice*, vol. II, ediție și indice Stelian Neagoe, București: Editura Machiavelli, 1994.
6. Kostaki Lupu C. *Memoriile unui trădător. Un înalt funcționar român sub guvernământul militar german (1916–1918)*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Alexandru Istrate și Claudiu-Lucian Topor, București: Editura Humanitas, 2020.

ACTIVITATEA LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN LA ÎNCEPUTUL GUVERNĂRII CONSERVATOARE DIN 1910–1912, REFLECTATĂ ÎN COTIDIANUL *DIMINEAȚA* (DECEMBRIE 1910–FEBRUARIE 1911)

Colonel parașutist în rezervă **Dragoș-Claudiu AXINIA***

E-mail: axiniadragos@yahoo.com

Filiala Buzău a Asociației Naționale Cultul Eroilor *Regina Maria*

* Colonel parașutist în rezervă, absolvent al Universității Politehnice Iași. Redactor-șef al revistei *Parașutiștii*. Președinte al Filialei Buzău a Asociației Naționale Cultul Eroilor *Regina Maria*. Domenii de preocupare: istoria României, istorie militară, istoria parașutismului românesc, monumente istorice. Autor și coautor al mai multor manuale privind parașutismul militar; articole publicate în *Revista Parașutiștii*, *Revista Forțelor Terestre*, *Străjer în calea furtunilor*, *Acta Moldaviae Meridionalis*.

THE ACTIVITY OF ALEXANDRU MARGHILOMAN AT THE BEGINNING OF THE CONSERVATIVE GOVERNANCE IN 1910–1912, REFLECTED IN THE DAILY NEWSPAPER *DIMINEATA* (DECEMBER 1910–FEBRUARY 1911)

Summary. Alexandru Marghiloman was, without a doubt, one of the political personalities who marked the political and social life of Romania from the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The present study aims to reveal to the readers the image of the young and ambitious politician, when he was in full ascension of his political career, which will culminate with the appointment, by King Ferdinand I, as prime minister on March 5, 1918. Alexandru Marghiloman was a strong character, educated at the French school, with a brilliant speech and also a remarkable figure in the socio-cultural life of Romania, a true „wallah lord” as Nicolae Peneș called him in his book.

Keywords: Marghiloman, newspaper *Dimineata*, conservative governance in 1910, minister of the interior, journalism.

Rezumat. Alexandru Marghiloman a fost, fără niciun dubiu, una din personalitățile politice care a marcat viața politică și socială a României de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Studiul de față își propune să releve cititorilor imaginea tânărului și ambițiosului politician, atunci când se afla în plină ascensiune a carierei sale politice, ce va culmina cu desemnarea, de regele Ferdinand I, ca prim-ministru la 5 martie 1918. Alexandru Marghiloman a fost un caracter puternic, educat la școala franceză, cu un discurs briliant și un personaj remarcabil în viața socio-culturală a României, un adevărat „lord valah”, așa cum l-a numit Nicolae Peneș în cartea sa.

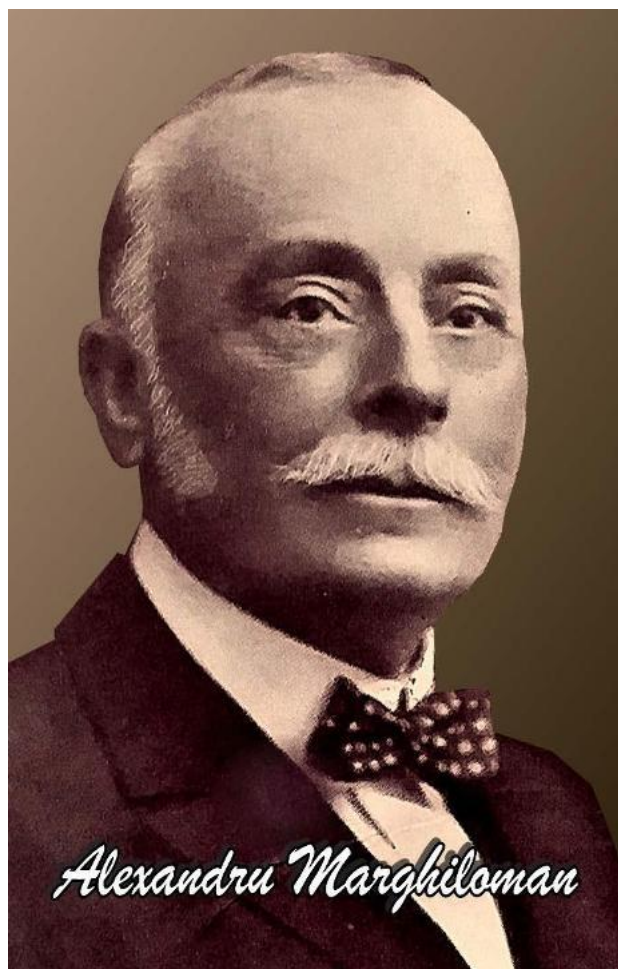
Cuvinte-cheie: Marghiloman, cotidianul *Dimineata*, guvernarea conservatoare în 1910, ministru de interne, jurnalism.

Alexandru Marghiloman a fost unul dintre cei mai importanți oameni politici ai sfârșitului de secol XIX și începutul secolului al XX-lea din România. S-a născut la 27 ianuarie 1854 la Buzău și a murit la 10 mai 1925 la Buzău [1, p. 20]. Alexandru este fiul lui Ion (Iancu) Marghiloman și al Irinei Izvoranu (Marghiloman), descendentă a familiei de boieri Izvoranu.

Fiu al plaiurilor buzoiene, pe care nu le-a părăsit niciodată, cu legături adânc înrădăcinate în tradițiile, cultura și pământul românesc, Alexandru Marghiloman și-a desăvârșit studiile la Colegiul *Sfântul Sava*, precum și ale Facultății de Drept și ale Înaltei Școli de Științe Politice de la Paris. Obține doctoratul în drept și științe politice în anul 1978.

Alexandru Vaida-Voevod spune despre Alexandru Marghiloman că era „dotat cu calități intelectuale excepționale, având o cultură universală superioară, era gentlemanul desăvârșit în toate manifestările individualității sale și un *Lebenskünstler* (artist al vieții)” [2, p. 8].

Urmare a calităților native, a situației materiale, dar și a educației în instituții de prestigiu, Alexandru Marghiloman abandonează cariera din magistratură și intră în politică, fiind ales deputat în Colegiul nr. 1 de Buzău, la 6 noiembrie 1879. Cu o ascensiune fulminantă în cariera politică, Marghiloman a făcut parte din diverse guverne în calitate de ministru al Justiției (1888), ministru al Lucrărilor publice

(1888–1889 și 1889–1890), ministru al Agriculturii, Industriilor, Comerțului și Domeniilor (1890–1891), ministru al Afacerilor Străine (1900–1901).

A făcut parte inițial din gruparea junimistă, care s-a transformat în anul 1891 în Partidul Constituțional. După fuzionarea conservatorilor survenită în 1907, Marghiloman devine, alături de Petre P. Carp și Take Ionescu, una dintre personalitățile marcante ale Partidului Conservator. De altfel, un adversar al său scria „... un partid care dorește să câștige alegerile, să îl pună pe Alexandru Marghiloman ministru de Interne” [3, p. 11].

La 29 decembrie 1910, Alexandru Marghiloman devine ministru de interne în Consiliul de Miniștri condus de Petre P. Carp. Guvernarea lui Petre P. Carp, desfășurată între decembrie 1910 și aprilie 1912, a reprezentat unul dintre ultimele episoade în care Partidul Conservator a deținut controlul efectiv asupra conducerii statului român înainte de Primul Război Mondial. În acest context, Alexandru Marghiloman, una dintre figurile proeminente ale conservatorismului românesc, a ocupat funcția de ministru de interne, consolidându-și poziția politică și influența în cadrul partidului [4, p. 6].

Activitatea sa ca ministru de interne, reflectată în paginile ziarului *Dimineața*, ne propunem să o analizăm în cele ce urmează. Ziarul *Dimineața* a fost fondat în anul 1904, avându-l ca director pe Constantin Mille. Cotidianul a apărut într-un moment în care România se afla într-o perioadă de transformări economice, politice și sociale profunde, iar presa juca un rol din ce în ce mai important în modelarea opiniei publice.

Constantin Mille este un nume semnificativ în cultura română din prima jumătate a secolului al XX-lea. A fost un jurnalist remarcabil, dar și un autor cu o activitate literară și socială deosebită. Opera sa se remarcă prin angajamentul față de problemele societății românești și prin stilul său clar și incisiv. Constantin Mille a fost unul dintre cei care au influențat evoluția presei românești, fiind un susținător al unei jurnalistici independente, devenind „părinte al ziaristicii române moderne”, așa cum scrie pe piatra sa de mormânt de la Cimitirul Bellu din București.

Stilul jurnalistic adoptat de *Dimineața* a fost un amestec între informare riguroasă și comentarii politice, fiind un exemplu remarcabil de jurnalism angajat social și inovație editorială. Mulți dintre jurnaliștii și editorii ziarului erau personalități marcante ale epocii, iar printre colaboratori s-au numărat scriitori, politicieni și intelectuali, care au contribuit la înălțarea standardelor jurnalismului românesc.

Din articolele studiate reiese că Alexandru Marghiloman este omniprezent în viața politică, culturală și mondenă a societății românești de la începutul secolului al XX-lea din România, atât în București și la Buzău, unde avea domeniul de la vila *Albatros*, cât și în alte orașe din țară, în scopuri preponderent politice – prin prisma poziției ministeriale și prin cea a poziției în cadrul Partidului Conservator, unde îl seconda pe Petre P. Carp.

În general ziarul *Dimineața* a prezentat activitățile guvernului conservator și ale ministrului de interne Alexandru Marghiloman într-o manieră corectă și obiectivă, oferind o perspectivă critică asupra activității guvernamentale conservatoare. Ca ministru de interne, Marghiloman a promovat o viziune conservatoare asupra funcției publice, în care accentul cădea pe profesionalism, stabilitate și centralizarea deciziei administrative. El s-a remarcat prin dorința de a consolida autoritatea statului în teritoriu, de a eficientiza structurile de control administrativ și de a combate excesele politizării aparatului birocratic.

În paginile sale ziarul *Dimineața* a publicat frecvent discursurile liderilor politici, ca formă de informare. Această manieră de prezentare a evidențiat și mai bine talentul și elocința oratorică a ministrului Marghiloman, acesta reușind, de cele mai multe ori,

PUBLICAȚIA... DIRECTOR... ȘEF REDACȚIE... ȘEF SECȚIE... ȘEF BUREAU...

Dimineața

DIRECȚIA... COND. P. MILLE... ȘEF SECȚIE... ȘEF BUREAU...

APARE IN FIE CARE DIMINEAȚA CU CELE DIN URMAȘTIRI-DIN TOATA LUMEA

Ministerul Petre P. Carp

SCHIMBAREA REGIMULUI Guvernul a demisionat Regele azează noul guvern

Deputatul de conservator... Schimbarea guvernului... Regele azează noul guvern...

Ministerul de Interne... Ministerul de Externe... Ministerul de Agricultură...

Ministerul de Industrie... Ministerul de Comerț... Ministerul de Transporturi...

Ministerul de Educație... Ministerul de Culte... Ministerul de Lucrul Public...

Ministerul de Justiție... Ministerul de Apărare... Ministerul de Muncă...

Ministerul de Agricultură... Ministerul de Industrie... Ministerul de Comerț...

Noii miniștri

Ministerul de Interne: Petre P. Carp
Ministerul de Externe: Titu Maiorescu
Ministerul de Agricultură: Ion Lahovary
Ministerul de Industrie: Barbu Delavrancea
Ministerul de Comerț: D. N. Păunescu
Ministerul de Transporturi: Ion C. Arion
Ministerul de Educație: Constantin Brăncuși
Ministerul de Culte: Constantin Brăncuși
Ministerul de Lucrul Public: Constantin Brăncuși
Ministerul de Justiție: Constantin Brăncuși
Ministerul de Apărare: Constantin Brăncuși
Ministerul de Muncă: Constantin Brăncuși

Titu Maiorescu... Ion Lahovary... Barbu Delavrancea...

D. N. Păunescu... Ion C. Arion... Constantin Brăncuși...

Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși...

Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși...

Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși...

Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși...

Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși...

Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși... Constantin Brăncuși...

Șefii de cabinet... Programul guvernului...

Programul guvernului... Șefii de cabinet...

Șefii de cabinet... Programul guvernului...

Programul guvernului... Șefii de cabinet...

Șefii de cabinet... Programul guvernului...

Programul guvernului... Șefii de cabinet...

Șefii de cabinet... Programul guvernului...

Programul guvernului... Șefii de cabinet...

ZILE mai sint pină la... Abonați-vă fără înfrizire

Abonați-vă fără înfrizire... ZILE mai sint pină la...

Abonați-vă fără înfrizire... ZILE mai sint pină la...

să transmită mesajele programului partidului de guvernământ: „E greu să-ți faci datoria! Azi însă e și mai greu pentru că nici odată mai mult ca acum calomnia și minciuna nu și-au făcut loc în viața noastră politică. Am spus în programul nostru că voim ca industria și comerțul să fie la adăpostul oricărui arbitrar. E o făgăduială ce se va îndeplini! Când am făgăduit comercianților de băuturi spirtoase liberta-

tea la orașe, eram consecuenți cu programul nostru. N'am făcut-o în vederea alegerilor. Când am făgăduit despăgubiri celor expropriați am făcut-o conform cu idealul nostru. Cu repaosul duminical am voit să împăcăm toate interesele. S'a spus că făgăduim scutirea de impozite pentru loturile mai mici ca 6 h. a. și asta numai spre a lua voturi. S'a mai adăugat: Cu ce veți compensa cele 4 milioane cu cari se ușurează

greutățile plugarilor? De unde veți plăti sporul învățătorilor? Răspundem: de la o mai bună chibzuință și de la o mai mare ocrotire a banului public” [5, p. 2].

Dar eforturile guvernului conservator nu au fost încununuate de succes, guvernarea încheindu-se în aprilie 1912, deși a „cerut o micșorare cu 15 la sută a bugetului guvernamental prin reducerea numărului funcționarilor publici și simplificarea administrațiilor județene și sătești. Dar ceea ce a provocat căderea sa a fost o propunere de noi impozite, în special asupra producției de băuturi alcoolice, care lovea în masa de țărani” [6, p. 122], dar și pentru ceea ce a fost denumită în epocă: „Afacerea tramvaiul” – Presiunile lui Carol I, în direcția rezolvării crizei, duc la demisia în aprilie 1912 a guvernului P.P. Carp, care ar fi putut rămâne în funcție până la terminarea mandatului în 1913, în ajunul crizei balcanice. Măsurile luate de Al. Marghiloman, sprijinit cu toată autoritatea de P.P. Carp, se întorceau ca un bumerang împotriva acestora. Demisia venea ca una de onoare, dar și sub presiunea adversarilor politici [7, p. 200].

În paginile ziarului *Dimineața* sunt prezente și numeroase opinii critice, iar din analiza articolelor apărute în acea perioadă (decembrie 1910 – februarie 1911) reiese că, în general, opiniile pozitive sau de analiză politică sunt semnate de autori, iar cele cu tentă critică sau de satiră sunt semnate sub pseudonim sau inițiale. De exemplu, în ceea ce privește „afacerea Racovski” privind expulzarea politicianului Cristian Rakovski, ziarul relatează evenimentele, evidențind implicarea ministrului Alexandru Marghiloman, însă atunci când publică opinii critice: „D. Alex. Marghiloman a asigurat pe d-rul Racovsky, dându-i garanția cuvînlului d-sale de ministru, că în tot timpul șederei sale în țară va putea merge la Constanța oricînd va vroi, fără a fi împedecat de către autorități. Epoca, la rîndul său, a confirmat, printr’un comunicat oficial, acest angajament al ministrului de interne. Constatăm, însă, că d. Alex. Marghiloman ori nu-și respectă cuvîntul dat sau autoritățile respective calcă, cu de la sine putere, ordinul expres al ministrului de interne. Ni se comunică, în adevăr, că autoritățile din Mangalia împiedecă pe d-rul Racovsky de a merge la Constanța, deși are pentru aceasta autorizația expresă a ministrului. ... D. ministru de interne e ținut să explice dacă în adevăr a revenit asupra angajamentului ce și-a luat față de d-rul Racovsky și dacă acest angajament nu a fost decît o simplă manoperă pentru a produce o anume impresie în opinia publică. Așteptăm!” [8, p. 1], articolul nu este semnat.

De asemenea, în paginile ziarului apar și aspecte ale importanței sociale a omului Alexandru Marghiloman. Astfel, ziarul publica un articol apărut în *Le Figaro* în data de 2 martie 1911, sub semnătura lui Raymond Recouly: „...Un dejun la d. Alexandru Marghiloman, ministru de interne. Sînt de față vre-o cîțiva miniștri: d. Filipescu, ministru de războiu, d. Cantacuzino, ministru de justiție, Delavrancea, oameni politici, statul major al partidului conservator.Cînd te găsești în tovărășia acestor oameni politici romîni cari vorbesc limba noastră (franceză – n.n.) ca și noi, cari vin la Paris de două-trei ori pe an, uiți repede că te afli printre străini. D. Alexandru Marghiloman, stăpînul casei, cu vioiciunea sa spirituală, cu arta lui de a-ți povesti anecdote și de a deschide conversația, n’a contribuit puțin ca să-mi dea această impresie” [9, p. 1].

Din toate articolele analizate reiese că Alexandru Marghiloman a fost un om deasupra timpurilor, care și-a pus toate energia, capacitățile și talentul oratoric în slujba intereselor guvernării conservatoare, dar și a unei bune guvernări, desigur, în concordanță cu situația sa socială, educația și averea sa.

Alexandru Marghiloman a fost un caracter puternic, educat la școala franceză, cu un discurs brillant și un personaj remarcabil în viața socio-culturală a României, un adevărat „lord valah”, așa cum l-a numit Nicolae Penes în cartea sa. Apogeul carierei sale politice va fi atins prin desemnarea, de regele Ferdinand I, ca prim-ministru al României, la 5 martie 1918.

Bibliografie:

1. Nicoară Marius-Adrian. *O scurtă istorie a Buzăului văzută prin personalitățile sale*. Buzău: Editura Alpha MDN, 2025.
2. Vaida Voevod Alexandru. *Memorii*. Vol. 2, Editura Dacia, 1995.
3. Marghiloman Alexandru. *Discursuri 1885–1924*, vol. 1, Buzău: Editura Alpha MDN, 2025.
4. Stanomir Ioan. *Conștiința conservatoare: preliminarii la un profil intelectual*. București: Editura Nemira, 2004.
5. Ziarul *Dimineața*, ediția din 1 februarie 1911.
6. Hitchins Keith. *Romania 1866–1947*. București: Editura Humanitas, ed. a IV-a, 2013.
7. Patraș Cristinel. *Un episod controversat din istoria transportului public din România: „Afacerea tramvaiul” (1909–1912)*. În: *Acta Moldaviae Septentrionalis: ActaMS, IX*, Botoșani: Editura: Quadrata, 2010.
8. Ziarul *Dimineața*, ediția din 16 februarie 1911.
9. Ziarul *Dimineața*, ediția din 22 februarie 1911.

MOARTEA LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN REFLECTATĂ ÎN PRESA VREMII

Prof. univ., dr. în istorie **Gheorghe CALCAN***
E-mail: calcangheorghe@yahoo.com
Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești

* Prof. univ., dr., domenii de cercetare: istoricul industriei petroliere românești, recunoașterea internațională a Marii Uniri, istoria administrației românești, Istoria Românilor și didactica istoriei, monografiile ale unor personalități locale și naționale. Autor/coautor a peste 20 de volume cu caracter științific, metodic și didactic, peste 150 de studii și articole în reviste de specialitate și de cultură, cu indexări în baze de date internaționale, peste 200 de comunicări științifice în țară și în străinătate. Chevalier des Palmes Academiques (Decret, Primul Ministru al Republicii Franceze), Director Colegiul Național *Mihai Viteazul*, Ploiești (2001–2002), Rector al Universității Populare *Dimitrie Gusti* din Ploiești (2002–2010). Participant la cursurile mai multor Universități de Vară din Franța, proiectele Socrates și Erasmus (Finlanda, Franța, Spania, Turcia), profesor invitat, Universitatea Bretagne-Sud, Franța, vizite interșcolare (Anglia), membru al mai multor proiecte internaționale privind implicarea tinerilor în știință și societate (Franța și Grecia). Participant la multiple emisiuni televizate. Organizator a zeci de simpozioane științifice ale studenților, dedicate aniversării marilor evenimente din istoria neamului.

THE DEATH OF ALEXANDRU MARGHILOMAN REPORTED IN THE CONTEMPORARY PRESS

Summary. Our paper aims at analyzing the way the press of the time (1925) covered the death of Alexandru Marghiloman, a Romanian politician. As an exhaustive analysis of the entire Romanian press is not possible, we have selected seven publications we considered significant for our survey: one partisan newspaper (*Opinia*), two opposition newspapers (*Mișcarea* and *Viitorul*) and four “neutral” ones (*Universul*, *Neamul românesc*, *Dimineața* and *Adevărul*). In the articles dedicated to the death of Alexandru Marghiloman, we have identified two major topics of interest: details about the event – such as the date (May 10, 1925), cause of death, testamentary dispositions, the organization and conduct of the funeral ceremony –, and the presentation of Alexandru Marghiloman’s personality, biographical and professional data, political activity and so forth.

All publications emphasized his culture, refinement, oratorical talent, and perseverance, qualities that justify the political rise of the conservative leader. Alexandru Marghiloman was a happy man prior to becoming a Prime Minister and signing the Peace Treaty of Bucharest, event that changed everything in his life. Nevertheless, at the time of his death, the language of the press was characterized by decency and they no longer considered Marghiloman a traitor. Prominent names, such as N. Iorga and C. Bacalbașa, portrayed Alexandru Marghiloman as a man of sacrifice, who was forced to accept the solution imposed in the given historical context.

Keywords: Alexandru Marghiloman, press, 1925.

Rezumat. Lucrarea noastră și-a propus să urmărească modul în care presa vremii a reflectat moartea lui Alexandru Marghiloman. Nu am făcut o analiză exhaustivă a întregii prese românești. Am ales un segment semnificativ al acesteia. Astfel, am urmărit un ziar partizan (*Opinia*), două ziare de opoziție (*Mișcarea* și *Viitorul*) și patru ziare „neutre” (*Universul*, *Neamul românesc*, *Dimineața* și *Adevărul*). Un prim plan al informațiilor oferite au vizat momentul decesului (10 mai 1925), cauzele acestuia, dispozițiile testamentare, organizarea și desfășurarea ceremonialului de înmormântare. Un al doilea plan al atenției presei l-a reprezentat prezentarea personalității acestuia, datele biografice și profesionale, activitatea politică, caracterizarea personalității lui Alexandru Marghiloman.

Toate publicațiile au subliniat cultura, rafinamentul, talentul oratoric, perseverența și ascensiunea politică a liderului conservator. Alexandru Marghiloman a fost un om fericit până a devenit prim-ministru și a semnat pacea de la București. După, totul s-a schimbat. La momentul trecerii în neființă, presa nu l-a mai considerat un trădător, nume de rezonanță (N. Iorga, C. Bacalbașa) au văzut în Marghiloman un om de sacrificiu, care a fost nevoit să accepte soluția impusă de acel context. Limbajul presei s-a caracterizat prin decență.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, presă, 1925.

Introducere

În lucrarea de față ne propunem să urmărim modul în care presa românească a vremii a punctat moartea lui Alexandru Marghiloman. Nu am făcut o analiză exhaustivă a presei. Ne-am focalizat asupra unora din cele mai reprezentative publicații ale timpului. Am urmărit să surprindem atitudinea unor ziare fidele partizanatului politic al lui Alexandru Marghiloman, a unor ziare de opoziție și a unor publicații autodeclărate neutre. Alexandru Marghiloman a încetat din viață la 10 mai 1925. Subiectul a mai stârnit atenția unor cercetători care au publicat ori comunicat rezultatul investigațiilor lor [1, pp. 131-146]. Studiul nostru vine în completarea și nuanțarea acestor investigații.

Un ziar din familia conservatoare – *Opinia*

Ziarul *Opinia* a fost o publicație conservatoare care a apărut în Iași. El a publicat trei articole consacrate acestui eveniment: unul de prezentare și relatare, altul de evidențiere a rolului lui Marghiloman în realizarea Unirii Basarabiei și altul de calomniere a liberalilor.

Cel dintâi articol a apărut în ziua de 12 mai 1925. Publicația aducea la cunoștința cititorilor săi, „cu mare durere”, dispariția lui Alexandru Marghiloman ca „o mare pierdere” nu numai pentru viața politică românească, ci și pentru „civilizația vieții noastre sociale și culturale”. Această dispariție se producea „într-un moment de mare criză de oameni”, mai ales că „opinia publică îl desemnase” a fi un om indispensabil pentru conducerea României „de mâine”. În viziunea opiniei publice, aprecia această publicație, Alexandru Marghiloman era un foarte bun specialist în probleme de finanțe și ar fi fost unul din stâlpii de rezistență al unui guvern viitor.

Opinia estima că dispariția lui Marghiloman se producea tocmai în momentul în care urma ca oficial să se pună punct aceluși „teribil ostracism”, prin care semnatarul păcii de la București a fost marginalizat și care a fost un „enorm păcat”. Cum opinia publică îl achitase de fapt pe Marghiloman, urma pasul ca „formal, prin apelul pe care Coroana și partidul chemat la cârmă” să îl concretizeze.

Viața fostului premier a fost scurtată de suferințele prin care el a trecut în anii primei conflagrații mondiale. În martie 1918, când „coroana și unanimitatea partidelor politice” i-au pus pe umeri misiunea că numai el „ne poate salva din catastrofă, cu cât mai puține sfâșieri materiale și morale”, Marghiloman a acceptat și „nu s-a înconvoiat sub greutatea sarcinii”. Acea pace a fost încheiată, și cu toate relele ei, a permis totuși „ca întreaga țară să-și reia activitatea în toate direcțiile”, asigurând, spunem noi, existența statului român.

În finalul articolului, publicația evidențiază contribuția lui Alexandru Marghiloman la revenirea Basarabiei în matricea ei etnică firească, primind el personal „la Chișinău, votul Sfatului Țării”. Fostul premier a avut merite și în Unirea Bucovinei, luând decizia trimiterii unor trupe în provincie, pentru asigurarea ordinii sociale de acolo. Deși mandatul său de premier a fost curmat de mersul evenimentelor, Alexandru Marghiloman, ne asigură publicația, „a asistat cu cea mai mare satisfacție la intrarea regelui Ferdinand la București”, moment care spulbera de fapt „coșmarul” acelei odioase păci pe care el fusese nevoit să o semneze [2].

Asupra contribuției lui Alexandru Marghiloman la realizarea Unirii Basarabiei cu România, ziarul *Opinia* a revenit în ziua următoare cu un alt articol pe care l-a intitulat *Opera națională a lui Al. Marghiloman*. Publicația arată că premierul român sosise în capitala provinciei pe data de 26 martie, și că el a insistat ca problema unirii să fie pusă în discuția forului decizional a doua zi. După deschiderea ședinței din 27 martie, șeful guvernului român s-a adresat adunării. Cuvintele acestuia erau preluate de ziarul *Opinia*, din însemnările pe care le realizase doctorul Petru Cazacu în lucrarea sa *Moldova dintre Prut și Nistru*.

Marghiloman definea unirea Basarabiei ca „problema mare și sfântă” a neamului. El saluta eforturile basarabenilor de până la acel moment, pentru că „din caldul dv. patriotism a ieșit o Basarabie independentă”. Atunci când basarabenii au realizat primejdia ce-i înconjura, „ca un copil crud, care își întinde brațele spre mama lui”, la fel au procedat și fruntașii basarabeni, cerând ajutorul României. Decizia adoptată a fost una înțeleaptă. „Ceea ce se petrece azi, e roadă bogată aruncată în pământ bun”. Vorbitorul a arătat că unirea reprezenta o necesitate „pentru statul dv.”, iar Puterile Centrale au dat garanții acestui demers. El spunea că s-a deplasat la Chișinău tocmai pentru a vedea greutățile și obiecțiile care mai existau în calea acestui pas. Premierul român își exprima, după discuțiile pe care le avuseseră „cu reprezentanții moldovenilor și a diferitelor fracțiuni de altă naționalitate”, convingerea fermă „că unirea se poate înfăptui”, evident „făcând concesiuni obiceiurilor locale, care nu se împotrivesc intereselor unei României mari”. Considera că totul era rezolvat, că perioada vorbelor a trecut, că sosise „ceasul hotărârilor” și că, în fond, asupra „acestei mari fapte”, „cu toții am chibzuit”. Imediat Marghiloman a anunțat că „Noi reprezentanții guvernului român, ne retragem din incintă, ca fără de prezența noastră să discutați cum doriți”. Își exprima încrederea în patriotismul membrilor Sfatului Țării și că ei vor lucra în interesele poporului român din provincie.

Ședința Sfatului Țării a continuat. Ziarul menționa discursul memorabil al lui Constantin Stere și apoi momentul citirii Declarației de Unire. Rezultatul votului (86 pentru, 3 contra, 36 abțineri) a fost primit „cu mare entuziasm și aplauze”. Marghiloman a revenit în ședință, unde i s-a comunicat decizia adoptată.

„Cu adâncă emoție și falnică mândrie”, în numele poporului și statului român, el lua act de „hotărârea quasi-unanimă” adoptată și declara „că de azi înainte Basarabia este pe vecie unită cu România”. Se închina cu smerenie „geniului rasei noastre” care a regăsit calea unității firești, invocând încrederea unanimă a solidarității naționale [3].

Ediția din 16 mai 1925 a ziarului *Opinia* publica cel de-al treilea articol ocazionat de acest eveniment. Acesta a fost un articol tipic politicianist. Autorul acestuia, semnat prin inițiala I, îi aducea un elogiu lui Marghiloman în antiteză cu tot ceea ce reprezenta liberalismul epocii și reprezentanții acestuia, considerându-l pe Marghiloman o victimă a acestor atitudini.

Dacă la început erau realizate aprecieri corecte, considerându-l pe Marghiloman „ultimul om crescut la școala conservatorismului junimist” și ca un „reprezentant al clasei boierești” și al elitei „formate în ultimul veac”, treptat se făcea translarea spre sferele partizane. I. considera că existența curentului conservator în societate temperase „timp de câteva decenii” atât „zelul novator” al liberalilor, cât și spiritul „arivist” al acestora. Dacă cea dintâi apreciere („zelul novator”) putea fi acceptată, cel puțin teoretic, deși aceasta nu putea aduce de fapt glorie conservatorilor, cea de a doua era evident discutabilă, întrucât arivismul nu putea fi apanajul reprezentanților numai unei singure tabere politice. O apreciere realistă era și aceea că „reforma agrară și electorală au distrus clasa boierească” și parțial chiar și aprecierea care spunea că Marghiloman „a supraviețuit acestor schimbări profunde”.

După acest punct al constatărilor, se declanșa o tiradă antiliberală. Se spunea că Marghiloman a fost obligat să asiste, neputincios, se deduce din spiritul articolului, și „cu tristețe” la ceea ce era numită „năvala barbară a liberalilor”, care s-au așezat la „toate colțurile bune de pradă”, sugând „fără milă” sângele celor care munceau. Adversarii liberali „îndrăzneți, obraznici, cinici” ar fi acaparat politic societatea „ca niște bandiți medievali”. Vechiul spirit civilizator ar fi fost înlăturat de „parveniții de toate categoriile”, aflați sub umbrela doctrinei brătieniste. Liderul conservator, „perfectul gentilom” a fost ostracizat din viața politică, pentru că spiritul și atitudinea sa politică nu au putut fi suportate de „nеспălații parveniți” care conduceau la acel moment țara. El a fost înlăturat tocmai pentru că era opusul „tipului de slugoi bră-

țienist”. Concluzia lui I. era că ceea ce s-a petrecut cu Marghiloman în etapa postbelică, a fost un veritabil asasinat politic, iar autorul acestuia nu era altcineva decât Partidul Liberal, care astfel ar fi săvârșit „unul din cele mai rușinoase acte” [4].

Evident, nu agreăm deloc tonalitatea și limbajul autorului acestui articol. Ele nu sunt acceptabile nici logicii partizanatului politic, și cu atât mai mult în evidentă contradicție cu spiritul atât de elevat și echilibrat al marelui dispărut. În plus, chiar fondul afirmațiilor din partea a doua a acestui articol a fost în mod pătimăș distorsionat. În fond, liberalismul a adus, cum chiar acest articol afirma în partea sa de început, „zelul novator” al vremii. În esență, caracterul preponderent al acestui articol a fost unul calomnios la adresa liberalilor puși în antiteză cu personalitatea lui Alexandru Marghiloman, a cărui dispariție a devenit mobilul unei furibunde tirade antiliberale.

Două ziare aparținând opoziției politice: *Mișcarea și Viitorul*

Ziarul *Mișcarea* a fost o publicație liberală care a apărut la Iași. A dedicat evenimentului un articol. În rubrica *Figuri dispărute* a ediției din data de 14 mai 1925, îi realiza lui Alexandru Marghiloman un necrolog. În care i-a surprins mai multe fațete ale personalității sale. În prima secvență era anunțată dispariția șefului Partidului Conservator Progresist, survenită la vârsta de 72 de ani, „la vila sa *Albatros*, în urma unei îndelungate suferințe”. Marghiloman a fost prezentat drept un „aristocrat prin educație și cultură”, care a intrat de tânăr în politică. Junimist, apropiat de marii oameni de cultură P.P. Carp și Titu Maiorescu, el „n-a fost nici conservator catargist nici junimist carpist”, întrucât avea propriul său temperament și personalitatea sa.

A fost de mai multe ori ministru al lucrărilor publice, al justiției, finanțelor și internelor, fără a fi realizat, considera publicația, „vreo reformă deosebită”. În Parlament însă, „s-a remarcat ca un orator de talent, cu fraza corectă, chiar elegantă, uneori înțepătoare”, subsumându-se constant doctrinei conservatoare. Astfel, Marghiloman a fost „reprezentantul cel mai tipic” al clasei boierești, care încerca să se opună curentului novator din societate.

În procesul de descompunere al Partidului Conservator, neînțelegându-se nici cu „tachiștii”, nici cu „filipescanii”, nici cu „cantacuziniștii”, el a devenit șeful grupării junimiste pe care a denumit-o Partidul Conservator Progresist, al cărui conducător a și devenit în contextul declanșării războiului mondial.

Implacabil în prezentarea bilanțului activității lui Marghiloman, s-a ajuns la primăvara anului 1918

când acesta „a alcătuit acel cabinet care ne pregătea dureroasa pace de la București”. Publicația estima că Marghiloman „nu credea în acele clipe [...], în victoria aliaților și în triumful cauzei românești”. Evident, Marghiloman nu era convins „în acele zile de bejenie”, de victoria aliată, dar e greu de spus că abandonase idealul național, întrucât unirea Basarabiei infirma, cel puțin parțial, acest fapt. Marghiloman a avut atunci „un rol trist și greu”. Trist, considera publicația, pentru că el a fost înrâurit „de o convingere greșită”, greu, pentru că a trebuit să guverneze „sub dictatura unei armate dușmane”. Pentru sublinierea tragismului deciziei de semnare a păcii separate, publicația reamintea că aceasta însemnase pierderea „munților”, a unei părți din Dobrogea și „toată averea națională”. Răspunderea totală i-ar fi revenit, el coordonând, de fapt, întregul executiv. Chiar dacă obiectul prezentării noastre nu include analiza profundă a responsabilității încheierii păcii de la București, considerăm, totuși, că acel context a fost extrem de complex, impunând o analiză mult mai nuanțată.

Partea finală a acestui articol considera că odată cu dispariția lui Marghiloman, dispărea și o clasă politică a trecutului. Această clasă era caracterizată de publicație ca având iz reacționar, iar Marghiloman devenise reprezentantul ei. În noile condiții caracterizate prin deschidere democratică, clasa vechei boierimi nu mai avea rațiunea de a exista. Moartea lui Marghiloman încheia, în fapt, „cel din urmă capitol” al conservatorismului românesc.

Cea mai importantă concluzie și mesajul de forță al acestui text, semnat CR., au fost cuprinse în formularea: „Cu moartea lui Al. Marghiloman dispărea un om de talent și de caracter, un fruntaș al vieții politice din secolul trecut” [5] sau, mai corect am spus, noi, al spiritului vieții politice a secolului precedent.

Textul inserat în publicația liberală *Mișcarea*, dedicat dispariției ultimului lider conservator, se caracterizează prin decență, deferență și destul de multă obiectivitate. El poate fi considerat, *grosso modo*, un exemplu de tratare a adversarilor politici, în momentul trecerii acestora în neființă. Chiar dacă a fost scris de pe poziții de adversitate doctrinară și politică, acest text predomină prin a fi obiectiv la adresa personalității și formației intelectuale și morale a marelui fruntaș conservator, și în „limita tuturor posibilităților” echidistant doctrinar la momente referențiale ale existenței umane a unor personaje reper ale vieții politice.

Viitorul a fost organul de presă oficial al Partidului Național Liberal și a apărut la București. I-a rezervat momentului pe care îl analizăm tot un articol. Acesta a fost inserat pe prima pagină a ediției

din data de 12 mai. Titlul acestui mic articol a fost *Cei care nu mai sunt*, articolul era nesemnat și făcea cunoscută dispariția lui Alexandru Marghiloman și o succintă, dar extrem de cuprinzătoare prezentare a activității politice a acestuia. Pentru dispariția fizică era exprimat regretul firesc, chiar dacă acest fapt era mai degrabă sugerat, fiind cuprins într-o formulă cu un oarecare iz poetic: „moartea lui Alexandru Marghiloman ne inspiră o adâncă melancolie”. Pentru activitatea sa politică, folosindu-se toată decența cuvintelor, nu exista înțelegere și apreciere. Această a doua atitudine este justificată perspectivei unui ziar opozant doctrinei conservatoare.

Lui Marghiloman îi erau recunoscute calitățile politice și talentul discursurilor sale, notându-se: „fără îndoială unul din cele mai frumoase talente oratorice din viața parlamentară”. Îi era recunoscut apoi rolul său în mișcarea conservatoare, subliniindu-se faptul că acest partid „a jucat un rol însemnat” în viața politică a țării, iar în ultimele decenii numele său s-a identificat cu acest partid.

Reproșurile care i se aduceau, deși vizau doar două aspecte, acestea erau fundamentale, fiind definite în articol: „două mari aspirații naționale”. Era vorba despre democratizarea societății, fără ca publicația să explice la ce anume se referea (deși ceva mai sus făcea referire la România cenzitară), și la unitatea națională a tuturor românilor. Chiar dacă la o primă vedere criticile par a fi seducătoare din perspectiva unui opozant politic, în realitate lucrurile au fost mult mai nuanțate, și cu siguranță adevărate parțial (a se vedea implicarea în unirea provinciei dintre Prut și Nistru, spre exemplu).

Publicația considera că momentele de criză prin care a trecut partidul conservator în și după războiul mondial au determinat zdrobirea partidului conservator și sfârșitul carierei politice a lui Alexandru Marghiloman. Constatările realizate de către publicație au corespuns realității, găsindu-și acceptarea istoriografică ulterioară.

Articolul se încheia oarecum simetric. Această construcție era dată de reutilizarea cuvântului melancolic. Se sugera starea de melancolie pe care o genera dispariția lui Marghiloman, care cu toată forța pe care a însumat-o personalitatea și caracterul său, a apus fără a lăsa „toate roadele” care puteau fi așteptate de la o energie și o personalitate atât de mare [6].

Evident, suntem în fața unei poziții de critică doctrinară a unui opozant, fie că acesta a fost o persoană sau publicația însăși. Critica a fost realizată decent. Au fost și elemente analitice care au fost reale, confirmate de istoriografia acestei problematice.

Ziare din afara sferei politice conservatoare: *Universul*, *Neamul românesc*, *Dimineața* și *Adevărul*

Ziarul *Universul*, cotidian de mare tiraj și informație care apărea la București, a publicat patru articole dedicate lui Marghiloman. Două au fost cuprinse în ediția din 13 mai. Primul a fost integrat în prima pagină și a fost dedicat evocării personalității acestuia. El începea prin constatarea-anunț: „A murit Al. Marghiloman!”. Imediat se făcea aprecierea că viața acestuia a cuprins două tablouri, unul luminos și celălalt întunecos [7, pp. 441-446]. Tabloul luminos era rezervat activității acestuia ca om politic integrat partidului conservator. Erau remarcate particularitățile acestuia care „a încercat să aducă în dezbaterile parlamentare o notă particulară și interesantă de exotism, de eleganță verbală prin îngrijirea expunerii, prin ordonanța logică a evenimentelor, prin prețiozitatea termenilor, ca și prin dorința de a place, mai mult decât prin voința de a convinge și a învinge”.

Sub aureola de frunză al partidului conservator, Marghiloman, considera *Universul*, a rămas crampolat în sfera unui program politic limitat, care nu i-a permis să atace cele mai mari și cele mai generoase probleme ale societății. Spirit realist, nu s-a avântat în sfere ideatice.

Ca ministru, întotdeauna a fost constructiv. Atunci când a condus justiția, spre exemplu, a introdus codificarea competenței judecătorilor și a extins inamovibilitatea acestora (1891). I-au fost remarcate apoi eforturile întreprinse în direcția unei mai eficiente funcționări a separării puterilor în stat. Ca ministru al lucrărilor publice, și-a adus contribuția la punerea pietrei fundamentale a Podului de la Cernavoda (1890). A manifestat reale însușiri ca lider al grupării junimiste și al partidului conservator.

Tabloul întunecat al existenței lui Alexandru Marghiloman era indicat a fi neracordarea lui imediată și fără rezerve la alternativa căii de realizare a unității naționale alături de puterile Antantei. Atunci când realizarea idealului național era sau părea a fi îndepărtată, Alexandru Marghiloman a agreat-o, fiind „un elegant «debateur» parlamentar” și un ministru cu notorietate. Atunci când, în contextul războiului mondial, această problemă s-a pus concret, el nu a marșat însă la cadența instinctului național și a majorității opiniilor politice.

În explicarea acestei poziții *Universul* și-a construit propria teorie. Publicația făcea recurs la ideile lui Titu Maiorescu. Fondatorul Junimismului considera că unii politicieni din epoca lui Carol I au rămas prizonierii politicii fanariote. Perioada fanariotă promova politica oportunistului ca fiind cea corectă, realistă. Această atitudine „nu permitea introducerea elemen-

tului idealist în viața publică și nu favoriza politica instinctului național”. Evident, a fost o politică păguboasă. Marghiloman a devenit victima acestei poziții. Publicația era critică față de acest deznodământ. Marghiloman „adăpat de la cultura franceză” și traversând o perioadă de renaștere a spiritului național, nu ar fi avut voie să aibă această sincopă. Termenii de neaprobare a poziției lui au fost extrem de acizi, evidențiindu-se că în momentele mari adevărații bărbați de stat se pun în fruntea neamului, și nu devin prizonierii unor concepții revoluate ori calcule oportuniste așa cum a făcut Marghiloman. Cu siguranță pot exista „erori care puteau fi explicate și scuzate, dar niciodată justificate”, considera publicația. Sentința acesteia părea să nu aibă echivoc: Marghiloman nu s-a putut „învinge pe sine însuși, atunci când ceasul cel mare a sunat”, fapt care a determinat ca după încheierea războiului el să nu mai fie „un factor viabil în politica României Mari” [8].

Analiza realizată de *Universul* a fost una realistă, dacă luăm în considerare faptul că s-au adus în atenție ambele tablouri, pozitiv și negativ, din activitatea lui Marghiloman. Duritatea termenilor folosiți pentru zugrăvirea tabloului negativ fac, totuși, să predominie proiecția negativă asupra personalității acestuia. E adevărat că și apropierea față de momentul păcii separate era destul de proaspătă și aceasta nu putea genera absolut deloc percepții pozitive. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că la acel moment nu puteau fi cunoscute documentele oficiale care au stat la baza marilor decizii, cum ar fi stenogramele consiliilor de coroană, de exemplu, unde se putea vedea mult mai nuanțat poziția și atitudinea lui Marghiloman, spre exemplu [9, pp. 420-422].

Celălalt articol al ediției din 13 mai 1925 era inserat în pagina a doua și era rezervat detaliilor referitoare la moartea și înmormântarea acestuia. Mai întâi se comunica faptul că decesul a survenit duminică (10 mai) la ora 18, în vila *Albatros* din Buzău. Erau aduse detalii despre starea lui de sănătate din ultima perioadă. Făcuse o operație la Viena, iar medicii îl supravegheau cu atenție. Sâmbătă a avut loc ultimul consult colectiv, s-a decis să i se extragă sânge, dar de la orele 23 pacientul a intrat în comă. I-au fost administrate injecții, însă acesta a agonizat până la deznodământul tragic. Pentru constatare s-au deplasat la *Albatros* prefectul județului și șeful garnizoanei Buzău. Alături au fost soția Maria Marghiloman, rude apropiate, între care și Mihail Pherychide, nepot, secretarul personal Vizante, unul din medici și alte câteva persoane. Diagnosticul stabilit la Viena era cel de „tumoare malignă la bășica fierei, cu complicațiuni la ficat”.

Redacția ziarului publica integral scrisoarea cu valoare testamentară, care fusese scrisă cu trei săptămâ-

mâni înainte de plecarea lui la Viena (25 septembrie 1924) și care a fost deschisă imediat după decesul acestuia. Marghiloman cerea discreție, se opunea onorurilor militare și publice, nu dorea autopsie. Nu discursuri, ci un ceremonial simplu în vila *Albatros*. Caii și hipodromul trebuia să-și continue activitatea.

În ziua de 11 mai, a doua zi după deces, la orele 14 s-a constituit un cortegiu de la vila *Albatros* spre gara din Buzău: cor, opt preoți în frunte cu episcopul, coroane, catafalcul „foarte simplu”, car tras de doi cai „ținuti de doi băieți în costume naționale”, automobile, personalități locale „indiferent de culoare politică” și „mult popor”. La 14.15 cortegiul era la gară; public numeros. În vagonul mortuar, apropiatii. Alte două vagoane clasă au fost atașate. La 15.27 trenul pleca spre București, unde a sosit la ora 17.45. Pe peron, în capitală, numeroase personalități: Gr. Filipescu, N. Flevea, Ștefan Minovici, Gr. Ștefănescu, C. Fransevici, Radu Văcărescu, generalii Hitu și Manu, Djuvara, Bălăceanu-Stolnici ș.a. După un scurt moment religios, carul funebru tras de patru cai și un convoi funebru au urmat străzile Griviței, Luminei și I.C. Brătianu până la locuința defunctului de pe strada Mercur. Însmormântarea urma să aibă loc în ziua de miercuri, 13 mai [10].

Imediat după însmormântarea lui Marghiloman, ziarul *Universul* i-a dedicat acestuia un nou articol. Autorul, semnând prin inițialele A.P.N., i-a realizat un portret de factură filosofică, exhaustiv și sumativ al personalității sale. Mai întâi era remarcat faptul că plecarea acestuia din lume se făcuse într-o zi de importanță capitală: ziua regalității. Bucureștiul organiza defilare, iar tinerele vlăstare concureau în *Tinerimea Română*. „Ultimul supraviețuitor al unei generații strălucite de oameni politici ai României de ieri” se stingea departe de acest tumult triumfător. În noul context al României Mari, el „își supraviețuia sie însuși”, suportând cu greu povara păcii separate și iureșul marilor prefaceri.

Dispariția sa a generat neîndoielnic amintiri. Iar în cazul oamenilor politici acestea erau mult mai pregnante. Pentru contemporanii politici ai zilei, rolul lui Marghiloman „era cu desăvârșire terminat înainte de moartea sa”. Verdictul părea fără apel. Și totuși memoriile „pe care prietenii ne asigură că le-au lăsat în mâini bune”, puteau conține o replică a sa.

Deși Marghiloman a fost înzestrat cu calități politice rarissime, a sfârșit prin insucces. S-a putut menține în România veche, dar s-a prăbușit în contextul războiului. A fost orgolios, dar „energia lui nu era la înălțimea ambiției”. Un Tache Ionescu, conservator până la un punct ca și el, a putut găsi cheia unui miraculos echilibru între vechi și nou. Ionescu, „pentru

o idee mare mergea până la capăt”, așa cum acesta s-a și poziționat pentru îndeplinirea idealului național. Marghiloman a optat pentru prudență și calcul. Aceste poziții au colorat în mod determinant percepția sfârșitului celor doi: „apoteoza unuia” și un „melancolic sfârșit” al celuilalt [11].

Deși arhitectura articolului conținea și destule „zorzoane” lingvistice și „întortocheli” în exprimare (unele, poate inutile), acesta a reușit să transmită cu claritate mesajul pe care a dorit să-l exprime. Autorul a izbutit să-i creioneze un chip destul de realist lui Marghiloman. Rezerva care se impune invită, totuși, la o atentă reflecție între percepția vie a emotivității semnării păcii separate pe de o parte, și la cea a imposibilității cunoașterii „la zi” a documentelor oficiale care au pregătit adoptarea acelor mari decizii, pe de altă parte.

Cel de al patrulea articol din *Universul*, publicat în data de 15 mai, făcea cunoscut testamentul lui Marghiloman. Era vorba, de fapt, de trei testamente și două codice redactate de cel decedat în perioada 1922 – 7 aprilie 1925. Agoniseala sa era lăsată soției și rudelor. Herghelia rămânea familiei, indicându-se ca aceasta „să mențină reputația cailor de curse”. Marghiloman a rezervat 600000 de lei pentru editarea memoriilor sale „ținute la zi”, misiune care era rezervată lui Vizante, Pic Ferychide și George Leca. El nota spre sfârșitul însemnărilor sale cuvintele: „Am greșit în viață poate mai mult decât a-și crede eu. Un lucru este însă neîndoios: mi-am iubit țara mea” [12].

Ziarul *Neamul românesc*, publicație patronată de Nicolae Iorga, aducea la cunoștință moartea lui Marghiloman în ediția din 12 mai, în rubrica *Ultima oră*. Erau reiterate funcțiile acestuia de ministru de Interne, de Justiție, de Finanțe și de prim-ministru. Publicația considera că prin moartea sa „dispare una din figurile proeminente ale politicii noastre dinainte de război”. Se făcea mențiune de multele lui calități de lider politic, afirmându-se că acesta s-a impus prin „personalitatea sa și prin munca intensă”. Era punctat faptul că a fost un adversar al regimului „de dictatură liberală”. Semnatarul acestor rânduri aprecia că dispariția sa era deplânsă atât de prietenii, cât și de adversarii acestuia.

O a doua parte a acestui mic articol, scrisă în caractere italice, oferea câteva amănunte despre boala, moartea și însmormântarea lui Marghiloman. S-a stins din cauza bolii de ficat (chiar dacă în prima parte a articolului era menționată boala de rinichi); se operase la Viena; avea 71 de ani, ceruse să aibă o însmormântare simplă; va fi adus în capitală; guvernul va fi reprezentat prin N. Săveanu, ministrul Sănătății, „întrucât Alexandru Marghiloman era președintele *Crucii Roșii Române*” [13].

În ediția din 13 mai 1925 *Neamul românesc* publica ca prim articol necrologul lui Alexandru Marghiloman semnat de Nicolae Iorga. Textul a fost scurt, însă esența a fost cuprinsă. Alexandru Marghiloman a fost „tragică victimă a unor grozave împrejurări”. Și Iorga îi remarcă marele talent oratoric, subliniind că și-a cucerit singur locul în societate, și aceasta prin mijloace oneste, reușind să devină „o podoabă a vieții noastre publice”.

Totul a fost bine până când „a venit însă războiul”. Și la acest moment, Iorga a ținut a preciza: „să spun un adevăr”. Iar acesta a fost: „Marghiloman a greșit”. Iorga nu a numit explicit greșeala, însă nu credem că suntem în eroare dacă indicăm marea greșeală, prin semnarea păcii de la București. Având percepția complexității și dramatismului anilor 1917–1918, Iorga își argumenta atât lui însuși, cât și altora: „pe dânsul momentul decisiv l-a prins tocmai în ireparabilul unei situații din care [...], nu mai putea ieși”. Considerăm explicația, deși atât de ermetică și lapidară, extrem de judicioasă și integrată în logica evenimentelor de atunci.

Pasager și labirintic, Iorga a lăsat a fi sugerată ideea că unii conservatori, numindu-i pe N. Filipescu și pe Take Ionescu, au reușit a prinde noul curs al vremii, nefăcând greșeala atitudinii lui Marghiloman și a confrăților săi politici de a nu se plia mersului și chemării naționale, am continua și completa noi. Iorga încheia prin a îndemna la un gest pios către cel care a fost „omul” Alexandru Marghiloman [14].

Ediția din 13 mai 1925 a ziarului *Neamul românesc* insera în pagina a treia și sumarul anunț de deces semnat de soție și rudele apropiate a „scumpului lor Alexandru Marghiloman” cu succintele informații legate de ceremonia religioasă („13 mai, ora 10 dimineața, la București, strada D.A. Sturza”) și înmormântare (cimitirul *Șerban Vodă*) [15].

Cunoscutul cotidian bucureștean *Dimineața* a publicat cinci articole despre personalitatea, decesul, testamentul și ceremonialul de înmormântare al lui Marghiloman. Ediția din 13 mai insera pe prima pagină și ca prim articol al publicației, sub semnătura lui Constantin Bacalbașa, un deosebit de analitic portret al lui Alexandru Marghiloman. Acesta consemna că Marghiloman a apus spre apusul zilei naționale din anul 1925. El fusese înzestrat „cu toate darurile”, ursitoarea lui fiind foarte darnică, oferindu-i „intelligență, cultură, putere de muncă, autoritate, frumusețe și avere”. Norocul l-a însoțit constant, până „în tulburătoarele zile ale frământării mondiale”. Atunci, „norocul i s-a oprit”, întorcându-i spatele.

Bacalbașa reliefa începutul ascensiunii politice a lui Marghiloman prin apropierea acestuia de Petre Carp și impunerea în viața politică, și publică prin calitățile sale subsumate celei de a fi fost o „minte foar-

te chibzuită”. În lunga cursă a vieții i-a lipsit, totuși, „acel sentimentalism cald”, pe care el l-a avut însă în momentul său de start. Și totuși, Marghiloman nu a fost un om rece, a fost „foarte prietenos, foarte primitiv, foarte iubitor de oameni, maestru” în ale politicii și ale vieții cotidiene. Prin tot, „Alexandru Marghiloman a fost unul din oamenii de mâna întâi în țara aceasta”.

Peste tot pe unde el a trecut, pe la Lucrările publice, Justiție, Externe, Finanțe, Interne, s-a impus prin competență și autoritate. În aceste demnități a fost susținut de „cultura lui de teme și luciditatea minții”, toate „acoperite de o firească onestitate în viața privată”. În pofida tuturor acestor calități și onoruri, numele lui Alexandru Marghiloman, consemna Constantin Bacalbașa, nu va rămâne legat „de vreun act mare al vieții publice”. Rămânea instituția *Jockey Club*, nota Bacalbașa, totuși, mult prea elitară și în consecință nesemnificativă marelui interes al publicului larg, am considera noi. Din contra, în politică numele lui Marghiloman rămânea legat „de guvernul ce a prezidat sub ocupația dușmanului și de pacea de la București”. Acest fapt i-a întunecat întreaga carieră, aprecia și Bacalbașa.

În acel context soarta nu numai că nu i-a mai fost norocoasă, din contră, ea i-a devenit și nedreaptă. Aceasta se explică prin faptul că „în mijlocul și în ajunul marilor evenimente” el „a văzut greșit”. Cauza acestei erori s-a aflat în însăși firea sa „care judeca și socotea mult, fără să simtă destul”. În contextul acelor momente, „omului politic i se cerea mai mult să prevadă decât să vadă”, să creadă și să spere, să simtă victoria aliaților, în pofida victoriilor promițătoare ale germanilor. El nu a putut intui pe loc „idealul național ascuns atunci în înfrângerile noastre”, temporare, am adăuga noi. Marghiloman a fost asemenea unui „jucător nenorocit”, care a câștigat toată viața, dar care a pariat și a pierdut totul, în ultima sa partidă.

Cu toate acestea, „istoria îl va desvinovăți”, pentru că el nu a fost un trădător, el „a fost un bun român”. Nu a crezut în victoria aliaților. Atunci când germanii câștigau pe toate fronturile, când Rusia a trădat și s-a retras de pe frontul românesc, „el a voit să-și apere țara de concluzia fatală a suprimării”. În acel moment „al celei mai crâncene tragedii naționale” lui „i-a fost dat să ție un post”. Acel post de prim-ministru a fost ținut de Marghiloman „cu demnitate și cu conștiință”. În pofida flagelării venite din patimi politice, acea atitudine i-a adus, totuși, „respectul și simpatia datorate unui nobil învins” din partea opiniei publice românești [16] sau, poate mai corect, a majorității acesteia, am preciza noi.

Publicația insera imediat sub acest articol și o fotografie (profil – bust) a lui Alexandru Marghiloman din perioada plenitudinii sale.

Considerăm aprecierile lui Constantin Bacalbașa deosebit de profunde și realiste. Autorul s-a înscris între cei care au cunoscut omul în contextul epocii și al marilor evenimente. Talentul, „combustia” și „suprafața” acestuia i-au permis realizarea unei descrieri de substanță, cu lumini și umbre, cu nuanțări deosebit de fine, de psihologie de context social, politic, dar și al psihicului personajului însuși analizat.

Totuși, privind la analiza realizată de Bacalbașa, nu putem să nu remarcăm omisiunea din acest tablou a implicării lui Marghiloman în concretizarea actului de la 27 martie 1918. O posibilă explicație s-ar putea afla în perceperea că „normalitatea” realizării idealului național și entuziasmul îndeplinirii lui, ca și marile prefaceri petrecute pe continent, să fi estompat involuntar cel dintâi pas al împlinirii normalității noastre naționale. Posibil, ca și gravitatea păcii de la București, să nu fi permis la acel moment atenuarea acelei teribile mâhniri prin compensația unirii Basarabiei, venită „la pachet” cu întregul ideal național.

Ediția din 13 mai 1925 a ziarului *Dimineața* mai publica în pagina a patra un consistent articol dedicat morții lui Alexandru Marghiloman. Cauza morții era indicată a fi cancerul de pancreas pentru care acesta s-a deplasat, operat și rămas la Viena din octombrie 192, până la 17 februarie 1925. Până la deces, „distinsul bărbat de stat” a rămas în legătură cu prietenii săi, interesându-se de mersul evenimentelor interne.

Imediat după decesul acestuia, „la orele 7 seara”, în conformitate cu însemnările de pe plic: „Se va deschide pe dată după deces, de familie, spre întocmai îndeplinire. A.M.”, Maria Marghiloman a desfăcut scrisoarea cu ultimele dorințe ale fostului prim-ministru. Scrisoarea era datată în 25 septembrie 1924 și conținea dorința acestuia de a nu fi autopsiat, de a avea o ceremonie simplă și de a se continua activitatea hipică pe domeniul său.

Membrii grupării conservator-progresiste s-au reunit în capitală, cerând telegrafic trimiterea de delegați de la organizațiile din țară pentru ceremonia înmormântării.

Articolul insera succinte date biografice ale lui Marghiloman: născut 19 februarie 1854, Buzău; studii secundare, universitare și doctorat în Franța; din 1885, deputat junimist; în 1888, devenit pentru prima dată ministru; până în 1920 „reales încontinuu” ca parlamentar.

O a doua parte a articolului descria ceremonia de aducere a rămășițelor pământești în capitală. La Gara de Nord, vagonul mortuar a fost detașat de la expresul de Cernăuți și adus de o locomotivă specială în fața salonului de recepții, unde era postată o numeroasă asistență, în care se distingeau un fost prim-

ministru, Alexandru Vaida Voevod, doi foști miniștri (Ion Cămărășescu și I. Mitilineu), numeroase alte personalități, pe care publicația le și nominaliza. După un scurt serviciu religios, cortegiul s-a deplasat spre locuința lui Marghiloman din capitală, unde „la cele două porți fâlfâiau patru drapele de doliu”.

Colajul informativ al acestui articol era încheiat printr-un scurt anunț al familiei legat de data, locul și ora ceremoniei de înmormântare [17].

În ediția din 14 mai 1925, ziarul *Dimineața* a arătat în prima pagină, ca prim punct al rubricii *Viața politică*, modul în care a fost omagiat Alexandru Marghiloman în Camera Deputaților. Elogiul a fost adus de dr. Nicolae Lupu, „adânc mișcat, în ședința de ieri” a acelui for decizional, în intervalul rezervat momentului de „comunicări” al programului de lucru al acelei reuniuni. „Însuflețita cuvântare a fruntașului țărănist a fost ascultată în picioare” de întreaga asistență („majoritate și minoritate, de banca ministerială și birou, de publicul din tribună”). Sentimentele degajate în sală au fost de „adâncă smerenie și duioasă întristare”. Vorbitorul a arătat că prin moartea lui Alexandru Marghiloman „s-a stins [...], un fiu distins al țării, un sfetnic vrednic al coroanei, un spirit de seamă al neamului”. N. Lupu a afirmat că Partidul Țărănesc se asocia întru totul compasiunii naționale și că „nu poate uita că prin graiul lui Al. Marghiloman s-a afirmat unirea Basarabiei cu patria mamă”.

În semn de respect, ședința a fost suspendată pentru un timp 15 minute. Din partea guvernului, a biroului Camerei, a partidului de guvernământ, nu s-a rostit niciun cuvânt, fapt care a făcut ca acest „mutism” să sporească impresionanta solemnitate, consemnă publicația.

În paralel cu acest moment, la locuința defunctului „mii de oameni semnează registrele”, defilând în fața catafalcului. Era răspunsul poporului, considera autorul acestui articol, semnat prin inițialele R.O., oferit sloganului epocii că „Marghiloman n-a știut să fie la unison cu năzuințele naționale”. Era o replică la ostracizarea celui care a fost nedreptățit [18].

Într-o altă secvență a aceleiași rubrici se arăta că parlamentarii țărăniști, urmau să se întâlnească „la orele 9 jum. la clubul lor, de unde vor pleca în corpore la înmormântarea” fostului prim-ministru [19].

Aceeași ediție din 14 mai 1925 a ziarului *Dimineața* insera și o fotografie a defunctului așezat pe catafalc, însoțită de mai multe detalii referitoare la ceremonia funebră. Era evidențiat pelerinajul imens alcătuit „din oameni de toate categoriile sociale”, mulțimea de flori naturale și artificiale, și de coroane. Între coroane, cele din partea Liceului *Alexandru Hașdeu* din Buzău și Partidului Progresist Buzău. Între miile

de semnături din registrul de condoleanțe erau și cele ale ministrului Justiției G.G. Mărzescu, miniștrilor la București ai Germaniei, Austriei și Italiei, atașaiilor militari ai Franței și Italiei, a generalului Alex. Averescu, a lui V.M. Kogălniceanu, a lui Gr. Trancu-Iași, fost ministru, a prefectului Poliției capitalei, a fostului polițai al orașului Buzău (Vasile Daschievici) ș.a. [20].

Ediția din ziua de 15 mai 1925 a aceluiași ziar a relatat funeraliile lui Alexandru Marghiloman. A fost o ceremonie tristă, fără fast, dar solemnă și impunătoare pentru că a permis accesul tuturor, pe traseu („mii de oameni așteptau de-a lungul străzilor pe unde urma să treacă cortegiul, descoperiți”), după cortegiu sau la cimitir. Au fost depuse coroane din partea Casei regale (regelui, reginei, principelui moștenitor), guvernului, Crucii Roșii, Jokey-Club-ului, personalului vilei *Albatros* și grajdurilor de curse, a organizațiilor din țară a Partidului Progresist Conservator etc.

La orele 10 se aflau în asistența adunată la casa defunctului Principele Carol, reprezentanții Casei regale, ai guvernului (miniștrii: I.G. Duca, G.G. Mărzescu, Al. Lapedatu, N.N. Săvescu, Hiotu – ministrul Casei regale), foști miniștri: Alex. Averescu – fost prim ministru, I. Mihalache, dr. N. Lupu, C. Dissescu, Șt. Ciceo-Pop, I. C. Atanasiu, C. Argetoianu, I. Cămărășescu, gl. Văleanu, gl. Rășcanu, Petre Missir, Lucasievici, gl. Hârjeu, Gr. Trancu-Iași, Luca Niculescu, Octavian Goga, Meisner ș.a., miniștrii la București ai Angliei, Germaniei, Austriei, Elveției, mitropolitul Pimen al Moldovei, președintele Senatului, primarul capitalei, Elie Radu – președintele Consiliului Tehnic Superior, Vasile M. Kogălniceanu, Pantelimon Halipă, Constantin Stere, Ion Buzdugan, Virgil Arion ș.a.

Serviciul religios a fost oficiat de patriarhul Miron Cristea, ajutat de înalți ierarhi și preoți (inclusiv unul din Buzău). La orele 10.30 s-a organizat cortegiul final: două care cu coroanele, trăsurile cu clerul, carul funebru, întreaga asistență și trăsura regală de ceremonie. Carul funebru a fost flancat de reprezentanții Partidului Progresist Conservator. Cortegiul a parcurs străzile capitalei până la cavoul familiei din cimitirul Bellu. În dreptul Palatului Regal, de pe Calea Victoriei „o gardă de onoare cu gornști din regimentul de escortă regală, a dat onorurile”. La cimitir, un scurt serviciu religios și înhumarea „în tăcerea impresionantă a miilor de cetățeni din toate categoriile sociale, descoperiți cu pietate și venerațiune în fața celui care a fost Alexandru Marghiloman” [21].

Descrierea ceremonialului de înmormântare a fost însoțită și de două fotografii. Prima înfățișa purtarea sicriului pe umeri, sicriul închis era acoperit cu ghirlande de flori și înconjurat de o asistență numeroasă. Predominau figurile bărbătești în ținută ele-

gantă, oficială. Cea de a doua fotografie surprindea trecerea convoiului funerar pe Calea Victoriei. Carul mortuar înalt, negru, acoperit, împodobit cu bogate ghirlande de flori, era însoțit de un numeros public, care era extrem de îngrijit vestimentar.

În a doua parte a articolului, cu un titlu separat, era prezentată *Deschiderea testamentului*. Se preciza că era vorba, așa cum am observat, de mai multe testamente, desfăcute „în cabinetul d-lui Stârcea președintele secției I-a”, în prezența judecătorului Radovan, a soției, avocatului acesteia Stoianovici și a rudelor apropiate ale defunctului. Erau prezentate detaliile testamentare și ultimele cuvinte ale semnatarului acestuia: „trimit salutul meu călduros bunilor prieteni, care m-au urmat în cariera mea politică” [22].

Cotidianul central de mare tiraj *Universul* a fost ziarul care a publicat 11 articole, cele mai multe legate de moartea lui Marghiloman. Totodată, *Adevărul* a publicat și cele mai multe articole într-o singură ediție: numărul din 12 mai 1925 inserând patru articole circumscrise morții și personalității lui Marghiloman. De asemenea, ziarul a publicat două fotografii legate de acest subiect.

Dar „performanțele” ziarului *Adevărul* nu constau numai în datele statistice. Publicația s-a remarcat atât prin profunzimea, diversitatea, acuratețea informațiilor, datelor și analizelor efectuate, cât și a numelor autorilor unora din aceste articole: Constantin Bacalbașa, C.G. Costa-Foru, B. Brănișteanu, Barbu Lăzăreanu ș.a. Unii autori s-au intersectat direct cu Marghiloman, fie în etapa studiilor pariziene, fie pe meterezele politicii interne și astfel l-au putut cunoaște mai bine pe Marghiloman, reușind să pătrundă profund în psihicul intern al acestuia. Punctările *Adevărului* se remarcă prin varietate, minuțiozitate, descriptivism, psihologic. Ca mesaj, ele nu diferă ca fond de cele ale celorlalte publicații. Nuanțări noi au fost umorul lui Marghiloman – ca să dăm un singur exemplu [23].

Nu ne propunem analiza articolelor din *Adevărul*, întrucât acestea au constituit subiectul studiului de caz pe care l-am menționat în introducerea noastră, și care și-a găsit dezvoltarea într-o carte [24].

Concluzii

Parcurgând toate aceste publicații, reușim să reconstituim pas cu pas, minut cu minut, decesul și ceremonialul de înmormântare a lui Alexandru Marghiloman. Constatăm că a fost un ceremonial care a căpătat amplitudine cu valențe naționale, că la clipa despărțirii de lumea terestră au participat numeroase personalități din toate straturile și sferile politice, că guvernul și Casa regală au fost reprezentate onorabil, că la partea accesibilă publicului larg, acesta

a fost foarte numeros și divers. Relatările presei au predominat în a fi decente, încercând să reconstituie cu destulă obiectivitate personalitatea celui dispărut. Pozițiile specifice unui partizanat politic, impregnat și de venin de grup opozant, au fost puține, constituind mai degrabă o atitudine marginală subiectului analizat, și în extremis „de înțeles” pentru poziția unei publicații angajate (*Opinia*, Iași). Toate publicațiile au subliniat la unison cultura, eleganța și noblețea sufletească a lui Alexandru Marghiloman.

Toată lumea a înțeles că Marghiloman a greșit, semnând acea pace. Dar, toată lumea a părut că a înțeles chiar la acel moment, că el nu putea face altfel. Situația era de așa natură, că nu se contura decât o singură cale rațională atunci. Era una de greu sacrificiu. Marghiloman și-a asumat-o. (Evident nu putem ști, dacă pentru Marghiloman acel moment era unul provizoriu). Mulțimea personalităților prezente la ceremonialul de înhumare era departe de a fi cea specifică unui „trădător”. Ziarele *Dimineața* și *Adevărul* au reușit să insereze câteva instantanee fotografice despre Alexandru Marghiloman și înmormântarea acestuia. Astfel, aceste publicații au reușit să ofere suplimentar un mesaj al acelor vremuri despre amplitudinea implicării firescului uman în acest eveniment, despre starea de o anume rezonanță sentimentală, despre decența, eleganța și rigoarea vestimentară a publicului care a rezonat acestui eveniment.

Ca note de substanță, în lupta reflecțiilor presei de atunci, remarcăm acele fascicule îndreptate asupra educației și elevației celui dispărut, asupra momentului dureros al încheierii păcii separate, asupra semnificației dispariției politice a clasei boierești și a punctării marii despărțiri, în Camera Deputaților. S-au conturat cu claritate cele „două tablouri” din viața lui Marghiloman, și că acesta a fost „ultimul reprezentant al României de ieri”. Au atras atenția referirea la concepția lui Maiorescu, privind influența mentalității politice din epoca fanariotă asupra lui Marghiloman și comparația în antiteză cu mișcarea de „adaptabilitate” a lui Take Ionescu și Nicolae Filipescu. Micile discrepante privind ora decesului, diagnosticul și vârsta de 71 sau 72 de ani (corect 71 de ani și aproape 3 luni), sunt aspecte minore, de înțeles iureșului clipei, și care nu au afectat fondul prezentării momentului și a personalității lui Alexandru Marghiloman.

Analiza presei din momentul trecerii în neființă a lui Alexandru Marghiloman ne arată că acesta a fost aproape reabilitat la moartea sa. Personalitatea lui recăzută în epoca comunistă, a „reînviat” după 1989, iar Centrul Cultural *Alexandru Marghiloman* din Buzău și primăria acestui oraș au merite aparte.

Bibliografie:

1. Frîncu Viorel. „*Adevărul*” despre moartea lui Alexandru Marghiloman, *Studiu de caz*. În: *Analele Buzăului*, X, 2018, pp. 131-146. <https://biblioteca-digitala.ro/?article=84282-adevarul-despre-moartea-lui-alexandru-marghiloman-studiu-de-caz--analele-buzaului--x> (consultat: 05.5.2025).
2. Alexandru Marghiloman. În: *Opinia* (Iași), 12.05.1925.
3. *Opera națională a lui Al. Marghiloman. Alexandru Marghiloman alături de d. C. Stere a obținut alipirea Basarabiei. Discursul lui Marghiloman în Sfatul Țării* (27 mart. 1918). În: *Opinia* (Iași), 13.05.1925.
4. *Liberalii și Al. Marghiloman*. În: *Opinia* (Iași), 16.05.1925.
5. *Figuri dispărute. Al. Marghiloman*. În: *Mișcarea* (Iași), 14.05.1925.
6. *Cei care nu mai sunt. Alexandru Marghiloman*. În: *Viitorul* (București), 12.05.1925.
7. Vezi și Neagoe Stelian. *Oameni politici români. Enciclopedie*. București: Editura Machiavelli, 2007.
8. *Al. Marghiloman*. În: *Universul* (București), 13.05.1925.
9. Academia Română. *Istoria Românilor*. Vol. VII, Tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, coordonator Gheorghe Platon, București: Editura Academiei, 2003.
10. *A murit Alexandru Marghiloman*. În: *Universul* (București), 13.05.1925.
11. A.P.N. *Alexandru Marghiloman*. În: *Universul* (București), 14.05.1925.
12. I.I. Ned. *S-a deschis testamentul lui Alexandru Marghiloman*. În: *Universul* (București), 15.05.1925.
13. *Moartea lui Alexandru Marghiloman. Când se va face înmormântarea*. În: *Neamul românesc* (București), 12.05.1925.
14. N. Iorga. *Alexandru Marghiloman*. În: *Neamul românesc* (București), 13.05.1925.
15. *+Alexandru Marghiloman*. În: *Neamul românesc* (București), 13.05.1925.
16. Constantin Bacalbașa. *Alexandru Marghiloman*. În: *Dimineața* (București), 13.05.1925.
17. *Moartea lui Alex. Marghiloman. Ultimele lui dorințe*. În: *Dimineața* (București), 13.05.1925.
18. *Camera și moartea lui Alex. Marghiloman*. În: *Dimineața* (București), 14.05.1925.
19. *Viața politică. Diferite știri politice*. În: *Dimineața* (București), 14.05.1925.
20. Rep. *La catafalcul lui Marghiloman*. În: *Dimineața* (București), 14.05.1925.
21. *Funeraliile lui Alexandru Marghiloman. Asistența – Serviciul religios – Coroanele*. În: *Dimineața* (București), 15.05.1925.
22. *Deschiderea testamentului*. În: *Dimineața* (București), 15.05.1925.
23. Articolele publicate în *Adevărul* au fost următoarele: B. Brănișteanu, *Alexandru Marghiloman*. În:

Adevărul (București), 12.05.1925; *Activitatea politică a lui Alex. Marghiloman. Câteva date biografice*. În: *Adevărul* (București), 12.05.1925; *Scrutator*, *Moartea lui Alex. Marghiloman. O figură reprezentativă a politicii românești*. În: *Adevărul* (București), 12.05.1925; *Textul scrisorii cu ultimele dorințe ale defunctului. Când și unde va fi înmormântat. Cine va reprezenta guvernul la înmormântare. Hotărârile Comitetului executiv*. În: *Adevărul* (București), 12.05.1925; *Const. Bacalbașa. Alexandru Marghiloman. Amintiri*. În: *Adevărul* (București), 14.05.1925; *De la Cameră. În memoria lui Marghiloman*. În: *Adevărul* (București), 14.05.1925; *Funeraliile lui Marghiloman. O imensă mulțime a însoțit corpul defunctului până la groapă. Asistența. Coroanele. Serviciul divin. Cortegiul. Înhumarea*. În:

Adevărul (București), 14.05.1925; *O scrisoare a lui Al. Marghiloman. Legenda „guvernului impus de Makensen”. Cum a apărut Marghiloman pe rege. Regele și stabilirea răspunderilor războiului*. În: *Adevărul* (București), 15.05.1925; *Testamentul lui Marghiloman*. În: *Adevărul* (București), 15.05.1925; *C.G. Costa-Foru. Al. Marghiloman. Opinie și simțire*. În: *Adevărul* (București), 16.05.1925; *Barbu Lăzăreanu. Humorul lui Marghiloman*. În *Adevărul* (București), 20.05.1925.

24. Vezi Nencescu Marian. *La Editura UZP „Adevărul despre moartea lui Alexandru Marghiloman”*, <https://uzpr.ro/19/08/2020/la-editura-uzp-%CB%9Dadeverul-despre-moartea-lui-alexandru-marghiloman%CB%9D/> (consultat: 05.5.2025).

ÎNSEMNĂRILE ARHIEPISCOPULUI CATOLIC DE BUCUREȘTI RAYMUND NETZHAMMER (1862–1945) DESPRE BUZĂU ȘI ALEXANDRU MARGHILOMAN

Prof. univ., dr. în istorie **Valentin CIORBEA***
 E-mail: valentinciorbea@yahoo.com

* Prof. univ. dr., membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România, conducător de doctorat, director-fondator al Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României *General Paul Teodorescu* de la Mănăstirea Dintr-un Lemn și al Revistei *Misiunea*, autor și coautor al 53 de volume și 192 de studii și articole.

NOTES OF THE CATHOLIC ARCHBISHOP OF BUCHAREST RAYMUND NETZHAMMER (1862–1945) ABOUT BUZĂU AND ALEXANDRU MARGHILOMAN

Summary. Raymund Netzhammer came to Romania as a professor at the Catholic Seminary in Bucharest where he taught between 1900 and 1902. He returned in 1905 as a hierarch, Catholic Archbishop of Bucharest. He held the position until 1927. Netzhammer left us an extensive *Diary* (1737 pages), in which he recorded the visits made to the country, information about personalities, localities, monasteries, etc. The present study is based on the notes about Buzău, the Catholic community of Buzău, the meetings and discussions he had with Alexandru Marghiloman.

Keywords: Raymund Netzhammer, Buzău, Alexandru Marghiloman, personalities, political problems.

Rezumat. Raymund Netzhammer a venit în România ca profesor la Seminarul Catolic din București, unde a predat între 1900 și 1902. A revenit în 1905 ca ierarh, Arhiepiscop catolic de București. A deținut postul până în anul 1927. De la Netzhammer ne-a rămas un amplu *Jurnal* (1737 de pagini), în care a consemnat vizitele făcute în țară, informații despre personalități, localități, mănăstiri, ș.a. Studiul de față este realizat pe însemnările despre Buzău, comunitatea catolică buzoiană, întâlnirile și discuțiile avute cu Alexandru Marghiloman.

Cuvinte-cheie: Raymund Netzhammer, Buzău, Alexandru Marghiloman, personalități, probleme politice.

Arhiepiscopul catolic de București Raymund Netzhammer s-a născut pe 19 ianuarie 1862 în familia agricultorului Netzhammer din satul Erzigen, ducatul Baden, din Germania. La botez a primit numele de Albin. Familia Netzhammer compusă din părinți, două surori și trei băieți, se bucura de respect în comunitate. Era o familie evlavioasă, care mergea periodic în pelerinaj la Mănăstirea benedictină *Maria Einsiedeln* din Elveția. Atmosfera din mănăstire și slujbele l-au impresionat pe copilul Albin, care se simțea atras și interesat de ce se întâmpla în comunitatea monahală. Părinții au observat înclinațiile copilului și au decis, la împlinirea vârstei de 14 ani, să-l înscrie la seminarul mănăstirii, care avea elevii internați. Când a împlinit 18 ani, tânărul Albin a devenit *novice*, iar la 22 de ani a depus jurămintele monahale primind numele de *Raymund*.

După finalizarea studiilor teologice, i s-a oferit postul de profesor de matematică la seminarul pe care îl absolvise. Nu după mult timp, a preluat și ore-

le de fizică și chimie. Inteligent, cu mintea deschisă, dornic să cunoască și alte domenii de interes în epocă, a studiat radiologia, speologia și arta fotografică. Și-a achiziționat un aparat de fotografiat Kodak, de care nu s-a despărțit până la moarte.

În anul 1900, când se afla în Scoția cu scopul de a învăța limba engleză, i se comunică transferul în România, la București, ca profesor la Seminarul Catolic, unde se pregăteau viitorii preoți pentru parohiile catolice. Între 17 octombrie 1900 și 29 iunie 1902 a îndeplinit funcția de *Superior* al Seminarului. Este rechemat la Roma la Colegiul Benedictin *San Anselmo*. După un an este promovat *Rector* al *Collegium Graecum*, instituție papală unde studiau viitorii preoți greco-catolici. Se părea că nu se va mai întoarce în România. Viața sa a luat un nou curs, mult mai important pentru cariera lui. Decesul arhiepiscopului Franz Xaver von Hornstein (1840–1905), care păstorise la București catolicii din România, a vacantat postul. Trebuia rapid găsit un nou ierarh.

Cunoscând activitatea desfășurată în România de tânărul preot și profesor, Papa Pius al X-lea (1903–1914) l-a numit ierarh la București pe Raymond Netzhammer. Pe 5 noiembrie 1905 a fost înălțat episcop în biserica abației *San Anselmo*. Înainte de a pleca la post în România, în audiența pe care i-a acordat-o, Pius al X-lea i-a precizat lui Netzhammer ca la București „să fie un bun român”, recomandare pe care arhiepiscopul a respectat-o.

Pe 17 decembrie 1905 Netzhammer a sosit la București. De la gară, a plecat la catedrala *Sf. Iosif*, unde se oficia liturghia. După slujbă, însoțit de preoții prezenți, s-a deplasat la palatul arhiepiscopal, unde a fost instalat. În după-amiaza zilei de 17 decembrie 1905 Netzhammer a luat o decizie deosebită, la care probabil se gândise de mai mult timp, realizarea unui *Jurnal* unde va consemna evenimente, impresii despre excursiile din țară, mănăstiri, personalități ale bisericii ortodoxe și ale vieții publice. Timp de 21 de ani, săptămânal a scris pe caiete, în total 35, valorosul său *Jurnal*. Documentul a apărut în 1995–1996, în limba germană. Varianta în limba română și-a asumat-o Editura Academiei Române. Au fost tipărite două volume în total de 1.737 de pagini [1].

În afară de *Jurnal*, Raymond Netzhammer ne-a lăsat o valoroasă operă științifică formată din cărți, studii, articole, documente, o colecție de artefacte și numismatică. *Jurnalul* a fost ținut până în anul 1926. Ulterior a mai adăugat documente despre România. Și în zilele noastre studiile lui Netzhammer dedicate Dobrogei în antichitate sunt cercetate cu interes.

În articolul de față aducem în atenție însemnările pe care Netzhammer le-a consemnat despre melegurile buzoiene și Alexandru Marghiloman (1854–1925), lider al Partidului Conservator, președinte al Consiliului de Miniștri (5 martie – 24 octombrie 1918).

Prima notare a făcut-o pe 12 decembrie 1911. Netzhammer scrie despre decizia Tribunalului Ploiești, care a întocmit actele pentru un teren din orașul Buzău, pe care urma să se ridice biserica comunității româno-catolice. Următoarea însemnare a fost făcută pe 3 iunie 1913, la cel mai important eveniment pentru biserică și comunitatea catolică buzoiană, sfințirea lăcașului. Se deduce că biserica a fost ridicată în doi ani. A primit hramul *Sfântul Iosif*. Netzhammer ne informează că biserica a fost construită prin strădania prelatului Kuczka, după planurile arhitectului Frederich Hartmann, care lucra cu Arhiepiscopia Catolică din București.

Evenimentul a fost pregătit prin pavoazarea bisericii și aleii prin eforturile surorii Elisabeta Pucci, Superioara surorilor din Ordinul *Sf. Vicențiu* de la București. S-a implicat și doamna Maria Ghyka, care a

achiziționat pânza de steag și alte obiecte de decor. La eveniment au participat, desigur, buzoienii catolici, au venit din București credincioși, arhiepiscopul Netzhammer însoțit de un sobor de diaconi. A fost prezent arhitectul Hartmann cu cele două fiice ale sale. De la școlile ungurești, Netzhammer nu precizează care, au venit învățători și învățătoare. Procesiunea a început cu sfințirea apei, după care s-a sfințit biserica pe dinafară și interior. S-a săvârșit liturghia de arhiepiscopul Netzhammer și diaconi. Parohul Iulius Dwucet din Ploiești a asigurat partea de cântări. La final, s-au arătat credincioșilor Sfintele Taine, s-a cântat binecuvântarea sacramentală și imnul bisericesc „Mărite Doamne Te laudăm”, s-au susținut alocuțiuni în limba română, germană și maghiară. Ceremonia s-a încheiat la ora 13.30. 56 de persoane au servit la restaurantul din Crâng masa de prânz. Întoarcerea la București s-a făcut cu trenul [1, pp. 452–453].

Importante informații ne-a lăsat Netzhammer legate de comunitatea catolică de la Nehoiu. În zonă au venit familii de italieni, austrieci, germani și polonezi, care au lucrat în fabrica de cherestea. Parohia *Sfântul Iosif* a fost înființată în 1898 de predecesorul lui Netzhammer, Franz Xaver von Hornstein. În *Jurnal* Netzhammer notează, pentru ziua de 10 august 1913, că a adresat o cerere Ministerului Cultelor pentru ridicarea unei capele la Nehoiu. Își exprima temerea că episcopul ortodox de Buzău, Dionisie, căruia i s-au trimis planurile, se va opune. Cu satisfacție, Netzhammer scrie că n-a obstrucționat ridicarea bisericii întrucât în România „domnește libertatea cultelor” [1, p. 461].

La 30 aprilie 1921, Netzhammer însoțit de secretarul personal, pornește cu mașina pe traseul București – Nehoiu, pe valea Buzăului. Va consemna în *Jurnal* că a văzut un peisaj deosebit cu „sălbatica sa natură, micile așezări, sate și cătune, erau situate în

mijlocul naturii”. Mai reținem din *Jurnal*: „târgurile Cislău și Nehoiș stau parcă de strajă acolo unde se deschid văile largi și unde afluenții își varsă apele tumultuoase în (râul – n.n.) Buzău”. A găsit respectivele așezări puternic afectate de război, „daunele nefiind recuperate”. Foarte gravă era distrugerea podurilor, care nu fuseseră încă refăcute. Mașina cu care se deplasa Netzhammer a trecut cu multă atenție văile în apropierea rămășițelor podurilor.

Constată că pe valea Buzăului erau multe mori de apă, dârste și joagăre, efecte ale exploatării pădurilor din zonă. La Nehoiu, Netzhammer este întâmpinat de Josef Lazzari, președintele Comitetului parohial, directorul Fabricii de prelucrare a lemnului *Götz*, despre care afirmă că este „uriașă instalație forestieră”. Netzhammer precizează că Lazzari a consultat comunitatea catolică, a achiziționat terenul într-o zonă mai înaltă, unde s-a ridicat, după planurile arhitectului Hartmann, biserică. Ierarhul avea să constate că nu s-au respectat planurile arhitectului. Aleea până la intrarea în biserică era pavozată. Întrucât a doua zi era Paștele catolicilor, în biserică s-a ținut prima slujbă de înviere. Pe 2 mai 1921, 72 de persoane din comunitatea Nehoiu au primit „sacramentul confirmării” (trăirea în viața lui Hristos) (s.n.). A urmat sfințirea terenului din jurul bisericii alocat în terase pentru cimitir. La plecarea din Nehoiu, Lazzari i-a oferit lui Netzhammer doi vulturi, pe care i-a dus la București [1, p. 1.000].

O nouă întâlnire cu reprezentanții comunității catolice din Nehoiu Netzhammer a avut-o la București. O delegație a venit să-i solicite aprobare pentru ca prelatul Kreis să slujească în biserica din Nehoiu, cu alte cuvinte să fie prelatul lor. Netzhammer le-a precizat după o discuție mai contondentă că se va hotărî după încheierea bilanțului cheltuielilor cu construcția casei parohiale.

Cele mai multe însemnări din *Jurnal* având legătură cu Buzău sunt cele care rețin întâlnirile cu Alexandru Marghiloman. Pe 26 martie 1911 Netzhammer a avut o întâlnire cu Carol I. Pe timpul discuției acesta l-a întrebat dacă îl cunoaște pe Alexandru Marghiloman. La momentul respectiv, menționa suveranul, era ministru al Finanțelor¹. Netzhammer îi preciza lui Carol: „Până acum nu, Majestate”. Suveranul îi recomandă să-i facă o vizită lui Marghiloman, subliniind: „Este un bărbat extrem de talentat” [2, p. 309].

¹ Alexandru Marghiloman era ministru de Interne în guvernul P.P. Carp (29 decembrie 1910 – 28 martie 1912). A fost ministru de Finanțe în guvernul Titu Maiorescu (14 octombrie 1912 – 31 decembrie 1913). A se vedea: Vezi Stelian Neagoe. *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre*. Ediția a III-a definitivă, București: Editura Machiavelli, 2013, pp. 82-83.

Pe 13 noiembrie 1911 Netzhammer se întâlnește cu Marghiloman. Apăruse o problemă stringentă, înmormântarea greco-catolicilor în cimitirele ortodoxe. Întrucât erau probleme, Netzhammer dorea ca bisericile greco-catolice să aibă cimitire și să se înțeleagă cu comunitățile catolice. Netzhammer dorea să-i înmâneze personal lui Marghiloman un răspuns de atenționare. Marghiloman a venit la reședința Arhiepiscopatului și din primele discuții i-a precizat ierarhului că va studia documentele. Cei doi au abordat în discuții temele politice și despre cai, marea pasiune a lui Marghiloman. Arhiepiscopul i-a relatat că la Mănăstirea *Einsiedeln* călugării aveau în grijă o herghelie de cai. Ne spune Netzhammer că informația i-a trezit interesul lui Marghiloman „mare crescător de cai și proprietarul celui mai mare grajd de cai de curse din România”. La plecare Marghiloman l-a invitat pe Netzhammer la castelul *Albatros* „de lângă Buzău” [2, p. 347].

Parcurgând filele *Jurnalului* aflăm că pe 31 octombrie 1912, după vacanța petrecută în Elveția, a trimis cărți de vizită lui Titu Maiorescu, președintele Consiliului de Miniștri, Alexandru Marghiloman, ministru de Finanțe și Take Ionescu, ministru de Interne. Pe 2 februarie 1913, i-a întâlnit pe cei trei oameni politici la Legația Germaniei și s-a întreținut pe timpul recepției. Nu a consemnat detalii. I-a revenit lui Netzhammer misiunea de a înmâna Regelui Carol, la Sinaia, scrisoarea Vaticanului, care anunța oficial decesul Papei Pius al X-lea, survenit la 20 august 1914. S-a discutat despre declanșarea Primului Război Mondial în vara anului 1914 în urma asasinării arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului austro-ungar, pe 28 iunie 1914, de Gavriilo Princip, revoluționar sârb. Netzhammer a pledat pentru respectarea de către România a acordului pe care îl avea cu Tripla Alianță, constituită în 1882 din Austro-Ungaria, Germania și Italia. România încheiase în 1883 un acord secret cu Tripla Alianță din motive politice, prioritară fiind protejarea de Rusia, dar și rezolvarea altor probleme. Înaltul prelat a reținut că Alexandru Marghiloman „nu a avut altă opinie” [2, p. 128].

Pe 16 martie 1915, Raymund Netzhammer scrie că prelatul greco-catolic, Vasile Lucaciu, afirma într-o discuție cu Alexandru Marghiloman că Papa este de acord ca Transilvania „să revină României”. Părintele Lucaciu cere ca din dioceza București să fie licențiați preoții catolici, Marghiloman a respins ideea și propunerea aducerii preoților francezi și români „deoarece după cum se cunoaște, nu există catolici de naționalitate română” [2, p. 567].

Urmărindu-i activitatea politică a lui Alexandru Marghiloman, a notat în *Jurnal*, pe 2 mai 1915, că se pronunța germanofil, „ca să-i iasă mai bine socotelile în ce privește politica partidului său” [2, p. 574]. La

20 iunie 1915, Netzhhammer scrie că în Partidul Conservator s-a produs o ruptură din cauza neîntrării României în război alături de Italia. Jean Lahovary s-a detașat de germanofilul Alexandru Marghiloman. În urma unei discuții cu Regele Ferdinand, Netzhhammer reține că Suveranul laudă „simțul practic al doamnei Brătianu”, care îl părăsise pe Alexandru Marghiloman după 16 ani de relație și a început o legătură cu Ion I.C. Brătianu, cel mai influent și puternic liberal. Opțiunea s-ar explica „prin permanenta nemulțumire a acestei doamne de ea însăși” [2, p. 591].

În cadrul unei discuții cu contele Ottokar Theobald, ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei la București, în ziua de 14 decembrie 1915, cu Netzhhammer pe tema situației politice a României, ierarhul apreciază că Marghiloman, Titu Maiorescu și P.P. Carp erau fideli Partidului Conservator [2, p. 591].

Intrarea României în război a adus unele probleme. Pe 27 august 1916, Superioara maicilor catolice Candida îl informează pe Netzhhammer că Marghiloman a trimis un domn să o atenționeze să ia măsuri „astfel încât să nu fie luată prin surprindere de război”. Cu emoție Netzhhammer mărturisește: „suntem perplecși, nu știm ce să facem, fiind legați prin toate cele de această țară, România” [2, p. 629]. Problemele au început să apară, la catedrală se stinge lumina în timpul slujbei, telefonul de la cancelaria Arhiepiscopiei a fost întrerupt. La Bărăție, polițiști au percheziționat încăperile. Foarte îngrijorat, Netzhhammer se deplasează cu trăsura la Bărăție. Află că parohul a fost ridicat, iar camera sigilată. Slujba planificată pentru după-amiază nu a mai putut fi oficiată. Singura netulburată a fost școala din strada Călărași. Arhiepiscopul îi cere preotului P. Lucius să se intereseze la Prefectura Poliției Bucureștiului, care este situația preotului Bărăției și să țină slujba de devoțiune.

Pe Calea Victoriei se adunaseră foarte mulți bucu-reșteni. Netzhhammer nu a mai putut înainta cu trăsura spre catedrală. Ajunge pe jos și află că polițiștii au sigilat locuința parohială și l-au arestat pe paroh. La palat erau o grupă de polițiști (10-12) și câțiva civili. Se interesau de preotul Kuczka, care era în străinătate. Cereau informații despre preotul transilvănean Vancai, ajutor la biserica greco-catolică și profesor la școala de băieți. Nu era prezent, fiind plecat în vacanță. Pe lista polițiștilor se afla și dr. Ioan Bălan, parohul bisericii *Sfântul Vasile*. Au răscolit, au sigilat și l-au luat cu ei pe preot.

Foarte agitată și îngrijorată era și maica Superioară Candida. L-a informat pe Netzhhammer că lua-se legătura cu Maiorescu și Marghiloman, care i-au transmis sentimente amicale față de maicile pe care le avea în grijă. Mai mult, Maiorescu a sfătuit-o să meargă la Cotroceni la Rege. A încercat, dar nu a fost

primită. Maica Candida își făcea griji și pentru maicile care erau în vacanță la Timiș.

Netzhhammer încheie fila *Jurnalului* cu un posibil eveniment: „După cum se svonește, ministrul plenipotențiar român de la Viena va înmâna astăzi, la ora 9, declarația de război a României împotriva monarhiei austro-ungare” [2, pp. 629-630]. Declarația de război a României împotriva Austro-Ungariei a fost depusă de ambasadorul Edgar Mavrocordat, pe 14/27 august 1916, la ora 21, la Ministerul de Interne vienez. România intra în război.

Evoluția fronturilor românești nu a fost favorabilă. Pierderea bătăliei de la Turtucaia (1-6 septembrie 1916) a pecetluit soarta Dobrogei, care a fost ocupată, mai puțin Delta Dunării, de către trupele germane, bulgare și turcești. A urmat retragerea unităților intrate în Transilvania, pierderea bătăliei de pe Argeș-Neajlov a deschis trupelor Puterilor Centrale intrarea în București. Din capitală, familia regală și guvernul s-au refugiat la Iași. În 6 decembrie 1916, Bucureștiul este predat trupelor germane.

Pe 16 decembrie 1916, Netzhhammer obține o audiență la feldmareșalul Mackensen (1849–1945), comandantul trupelor germane din România. După ce exprimă admirația sa și „binecuvântarea lui Dumnezeu pentru faptele ce vor veni”, Mackensen l-a chestionat asupra originii și naționalității. Și-a manifestat admirația față de Carol. Pentru Ferdinand avea aprecieri critice „om slab, aflat îndeosebi sub influența soției sale”. Netzhhammer a contracarat, Regele Ferdinand „este foarte independent” și tenace când are convingere asupra unui scop. Arhiepiscopul subliniază că se exagerează în privința influenței Reginei Maria [2, p. 691].

În discuție Mackensen apreciază ce au făcut românii în Dobrogea. Își exprima opinia că pierderea regiunii transdunărene îi va obliga pe români să se pregătească în vederea unui nou război. Mackensen relatează cum a intrat cu mașina în București: „N-a trecut mult și mașina mea era plină cu flori. Cu cât înaintam mai mult, cu atât mai mare era entuziasmul cu care eram primiți. Acest entuziasm mă scandaliza pur și simplu, pentru că ne aclama la o adică aceeași bandă de mizerabili, care mai înainte strigaseră că vor război cu noi” [2, p. 693].

Între cei rămași în București sub ocupația germană s-a aflat și Alexandru Marghiloman. Aflăm din jurnalul său, *Note politice*, că pe 13 decembrie 1916 l-a întâlnit pe Netzhhammer la Titu Maiorescu. Arhiepiscopul le precizează că a luat legătura cu autoritățile germane și că este decis să pună serviciile sale la dispoziția oamenilor politici români [3, p. 340].

La 12 ianuarie 1917 Marghiloman îl vizitează pe Netzhhammer. Este condus până la biroul ar-

hiepiscopului cu o lumânare. Gazul nu se mai livra la presiunea necesară. Se poartă o discuție pe tema administrației. Marghiloman era entuziasmat de organizarea militară a germanilor. Era nemulțumit că nu se instituiseră la București și zonele ocupate de administrație civilă. Cu administrație românească se puteau aduce de la Giurgiu și Zimnicea refugiații. Aceștia ar fi adus grâu, porumb, lemne, care lipseau pe piața Bucureștiului.

Marghiloman îl învinuia pe șeful guvernului, Ion I.C. Brătianu, de intrarea României în război împotriva Austriei și Germaniei. Afirmă că Regele Ferdinand este „prima victimă a războiului” [2, p. 703]. Despre Regina Maria afirma că „e la fel de rea pe cât e de frumoasă”. Brătianu, Regina Maria și Barbu Știrbey „l-ar fi influențat, precum picătura chinezească, în favoarea Antantei” pe Regele Ferdinand [2, p. 704]. Marghiloman afirmă tranșant, „în mod indiscutabil regina provocase războiul”. Barbu Știrbey îi trădase pe germani, deși își arătase în diverse ocazii că le este apropiat. Când relata aceste fapte Marghiloman, spune Netzhammer „se înviora și înfierbânta”. Războiul, în opinia lui Marghiloman, nu fusese pregătit. Generalul Dumitru Iliescu, responsabil cu reformarea armatei, practicase o proastă gestiune. Pe seama înzestrării armatei, „imense afaceri fuseseră derulate în defavoarea statului”. Marghiloman îl dădea exemplu pe Vasile Morțun (1880–1919), ministru de Interne în guvernul Ion I.C. Brătianu (4 ianuarie 1914 – 11 decembrie 1916), care se prezenta mare prieten al Germaniei. A reușit să plătească datoriile, să-și ridice o casă impresionantă, să achiziționeze tablouri la sume foarte mari. Cu alte cuvinte, Marghiloman evidențiază corupția crasă de la vârful României.

Marghiloman îi aduce acuze Regelui Ferdinand, care dezamăgise pe cei care îl credeau un monarh militar. Nu a inspectat fronturile unde militarii români luptau. Marghiloman își exprimă dezamăgirea că germanii nu achiziționaseră ziarul *Universul* prin care să-și facă propagandă [2, pp. 703-704]. Despre respectiva vizită la Netzhammer, a scris în jurnalul său *Note politice* la fila din 13 ianuarie 1917. Notează că „i-a făcut o lungă vizită” lui Raymund Netzhammer. În cadrul discuției ierarhul s-a exprimat mirat de „stângăcia germanilor și de încetineala cu care organizează administrația internă a țării”. Marghiloman consemnează că Netzhammer i-a vorbit despre Regele Ferdinand, încercând să-l dezvinovățească de poziția pro război. Arhiepiscopul considera că Barbu Știrbey (1872–1946), cumnatul lui Ion I.C. Brătianu, „avea în ultimul timp o influență enormă asupra Regelui”. De la Netzhammer a aflat că Ferdinand exprima când venea vorba de bulgari antipatie și „tresărea când i se vorbea de ei” [3, pp. 377-378].

Netzhammer s-a reîntâlnit cu Marghiloman pe 2 februarie 1917. Din nou discută despre situația internă. Netzhammer îl găsește pe Marghiloman îngrijorat, întrucât țara, de fapt zona controlată de germani, era „paralizată”. Nu s-au numit prefecti români. Ocupanții se limitau la ședințe pentru a introduce un nou tip de organizare. Găsea că situația aratului terenurilor era „gravă”. Însămânțările de toamnă se realizaseră pe o treime din suprafață. La Brăila, rușii rechiziționaseră aproape tot. Era o stare de sărăcie.

Marghiloman i-a povestit lui Netzhammer întâlnirea cu feldmareșalul August von Mackensen, pe care îl aprecia că „are un cap limpede și este un om cu clarviziune”. Era pregătit să declanșeze ofensiva în Moldova, dar primise ordin de la Berlin să se oprească la Siret. Marghiloman i-a precizat că în Moldova este România, pentru că acolo este Regele Ferdinand și guvernul. Politicienii rămași sub ocupație erau „cu mâinile legate”. Nu puteau avea nicio inițiativă, întrucât erau considerați „trădători” [1, pp. 708-709]. Într-o discuție pe care arhiepiscopul Netzhammer a avut-o cu Tüllf von Tschepeund Weidenbach, guvernatorul general al Bucureștiului, îi spunea că Marghiloman „este oportunist vrea să se pună bine cu germanii, dar nu vrea să se pună prea rău nici cu cei de la Iași” [1, p. 713].

Întâlnirile pe care Netzhammer le are cu persoane importante ale ocupației germane în aprilie și mai 1917, pun problema colaborării cu Alexandru Marghiloman. În fila zilei de 8 iunie 1917 reține că germanii „vor lucra în continuare cu Marghiloman” [1, p. 731]. Pe 18 iulie 1917 Netzhammer notează că a fost vizitat de Marghiloman și principele Știrbey. Pe Netzhammer îl interesa palatul pe care Știrbey îl construia la intersecția străzii Grivița cu Calea Victoriei. Aflând că Netzhammer este bolnav, Marghiloman vine la palatul arhiepiscopal să-l viziteze. Netzhammer scrie, pe 17 septembrie 1917, că Marghiloman s-a plâns că administrația germană nu i-a aprobat călătoria la Viena.

De Anul Nou, Marghiloman îl vizitează din nou pe arhiepiscopul Netzhammer. Scrie în *Note politice*: „Palatul Episcopului nu este încălzit în întregime în lipsă de combustibil, arhiepiscopul dormea în cabinetul său de lucru, singura odaie încălzită”. Au împreună o lungă convorbire, din care reieșea că Ottokar Czernin, ministrul de Externe al Austro-Ungariei, și arhiepiscopul, îl recomandă pe P.P. Carp germanilor [4, pp. 283-284].

Netzhammer reține că liderul conservatorilor era afectat de moartea lui George Știrbey, răpus de tifos. Notează mai mult despre temele discutate. Marghiloman s-a pronunțat pentru menținerea dinastiei; Regele Ferdinand să-l demită pe Brătianu și să facă

un guvern cu personalități din zona ocupată de germani. Marghiloman spera ca Ferdinand să lase coroana prințului Nicolae, care urma să aibă o regență timp de 6 ani. Ferdinand să se retragă în Germania. Marghiloman susținea că s-ar rezolva astfel problemele dintre România și Germania.

Marghiloman și-a prezentat ideile atât unor personalități germane, cât și austriece. Conte de Czernin era de acord. Marghiloman și-a transmis la Iași planul. Era convins că astfel se va salva dinastia fără Regele Ferdinand „probabil și Dobrogea” [1, p. 713].

În cursul unei noi întâlniri, din 20 februarie 1918, a lui Netzhhammer cu Marghiloman, acesta confirmă că generalul Averescu care formase un nou guvern (29 ianuarie – 7 februarie 1918), s-a întâlnit cu feldmareșalul Mackensen, căruia i-a făcut o bună impresie. Marghiloman afirmă că generalul Averescu era interesat să semneze pacea cu ocupanții germani singur. El acorda mare atenție propriilor interese, pe care le punea mai sus de coroană și țară. Mai mult, refuza să colaboreze cu oamenii politici de la București, care puteau prin relațiile cu germanii să obțină rezultate mai bune pentru țară. Cererile Puterilor Centrale erau mari: trecătorile Carpaților și Dobrogea [1, p. 760].

În mediile politice de la București se discutau preliminarile păcii cu Puterile Centrale. Participant la mic dejun la invitația lui Mackensen la Athénée Palace, Netzhhammer discută cu feldmareșalul problema Dobrogei. Cunoscător al regiunii și al realizărilor statului român între Dunăre și Marea Neagră, arhiepiscopul exprimă opinia că Dobrogea să fie salvată, să rămână României. Mackensen îi spune lui Netzhhammer că Marghiloman i-a trimis un memoriu, care demonstrează că Dobrogea este „dintotdeauna pământ românesc”. Bulgarii trimiseseră, la rândul lor, și ei un document, în care spuneau că regiunea „fuse dintotdeauna bulgară” [1, p. 760].

11 martie 1918 a fost o zi extrem de importantă pentru Marghiloman. Netzhhammer i-a făcut o vizită la locuința din București, aflată pe strada Mercur. Marghiloman scrie în *Note politice* lapidar: „vizita Arhiepiscopului care vine să-mi mulțumească pentru copia de memorand ce i-am dat și pe care l-a găsit admirabil” [4, p. 400]. Netzhhammer a redat în *Jurnal* mai detaliat întâlnirea cu Marghiloman. Acesta l-a informat că trebuie să plece la Iași, întrucât era chemat de Regele Ferdinand. Călătoria ar fi fost aprobată de autoritățile de ocupație. Netzhhammer îl atenționează: „După ce nu ați făcut dumneavoastră războiul, doar n-o să doriți să preluați povara ieșenilor de a semna o pace nefavorabilă și să vă compromiteți astfel propriul partid” [1, p. 764].

Netzhhammer a deschis tema revenirii Regelui Ferdinand la București. Arhiepiscopul a apreciat că

întoarcerea în capitală a suveranului „ar putea fi nefastă” dacă va fi răspunzător pentru războiul cu Puterile Centrale. Marghiloman i-a spus că Regele se exprimase clar: „Dacă treaba merge prost, regele este vinovat de toate”. Marghiloman se pronunța încrezător: „ce ar fi să obțin de la germani un acord de pace mai bun decât ceilalți, deoarece germanii au încredere în mine” [1, p. 764]. Netzhhammer l-a întrebat dacă este „sigur de asta?” Nu a primit răspuns de la Marghiloman. Precizăm că Ferdinand l-a desemnat, pe 5 martie 1918, președinte al Consiliului de Miniștri, mandat pe care l-a deținut până în 28 octombrie 1918, cum s-a notat mai sus.

Regele miza pe Al. Marghiloman pentru a obține o pace mai bună pentru România. Averescu ratase pacea. La București, Marghiloman a semnat la 24 aprilie/7 mai 1918 un document, care impunea cedări teritoriale, Dobrogea și crestele Carpaților. În zona Carpaților, Austro-Ungaria lua și 724.954 de locuitori români.

Cele mai importante produse ale economiei românești, petrolul și cerealele, erau controlate de Germania, care a impus prețuri defavorabile la achiziție. În rândul românilor și nu numai, Al. Marghiloman a fost considerat trădător [5, p. 134].

Pe 10 aprilie 1918 Netzhhammer îl vizitează pe Constantin Arion, ministrul de Externe în guvernul Marghiloman. S-a abordat problema dinastică, mai precis, revenirea lui Ferdinand în capitală. Din discuțiile avute de Netzhhammer cu reprezentanți ai Puterilor Centrale, l-a susținut pe Marghiloman, afirmând că „are intenția să facă o politică onestă față de Puterile Centrale” [1, pp. 789-790].

Pe 7 noiembrie 1918 Netzhhammer notează în *Jurnal* că Marghiloman s-a retras de la guvernare, fiind numit președinte al Consiliului de Miniștri generalul Constantin Coandă.

Întâlnindu-l pe 23 noiembrie 1918 pe fostul ministru al Instrucțiunii și Cultelor, Simion Mehedinți, în cabinetul Marghiloman, Netzhhammer reține nemulțumirea acestuia față de Rege. Dintr-un „condei, regele a anulat toate deciziile cabinetului Marghiloman ca fiind nule și neavenite, echivalează cu o lovitură de stat. Acum se vede că Marghiloman nu ar fi trebuit să preia guvernul din primăvară. Niciodată însă nu i se va nega acestui mare om de stat meritul de a fi salvat armata și dinastia. Cu atât mai incredibilă și mai dureroasă ingratitudea regelui” [1, p. 821].

Pe 15 ianuarie 1919, Netzhhammer îl vizitează pe Marghiloman. Nu se mai văzuseră din 11 martie 1918, când îl chemase Ferdinand la Iași. Având o relație deschisă, Netzhhammer i-a spus glumind: „Pe cât de repede a fost chemată Excelența Voastră atunci la Iași, pe atât de repede ați fost îndepărtat”. Mar-

ghiloman a recunoscut: „Așa este! Iar pe deasupra, regele a făcut-o într-o manieră perfidă”. Netzhhammer îi spune că Ferdinand trebuia să îi aducă elogii „fiind că dumneavoastră ați fost acela care ați salvat țara”. Marghiloman detaliază: „Bineînțeles! Însă un om de stat nu are nevoie să aștepte vreodată cuvinte de mulțumire. M-a rănit doar perfidia. În preziua demiterii mele din postul de prim-ministru am fost la rege în chestiunea ocupării Bucovinei, a unui manifest adresat bucovinenilor, a unei note adresate Antantei și contelui Demblin, diplomat ș.a.m.d.”. Marghiloman îi descrie lui Netzhhammer contextul pregătirii reuniunii Bucovinei cu România. Regele era bucuros, nu-și găsea cuvintele de bucurie și aprobase măsurile și deciziile lui Marghiloman.

În ziua următoare este chemat, la ora 11, la palat. Marghiloman a venit cu documente „extraordinar de însemnate”. Regele avea o atitudine mult schimbată, se plimba neliniștit în cameră. În cele din urmă îi precizează lui Marghiloman că reprezentanții Antantei (Franța, Anglia și Rusia) l-au vizitat și i-au cerut schimbarea guvernului, nemaivând încredere în primul ministru Marghiloman. Acesta i-a spus Regelui că își depune demisia, precizând că datorită guvernului său Moldova n-a fost ocupată de trupele Puterilor Centrale, că Regele nu fusese obligat să ia drumul exilului, armata era intactă și Basarabia și Bucovina se uniseră cu România [1, pp. 857-858].

Marghiloman îi mai relatează lui Netzhhammer că Ferdinand l-a rugat să sprijine noul guvern. Mărturisește că a acceptat, dar nu va susține un guvern condus de Brătianu. Pe 6 noiembrie 1918, surpriză pentru Marghiloman, se publică un decret regal prin care „toate actele guvernului Marghiloman sunt declarate nule și neavenite”. Decretul menționa că hotărârea a luat-o după discuția cu fostul premier. Marghiloman spune cu amărăciune: „Această procedură vicleană și necinstită m-a indispus total”. Marghiloman îi citește lui Netzhhammer un document semnat de toți miniștrii cabinetului său. Îi atrăgea Regelui atenția „asupra inutilei lovituri de stat a anulării actelor de stat, care nu este numai anticonstituțională, ci și foarte periculoasă pentru stat și dinastie”. Și continua Marghiloman: „îl cunoașteți doar pe rege! Este o slăbiciune superbă și chiar m-aș mira dacă într-o zi ar uita faptul că este catolic”.

Netzhhammer deschide discuția despre căsătoria morganatică a Prințului Carol cu Zizi Lambrino. Marghiloman afirmă că respectiva căsătorie nu se poate desfășura decât prin decizia părților. Însă s-a desfășurat prin decizia Parchetului. Interesant este că, afirma Marghiloman, „iată că avem de a face cu realități rusești, cu bolșevism în actul de guvernare și cu manifestări tiranice”. Cei doi au fost despărțiți. Zizi reținută la domiciliu

din Iași, sub paza a 10 soldați, iar Prințul Carol la reședința lui. Afirmase că nu vrea să fie rege, să fie lăsat în pace „să-și ducă viața cum dorește” [1, p. 859].

Întrebat dacă l-a mai întâlnit pe Ferdinand după venirea la București, Marghiloman îi precizează că și-a trecut de două ori numele în registrul de audiențe al palatului. Datorită campaniei de presă împotriva sa, a renunțat. Pe 11 martie 1919, Netzhhammer are o discuție cu ziarista Waterman de la *Times* din Londra despre Marghiloman. Pentru ea Marghiloman era „cel mai mare trădător; ea nu acceptă supoziția că acesta acționase în numele și din ordinul regelui Ferdinand când negociase și se semnase Pacea de la București”.

Următoarea întâlnire a lui Netzhhammer cu Marghiloman a avut loc pe 23 ianuarie 1921. Merge la locuința lui Marghiloman din strada Mercur. S-a discutat politică. Netzhhammer reține în *Jurnal* nemulțumirea lui Marghiloman față de situația politică a României. Regele nu-și respectă promisiunile față de Vatican, dă dovadă de slăbiciune. Marghiloman critică faptul că s-a făcut public proiectul de Concordat între România și Vatican. În opinia sa, trebuia să rămână secret până la definitivare. Exista riscul unor nemulțumiri. Marghiloman îl acuza pe Octavian Goga (din 12 iunie 1920 ministrul Cultelor și Artelor) „de o extraordinară nesocotință”, iar pe Demetriu Pennescu, ministru plenipotențiar la Vatican, numit în 1920, „de o condamnabilă lipsă de cunoștință în domeniul bisericesc”. Vinovat era întregul guvern Averescu (13 martie 1920 – 13 decembrie 1921) că l-a trimis la Roma pe Vasile Lucaciu, preot greco-catolic și om politic, ca negociator în chestiunea Concordatului. Marghiloman îl caracterizează dur pe Lucaciu: „mincinos, un neica nimenea, un bandit...” [1, p. 983].

Relațiile dintre Netzhhammer și Marghiloman au fost în continuare excelente. Marghiloman i-a pus la dispoziție automobilul și l-a încadrat reporter la ziarul *Seagul*, patronat de el. Netzhhammer a discutat cu fostul prim-ministru Vaida-Voevod (1 decembrie 1919 – 13 martie 1920) despre Marghiloman. Vaida-Voevod apreciază că Marghiloman nu va mai putea fi prim-ministru, dar ministru de Finanțe da. Marghiloman „nu s-a senilizat, dovedește prospețime în toate privințele” [1, p. 1063].

O nouă vizită a lui Netzhhammer la Marghiloman are loc pe 4 iunie 1922. Marghiloman rămâne în continuare nemulțumit de politica internă a guvernului Ion I.C. Brătianu (19 ianuarie 1922 – 27 martie 1926). El l-a apreciat pe mitropolitul Miron Cristea, afirmând că se vede că făcuse studii la Viena și Budapesta. Mărturisește că într-o discuție cu Ferdinand, monarhul l-a asigurat că Vaticanul a făcut concesii. În acest context, Marghiloman afirmă că nu înțelege

de ce nu s-a semnat Concordatul. Respectivul document s-a semnat pe 10 mai 1927.

În audiența acordată de Ferdinand lui Netzhammer, pe 22 ianuarie 1922, s-a discutat și despre Marghiloman. Regele considera că Marghiloman este un politician deosebit pe care îl „îndrăgesc, dar nu are susținători” [1, p. 1076]. Pe 24 ianuarie 1922 Marghiloman face o vizită la reședința lui Netzhammer pentru a semna în Cartea de condoleanțe deschisă ca urmare a decesului Papei Benedict al XV-lea (22 iunie 1922). Discret îi șoptește lui Netzhammer că Regele Ferdinand „face greșeli enorme”. Considera că noile alegeri pentru Parlament nu vor fi constituționale.

Pe 18 aprilie 1922 arhiepiscopul Netzhammer este prezent la Buzău, pentru sfințirea pietrei de temelie a casei parohiale. Este invitat de Marghiloman să vadă grajdul și anexele vilei *Albatros*. A făcut și o plimbare cu barca pe lacul domeniului [1, p. 1105]. Pe 22 mai 1925 Netzhammer nota în *Jurnal* că Marghiloman decedase pe 10 mai la Buzău, în vila *Albatros*. Pe 13 mai 1925 a fost înmormântat la București cu o ceremonie simplă cum dorise, dar cu o impresionantă prezență a populației. Cu două zile înainte de deces, și-a chemat preotul pentru a se spovedi și împărtăși. Netzhammer notează recunoscător în *Jurnal*: „Marghiloman îmi arătase multă simpatie de-a lungul anilor” [1, p. 1386].

Ultima informație despre Alexandru Marghiloman este din 8 ianuarie 1926. A făcut-o la Roma, unde a revenit după demisia din scaunul Arhiepiscopiei București, la 3 iulie 1924. Fostul ierarh scria că a primit mai multe ziare de la București. Remarcă în cotidianul *Dimineața* reproducerea facsimilului unei

scrisori a lui Marghiloman, în care era de acord cu renunțarea Principelui Carol la poziția de moștenitor al tronului [1, p. 1435].

Pe 8 martie 1927 arhiepiscopul Netzhammer s-a retras pe insula Werd de pe Rin, care era în proprietatea fostei sale Mănăstiri *Einsiedeln*. Aici a locuit până la sfârșitul vieții sale, survenit pe 18 septembrie 1945.

Apreciem, și nutrim speranța, că distinsul cititor va fi de aceeași părere cu noi că notările arhiepiscopului Raymund Netzhammer sunt interesante și utile cunoașterii unor aspecte din viața catolicilor buzoieni și mai ales a relației pe care a avut-o cu Alexandru Marghiloman, despre care ambii au făcut însemnări importante în jurnalele lor, prioritare fiind temele politice.

Bibliografie:

1. Raymund Netzhammer. *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*. Volumul I (845 p.) și II (849-1.737 p.); ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, București: Editura Academiei Române, 2005.
2. Raymund Netzhammer. *Episcop în România*. Vol. I.
3. Marghiloman Alexandru. *Note politice 1897–1924*, Vol. II, 1916–1917, ediție anastatică îngrijită de Marius-Adrian Nicoară, Alfred Vasilescu și Ștefan Davidescu, Buzău: Editura Alpha MDN, 2019.
4. Marghiloman Alexandru. *Note politice 1897–1924*, Vol. III (1917–1918), pp. 283-284.
5. Constantin I. Stan, Vasile Talpazan. *Viața politică în fostul județ Buzău (1918–1937)*. Buzău: Editura Editgraph, 2023.

GUVERNAREA LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN – SUB VITREGIA VREMURILOR DE RĂZBOI

Profesor de istorie **Constantin COMAN***
 E-mail: constantin61coman@gmail.com
 Colegiul Național Pedagogic *Spiru Haret* – Buzău

* Profesor de istorie, Colegiul Național Pedagogic *Spiru Haret* – Buzău, vicepreședinte al filialei Buzău a Societății de Științe Istorice din România. Cărți publicate: *Economie și societate în Buzăul interbelic* (Buzău, Omega, 2008), coautor – *Sfântul Voievod Martir Constantin Brâncoveanu* (Arhiepiscopia Buzăului și Vrancei, 2014), *Seminarul Teologic Chesarie Episcopul din Buzău* (Arhiepiscopia Buzăului și Vrancei, 2016), *Istoria Județului Buzău. Auxiliar didactic pentru cursul de istorie locală* (Alpha MDN, 2021), *Epoca bronzului și trecerea la Hallstatt în Nord-Estul Munteniei* (Alpha MDN, 2024).

THE GOVERNMENT OF ALEXANDRU MARGHILOMAN UNDER THE CONSTRAINTS OF WARTIME

Summary. Alexandru Marghiloman's assumption of political leadership during the final year of the First World War constituted a notable act of political resolve, undertaken amidst the collapse of the old European order and the emergence of a new geopolitical landscape. During his tenure as Prime Minister, from 5 March to 24 October 1918, Marghiloman demonstrated composure in navigating a series of complex challenges: negotiations with the Central Powers, the signing of the Treaty of Bucharest, and most significantly, the unification of Bessarabia with Romania, a defining achievement of his mandate. A pressing issue confronting his administration was the economic exploitation of the occupied territories of the Old Kingdom, especially the persistent demands for grain requisitions from Bessarabia. These demands prompted Marghiloman to engage in sustained efforts to limit the requisitioning imposed by the German military authorities, as food shortages in the occupied regions had reached critical levels. The safeguarding of the monarchy remained a consistent priority throughout his administration. This commitment became particularly visible during the controversy surrounding Crown Prince Carol's secret and abrupt marriage to Miss Ioana Maria Valentina Lambrino (Zizi) in Odessa on 31 August / 13 September 1918. The prince's unauthorized marriage posed a threat to the legitimacy of the monarchy and, by extension, to Marghiloman's broader political project. However, displaying astute political judgment, he used the dynastic crisis as leverage in justifying to the German authorities the continued postponement of the treaty's ratification. The strategy of delay, pursued in coordination with King Ferdinand, was effectively employed through the introduction of new points of negotiation, including the proposed entry of the Romanian army into Dobruja at a time when Bulgaria had already been occupied by Entente forces. These maneuvers ultimately succeeded in creating the diplomatic space necessary for Romania to reenter the war on the side of the Entente on 10 November 1918, just one day before the signing of the Armistice of Compiègne. Marghiloman's role as a transitional, and ultimately sacrificial, head of government came to an end on 6 November 1918, only days before this final strategic realignment, concluding a politically and diplomatically consequential episode in Romania's wartime governance.

Keywords: peace negotiations, union with Bessarabia, monarchy, statehood, wartime requisitions, dynastic crisis, delaying tactics, treaty ratification.

Rezumat. Preluarea puterii politice în ultimul an al Marelui Război a fost un act de un imens curaj pentru Alexandru Marghiloman în condițiile prăbușirii unei vechi lumi și nașterii uneia noi. În timpul guvernării sale, 5 martie – 24 octombrie 1918, gestionează cu multă stăpânire de sine problemele complexe ale acelor vremuri: tratativele de pace cu Puterile Centrale și încheierea Păcii de la București, precum și cea mai de seamă realizare a sa ca premier – Unirea Basarabiei cu România. O altă problemă deosebit de gravă era spolierea teritoriului ocupat din vechea Țară Românească prin cerințele permanente de cedare a cerealelor din Basarabia, ceea ce îl obligă să facă eforturi considerabile pentru ca administrația militară germană să se rețină de la neconținutele rechiziții, deoarece populația din partea ocupată a țării nu mai avea hrană. Protejarea dinastiei a reprezentat o constantă a politicii sale, tocmai de aceea misiunea de salvare a ființei statale și a dinastiei se va evidenția și mai mult cu prilejul scandalului provocat de principele moștenitor Carol prin căsătoria sa secretă și intempestivă cu d-ra Ioana Maria Valentina Lambrino (Zizi) la Odessa, în 31 august/13 septembrie 1918. Nesăbuita căsătorie a principelui Carol săpa la temelia întregii sale construcții politice, însă cu un nemaipomenit simț politic valorifică această problemă dinastică pentru a argumenta în fața germanilor întârzierea ratificării tratatului de pace. Tactica tergiversării, a amânării permanente în chestiunea ratificării, de comun acord cu Regele Ferdinand, este exploatată din plin prin aducerea în timpul discuțiilor cu oficialii germani a noi subiecte precum intrarea armatei române în Dobrogea, tocmai acum când Bulgaria era deja ocupată de trupele Antantei. Noile teme ale tratativelor au dat roade și au permis României reintrarea în război de partea Antantei, pe 10 noiembrie 1918, cu doar o zi înaintea semnării armistițiului de la Compiègne. Misiunea lui Marghiloman de a fi premier de sacrificiu se încheie cu numai câteva zile înainte, pe 6 noiembrie, fiind îndeplinită cu succes.

Cuvinte-cheie: tratative de pace, unire, Basarabia, dinastie, ființa statală, rechiziții, căsătorie secretă, tactica tergiversării, ratificare.

Preluarea puterii politice în ultimul an al Marelui Război a fost un act de un imens curaj pentru Alexandru Marghiloman în condițiile derulării atât de fluide a evenimentelor cu adevărat istorice, care se succedau aproape în avalanșă, caracterizând cu adevărat prăbușirea unei vechi lumi și nașterea uneia noi. Strălucitul nostru om politic buzoian, deși un om al lumii vechi, prin educație, credință și valori și, în final, dispărând odată cu ea, a reușit să așeze solide cărămizi la zidirea celei noi, din care s-a născut România Mare. Abia acum, la 100 de ani de la trecerea sa la cele veșnice, Alexandru Marghiloman și opera sa politică pot fi privite obiectiv și primi aprecierea meritată, asta și datorită unor serioase eforturi inițiate încă de vreo 10 ani de primarul nostru de la Buzău, dl. Constantin Toma, din respect și dragoste față de istoria locală și identitatea noastră.

Împrejurările complexe în care liderul Partidului Conservator Progresist devine premierul României la 5/18 martie 1918, făceau ca misiunea sa să fie de fapt o jertfa politică, deși contemporanii și adversarii săi politici nu au văzut-o așa: „Dacă Marghiloman ar fi înțeles la ce se mărginea rolul lui, acest rol de sacrificiu într-un interes superior de stat, ar fi putut fi demn de recunoștința națională. Cu o desăvârșită lipsă de simț politic, Marghiloman nu a priceput însă deloc rostul guvernării sale. Și-a închipuit că politica sa biruise...” [1, p. 77]. Notele sale politice dovedesc nedreptatea imaginii făurite de adversarii săi politici în perioada interbelică. Urma să încheie o pace separată cu Puterile Centrale, țara fiind cu totul izolată din cauza ieșirii Rusiei sovietice din război, iar condițiile păcii erau deosebit de dure, tocmai de aceea Marghiloman a fost sfătuit chiar de ministrul de externe al Germaniei Richard von Kuhlmann, încă din 27 februarie/11 martie „să nu intru în corabia aceasta” până la semnarea păcii [2, p. 401]. Șeful presei de la Budapesta îi spune clar să nu semneze pacea, deoarece: „Va fi odioasă, și cel ce o va semna, cu greu va mai guverna” [2, p. 398]. Totuși, Alexandru Marghiloman își asumă această sarcină încă de pe 28 februarie /12 martie, când are o întâlnire cu Regele Ferdinand, la Iași, înțelegându-se să preia guvernarea, dar trag de timp, oficial declarând că nu s-au înțeles! [2, p. 401]. De fapt, tehnica prelungirii tratativelor, a permanentelor pertractări, a fost utilizată de Marghiloman pe toată perioada guvernării sale în raporturile cu reprezentanții Puterilor Centrale, deoarece pe timp de război orice schimbare a raporturilor de forțe de pe front putea aduce argumente favorabile, așa încât scopul tergiversărilor sale era acela de a câștiga timp. Germanii, în martie 1918, porniseră o nouă ofensivă pe frontul de vest, obținând victorii importante contra franco-englezilor: „Germanii au înaintat cu

40 de km, Noyon și Albert sunt luate. Aproape 1000 de tunuri. Și acum o întreagă baterie de tunuri noi trag asupra Parisului la distanță de 100 de Km” [2, p. 436]. Pe acest fundal de vești se derulau tratativele păcii pe care nu dorea nimeni să o accepte, dar care urma să păstreze ființa statală a României și dinastia. Antanta era încă în defensivă, germanii le provocau grele pierderi aliaților, armatele germano-austriece controlau toată Ucraina cu Crimeea și portul Odessa, la Kiev fiind instalat hatmanul Pavlo Skoropadski, România fiind cu totul înconjurată de armatele inamice. Situația era de fapt disperată, însă cu o stăpânire de sine extraordinară Marghiloman știe ce face, negociază la sânge orice clauză și câștigă timp, timp ca țara să nu moară. Are un simț nemaipomenit al speranței, iar pentru ca flacăra acesteia să fie întreținută încă dinaintea formării guvernului spune viitorilor săi miniștri: „acceptăm să facem guvernul și să iscălim pacea, dacă se fac concesiuni asupra graniței de munte, promisiuni că se va ridica administrația militară și că nu mi se vor pune piedici pentru Basarabia” [2, p. 404]. Unirea cu Basarabia era flacăra speranței că vor urma și zilele bune, că nu este totul pierdut. Marghiloman urma să pună în practică planul bătrânului rege Carol I expus în 1914, în timpul celebrului Consiliu de Coroană de la Sinaia. Despre discuția avută atunci cu regele, Alexandru Marghiloman afirma: „Firește că în 20 de ani țara aceasta mică are să fie neîndestulătoare, va trebui să o mărim. N-o să mai putem trăi înlăuntrul granițelor de astăzi. Aceasta i-am spus-o și regelui Carol. Iar regele Carol mi-a răspuns: – Ceea ce spui dumneata este foarte adevărat, dar n-a sosit încă vremea ca să luăm acum Ardealul. Acum trebuie să profităm de împrejurări, pentru ca să luăm înapoi Basarabia. Ardealul îl vom avea negreșit, dar mai târziu, când va fi lichidat Imperiul Austro-Ungar, cu concursul Germaniei. Atunci Germania va lua părțile germane ale Austriei, iar România va lua ținuturile locuite de români. Dar românii trebuie să aibă răbdare și să aștepte” [1, p. 138]. Momentul unirii României cu Basarabia sosise odată cu declanșarea revoluției din Rusia, în februarie 1917, când românii de aici, după un secol de dominație rusă, au demonstrat că vor să-și afirme identitatea și recâștige drepturile legitime. Imediat au început să răspândească cărți poștale cu portretul lui Vasile Alecsandri și inscripția „Trăiască Basarabia autonomă!”. Sub conducerea marilor patrioți Vasile Stroiescu, Pavel Gore, Pantelimon Halippa, Vladimir Herța, Onisifor Ghibu, și mulți alții, se înființează Partidul Național Moldovenesc care își expune scopurile prin ziarul *Cuvânt moldovenesc*. Zăgazurile oprimării seculare erau rupte, ceea ce a dezlănțuit un iureș de întruniri spontane în toate localitățile Basarabiei. La Chișinău, în 6-7 apr-

lie, are loc Congresul general al Cooperativelor sătești care cere autonomia, apoi la 19-20 aprilie Congresul preoților din Basarabia, sub conducerea lui Alexandru Baltaga. Aceste întruniri populare sunt urmate de un Congres al învățătorilor, care cerea introducerea limbii române în toate școlile satelor românești ale Basarabiei, consecința fiind că din toamna anului 1917 au intrat în vigoare manualele cu caractere latine: *Abecedarul* lui Gurie, *Cartea de citire* a lui Ștefan Ciobanu etc. [3, p. 176]. Tot în toamna anului 1917 guvernul de la Petrograd condus de Aleksandr Kerenski, după ce a proclamat Rusia republică, recunoștea dreptul la autodeterminare a tuturor popoarelor din fostul imperiu țarist. Apoi evenimentele care au dus la constituirea Republicii Democratice Moldovenești, pe 2 decembrie 1917, și proclamarea independenței sale pe 24 ianuarie 1918 s-au accelerat datorită Revoluției bolșevice și măsurilor sale radicale. Cu prilejul istoricele zile a proclamării independenței, Comitetul național al studenților moldoveni adresa următoarea chemare: „De 106 ani, Basarabia a fost ruptă de la sânul mamei noastre Moldova, și dată pe mâna străinilor care ne-au asuprit și ne-au batjocorit cum au vrut, luându-ne orice drept la viață națională și omenească. Noi, sub stăpânirea rusească n-am avut școală, n-am avut biserică, n-am avut limbă, n-am avut nimic ce îi trebuie unui popor ca să poată înainta ... Noi vrem o Românie a tuturor românilor!” [4, p. 79]. Pe acest fundal de efervescentă națională preluase Alexandru Marghiloman guvernarea, conștient fiind că sosise o clipă astrală care trebuia neapărat îndeplinită și trăită – alipirea Basarabiei la trupul Țării Mamă. Tocmai de aceea începuturile guvernării sale au ca problematică continuarea tratativelor privind încheierea păcii cu Puterile Centrale, al căror punct central este reprezentat de obținerea sprijinului pentru unirea României cu Basarabia din partea Puterilor Centrale. Condițiile păcii aveau clauze copleșitoare, iar una dintre acestea era propunerea lui Czernin de a cumpăra artileria României în schimbul acceptării unirii cu Basarabia, după cum nota chiar Marghiloman: „Ar fi un gest militar care ne-ar da libertatea de acțiune în Basarabia” [2, p. 425]. Pe 25 martie are o „Conversație cu Kuhlmann. Tratez chestia Basarabiei: el promite mână liberă, dar să nu-i facem dificultăți cu Ucraina” [2, p. 430], iar câteva zile mai târziu, tot cu același Kuhlmann: „Acum îmi lăsați mână liberă în Basarabia? – Răspunde râzând ...: N-am nimic de zis contra” [2, p. 439]. Pentru aceasta în continuare este nevoit să facă grele concesii: „E vorba de petrol, de cereale, de învoiala specială cu Austria.”, ori despre a pune „monitoarele noastre de pe Dunăre la dispoziția amiralului Hopmann, care le ceruse pentru a coopera la Oceacov contra bolșevicilor” [2, pp. 437-439]. În

aceleași zile este nevoit să poarte intense discuții cu Regele Ferdinand, precum și cu delegații Basarabiei sosiți la Iași pentru a lămuri condițiile unirii cu Țara, străduindu-se să-i liniștească pe toți asupra unui viitor ce se vedea incert. Regele era îngrijorat de soarta dinastiei, iar reprezentanții Basarabiei, în frunte cu Ion Inculeț, de ceea ce deja revoluția impusese – administrație proprie, votul universal și reforma agrară. Apără pe rege cu orice prilej față de manevrele și articolele antidinastice ale grupării conduse de P.P. Carp și susținute de autoritățile germane de la București [2, p. 470] și, într-o discuție cu regina Maria, spune: „...Am primit puterea nu ca să fac pacea. Oricine putea să o facă, mai puțin bine ca mine, dar s-o facă, și e greu de plătit greșelile altora, dar am primit ca să scap Dinastia” [2, p. 464]. Protejarea dinastiei a reprezentat o constantă a politicii sale, dovadă că odată cu venirea noului ministru de externe al Austro-Ungariei, Stephan Burian, „vorbim mai ales de chestiunea dinastică”, cu scopul de a menține ceea ce convenise cu Czernin, obținând promisiunea: „Păstrați dinastia, este treaba dumneavoastră, nu ne vom amesteca” [2, p. 489]. Totodată, invită delegații basarabeni la ședința Consiliului de Miniștri din 5 aprilie 1918, unde se dezbat și chestiunile lor arzătoare: „Se va păstra Sfatul Țării? Se va păstra un guvern? Care va fi administrația? Și Halippa adaogă: care va fi dreptul electoral, și dacă femeile își vor păstra votul? Răspund: Sfatul va fi dizolvat, căci Camera și Senatul, din care vor face parte, reprezintă națiunea. Nu va mai fi guvern, fiindcă delegații Basarabiei vor face parte din Consiliul de Miniștri, ca miniștri români. Dacă se cere un comitet consultativ, un fel de Consiliu de Stat, îl vom da. Regimul agrar stabilit de ei va fi respectat până la Constituanta și chiar nu se va atinge de el nimeni, dacă primesc indemnitate prealabilă pentru pământurile expropriate. Regimul provincial neatins și admit ca pentru consiliile județene femeile să-și păstreze votul” [2, p. 449]. Fidel promisiunilor făcute, pe 9/22 aprilie, deja Ion Inculeț și Daniel Ciugureanu depun jurământul ca miniștri fără portofoliu în guvernul său, temperând, totodată, și temerile unei delegații a preoților din Basarabia asupra efectelor reformei agrare asupra pământurilor parohiale [2, pp. 479-480]. Desigur, că toate aceste prelungite discuții, tratative și griji îl tracasează și îl macină, încât, lucru rar în memoriile sale, remarcă starea sa de oboseală, notând „4 aprilie – lucru și mai obositor, în plus am fost bolnav toată noaptea” [2, p. 445].

Din nefericire, politicianismul dus la extrem și o veche butadă care spune că „unui om i se poate ierta orice, mai puțin succesul!”, au făcut ca mărețul act al unirii cu Basarabia să fie denigrat și ridiculizat de adversarii politici ai lui Marghiloman, care nu au

vrut să accepte că totuși sub patronajul său a avut loc: „Încă o dată, Marghiloman nu a avut nici-un merit la unirea cu Basarabia, dar a avut un rol. Soarta, oarbă în hotărârile ei, l-a desemnat ca să iscălească actul unirii în ziua de 27 martie 1918” [5, p. 53]. Dacă atitudinea față de Marghiloman poate fi explicabilă din motive de adversitate politică, nu putem să explicăm cuvintele incalificabile la adresa Sfatului Țării și ceea ce propunea un politician precum Constantin Argetoianu: „Marghiloman nici nu ar fi trebuit să ia contact cu pușlamalele din Sfatul Țării. Un prim ministru român și hotărât n-avea decât un gest de făcut: să dizolve Sfatul Țării, ilegal ales și ilegal constituit. După aceea să proclame Unirea Basarabiei cu patria mamă, fără nici-o condiție, fără nici-un adaos, și să supuie această hotărâre unui plebiscit” [5, p. 56]. Citind aceste rânduri, nu poți decât exclama – incredibil!, câtă obtuzitate politică putea avea un asemenea politician, dovedind că Alexandru Marghiloman a fost chiar un adevărat democrat, respectând specificul și aspirațiile locuitorilor Basarabiei, raportându-se la momentul istoric care cerea reforme, nu măsuri reacționare, care ar fi dat peste cap orice brumă de încredere între români. Să îl acuzi pe conservatorul Alexandru Marghiloman că „aproape a ruinat țara ... și au dus-o aproape de prăpastia comunistă” prin acceptarea unirii condiționate cu Basarabia, reprezintă o culme a decăderii politice și expresia unui caracter josnic. Extremismul subiectiv nu ținea seamă de realitățile obiective, de măreția unui moment în care se realiza ceea ce la momentul intrării României în război ar fi fost ne necrezut. În 1916, intrarea în război se făcuse pentru Transilvania, Banat și Bucovina și, totuși, prima provincie care s-a unit cu Țara a fost Basarabia! La momentul 1916 nimeni nu ar fi crezut așa ceva, iar implicarea și tactul diplomatic dovedite de Marghiloman în realizarea acestui moment unic alese de „pronia” divină și „geniul rasei” [6, p. 243], după cum însuși spunea, nu pot fi decât apreciate, ținând seamă tocmai de contextul atât de incert, în care se derulau evenimentele de la finalul Marelui Război.

Demisia lui Ottokar Czernin, ministrul de externe al Austro-Ungariei pe 14 aprilie 1918, demonstra că situația Austro-Ungariei nu este stabilă, iar relațiile acesteia cu Germania nu erau deosebit de loiale. Czernin a fost nevoit să demisioneze, deoarece alături de împăratul Carol de Habsburg, încă din primăvara anului 1917, începuseră tratative secrete cu Franța mediate de prințul Sixt de Bourbon, cumnatul tânărului împărat. Cineva trebuia să plătească trădarea intereselor comune cu Germania, mai ales că se promitea Franței recunoașterea Alsaciei și Lorenei

în schimbul păcii, așa că Czernin a trebuit să plece. Pentru Marghiloman demisia acestuia a fost o pierdere, întrucât l-a susținut în chestiunea dinastică în fața germanilor, dar, totodată, venea să demonstreze că situația României era la discreția Marilor Puteri, deoarece în acele tratative României i se rezerva *status quo ante bellum* [7, p. 28]. Ambasadorul german cu nume parcă predestinat Von Kriege (Război) îi spusese că soarta României putea fi cu mult mai crudă: „Cum aveți Basarabia să nu vă plângeți. Mulțumiți lui Dumnezeu că scăpați așa ușor; pot să vă spun că urmând un proiect care se hotărâse, erați definitiv împărțiți: Rusia avea Moldova și Austria România. Tezaurul Băncei era să fie confiscat la Berlin” [2, p. 435]. Așadar soarta tezaurului României era oricum pierdută? Ceea ce n-au reușit nemții, au reușit rușii în împrejurările deja cunoscute! Acest scandal mai evidenția ceva, faptul că Austro-Ungaria era epuizată, iar împăratul nu mai era dispus a se bate „pour le roi de Prusse”. Germania însăși nu mai putea face încă o campanie de iarnă, iar această situație era încă din primăvara anului 1917 [7, p. 28]. Toate acestea demonstau că pentru Marghiloman totul era o chestiune de timp: „Caut să câștig timp” [2, p. 425] spune el în timpul derulării tratativelor pentru pacea „punică”, semnată la 24 aprilie/7 mai 1918 la București.

Caracteristicile unei păci draconice ies în evidență nu numai prin rapturile teritoriale, crestele Munților Carpați cedate Austro-Ungariei și Dobrogea cedată Bulgariei, ci, mai ales, prin rechizițiile permanente, prin spolierea îndeosebi a teritoriului ocupat din vechia Țară Românească, precum și prin cerințele permanente de cedare a cerealelor din Basarabia. „Sunt surprins de jăcmăneala din ce în ce mai mare! În provincie se ia tot, deși dându-se 12.500 de vagoane din Basarabia, se luase angajamentul să se lase țăranilor hrană pe iunie-iulie, li se lasă un sac pe an; iar când mă plâng, toți de la Kuhlmann până la Horstmann repetă: Ce vreți? În Austria se moare de foame” [2, p. 493]. „Toată lupta e pentru regimul teritoriului ocupat și pentru dreptul de rechiziție”, spunea în Notele sale politice Alexandru Marghiloman [2, p. 421]. Articolul 7 al Tratatului de Pace a fost deosebit de disputat, diplomații german și austro-ungar manifestând un interes deosebit „pentru strângerea recoltei 1918, lemnul, petrolul etc. vor să aibă dreptul de rechiziție directă.” Mackensen a dat ordin de a rechiziționa „tot porumbul rămas, afară de sămânță, 500 g /zi de locuitor și aceasta numai până la 1 august! Ce va mânca țăranul până la noua recoltă?”, iar „Bulgarii fac șantaj, nu vor să dea drumul prizonierilor români, decât dacă se permite bulgarilor din Bolgrad să le dea 11.000 t de cereale”! [2, pp. 422-423]. Alexandru Marghiloman face

eforturi considerabile pe parcursul tratativelor pentru a primi asigurări că administrația militară germană se va obliga să păstreze în țară ceea ce era necesar țării, deoarece populația din partea ocupată a țării nu mai avea hrană decât până la 31 mai. Ar fi fost necesare 10.000 de vagoane din Basarabia. La rândul lor, austro-ungarii și germanii erau condiționați de Ucraina, de unde sperau să preia un milion de tone de cereale. Tocmai de aceea, Marghiloman, prevăzător, l-a trimis pe generalul Hârjeu să sechestreze grâul din Basarabia și să se facă un inventar. Miza asigurării cu alimente a populației este enormă, ambasadorul german von Kriege o spune clar: „Trebuie să avem certitudinea că pentru 1918 tot ce ne revine din recoltă, va sosi la destinație” [2, pp. 425-428]. Situația hranei devenise dramatică în vara anului 1918: „La Iași toate plăcerile: grevă..., arestări, lipsă de alimente, județe întregi înfometate ... Câmpiile arse de secetă nu mai pot hrăni vitele ... Sosesc la București la 5 jum, în loc de 1 (datorită grevei C.F./n.a) Nu găesc decât plângeri: lipsă de pâine, se fură chiar asupra rației reduse, soldații germani, unguri etc. țin rândul sau trec direct la brutari, iau un sac cu pâini și ceilalți nu mai iau nimic ... se rechiziționează fără milă, unii caută aramă, alții ridică chiar vacile cu lapte. În Ialomița e o plângere generală” [2, pp. 541-543]. Disperarea populației privind jaful sistematic al ocupanților germani ajunge la revoltă fățișă: „Rechizițiile au produs rezultate: un soldat german a fost ucis la Jilava și cei mai buni judecători spun că vom avea desigur alte crime, *intr*-atâta populația rurală e exasperată” [2, p. 500].

În octombrie 1918, când Bulgaria se prăbușise în fața armatelor aliate ce veneau dinspre Salonic și Mackenzen îi alunga pe bulgari din București, colonelul Popov, șeful Statului Major bulgar din România, „a cerut 14 vagoane pentru efectele sale personale și că ofițerii germani strigau că e un scandal: Cât a trebuit să fure?” [8, p. 87] câtă ironie cinică? Chiar și nemții care furau pe rupe, se mirau de alții și mai hoți!

Venirea verii aduce nu numai secetă și veștile rele ale rechizițiilor, ci și speranța că acest coșmar poate fi înlăturat prin victoria francezilor de la Marna, pe 30 iulie 1918, ceea ce în mod sigur l-a determinat pe Marghiloman să aplice cu o mai mare determinare tactica nesfârșitelor tergiversări privind ratificarea tratatului de pace de Rege. În noul Parlament, dominat de conservatori, pacea nu poate fi întârziată în privința ratificării decât o lună, deoarece ar fi fost un semn că Marghiloman nu controlează situația și încearcă să-i înșele pe germano-austro-ungari, încât Senatul ratifică pe 4 iulie 1918 pacea de la București [2, p. 555]. În schimb, tergiversarea ratificării acesteia

de Rege putea fi explicabilă, mai ales în condițiile în care până spre finalul lunii august are mari probleme cu legile amnistiei și cea a răspunderilor, după cum au fost numite în acel timp, pe care regele întârzia să le promulge. Legea amnistiei se aplica dezertorilor și trădătorilor, în care vestitul caz al colonelului Sturza își avea un loc central, fiind chiar o condiție a încheierii păcii [2, pp. 482, 486, 498]. Legea răspunderilor avea în vedere judecarea membrilor fostului guvern liberal condus de I.I.C. Brătianu pentru intrarea țării în război contra Puterilor Centrale. S-a ajuns până la înaintarea demisiei de Marghiloman pe 27 august, urmată de respingerea acesteia de Rege și primirea acordului pentru legile „odioase”, pe fundalul unei presiuni permanente a misiunii militare germane instalate la Iași, în frunte cu colonelul Brandenstein [8, pp. 13-15]. În timpul discuțiilor tensionate asupra celor două legi, Regele Ferdinand, vizibil iritat, remarcă: „Te-am apărat întotdeauna Marghiloman!”, la care acesta îi răspunde doar în gând, abținându-se: „Mi se pare că mai mult eu l-am apărat...” [8, p. 13], dovedind, dacă mai era nevoie, calitățile sale de om de stat, în care orgoliul nu putea fi luat în seamă.

Misiunea de salvare a ființei statale și a dinastiei se va evidenția și mai mult cu prilejul scandalului provocat de principele moștenitor Carol prin căsătoria sa secretă și intempestivă cu d-ra Ioana Maria Valentina Lambrino (Zizi) la Odessa, în 31 august/13 septembrie 1918. În acele vremuri de sfârșit și început de lume, când ororile războiului se înfățișau în toată hidoșenia lor, oamenii voiau să trăiască fiecare zi ca și cum ar fi fost ultima. Unele exemple de acțiuni defulatorii par caraghioase, precum cea relatată de I.G. Duca în „amintirile” sale politice: „Dar nu ar trebui să se creadă că în vremurile acelea nu domnea decât nota funebă, nota veselă nu lipsea nici ea. Așa spre pildă pe la mijlocul lui septembrie când luptele au încetat pe front, Take Ionescu și Ferechide au cerut un concediu lui Brătianu și au plecat la Odessa. S-ar fi putut crede că acești doi bărbați politici încărungiți în slujba statului treceau Nistrul ca să-și dea seama prin ei înșiși de cele ce se petrec în Rusia, sau poate pentru a lua contact cu cercurile conducătoare ale noii Rusii. Nicidecum, preocupările lor și ale unuia și ale celuilalt erau mult mai idilice. Take Ionescu era nerăbdător să-și revadă viitoarea sa soție, pe doamna Adina Cordescu, iar Ferechide era grăbit să se întâlnească cu o tânără prietenă a sa...” [1, pp. 228-229].

Căderea în păcatele defulării, cauzate de stresul anilor de război, se manifestă și la însași ministrul de externe al celui de-Al II-lea Reich, Richard von Kühlmann, care la cei de 45 de ani se afla în floarea unei vieți ce merita a fi trăită. Venind cam des la Bu-

curești, îmbină utilitatea tratativelor de pace purtate cu Alexandru Marghiloman cu plăcerea întâlnirilor galante alături de mai tână actriță de operetă Marielena Bodescu, care la numai 21 de ani era un adevărat înger răpitor [2, p. 494]. Numai că în cel mai pur stil german relația sa se transformă într-un scandal de presă la Berlin și, alături de alte acuzații, îi grăbește demiterea din funcție pe 9 iulie 1918 [2, p. 560].

În schimb, la noi, în cel mai pur stil românesc, pentru cei doi toamnăteci amorozi ai elitei politice românești, Take Ionescu avea 60 de ani, iar Mihail Ferechide 75, întâmplarea de la Odessa, după părerea lui I.G. Duca, este scuzabilă – „în timpuri de scepticism sentimental este demn de laude să vezi doi bătrâni păstrând o atât de mare tinerețe, o atât de înflăcărată putere de entuziasm, un romantism atât de nebiruit, încât cu riscul de a se expune la oprobriu și la ridicol să înfrunte toate obstacolele...” [1, p. 229]. Ba chiar în biografia lui Take Ionescu, publicată de marele ziarist Romulus Seișanu, despre aventura galantă a celor doi fruntași politici nu se pomenește nimic, călătoria la Odessa fiind prezentată ca o misiune în interes de stat: „În ziua de 29 septembrie (1917 – n.a.) Take Ionescu și Ferechide au fost însărcinați de consiliul de miniștri să se ducă la Odessa – unde se afla un număr important de membrii ai Corpurilor legiuitoare-și să pună pe parlamentari la curent cu situația din Moldova. Situația pe front – din cauza fraternizării rușilor cu inamicul – nu prezintă siguranță pentru noi și se întvedea eventualitatea unei retrageri în Rusia” [9, p. 305].

Pentru România, pentru familia regală, căsătoria inopinată de la Odessa a Principelui Carol devine o mare problemă de stat, fără să se transforme într-un scandal de presă, cum s-ar fi întâmplat în zilele noastre. „...Averescu împărtăși în totul punctul de vedere al lui Marghiloman și ceru ștergerea Principelui Carol din rândurile familiei regale și proclamarea Principelui Nicolae ca moștenitor al Tronului. Brătianu, dimpotrivă, s-a opus cu hotărâre acestei soluții, și-l sfătui pe Rege să facă tot posibilul pentru a-l readuce pe fiul său și a nu-l înlătura de la succesiunea Coroanei.” Părerea sa era aceea că: „Noi, care avem o dinastie tânără, nu trebuie să adoptăm cu inimă ușoară o soluție care sapă grav temelia ei ...De bună seamă, fapta Principelui Carol este în sine ei și prin amănuntele ei odioasă și de neiertat ... Cu vremea va uita și dinastia va fi scutită, și prin ea țara, de zguduiri de natură a stânjeni întreaga noastră evoluție normală ... Sub influența deci a Reginei, a lui Brătianu și a lui Barbu Știrbey, Regele determină și pe Marghiloman să revină asupra părerii lui inițiale” [1, p. 96].

Pentru Marghiloman, care și-a pus în joc întreaga carieră politică pentru salvarea dinastiei, ne-

săbuita căsătorie a principelui Carol săpa la temelia întregii sale construcții politice, de aceea poziția sa inițială este intransigentă, mai ales că avea în vedere și circumstanțe agravante. Averescu îi relatase că „Prințul n-are nici-o calitate pentru domnie ... La 29 octombrie (1916 – n.a.) primisem ordin să mă retrag din Valea Prahovei; toți erau abătuți și triști; trebuia să se dea bătălia de la București. În această atmosferă groaznică a trebuit, la 9 ore, să ordon șefilor de corp să se retragă de la masa cu prințul, ca să execute ordinele, dar Prințul a stat la masă până la 2 dimineața, patrulele inamice erau la 20 Km” [8, pp. 26-27].

Pentru I.I.C. Brătianu susținerea Principelui era o modalitate sigură de fi alături de Rege și Regină și, din rațiuni mai degrabă politicianiste, sesizate de Marghiloman: „Se spune că Brătianu nu e pentru o soluție radicală. După el, camerele actuale n-au existență legală asociindu-le unui act solemn ca decăderea prințului, s-ar recunoaște legitimitatea lor” [8, pp. 23-24]. Atitudinea interesată a șefului liberal se va confirma doar peste câțiva ani, în 1925, când va exclama: „Eroticul ăsta e o primejdie și pentru țară și pentru noi; să mulțumim Providenței că putem scăpa de el”, atunci când Principele Carol a renunțat iarăși la tron pentru noua sa aventură amoroasă, cea cu Magda-Elena Wolf-Lupescu [10, p. 335].

Pentru Marghiloman discuțiile cu Regele și Regina îi slăbesc din cerbicie și îl determină să fie mai îngăduitor, mai ales că întvede posibilitatea să utilizeze această problemă dinastică pentru a argumenta în fața germanilor întârzierea ratificării tratatului de pace: <<Regele: „Marghiloman, ceea ce mă face șovăitor, este că și eu am avut o chestiune sentimentală.” Răspunsul lui Marghiloman: „M.V. n-a comis nici un act, n-a dezertat și era vorba de o femeie superioară, nu ușuratică, și era încurajat de Regină Elisabeta – n.a.) ... după masă, pe terasă, regina, Regele, cu mine. Suntem lăsați singuri. Regina: Am aflat că ați consimțit să dați lui Carol o șansă (?), ceia ce se petrece, e foarte trist. – Eu fac o vagă declarație de compătimire pentru regină și pentru mamă. – Regele, apoi. Marghiloman, mi-ai făcut un mare serviciu. Eu -: Nu mi-am făcut decât datoria. – Regele. Nu, și o spun fără fraze, după cum simt. Trebuie să urmezi a ne face serviciu! Timpurile sunt foarte grele. – Vorbim de Bulgaria și de frontul occidental. Trebuie câștigat timp, unde am fi astăzi dacă ași fi ascultat? Dar ceea ce s-a făcut s-a făcut. – Regele: Să căutăm a câștiga timp și a întârzia ratificarea. – Eu. – Numai să avem înțelepciunea de a tăcea ... Impresiunea generală ... Eventualitatea retragerii mele e prevăzută – și regele trebuie să-și aibă soluțiunea. A câștiga timp față de chestiunea internațională e dorința cea mai scumpă a

regelui, chestiunea Prințului îl preocupă mai mult ca chestiune de familie” >> [8, pp. 22; 41-42].

Aceste rânduri sunt elocvente pentru a demonstra faptul că Alexandru Marghiloman și-a înțeles menirea în bună înțelegere cu regele Ferdinand, mai ales acum când armatele Puterilor Centrale se aflau în retragere pe toate fronturile ori în stare de disoluție, iar veștile despre aceste stări de fapt curgeau de pretutindeni: << Svilocosici, consulul Serbiei, „Îmi spune că bulgarii își aruncă armele, că frontul lor e spart, că Prilep a fost luat și că marșul general se îndreaptă spre Istip” [8, p. 35] sau „Eri, Nicoleanu...mi-a dat numerile a patru regimente austriace care au refuzat să plece pe front: au trebuit să fie decimate. Astăzi Bărbătescu confirmă vestea; dezertările sunt continue, zilele din urmă mai mult de 500 Austriaci au trecut la noi” [8, p. 37]. >> Într-o discuție cu generalul Cristescu, acesta îi spune: „Partida e pierdută pentru Germani; înfrângerea bulgară e foarte gravă și dacă aliații au trupe pentru a exploata ruperea frontului, pot amenința Sofia. Desigur va fi o ofensivă și aiurea, probabil în Italia, dar este sigur că în acest moment se va da o lovitură în Champagne; aceasta e natural și de altfel Foch e un mare general. Germanii au pierdut pretutindeni inițiativa” [8, pp. 36-37].

Astfel că tactica tergiversării, a amânării permanente în chestiunea ratificării, este exploatată din plin prin aducerea în timpul discuțiilor cu oficialii germani a noi subiecte preluate chiar de la ei: „Horstmann a deschis perspectiva unei înapoieri a Dobrogei, – dacă e dovedit că bulgarii au trădat, – și a anunțat concesiuni pentru granița Mărășești, dacă ratificăm curând” [8, p. 43]. Se consultă permanent cu Regele Ferdinand și stabilesc împreună „noi condiții pentru ratificare – evacuarea capitalei și oferirea eventuală a Dobrogei” [8, p. 46], gășind cu cale că intrarea armatei române în Dobrogea ar fi un semn al bunelor intenții germane, tocmai acum când Bulgaria era deja ocupată de trupele Antantei. Noile teme ale tratativelor au dat roade și au permis României reîntrirea în război de partea Antantei, pe 10 noiembrie 1918, cu doar o zi înaintea semnării armistițiului de la Compiègne. Misiunea lui Marghiloman de a fi premier de sacrificiu se încheie cu numai câteva zile înainte, pe 6 noiembrie, fiind îndeplinită cu succes, așa cum se înțelesese cu Regele Ferdinand: „Eventualitatea retragerii mele e prevăzută – și regele trebuie să-și aibă soluțiunea” [8, p. 42]. La recunoștință nu se putea aștepta, dimpotrivă, cei vinovați pentru dezastruoasa intrare a țării în război au profitat din plin și s-au cățărat pe cadavrul său politic fără milă.

Adversarii nu l-au cruțat, în schimb, parcă pentru a-i pedepsi pe toți acești profitori nerecunoscători, Dumnezeu i-a oferit lui Marghiloman o moarte glorioasă – trecerea sa la cele veșnice s-a petrecut chiar de Ziua Națională, 10 mai, ziua Dinastiei căreia i-a fost „câine de pază”. Cu acel prilej, al trecerii sale către cele veșnice, un contemporan, Mihail Theodorian-Carada, parcă prevedea că: „Va veni dar ziua când serviciile ce a adus Țării, nu le va mai contesta nimeni. Atunci, România recunoscătoare va așeza la Chișinău pe soclul de granit (...) monumentul lui Alexandru Marghiloman, eliberatorul!” [11, pp. 128-129].

Iată că acele nemaipomenite cuvinte profetice s-au împlinit – „românia recunoscătoare”, prin grija comunității buzoiene în frunte cu dl. primar Constantin Toma, a ridicat încă din 2023 Monumentul lui Alexandru Marghiloman de la Ialoveni, lângă Chișinău, iar acum, la comemorarea unui veac de la dispariția sa, noi, cei de față, continuăm să omagiem și să cinstim sacrificiul său politic.

Bibliografie:

1. Duca I.G. *Amintiri politice*. vol. III, colecția „Memorii și mărturii”, Munchen: Ion Dumitru-Verlag, 1982.
2. Alexandru Marghiloman. *Note Politice (1897–1924)*, vol. III (1917–1918). Buzău: Editura Alpha MDN, 2019.
3. Pr., prof., dr. Păcurariu Mircea. *Basarabia-aspecte din istoria Bisericii și Neamului*. București: Editura Basili-ca, 2012.
4. Ciachir Nicolae. *Basarabia sub stăpânire țaristă (1812–1917)*. București: Universitatea din București-Facultatea de Istorie, 1992.
5. Argetoianu Constantin. *Memorii*, vol. V, București: Editura Machiavelli, 1995.
6. Peneș Nicolae. *Alexandru Marghiloman – lordul valah*. Buzău: Editura Alpha MDN, 2007.
7. Kirițescu Constantin. *Istoria Războiului pentru Întregirea României*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
8. Alexandru Marghiloman. *Note Politice (1897–1924)*, vol. IV (1917–1918), Buzău: Editura Alpha MDN, 2019.
9. Seișanu Romulus. *Take Ionescu-viața și opera sa*. București: Editura ziarului *Universul S.A.*, 1930.
10. Constantiniu Florin. *O istorie sinceră a poporului român*. București: Editura Univers Enciclopedic, 1997.
11. Theodorian-Carada M. *Efimeridele. Însemnări & amintiri. 1908–1928*, Tipografia *Serafica*, Săbăoani, jud. Roman, 1937.

DIN ACTIVITATEA POLITICĂ ȘI PARLAMENTARĂ A LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN

Doctor în istorie **Viorel GHEORGHE***

E-mail: viorelgheorghe68@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0418-2991>

Comisia de Istorie a Orașelor din România

Doctor în istorie **Elena GHEORGHE****

E-mail: viorelgheorghe68@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9979-9458>

Școala Gimnazială *George Emil Palade* Buzău

* Doctor în științe aerospațiale, membru al Comitetului Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii, Divizia de Istoria Tehnicii, al Comisiei de Istorie a Orașelor din România și al Societății de Științe Istorice. Domenii de interes: istoria aviației, istoria tehnicii, istorie urbană, istorie militară. Cărți publicate: *Modernizarea orașului Buzău 1880–1950. Arhitectură. Urbanism. Igienă*. Buzău: Editgraph, 2018; coautor *Istoria realizărilor românești în domeniul propulsiei aerospațiale*. București: Printech, 2008; *Contribuții românești în domeniul propulsiei aeronautice*. București: Printech, 2013; *Confruntări aeriene româno-sovietice. Misiuni de bombardament, vânătoare, recunoaștere și lansări de parașutiști (21 iunie 1941–23 august 1944)*. Buzău: Editgraph, 2017.

** Doctor în istorie, membru a Societății de Științe Istorice din România și a Comisiei de Istorie a Orașelor din România. Director Școala Gimnazială *George Emil Palade* Buzău. Domenii de preocupare: istorie medie românească, istorie urbană, istoria tradițiilor populare. Cărți publicate: *Secvențe de istorie buzoiană*. Buzău: Editura Omega, 2014; *Grupul de la Vișegrad și integrarea europeană*. Buzău: Editura Omega, 2020; *Viața cotidiană bucureșteană la apusul domniilor pământene (1678–1716)*. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2021.

FROM THE POLITICAL AND PARLIAMENTARY ACTIVITY OF ALEXANDRU MARGHILOMAN

Summary. Alexandru Marghiloman was a politician interested in solving the country's important problems. Highly documented, attentive to details, he was feared by all his political opponents. In 1906, he had a broad intervention on the Romanian army budget law. She highlighted a series of deficiencies in the organization and financing of the army, including an excessively large administrative apparatus, too few officers in operational units, difficult living conditions for soldiers, and insufficient medical insurance. After only 10 years, Marghiloman's observations were confirmed by the failures suffered by the Romanian army on the fronts of World War I. Another important intervention was made by Alexandru Marghiloman in 1912, when, as Minister of the Interior, he introduced amendments to the law by which Dobrogea was completely integrated into Romania. There was a need for moral reparation towards the old inhabitants of Dobruja. Marghiloman, with an authentic European spirit, initiated these changes.

Keywords: Marghiloman, budget, army, Dobrogea, rights.

Rezumat. Alexandru Marghiloman a fost un om politic interesat de rezolvarea problemelor importante ale țării. Foarte documentat, atent la detalii, era temut de toți adversarii politici. În 1906 a avut o intervenție amplă pe legea bugetului armatei române. El a pus în evidență o serie de deficiențe în organizarea și finanțarea armatei, printre care un aparat administrativ prea mare, un număr prea mic de ofițeri în unitățile operative, condiții de viață grele pentru soldați, asigurare medicală insuficientă. După doar 10 ani, observațiile lui Marghiloman au fost confirmate de eșecurile suferite de armata română pe fronturile Primului Război Mondial. O altă intervenție importantă a avut Alexandru Marghiloman în 1912 când, în calitate de ministru de interne, a venit cu modificări la legea prin care Dobrogea a fost integrată complet în România. A fost nevoie de o reparație morală față de vechii locuitori dobrogeni. Marghiloman, având un spirit european autentic, a inițiat aceste modificări.

Cuvinte cheie: Marghiloman, buget, armată, Dobrogea, drepturi.

În anul 1906, dezbaterile pe legea bugetului au fost ample. Țara abia ieșise dintr-o criză economică care impusese reducerea cheltuielilor publice și era nevoie de investiții în toate domeniile. Alexandru Marghiloman a avut o intervenție foarte serioasă asupra cheltuielilor destinate armatei și a pus în evidență o serie de disfuncționalități, care, din păcate, se regăsesc și astăzi în finanțarea apărării naționale. Raportul asupra bugetului destinat armatei a fost realizat de Teodor Crivetz și prezentat în ședința Adunării Deputaților din 28 februarie 1906. Acesta pune în evidență și evoluția cheltuielilor din 1882 și până la 1906, precum și mecanismele bugetare folosite, mai ales de guvernele liberale, pentru a masca creșterea acestora.

În anul 1882, armata română avea un efectiv de 97.198 de persoane, din care 2.096 erau ofițeri, 141 de funcționari civili, 647 de elevi în școlile militare, 24.042 de trupe permanente și 70.273 de trupe cu schimbul [1, p. 1920]¹. În 1906, efectivul armatei române era format din 3.555 de ofițeri, 345 de funcționari civili, 799 de elevi, 64.277 de trupe permanente, 73.000 trupe cu schimbul dar și... 14 ușieri! [1, p. 1021]. În 1882 armata avea 14.585 de cai, din care 838 pentru ofițeri și 13.747 pentru soldați [1, p. 1020]. În 1906, numărul cailor era de 17.743, din care 2.996 pentru ofițeri și 14.717 pentru soldați [1, p. 1021]. În cei 25 de ani, corpul ofițeresc a crescut cu 41%, numărul soldaților a crescut cu 61%, în timp ce trupele cu schimbul au avut efectivele relativ constante, în jurul a 70.000 de soldați. Până în 1899, o parte din cheltuielile ordinare din bugetul armatei au fost trecute la bugetul extraordinar, numit fondul rentei. De exemplu, în 1882, din bugetul total al țării de 130.006.650 lei, cel destinat armatei era de 27.930.000 lei. La această sumă s-au adăugat 640.876 lei din bugetul extraordinar [1, p. 1023].

În anii care au urmat, cheltuielile militare au crescut, cu excepția anilor de criză 1901–1903. În 1890, bugetul armatei era de 35.644.198 lei din bugetul ordinar și 119.811 lei din credite extraordinare. După 5 ani, cheltuielile destinate armatei au însemnat 41.517.977 lei, la care s-au adăugat 116.016 lei din credite extraordinare. Maximul a fost atins în 1900, când bugetul ordinar al armatei a fost de 45.107.822 lei, plus 301.928 lei din credite extraordinare. Pen-

¹ Despre legea bugetului pentru armată din anul 1906 vezi *Alexandru Marghiloman, Discursuri 1885–1924*, vol. III (1901–1909). Buzău: Editura Alpha MDN, 2025, ediție de Marius Adrian Nicoară, Luminița Giurgiu, Constantin I. Stan, Ștefan Davidescu, Buzău, 2025, pp. 300-312; Giurgiu Luminița, Giurgiu Teodora. *Alexandru Marghiloman, despre armata României la începutul secolului XX*. În: *Dialogica*, Anul VII, Supliment nr. 1, 2025, pp. 89-99.

tru anul 1906, bugetul propus al armatei era de 41.613.887 lei [1, p. 1024]. Din 1882 și până în 1904, România a cheltuit 823.985.965 lei pentru bugetul armatei. La acestea s-au adăugat 330.003.732 lei din rentă și excedente bugetare [1, p. 1025].

În 25 de ani, România a cheltuit în total 1.153.989.697 lei pentru finanțarea armatei, între 1882 și 1904, o sumă considerabilă pentru acei ani. În ciuda acestor sume, salariile ofițerilor au scăzut destul de mult în această perioadă. După cum spunea raportorul legii, „salariul ofițerilor este un minimum ce oferă Statul pentru serviciile ce i se aduc ... acel minimum să fie cumpănit încât cu el să se poată acoperi strictul necesar pentru rolul pe care ofițerul... îl ocupă în societate” [1, p. 1026]. De exemplu, în 1873, un colonel din armata română avea solda în sumă de 900 lei, pentru ca în 1906 aceasta să fie de doar 751 lei. Cu toate acestea, totalul sumelor pentru salariile ofițerilor și generalilor din bugetul propus pentru anul 1906, de 41.613.887 lei, era de 15.475.836 lei [1, p. 1027]. Pentru a aduce salariile ofițerilor și generalilor la nivelul anului 1900, bugetul pe 1906 trebuia majorat cu încă 1.301.308 lei, sumă greu de procurat de către guvern. Ca urmare, s-a decis acordarea unor indemnizații suplimentare ofițerilor de la gradul de maior în sus și generalilor. De exemplu, un general de divizie primea în plus 90 de lei, iar un maior 12 lei [1, p. 1028].

În cei 25 de ani a crescut și numărul unităților armatei. În 1881 erau 80 de batalioane de infanterie, pentru ca în 1905 să se ajungă la 112 batalioane. Escadroanele de cavalerie au crescut de la 60 la 92, bateriile de artilerie de la 48 la 116, companiile de geniu de la 10 la 24. În 1881, armata avea un singur general de divizie, în 1900 erau 8 generali de divizie, pentru ca în 1906 numărul acestora să se reducă la 2. Numărul generalilor de brigadă a crescut de la 8, în anul 1881, la 30, în anul 1906. Evoluții similare au existat la toate gradele din armată [1, p. 1031].

După prezentarea raportului de Teodor Crivetz, a intervenit Alexandru Marghiloman și a făcut o analiză amănunțită a situației armatei române în anul 1906. El a abordat raportul dintre cheltuielile dedicate instrucției trupelor, a dotării cu armament și tehnică de luptă, și cele administrative și de personal. A vorbit despre situația soldatului, despre sumele alocate hranei acestora și sănătatea lor, despre numărul insuficient de medici militari. Încă de la început Marghiloman a spus că „era de datoria noastră, chiar de anul acesta, să mai facem ceva și pentru soldat, pentru că, în această parte a organizației noastre armate este un punct de slăbiciune, pe care îmi voi permite, cu toate menajamentele posibile, să vi le arăt” [1, p. 1039].

Canoniera fulgerul. Colecția personală dr. Viorel Gheorghe

Referindu-se la raportul între cheltuielile dedicate armamentului și instrucției, el a arătat că „În bugetul nostru, partea întâi, adică pregătirea armatei... alocațiunile bugetare pe care le dăm anul acesta sunt de vre-o 28 de milioane... pentru cealaltă parte, pentru serviciile administrative și dotarea lor, s-a atribuit 16.345.000 lei, ceea ce face ca pregătirea propriu zisă a armatei să absoarbă 62% din bugetul nostru, iar partea administrativă și accesorii 38%.” Marghiloman considera, pe bună dreptate, că „proporțiunea aceasta este enormă și nu există în nicio armată. Noi cheltuim cu partea administrativă a armatei mai mult decât oricare armată din lume.” Marghiloman era deranjat de sumele uriașe cheltuite cu aparatul central al Ministerului de Război, care însemna „2,1% din suma totală a bugetului.” În continuare, el a arătat că inclusiv experții străini au fost mirați de această situație. „În criticile sale, dealtmintelea binevoitoare, asupra manevrelor noastre, un corespondent foarte autorizat de Anglia a constatat numărul enorm de ofițeri pe care-l absoarbe administrația centrală a războiului de la noi.” Mai departe Marghiloman a arătat proporția din bugetele altor armate, mult mai mari și mai puternice, alocate administrațiilor centrale din ministere. Astfel, Austria care avea 15 corpuri de armată și 15 divizii Landwehr, nu cheltuia pentru administrația militară centrală decât 1,4% din bugetul alocat armatei. În Italia, care avea 12 corpuri de armată, procentul era de 0,9%, Franța, care avea 20 de corpuri de armată, cheltuia 0,7%, iar Germania 0,6%. De altfel, Marghiloman era nemulțumit și de raportul dintre trupele combatante și cele necombatante. În cazul ofițerilor, 76% erau combatanți și 24% necombatanți. În Germania, procentul de ofițeri combatanți era de 86%, iar în Bulgaria de 81%. Aceeași situație se regăsea și la soldați, unde 93,5% erau combatanți, în timp ce în Germania procentul era de 96,6%, iar în Bulgaria de 97%. De fapt, după cum arăta Marghiloman, situația era mult mai gravă, pentru că în rândul combatanților erau trecuți și cei 11.320 de soldați încadrați ca meseriași, numeroasele ordonanțe de la comandamente și cercuri militare, furieri, copiști, care toți erau caporali

sau sergenți de la trupă. Concluzia lui Marghiloman la această situație era că „am ajuns de am rupt echilibru care trebuie să existe în partea administrativă a armatei și partea combatantă” [1, p. 1040]

Bun cunoscător al situației din armata română, Marghiloman a continuat analiza sa, referindu-se la situația soldaților simpli, „cred că bugetele noastre au păcătuit... într-un mod grav față de soldatul nostru.” „Hrana care se dă soldatului nostru este insuficientă și este insuficientă pentru că alocațiunea bugetară este prea slabă.” Cu amărăciune Marghiloman arăta că „poți face război cu un soldat foarte bine hrănit și foarte rezistent, dar slab comandat, nu poți face însă războiul cu șefi foarte bine preparați, însă neavând la îndemână pionul necesar, soldatul!”.

Situația medicală a soldatului român a fost pusă în evidență de Marghiloman în continuarea discursului său. Conjunctivita, tuberculoza și păduchii făceau ravagii printre soldații armatei române. Dintre acestea, cea mai periculoasă era tuberculoza. În armatele Angliei, Italiei și Austriei, procentul de soldați bolnavi de tuberculoză era între 2 și 6 la o mie. În armata rusă, care avea pentru soldați condiții similare sau chiar mai proaste decât în armata română, procentul era de maximum 10 la o mie. În armata română, procentul era de 15 la o mie și se regăsea doar la trupele permanente și încazarmate. La trupele cu schimb, numărul soldaților bolnavi de tuberculoză era foarte mic, comparativ cu situația din orașele țării. Marghiloman considera că viața din cazarmă contribuia la apariția atâtor soldați bolnavi de tuberculoză. „Încazarmările la noi sunt defectuoase, pentru că sunt insuficiente. Pentru o cazarmă bună, care să dea oamenilor mijloacele de curățenie, lavabou și băi și să le lase cubul de aer necesar, majoritatea cazarmilor noastre sunt neîndestulătoare... nici lavabou, nici băi, nici spațiul suficient care să dea cubul de aer necesar. Dar, mai e ceva și acesta este un rău și din punct de vedere moral și din punct de vedere igienic, pe care-l consider ca criminal: este supra-pozițiunea de paturi și paturi în comun.” Marghiloman a adus și exemple concrete de unități militare, care nu aveau o situație igienică corespunzătoare. Astfel, la Regimentul 32 Infanterie din Ploiești, la Regimentul 2 Geniu din Focșani și la Detașamentul pază de la închisoarea Doftana, paturile soldaților erau suprapuse din cauza lipsei spațiului. La Regimentul 11 artilerie din Focșani erau 467 de soldați și doar 354 de paturi. Din acest motiv, mulți soldați dormeau prin ieslele cailor sau în depozitul cu fân. Regimentul 1 Roșiori avea 616 de soldați care împărțeau 563 de paturi. Ca urmare, tuberculoza se răspândea foarte ușor în rândul soldaților, afectând inclusiv capacitatea de luptă

Geamia din Constanța înainte de 1916. Colecția foto dr. Viorel Gheorghe

a regimentelor. Regimentul 8 Călărași din Botoșani și Regimentul 29 Infanterie din Dorohoi nu au putut participa la manevrele militare pentru că soldații lor erau bolnavi [1, p. 1041].

Marghiloman era deranjat de faptul că, deși medicii militari semnalau de mult timp această situație, conducerea armatei nu a luat nicio măsură eficientă, „toți părinții de familie, toți românii care se gândesc la viitorul acestei țări, la copiii și frații lor care trec prin această oștire, sunt datori să dea întâietate cestiunii acesteia.”

Ultima problemă ridicată de Marghiloman a fost aceea a numărului medicilor militari. El a arătat că la 17 regimente de cavalerie erau doar 13 medici, iar în cazul manevrelor și aplicațiilor, soldații rămași în unitate nu mai beneficiau de asistență medicală. Doctorul G. Rădulescu l-a întrerupt pe Marghiloman pentru a preciza că în garnizoanele cu mai multe regimente exista doar un singur medic militar și care era suficient pentru asigurarea asistenței medicale. În cazul în care regimentul pleca în aplicații, de sănătatea soldaților se ocupau alți medici, care se găseau în orașul respectiv. Marghiloman a replicat că la manevrele din 1905 au fost regimente de 2-3.000 de oameni, care au avut un singur medic. „Și atunci întreb și pe d. Dr. Rădulescu și pe d. Dr. Toma Ionescu și pe ceilalți colegi ai noștri medici, să ne spună dacă e posibil omenește, ca un medic, în timp de manevre, să vadă trei mii de oameni.”

În finalul discursului său, Marghiloman a tras un semnal de alarmă. Țările din jurul României chel-

tuiau mult mai mulți bani pentru apărare. România avea un buget de 240 milioane de lei, iar pentru apărare aloca 44 milioane lei. Comparativ, Bulgaria avea un buget, echivalat în moneda românească, de 115 milioane lei, dar aloca pentru armată 32 milioane de lei, care însemna, în viziunea lui Marghiloman, în termeni reali, cu 50% mai mult decât România [1, p. 1042]. Mai exact, România aloca din bugetul țării 18,33% pentru armată, în timp de Bulgaria cheltuia 27,83% din buget pentru armata sa. Nu era atât de mult cât credea Marghiloman, dar, oricum, procentul cheltuit de Bulgaria era extrem de mare, justificat de teama unei intervenții otomane.

La intervenția lui Marghiloman au răspuns, alături de raportorul Teodor Crivetz, generalul Manu²

² Gheorghe Manu s-a născut pe 24 iulie 1833 și a murit pe 16 mai 1911. Era fiul fostului caimacam Ioan Manu și al Anei, fata Marelui Ban, Alexandru Ghica. În 1847 a fost înscris la Școala de Cadeti de la Potsdam. După absolvire, cu permisiunea guvernului de la București, a rămas în cadrul armatei pusace pentru a-și continua pregătirea. Între 1850 și 1853 a urmat Școala Militară de la Berlin, iar între 1854 și 1856 Școala Specială de Artilerie de la Berlin. Revenit în țară, devine profesor pentru artilerie la Școala Militară de Ofițeri din București și a primit diverse comenzi. În cariera sa militară a fost comandant al Diviziilor 3 și 4 Infanterie și Inspector General al Artileriei. În cariera politică a avut demnități importante precum cele de primar general al Bucureștiului, ministru de război, interne, finanțe, domenii, agricultură și industrie. Între noiembrie 1889 și februarie 1891 a fost președinte al Consiliului de Miniștri. De asemenea a fost deputat, vicepreședinte și președinte al

Navă la Constanța. Colecția dr. Viorel Gheorghe

care era ministrul de război și generalul I. Lahovari³ care era ministrul de război. Toți trei au arătat că Marghiloman a calculat eronat modul în care erau cheltuiți banii. Crivetz a arătat că numărul ofițerilor combatanți nu era de 76% din totalul ofițerilor, ci de 81%, iar în anul 1907 acest procent urca la 83%. În cazul alocațiilor de hrană, Crivetz a recunoscut că după 1900 acestea au scăzut, dar „e de mirare cum domnul Marghiloman, care a fost și în Camera precedentă, nu a protestat la patru bugete consecutive.” Pe de altă parte, creșterea bugetului hranei cu doar 2 centime însemna un spor la buget de 475.000 lei, bani care, bineînțeles, nu erau disponibili. Abia din 1907, bugetul urma să crească alocațiile pentru hrana soldatului [1, p. 1042].

După raportorul Crivetz a luat cuvântul generalul G. Manu, ministrul de război, care a plecat de la

Adunării Deputaților. A fost membru fondator al Societății Geografice din România, vicepreședinte și președinte al Comitetului Director al acesteia. Contemporanii l-au considerat ca fiind unul dintre cei mai integri oameni politici ai epocii.

³ Iacob N. Lahovari s-a născut pe 16 ianuarie 1846 la București și a murit pe 7 februarie 1907, la Paris. A urmat cursurile Școlii de Ofițeri din București între 1859 și 1864. Și-a continuat studiile la Paris, la Politehnică, la școala de ofițeri de stat-major și a obținut licența în matematică la Sorbona. La revenirea în țară, printre altele, a predat matematica la Universitatea din București și i-a fost profesor lui Gheorghe Țițeica. A ajuns la gradul de general de divizie. Din 1901 a intrat în politică și a fost deputat, senator, de două ori ministru de război, iar în momentul morții era ministru afacerilor străine.

aceeași premiză că Marghiloman nu a calculat corect cheltuielile bugetare. El a arătat că, de fapt, se cheltuiesc pentru partea operațională a armatei 35 de milioane de lei, iar pentru partea administrativă doar 7 milioane de lei. Generalul Manu a considerat că nu se pot încadra în partea administrativă cheltuielile cu deplasarea trupelor la manevre și exerciții, cele cu trimiterea ofițerilor în misiuni de recunoaștere în țările europene sau cu ofițerii trimiși la studii în străinătate. Asigurarea cu furaje și remonta costa România, în bugetul anului 1906, suma de 4.434.000 lei, pe care generalul Manu nu le încadra la cheltuieli administrative. Ministrul era de acord că regulamentele militare referitoare la administrație erau prea severe și cereau un număr important de oameni pentru „privegere administrativă.” Generalul Manu aprecia că era nevoie de acest control, pentru că educația și cultura soldatului român „cere încă oarecare supravegere din partea autorităților superioare”. În continuare, Manu s-a arătat mirat că Marghiloman critică mărimea părții administrative a armatei, dar și numărul redus de medici militari, considerând că aceste două puncte de vedere sunt contrare. Din punctul de vedere al ministrului de război, raportul dintre partea combatantă și cea administrativă în rândul armatei era comparabil cu cel din marile țări europene. „Pe de altă parte, să nu pierdem din vedere că la aceleași trebuințe indispensabile, fie armata mai mare sau mai mică, proporțiunea neapărat va părea mai mare la o armată mai mică.” Evident că Marghiloman avea dreptate, argumentele generalului Manu fiind ca în

30 Mai, 1900.

Paradă militară la 1900. Colecția dr. Viorel Gheorhe

explicația de mai sus, chiar hazlii. Ministrul și-a continuat apărarea, deranjat de comparația cu armata bulgară. „Acolo, d-lor, pentru partea administrativă proporțiunea este foarte redusă, fiindcă armata de peste Dunăre este o armată locală, o armată destinată a nu avea o mișcare ofensivă, în afara teritoriului său, așa încât dânsa, pentru moment, poate suprima cheltuielile cerute pentru mobilitatea armatei. Tot ce este trecere de la situația de pace la cea de război, privitor la terenuri, tot ce este privitor la companii de subzistență, la coloane de munițiuni, lucrurile pe care noi le prevedem în bugetul nostru ordinar, în Bulgaria este rezervat pentru epoca de mobilizare, când cere a fi acoperit prin credite extraordinare. Noi trebuie să fim gata și să avem o armată mobilizabilă pentru orice eventualitate, chiar pentru o eventualitate în afara teritoriului nostru și bugetul nostru normal este întocmit pe aceste baze” [1, p. 1043]

Discursul generalului Manu părea frumos, armata țării avea o pregătire superioară față de cea bulgară și putea interveni oricând, în orice împrejurare, chiar și în afara teritoriului național. Din păcate, doar după 10 ani, la Turtucaia, s-a dovedit că opinia generalului Manu nu concorda cu realitatea.

Ministrul de Război a combătut și opinia lui Marghiloman referitoare la numărul soldaților activi. Generalul Manu a considerat că efectivele nu puteau spori din cauza nealocării bugetare. Din acest motiv, existau doar 30.000 de soldați, iar cele 34 de regimente de linie aveau doar două batalioane active, cel de-al treilea fiind cu schimbul. Activarea celor 34 de batalioane cu schimbul însemna alocarea suplimentară a încă 900.000 de lei anual. Cheltuielile cu hrana zilnică

a soldatului erau destul de mici, fapt recunoscut și de generalul Manu, dar, din punctul lui de vedere, vina a aparținut fostului prim-ministru D.A. Sturdza, care a redus la maxim bugetul armatei. Mai mult, același guvern a dispus ca soldații să primească concedii și de câte o lună de zile, pentru a reduce cheltuielile, cu efecte negative asupra instrucției și disciplinei [1, p. 1044].

O altă măsură negativă luată de același guvern, a fost folosirea soldaților în agricultură, care erau arvușiți de proprietari sau arendași. „Cu chipul acesta se făcea un bine din punctul de vedere al agriculturii, care poate să fie justificat, dar, din punctul de vedere pur militar se aduce un detriment instrucțiunii militare și era chiar o atingere la demnitatea omului...” a considerat generalul Manu, care, de altfel, a anunțat interzicerea folosirii soldaților în agricultură. Starea de sănătate a soldaților, din punctul de vedere al generalului Manu, nu se putea separa de cea a țării, iar armata nu putea să trateze în spitale toate bolile, pentru că „oștirea noastră am transforma-o într-un azil de tămăduire.” Pentru construcția de cazărmi au fost făcute eforturi mari, cu ajutorul autorităților județene. Cu toate acestea, erau încă cazărmi care nu corespundeau normelor de igienă ale epocii. În cazul Regimentului 32 din Ploiești, generalul Manu a recunoscut că nu avea o cazarmă corespunzătoare și că se gândea la mutarea acestuia într-o altă garnizoană, dacă autoritățile prahovene nu se implicau în construirea unei cazărmi moderne [1, p. 1045].

În cazul legii bugetului armatei pe anul 1906, Marghiloman a avut o altă intervenție legată de reparația cailor, „o chestiune vitală pentru țară”. El a considerat că s-a pierdut foarte mult timp pentru pră-

Salutări din Buzău

Secție de Pompieri

Pompieri buzoieni. Colecția dr. Viorel Gheorghe

silă cailor în țară și a cerut ca remonta să se facă în România, „pentru ca în scurt timp să avem în țară rezerva de cai, necesari pentru un caz e restrîns, când granițele ar fi închise” [1, p. 1047]. Marghiloman se referea la faptul că majoritatea cailor erau achiziționați din Rusia. Chiar în aceeași zi, deputații au aprobat proiectul de lege referitor la convenția comercială dintre România și Rusia, în care se arăta că importul de cai din Rusia era pe locul doi în cadrul schimburilor comerciale [1, p. 1019]. Generalul Manu, în răspunsul său, a apreciat pozitiv această opinie și și-a exprimat dorința ca foarte repede caii pentru cavalerie și pentru artilerie să fie procurați din țară „și să revenim, prin urmare, la starea de lucruri anterioară, când știți că România furniza cai Germaniei.” În colaborare cu Ministerul Domeniilor, se dorea înființarea unei noi herghelii a statului, în județul Neamț. În acel moment nu exista decât o singură herghelie a statului și anume la Cislău, care „nu era bine aleasă.” Era invitat și Alexandru Marghiloman să producă în hergheliile sale cai cât mai buni și ieftini pentru armată [1, p. 1047].

După această dezbatere, proiectul de lege al bugetului armatei a fost votat.

Privind în urmă, nu putem să nu remarcăm capacitatea lui Marghiloman de a analiza și înțelege un organism atât de complex precum armata. Chiar dacă poate a exagerat în prezentarea anumitor cifre, problemele ridicate de el erau reale. Armata cheltuia tot mai mult pe activități administrative, se burocratiza, în dauna trupelor combatante. Numărul de ofițeri era mai mare decât era nevoie, grija față de soarta solda-

tului era la cote mici, starea de sănătate nu era corespunzătoare. Din păcate, atenționările lui Marghiloman au fost văzute în mod politicianist și combătute de ministrul de război, altfel un om corect și cinstit, dar depășit de situație. Al doilea război balcanic și mai ales campania din 1916, au arătat că în armata română au fost deficiențe, care nu au fost îndreptate atunci când au apărut, cu consecințe tragice pentru armată și țară.

În timpul activității sale politice, Alexandru Marghiloman a fost implicat în luarea unor decizii importante pentru România, atât ca membru al Parlamentului, cât și ca ministru, prim-ministru sau șef de partid. Unul dintre aceste momente a fost prezentarea în Parlament și adoptarea de către Adunarea Deputaților a unui proiect de lege, care oferea emanciparea deplină a tuturor locuitorilor Dobrogei. Conferința de pace de la Berlin din 1878 a recunoscut independența României, dar și atribuirea Dobrogei, formată din Delta Dunării, insula Șerpilor, Sangeak-ul Tulcea, până la o linie care pleca de la est de Siliștriu și ajungea la sud de Mangalia [2, p. 1]. Apartenența Dobrogei la România a provocat o serie de probleme politice și constituționale. Acest nou teritoriu avea o legislație și o tradiție juridică otomană, care era complet diferită de cea din România [3, p. 87]. Trecerea bruscă a Dobrogei la legile românești și la prevederile Constituției de la 1866 a fost considerată de elita politică a țării ca un pas periculos și dăunător. Populația Dobrogei, obișnuită cu sistemul otoman, nu putea trece dintr-o dată la un sistem politic liberal, bazat pe respectarea drepturilor și libertăților

Soldați români lângă un tun Krupp. Colecția dr. Viorel Gheorghe

cetățenești, pe existența mai multor partide și pe alegerea de reprezentanți în Parlamentul țării. Sistemul de taxe și impozite era complet diferit față de România, iar trecerea bruscă la unul atât de diferit putea genera tensiuni politice. În plus, nu toți locuitorii Dobrogei cunoșteau limba română. De aceea între 1878 și 1880, Dobrogea a fost condusă prin Regulamente ad-hoc, iar în 1880 a fost adoptată de Parlament Legea de organizare a Dobrogei, practic, o lege cu rol constituțional. S-a creat un regim politic separat, cu o administrație diferită față de restul țării, în care dobrogenii nu aveau drepturi politice depline. Rațiunea pentru care s-a preferat acest drum a fost aceea că era nevoie de timp pentru ca locuitorii Dobrogei și mai ales cei musulmani, să se adapteze la noua realitate politică și socială. Elita politică a României nu a vrut să antagonizeze musulmanii dobrogeni prin forțarea acestui proces. Practic, s-a dorit și reușit ca acest proces să fie realizat fără presiuni sau violențe [4, p. 295].

Recunoașterea drepturilor politice ale dobrogenilor s-a făcut prin legea din 19 aprilie 1909, revizuită prin legea din 15 aprilie 1910 și din nou revizuită prin legea din 3 martie 1912 [5, p. 25]. De ultima revizuire a fost responsabil Alexandru Marghiloman, ministru de interne, care a avut intervenții ample în Parlament. În Adunarea Deputaților, proiectul de lege a fost dezbătut în ziua de vineri 17 februarie 1912. Proiectul de lege, care modifica articolele 3 și 4 din Legea Dobrogei, a fost prezentat de raportorul Constantin C. Bacalbașa. În expunerea de motive,

acesta a subliniat că „acordarea drepturilor politice locuitorilor din Dobrogea este un vechi deziderat al partidului conservator.” Mai departe, Bacalbașa a arătat că reprezentanții cei mai eminenți ai conservatorilor au cerut „de nenumărate ori și cu mult înainte de anul 1910, să se pună capăt regimului de excepție care afirmă inferioritatea politică a românilor din dreapta Dunării” [6, p. 773]. În continuare, Constantin Bacalbașa a considerat că legea adoptată de regimul liberal la 15 aprilie 1910, „departe de a fi o mare operă de justiție și înțelepciune politică a fost un instrument de nedreptate.” Modificările propuse de Alexandru Marghiloman vizau acordarea de drepturi politice tuturor locuitorilor Dobrogei care se găseau aici în momentul, în care s-a instaurat administrația românească, dar și celor care s-au stabilit aici veniți din alte state, precum românii din Transilvania sau aromânii din Balcani, și care au fost împrăștiți cu terenuri agricole de către statul român. Principul după care s-a ghidat Alexandru Marghiloman în redactarea acestor modificări, a fost acela că după 34 de ani de administrație românească „toți locuitorii Dobrogei s-au asimilat pe deplin și pot, fără nici o primejdie pentru Statul Român, să devie cetățenii săi.” De asemenea, în proiectul de lege au fost stabilite modalități și termene clare pentru acordarea cetățeniei române, pentru a elimina întârzierile și amânările [6, p. 774].

Un alt principiu care a stat la baza acestei modificări legislative „generos și în același timp foarte

Cazarmă din Botoșani. Colecția dr. Viorel Gheorghe

binefăcător pentru Statul Român” a fost acela că „România nu are decât prieteni în Dobrogea”

După prezentarea expunerii de motive, au urmat dezbaterile pe marginea modificărilor propuse. Primul a luat cuvântul deputatul Pascal Toncescu, care a apreciat la modul pozitiv aceste modificări, dar a avut câteva nelămuriri. Prima problemă era legată de faptul că dacă unei persoane i se recunoaște calitatea de cetățean român, acest lucru însemna că dacă avea copii minori, primeau și aceștia, în mod automat, cetățenia. A doua era legată de românii transilvăneni stabiliți în România și care aveau situații complicate cu acordarea de cetățenie, în sensul că erau părinți care aveau cetățenie română, la fel și copiii lor născuți aici, dar, dacă aveau copii născuți în Transilvania, înainte de a primi cetățenia română, aceia nu beneficiau de cetățenie. Pentru rezolvarea acestor situații, deputatul Toncescu i-a solicitat lui Alexandru Marghiloman să identifice soluții valabile.

În răspunsul său, Alexandru Marghiloman a arătat că legea discutată se referea strict la Dobrogea, era o lege „de excepțiune, prevăzută de însăși Constituțiunea.” Ca urmare, legea aceasta nu se putea aplica la restul țării. După cum arăta Marghiloman, „este imposibil să interpretăm articolul din Constituțiune, în privința recunoașterilor, pe cale de lege excepțională, rezervată numai Dobrogei.” „În restul țării interpretarea Constituțiunii nu o putem face pe cale de lege ordinară.” Marghiloman a considerat că opinia deputatului Pascal Toncescu era întemeiată, dar rezolvarea acestor situații trebuia soluționată altfel [6, p. 778].

O altă intervenție a avut deputatul C. Rădulescu, care s-a referit la prevederea, potrivit căreia toți lo-

citorii Dobrogei, cetățeni otomani, care aveau domiciliul real la 11 aprilie 1877 în această provincie, devin cetățeni români. C. Rădulescu a explicat că în Imperiul Otoman erau două categorii de cetățeni, bașiturci și raiale. De aceea era nevoie a se preciza în lege foarte clar cine devine cetățean român. Dacă se referă la cetățeni otomani, atunci primeau cetățenie doar turcii dobrogeni, în timp ce restul populației, inclusiv cea românească, nu putea beneficia de acest drept. În schimb, dacă legea se referea la supuși otomani, atunci primeau cetățenie toți locuitorii Dobrogei, care se găseau aici la 11 aprilie 1877.

Deputatul M. Băileanu a pus în evidență o altă situație neclară, și anume a românilor aflați în Dobrogea, veniți mai ales din Transilvania și Basarabia, și care nu erau proprietari de terenuri agricole. Legea preciza că doar românii veniți din alte state în Dobrogea primeau cetățenie, doar dacă erau împrumătăriți. Erau situații în care acești români nu mai erau proprietari de terenuri agricole, dar locuiau în continuare în Dobrogea. Deputatul Băileanu a depus și un amendament, prin care românii veniți din alte state, care nu dețineau proprietăți în Dobrogea, să primească și ei cetățenie.

Un alt deputat, I. Berceanu, s-a referit la situația celor care au emigrat din Dobrogea, după 1878, și dacă aceștia merită să primească cetățenia română sau după cum s-a exprimat în timpul dezbaterilor deputatul M. Vlădescu-Olt, o „primă de cetățenie”. De fapt, Vlădescu-Olt considera că toți locuitorii Dobrogei trebuiau să primească cetățenia, mai puțin cei plecați de tot în Imperiul Otoman [6, p. 779]. Acesta spunea despre locuitorii turci că „reprezintă elemen-

„tul cel mai trainic și credincios din această parte a țării... ne sunt credincioși și ne îmbrățișează cu toată căldura, fiindcă am știut să respectăm toate tradițiunile lor, fiindcă le-am respectat religia lor.” Tot Vlădescu-Olt sublinia că „domnul ministru de interne caută prin această lege și art. 1, care este totul în această lege, să fie cât de larg, să deschidă larg porțile cetățeniei române tuturor locuitorilor foști supuși otoman din această provincie” [6, p. 780].

Alexandru Marghiloman, într-un răspuns amplu, a abordat toate aceste probleme ridicate de deputați. În primul rând, Marghiloman a arătat că a trebuit să se țină cont de legislația anterioară referitoare la Dobrogea, respectiv, legile din 1880, 1882, 1909 și 1910. În al doilea rând, au trebuit schimbate anumite prevederi ale legii din 1910, care „erau rău alcătuite” și care „au putut deschide cetățenia sau să închidă cetățenia după placul, iar nu după textul legii.” Ca urmare, „legea ce propun trebuie să o vedem din două puncte de vedere: întâi lărgimea de vederi în ceea ce privește cetățenia de acordată în Dobrogea; al doilea, în diferitele categorii pe cari le deschidem pentru cetățenie să nu pierdem contactul cu legile fundamentale de la 1880 și 1882 care au constituit vocațiunea la cetățenia română.” Referindu-se la legea din 1910, Marghiloman a arătat că păcatul ei a fost că „a întrebuițat vorba de cetățenie acolo unde ajungea să se întrebuițeze vorba de supușenie.” El s-a referit la faptul că prima eroare s-a produs în legea din 1880, unde a fost trecut termenul de *cețățeni otomani* fără a se realiza eroarea făcută. În Imperiul Otoman erau cetățeni doar musulmanii, restul erau raiiale. Prin această eroare au fost excluși românii și bulgarii din Dobrogea de la dreptul de a primi cetățenie română. Pentru a se anula această eroare, s-a precizat în articolele modificate ale legii din 1910, că au dreptul să fie făcuți cetățeni români toți supușii otomani găsiți în Dobrogea în momentul trecerii sub administrație românească. Referitor la acordarea cetățeniei și celor care nu aveau terenuri agricole în proprietate, Marghiloman a declarat că nu se opune acestui punct de vedere, chiar dacă el a urmat linia vechii legislații [6, p. 781].

Restrângerea dreptului de a primi cetățenie română doar pe motivul că anumite persoane au plecat din Dobrogea pentru anumite perioade de timp, era considerată ca fiind generatoare de abuzuri și existau cazuri concrete în acest sens, prezentate de Alexandru Marghiloman. „Ajunge atunci ca un om să fie calificat emigrant, ca să piardă dreptul la cetățenie? Mi-am zis că nu, și iarăși aci, ne-am călăuzit tot după legile

vechi, cari admit pentru emigranți beneficiul de a li se da înapoi pământul dacă se întoarce în Dobrogea.... Singurul lucru la care țiu este să se știe că calificarea momentată de emigrant nu împiedică pe Dobrogeni, căci numai de cei autohtoni este vorba, de a-și căpăta cetățenia înapoi.” Marghiloman se referea la cei care au plecat din Dobrogea după 1878 și care au revenit după adoptarea legilor din 1909 și 1910. Prin modificarea legii, aceștia puteau primi cetățenia fără încurcăturile birocratice create de legea din 1910.

Legea prevedea ca și „cultivatorii”, adică coloniștii, mai ales germani și italieni aduși de statul român și așezați în Dobrogea, primeau cetățenie română, căci, după cum menționa Marghiloman, „sunt oameni foarte serioși, foarte onorabili; i-am chemat în România, le-am dat pământuri în România, este de toată dreptatea să le dăm accesul la cetățenie cu cea mai mare înlesnire” [6, p. 782].

Într-un final, cu 79 de voturi pentru și unul contra, a fost adoptată modificarea legii din 1910, membrii Camerei Deputaților fiind convinși de argumentele furnizate de ministrul de interne, Alexandru Marghiloman [6, p. 784].

Sunt doar două exemple, care arată implicarea lui Marghiloman în problemele importante ale țării. A fost un om politic cu viziune, cu o înțelegere modernă a lumii în care trăia, cu un limbaj mai apropiat de zilele noastre, decât de cele în care a trăit. Atenț la detalii, foarte documentat în toate argumentele sale, era greu de combătut și, ca urmare, temut de adversarii săi politici.

Bibliografie

1. *Dezbaterile Adunării Deputaților*, Nr. 58/20 mai 1906.
2. Carp Radu, Vasilache Laura Maria. *Starea excepțională și acordarea drepturilor politice în Dobrogea*. În: Polis, Volumul XI, 2023.
3. Tușa Enache. *Identități și instituții politice în Dobrogea*. București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2011.
4. Sângeorzan Volumia. *Câteva probleme administrative aplicabile ca urmare a unirii Dobrogei cu România*. În: Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe Sociale, Tom 8 (168), Chișinău, 2023.
5. Sandu Adrian. *Drepturile politice ale dobrogenilor în paginile jurnalului Conservatorul Constanței (1909–1912)*. În: Analele Universității din București. Seria științe politice, Tomul X, 2008,.
6. *Dezbaterile Adunării Deputaților*, Nr. 40, 22 februarie 1912.

MITROPOLITUL GURIE GROSU – CONTEMPORANUL LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN

Doctor în istorie **Luminița GIURGIU***

E-mail: luminita.giurgiu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1617-2475>

Comisia Română de Istorie Militară

Doctor în istorie **Teodora GIURGIU****

E-mail: teodora.giurgiu@gmail.com

Revista *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*

* Absolventă a Școlii Doctorale a Facultății de Istorie a Universității *Ovidius* Constanța, doctor în istorie (2011). Membru a Comisiei Române de Istorie Militară, a Asociației Naționale Cultul Eroilor *Regina Maria* și membru de onoare a Asociației Naționale a Veteranilor de Război. Autoare a numeroase studii și articole, coautoare a unor lucrări în domeniul istoriei militare a României.

** Absolventă a Școlii Doctorale a Facultății de Istorie a Universității *Ovidius* Constanța, doctor în istorie (2012). Redactor-șef al Revistei *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române* și secretar de redacție al Revistei *Misiunea*, periodicul Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României *General Paul Teodorescu*. Autoare a numeroase studii și articole în domeniul istoriei militare a României

METROPOLITAN GURIE GROSU – CONTEMPORARY OF ALEXANDRU MARGHILOMAN

Summary. Metropolitan Gurie Grosu (1877–1943) is one of the personalities who marked the first half of the 20th century. Born in Bessarabia, throughout his activity he fought for the introduction of the Romanian language in the conduct of religious services in the church, for the education of the Romanian population in the national spirit. He was actively involved in the unification of the Moldovan Republic and the Kingdom of Romania, but also in the process of the return of the Moldova Orthodox Church to the Romanian Orthodox Church, being the first metropolitan of Bessarabia. His career was overshadowed by accusations of aggravated corruption and deep disagreements with King Carol II. His memory was rehabilitated in 1992. He was buried at the Cernica Monastery.

Keywords: Gurie Grosu, unification, metropolitan, 1923, Bessarabia.

Rezumat. Mitropolitul Gurie Grosu (1877–1943) se înscrie între personalitățile care a marcat prima jumătate a secolului al XX-lea. Născut în Basarabia, prin întreaga sa activitate a militat pentru introducerea limbii române în desfășurarea serviciului religios în biserică, pentru educarea în spirit național a populației române. S-a implicat activ în unirea Republicii Democratice Moldovenești și Regatul României, dar și în procesul de revenire a Bisericii Ortodoxe din Moldova la Biserica Ortodoxă Română, fiind primul mitropolit al Basarabiei. Cariera sa a fost umbrată de acuzații privind fapte de corupție, agravate și de profunde neînțelegeri cu Regele Carol al II-lea. Memoria sa a fost reabilitată în anul 1992. A fost înmormântat la Mănăstirea Cernica.

Cuvinte-cheie: Gurie Grosu, unire, mitropolit, 1923, Basarabia.

Între personalitățile martore, dar și participante active la unirea Republicii Democratice Moldovenești cu Regatul României, la 27 martie 1918, a fost și cel care va fi primul titular al Mitropoliei Basarabiei, Gurie Grosu. Gheorghe s-a născut la 1 ianuarie 1877, în satul Nimoreni, județul Lăpușna, în familia preotului Ștefan Grosu¹.

Studii. Rămânând orfan de tată, la opt ani, a fost dus la vestita mănăstire Curchi din județul Orhei,

¹ În unele surse, tatăl Ștefan era de profesie cântăreț bisericesc – n.n.

unde a urmat cursurile școlii primare². Apoi a studiat la Școala Spirituală (1888–1892) și la Seminarul Teologic din Chișinău³ (1892–1898), pe care l-a absolvit

² Mănăstirea Curchi cu hramul Nașterea Maicii Domnului datează din secolul al XVIII-lea. Este compusă din cinci biserici, două clădiri cu chilii, stăreție, livadă, schit și un iaz din piatră. Biserica Nașterea Maicii Domnului a fost construită în stil baroc, în 1775, de Iordache Curchi. Biserica cu hramul Sfântul Nicolae a fost construită între 1808 și 1810, în stil clasicist, cu o turlă în stil neobizantin.

³ Seminarul Teologic de la Chișinău a fost înființat de

printre primii, fapt ce i-a dat dreptul să urmeze cursurile uneia din cele patru vestite academii teologice ortodoxe, care existau în acea vreme în Imperiul Rus. A ales Academia Duhovnicească din Kiev⁴ (1898–1902), înființată de mitropolitul român Petru Movilă, unde a obținut titlul de magistru în teologie.

Carieră. A fost călugărit sub numele de Gurie, în Mănăstirea Noul Neamț din Chițcani, hirotonit ieromonah și numit „misionar eparhial” (1902), proto-singhel și arhimandrit (1909). Are meritul de a fi obținut reînființarea tipografiei eparhiale⁵ (1896) și de a fi înființat revista *Luminătorul* din Chișinău (1908). Publicația a fost primul buletin bisericesc în limba română, cu subtitlul *Lumina lui Hristos să lumineze tuturor*. Ieromonahul Gurie Grosu, împreună cu protoiereul Constantin Popovici,⁶ au fost primii ei redactori și corectori. Conținutul revistei era structurat în partea oficială, destinată clerului, și partea neoficială, destinată, în primul rând, credincioșilor [1].

mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, membru al Sinodului Rus și Exarh al Moldovei, la 31 ianuarie 1813, cu trei secții: inferioară (Retorică), medie (Filozofie) și superioară (Teologie), având ca model Academia Teologică din Kiev. Principala lucrare de referință era *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă, cu predare în limba rusă. La 31 mai 1814, a fost fondată biblioteca instituției.

⁴ Academia Duhovnicească de la Kiev a fost înființată în anul 1631, de arhimandritul Petru Movilă, viitorul mitropolit al Kievului (1633–1646), pe atunci stareț al Lavrei Pecerska, unde a funcționat inițial, pentru a se muta apoi la Mănăstirea Bratski. Legenda spune că ea urmează tradiția din 1615, când a luat ființă o școală a fraților ortodoxe în Mănăstirea Teofaniei (Botezului) din Kiev. Colegiul a devenit, în anul 1701, academie, fiind astfel cel mai vechi așezământ superior.

⁵ La inițiativa mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, la 13 mai 1814 a fost deschisă o tipografie exarhiească, numită și tipografie eparhială sau duhovnicească, inițiind reeditarea cărților vechi românești. Cele mai importante lucrări au fost *Biblia*, tipărită de Societatea Biblică Rusă din Sankt-Petersburg (1819) și reeditarea *Bibliei* lui Samuil Micu Klein de la Blaj (1795), cu adnotările mitropolitului Bănulescu-Bodoni. Pe lângă cărțile religioase, au fost tipărite și cărți laice, preponderent didactice.

⁶ Constantin Popovici (n. 10 octombrie, Rădeni, jud. Bălți – d. 3 iulie 1943, Chișinău), absolvent al Școlii Spirituale din Edineț, al Seminarului Teologic din Chișinău (1873–1883) și al Academiei Teologice din Kiev, cu titlul de magistru (1883–1887); profesor de Liturgică Pastorală și Omiletică la Seminarul Teologic din Chișinău (1887–1927), rector al seminarului (1921–1927); preot (1891), iconom mitrofor (1923); duhovnic al Chișinăului (1910); director al Comisiei pentru revizuirea cărților bisericești în limba română; președinte al Societății Istorice-Arheologice Bisericești din Chișinău.

Revoluția din 1905, care a adus la o dezvoltare a vieții naționale românești în Basarabia, i-a permis să se numere printre primii clerici care au reintrodus limba română în cultul divin. Gurie Grosu a fost stareț la Mănăstirea Sf. Avram din gubernia Smolensk (1909), director la școlile normale de învățători din Grușevsk (1910–1914) și Samovka (1914–1917), precum și profesor de limba română la Chișinău (1917–1918). A fost numit ministru adjunct în Guvernul provizoriu de la Chișinău [2, p. 357].

Preliminariile unirii. După anul 1812, autoritățile laice și clericale au dus o politică constantă de rusificare, prin numirea în funcții de conducere a preoților și stareților ruși.

În anul 1917, în fruntea Bisericii din Basarabia s-a aflat, o perioadă scurtă de timp, arhiepiscopul Anastasie Gribanovski⁷, ales în această funcție de Sfântul Sinod al Bisericii Ruse, Biserica Basarabiei continuând să se afle, din punct de vedere canonic, în jurisdicția Patriarhiei Ruse.

Protoiereul Constantin Popovici aprecia: „Noi nu știm așa de bine ce gândesc norodul și preoții, dar socotim că alipindu-ne de România politiceste, noi, neapărat, vom fi și bisericește. Aceasta o cer și interesele bisericești și politicești ale României. Nici Biserica Română, nici statul României nu și-ar da unirea ca să fim noi și mai înainte legați bisericește cu Rusia și cu Biserica rusească” [3, pp. 13-14].

Istoricul Ion Giurcă afirma: „Începând cu luna februarie 1918, se constata o reînviere a activității preoților români pentru naționalizarea bisericii, reprezentanții cu vederi unioniste exprimate public, au lansat ideea autocefaliei bisericii basarabene, primul semn fiind constituirea unei comisii care avea menirea de a convoca un Sobor, care să discute, analizeze și decidă așezarea pe noi baze a raporturilor cu bisericile frățești, să stabilească reguli legale și canonice, organizarea și funcționarea școlilor bisericești, ș.a.” [4, p. 99].

Lucrările comisiei s-au desfășurat, începând cu 16 februarie/1 martie 1918 în Sala Eparhială, sub conducerea protoiereului Ioan Știucă⁸, fiind compusă

⁷ Anastasie Gribanovski (n. 6/8 august 1873, satul Bratki, județul Borisoglebsk, gubernia Tambov, Rusia – d. 22 mai 1965, New York, SUA), cu numele de mirean Aleksandr Alexeevici Gribanovski, a fost arhiepiscop ortodox rus al Chișinăului și cel de-al doilea întâistătător al Bisericii Ortodoxe Ruse în exil (1936). Predecesorul său a fost Platon Rojdestvenski. Destituit din funcție la 14 iunie 1918, s-a refugiat la Belgrad, împreună cu cei doi episcopi vicari ai săi. Alungarea arhiepiscopului Gribanovski a dus la contenciosul bisericesc româno-rus, care durează până în prezent.

⁸ Ioan Știucă (n. 30 iulie 1880, satul Recea, jud. Bălți – d. ?) absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1902), hirotonit diacon (1903), preot (1903); protoiereu;

din șapte moldoveni și câte un reprezentant al rușilor, bulgarilor și ucrainenilor. Principalele teme abordate au fost drepturile Sinodului Bisericii Ruse asupra Bisericii Basarabene, drepturile Mitropoliei Moldovei asupra acestui spațiu și drepturile Bisericii Basarabene asupra românilor de peste Nistru.

La această ședință a participat și părintele arhimandrit Gurie Grosu, care a rostit cu emoție: „Guvernul nostru își dă foarte bine seama de marea însemnătate care o are biserica pentru viața omenească și pentru stat. El cunoaște că Biserica este așezământul duhovnicesc care susține partea morală în viața obștească și garantează buna rânduială și liniște, că statul fără biserică nu poate exista și pentru aceasta nu se gândește la despărțirea bisericii de stat. Guvernul nostru ne făgăduiește sprijinul său material, având mare nevoie de sprijinul moral al Bisericii. Însă Guvernul dorește ca Biserica ortodoxă din Basarabia să fie reorganizată așa fel, ca ea să devină un izvor de cultură națională, moldovenească, ca ea să fie reformată pe temeiurile proclamate de revoluție, anume de sine hotărâre a naționalităților, libertății, autonomiei și democrației. Preoțimea trebuie să se apropie mai mult de norod, să vorbească aceeași limbă, care o vorbește norodul, ca să nu fie ce-a fost până acum, că [sic!] capul Bisericii avea o altă floare decât trupul” [4, p. 100].

În vederea revenirii bisericii din Republica Democratică Moldovenească la Mitropolia Moldovei și a Sucevei, s-a hotărât trimiterea, între 3/16–8/21 martie 1918⁹, la Iași, a unei delegații alcătuită din părintele protoiereu I. Andronic și Justin Frățiman.

Arhimandritul Gurie Grosu a fost prezent la ședința Sfatului Țării din 27 martie/9 aprilie 1918. Cuvintele rostite au fost premonitorii: „A sosit momentul când trebuie să se hotărască soarta noastră. Și nu ne va fi grea această hotărâre nouă celor care am lucrat deja pentru unire. Știm cu toții că la sânul mamei e cald și moale. Nu atât de reforma agrară am suferit noi, ci din cauză că nu ne-am putut cultiva în limba noastră. Acum o sută șase ani era aici Episcopia Hușilor și pământul acesta pământul Moldovei. Același profesor de religie la școala de pe lângă Biserica Sf. Ilie; ajutor al protopopului de Chișinău (1906–1918); consilier referent economic al Arhiepiscopiei; președinte al asociației Clerului din Basarabia; membru al Consistoriului Duhovnicesc din Chișinău; membru delegat în Constituanta bisericească pentru elaborarea proiectului de unificarea legilor bisericești; ales la Congresul General Eparhial (1920); deputat în primul Parlament al țării.

⁹ În această perioadă a fost semnat tratatul de la Buftea, care a determinat demisia guvernului Alexandru Averescu și formarea unui nou executiv condus de Alexandru Marghiloman.

pământ, același popor și aceeași credință! Avem și unele deosebiri pe care România le și recunoaște. Ne trebuie o dietă provincială care să supravegheze și să slujească interesele economice ale Țării. Ne trebuie să avem bresle ale noastre, un director al învățământului și acestea vor fi recunoscute și la București. Dea Dumnezeu ca unirea votată de noi să aducă în curând și antreu sorei noastre Transilvania, să întemeiem cu toții o Românie mare și frumoasă” [4, p. 103].

Discuțiile privind convocarea Soborului au continuat și într-o întrevedere între prim-ministrul României și IPS Pimen¹⁰, pe de o parte, și o delegație basarabeană formată din preoții Bejan și Crocos și din P. Păduraru, concludiile generând ample dezbateri.

În ziua de 21 aprilie/3 mai 1918, la Iași a avut loc o întâlnire oficială între delegațiile basarabeană, condusă de arhiepiscopul Anastasie Gribanovski, și română, condusă de mitropolitul Pimen, la care a participat și Simion Mehedinți¹¹, ministrul Instrucți-

¹⁰ Pimen Georgescu (n. 24 octombrie 1854, Provița de Sus, jud. Prahova – d. 12 noiembrie 1934, București); cu numele de mirean Petru Georgescu; absolvent al Seminarului Central din București (1874) și al Facultății de Teologie din Cernăuți (1880); diacon la Catedrala Mitropolitană (1877); tuns în monahism la Mănăstirea Căldărușani, cu numele Pimen; ieromonah (1886); profesor la prima Facultate de Teologie, unde a predat Apologetica Creștină, Teologia Dogmatică și Simbolică; director al Seminarului Central din București (1894); arhieru vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, cu numele „Piteșteanul” (1896); episcop al Eparhiei Dunării de Jos (1902); mitropolit al Moldovei (1909–1934); președinte al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (1919–1925); senator de drept; membru de onoare al Academiei Române (1918).

¹¹ Simion Mehedinți (n. 19 octombrie 1868, Soveja, jud. Vrancea – d. 14 decembrie 1962, Soveja, jud. Vrancea), absolvent al liceelor din Focșani și București, al Facultății de Litere din București, al Universităților din Paris, Berlin și Leipzig (1895), unde a obținut și titlul de doctor (1899); profesor la Universitatea din București, unde a inaugurat prima catedră de geografie (1900) și la Școala Superioară de Război (1919–1939); membru corespondent (1908) și titular (1915) al Academiei Române; director al *Convorbirilor literare* (1907–1923), președinte al Comitetului de redacție al *Buletinului Societății Regale Române de Geografie* (1921–1942); ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (martie–octombrie 1918); are contribuții la stabilirea obiectului geografiei și la precizarea locului ei în sistemul științelor, la determinarea legilor, a categoriilor și metodelor ei de cercetare (*Locul geografiei între științe, Terra. Introducere în geografie ca știință*); lucrări de etnografie geografică, de geografie economică și regională (*Observări asupra Dobrogei, Premise etnografice la istoria României*); a elaborat și a susținut, pentru învățământul secundar, o pedagogie tradițională (metoda M) în spiritul școlii muncii (*Școala muncii. Altă creștere. Către*

unii Publice și Cultelor. Biserica Ortodoxă Română, precum și guvernul, considera că unirea politică a Basarabiei cu România cuprindea implicit și supunerea canonică a Bisericii basarabene jurisdicției Bisericii române. Partea română a propus un proiect de lege referitor la unirea bisericească, care a fost supus arhiepiscopului Anastasie Gribanovski spre semnare:

„1. În Basarabia, în timpul slujbelor, să se pomenască Casa Regală Română și Mitropolitul Pimen al Moldovei (numele Patriarhului Tihon să nu se pomenască).

2. Slujbele religioase în satele românești să se facă numai în românește, iar în cele cu populație mixtă, jumătate în românește, jumătate în slavonește.

3. Școlile teologice să fie românzate.

4. Autonomia Bisericii basarabene va fi recunoscută numai în limitele posibile ale legilor statului român” [5, p. 21].

La scurt timp după aceea, arhiepiscopul Anastasie Gribanovski a plecat la Moscova, în calitate de membru al Sinodului. Patriarhul rus Tihon¹² a trimis o scrisoare mitropolitului Pimen al Moldovei, în care, deși respingea ideea, potrivit căreia prin unirea politică a Basarabiei cu România s-ar fi înfăptuit și unirea bisericească, propunea o soluție neașteptată: soarta bisericii basarabene trebuie să și-o hotărască basarabenii însși. „Unirea cu România nu poate fi tânăra generație), preconizând predarea de la îndepărtat la apropiat; a formulat legile subordonării cauzale ale învelșurilor planetare, ale zonelor geografice și ale categoriilor geografice (*Eterogeneitatea celor patru sfere*); creatorul și organizatorul învățământului geografic modern din România; influențat de Spengler, definește psihologist cultura, pe care o reduce la tehnica materială (*Coordonate etnografice. Civilizația și cultura*); adept al ideilor naționaliste și legionare în ceea ce privește educația și cultul muncii.

¹² Tihon al Moscovei (n. 31 ianuarie 1865, Toropeț – d. 7 aprilie 1925, Moscova) cu numele de mirean Vasile Ivanovici; s-a născut în familia preotului Ioan Belavin; absolvent al Seminarului Teologic din Pskov (1878–1883) și al Academiei Teologice din Sankt Petersburg (1883–1888); profesor de Teologie Morală și Teologie Dogmatică la Seminarul Teologic din Pskov (1888–1891); tuns în monahism (1891); profesor la Seminarul din Kholm (1892); arhimandrit; episcop de Lublin (1897); episcop vicar al Eparhiei Kholm (1898); episcop de Aleutine și Alaska (1898); cetățean de onoare al SUA (1900); arhiepiscop al Arhiepiscopiei din SUA (1905); arhiepiscop de Yaroslavl (1907); misionar în Lituania (1913); mitropolit al Moscovei (15 august 1917); patriarh al Bisericii Ortodoxe Ruse (5 noiembrie 1917); arestat și suspendat din funcție în 1922, cu domiciliu forțat la Mănăstirea Donsk; a fost eliberat, sub presiuni externe, în 1923. În anul 1981, a fost canonizat de Biserica Ortodoxă Rusă din afara Rusiei ca „mărturisitor al credinței” și în 1989 de către Patriarhia Rusiei.

socotită definitivă până la pacea generală și că în privința unirii bisericii basarabene cu cea din România va avea să hotărască însuși poporul basarabean într-un sobor sau adunare anume. [...] granița Rusiei e încă tot Prutul” [4, p. 104].

În ziua de 8/21 iunie 1918, la Iași a avut loc sesiunea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, cu participarea arhierilor din Moldova și din teritoriul ocupat, în frunte cu mitropolitul primat Conon¹³ și a ministrului Cultelor, Simion Mehedinți. În lipsa arhiepiscopului Anastasie Gribanovski, aflat la Moscova, Biserica Ortodoxă Română, considerând scaunul vacant, îl va delega pe episcopul Nicodim Munteanu al Hușilor cu administrarea Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului. Va îndeplini această misiune până în decembrie 1919, când va reveni la Episcopia de la Huși. Ca episcop-locotenent, el va sosi la 23 iunie/6 iulie la Chișinău. La ceremonia de așezare în scaunul arhiepiscopal au participat arhimandriții Dionisie Erhan și Gurie Grosu.

Acesta din urmă a rostit un cuvânt de bun-venit: „Preasfințite Stăpâne, Preamilostivule Arhipăstor al Hușilor! În anul 1812, eparhia Hușilor, după cum ne spune istoria, pierdu toate ținuturile ce la avea peste Prut. De sub alcătuirea canonică a preasfințitului Meletie a fost luată cu silnicie, a fost răpită mai toată turma lui. Creștinii moldoveni au fost despărțiți de arhipăstorul lor firesc și canonic, ei au fost încredințați altor păstori de neam străini care limba norodului nu o știau și obiceiurile lui nu le pricepeau. Între acești arhipăstori și turma moldovenească legătură sufletească nu era și nici nu putea să fie. Ei nu puteau vorbi cu norodul și se arătau vrășmași ai limbii și ai deosebirilor lui naționale. La ei nu era desăvârșita dragoste către turmă, ci o neîncredere neconținută, din care multe rele se făceau la mulți în biserică, iar

¹³ Mitropolitul Conon Donici Arămescu (n. 2 februarie 1837, Urzici-Arămești, jud. Neamț – d. 7 august 1922, București), absolvent al Seminarului de la Mănăstirea Neamț și al Universității din Cernăuți, unde a obținut titlul de doctor în teologie; profesor la Școala Centrală de Fete și la Seminarul *Veniamin* de la Iași; arhiepiscop al Mitropolia Moldovei, cu numele *Băcăunu* (7 iulie 1895), vicar al Episcopiei Romanului, episcop al Hușilor (8 februarie 1902), mitropolit primat al Bisericii Ortodoxe Române (14 februarie 1912–31 decembrie 1918); a oficiat slujba de convertire la ortodoxie a Regelui Ferdinand, devenind ulterior consilier al acestuia; în anul 1913 a efectuat o călătorie la Constantinopol, pentru a se întâlni cu Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului și a începe demersurile pentru crearea unei patriarhii române; a fost obligat să se retragă din scaun la 1 ianuarie 1919, pe motiv de colaborare cu autoritățile germane în perioada 1916–1918; a fost înmormântat la Mănăstirea Cernica.

turma toată era menită să zacă întru întuneric până când nu va deprinde limba stăpânilor, deznaționalizându-se. După nenorocirile războiului de acum, în care România a avut nenumărate jertfe și norodul a dus mari lipsuri și grele suferințe, Dumnezeu a trimis neamului nostru, mult suferitor, unica mângâiere să-și vadă pe fiii săi, moldovenii din Basarabia, întorși iarăși către Patria Mamă: România. Iar Mitropolia Moldovei și Episcopia Hușilor are bucuria să vadă turma sa întregită precum a fost o sută șase ani înapoi. Să dăm deci slavă Preabunului Dumnezeu, care nu vrea să ispitească pe fiii săi mai mult decât pot și împreună cu ispitele trimite și ușurare ca să putem suferi, care a făcut cu noi nevrednicii minunile sale, că s-a înfăptuit un vis frumos al fruntașilor noștri, care este alipirea Basarabiei de Moldova. Trebuie să te bucuri de aceasta mai ales Tu, Arhipăstorule al Hușilor, că oile înstrăinate oarecând, răpite de la turma Ta, s-au întors iarăși în staulul lor, sub canonica Ta oblăduire. Astăzi Tu, Arhipăstorul nostru firesc și legiuit, care ai fost lipsit de drepturile Tale canonice prin silnicia autorităților politice, intră în drepturile tale, în moștenirea Ta dreaptă! Această intrare nu este o săritură pe aiurea, ci o adevărată restituire a drepturilor canonice, de care Mitropolia Moldovei cu Episcopia Hușilor n-a fost de jure canoniceste lipsită de nimeni. Intră deci, Preasfințite al nostru Stăpân, cu îndrăznire, cu cutezare, fără nicio îndoire, în drepturile Tale asupra Chișinăului și ne păstorește pre noi, turma Ta, nu cu altă cârjă, ci cu aceeași cârjă arhipăstorească a Episcopiei Hușilor, cu care o sută de ani înapoi păstoreau pe străbunii noștri sfântul și bunul Veniamin Costache, apoi Gherasim și la urmă Meletie, a cărora ești următor drept în hotarele noastre. În credința aceasta au alergat cu picioare vesele să te întâmpine fiii tăi pre tine, părintele lor, trimis de însuși Împăratul ceresc. Iată aici înconjurându-te fiii tăi cei mai mari slujitori ai altarului. În numele lor mărturisesc înaintea Ta, că ei sunt gata cu plecaciune să îndeplinească toate învățăturile Tale arhipăstorești și toate poruncile. Iată ocârmuitorii și căpeteniile Țării noastre, salutându-Te pre Tine, eu cred că ei sunt gata cu plăcere să-ți asigure Ție în îngrijirile Tale sfinte pentru binele Bisericii noastre și mântuirea sufletelor credincioșilor. Întâmpinându-Te cu bucurie, noi toți rugăm pe Cel prea înalt ca să te facă părinte, ce se bucură de fiii săi, ca prin acoperământul Maicii Domnului să te arate pre Tine în pace întreg, cinstit, sănătos, întru zile îndelungate, drept îndreptând cuvântul adevărului lui Hristos. Cu nădejde Te rugăm, ca să ne îmbrățișezi pre noi toți cu dragostea fierbinte de tată, ca fiind încălziți de ea, să avem mai multă râvnă a ne grăbi spre nevoile ce ne stau înainte, spre

lupta pentru binele și folosul Tronului, Patriei și al Neamului nostru” [4, pp. 107-108].

Ulterior, au fost hirotoniți doi ierarhi basarabeni, arhimandriții Gurie Grosu, la 18 iulie 1918, cu titlul de „Botoșăneanul”, ca vicar al Mitropoliei Moldovei și Dionisie Erhan, la 22 iulie același an, cu titlul de „Ismail”, ca arhieru vicar al Eparhiei Chișinăului.

În februarie 1919, IPS Gurie Grosu a fost numit arhieru-vicar al Arhiepiscopiei Chișinăului, cu titlul „de Bălți”, la 1 ianuarie 1920, locțiitor al arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului și, la 21 februarie 1920, a fost ales titular, înscăunat în 1921.

Biserica Autocefală Ortodoxă

Menționăm că la 30 decembrie 1919 Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, format din ierarhii provinciilor românești reunite, întrunit în ședință extraordinară, a luat hotărârea de a realiza unitatea într-o singură Biserică Autocefală Ortodoxă.

La 15 noiembrie 1923, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române a decis ridicarea Arhiepiscopiei din Chișinău la rangul de mitropolie. După patru ani, la propunerea Adunării Eparhiale de la Chișinău, arhiepiscopul Gurie Grosu a fost ridicat la rangul de mitropolit, fapt împlinit la 21 aprilie 1928.

„Ceremonia ridicării IPS Gurie la demnitatea de mitropolit a fost prilej de noi frământări și de reiterare a apelativului de «bolșevic». Totul a pornit de la gestul lui Gurie de a-și pune pe cap o camilafcă albă, așa cum purtau ierarhii ruși și cum erau obișnuiți basarabeni să vadă” [6].

În acel moment, Mitropolia Basarabiei cuprindea Arhiepiscopia Chișinăului, Episcopia Hotinului și Bălților, cu reședința la Bălți, păstorită de Visarion Puiu și Episcopia Cetății Albe – Ismail, cu reședința la Ismail, păstorită de Nectarie Cotlarciuc, viitor mitropolit al Bucovinei, ambele înființate la 10 martie 1923¹⁴.

Modul cum a ales să-și îndeplinească misiunea duhovnicească o putem ilustra, fără puțință de tăgadă, de Pastorală ținută în dificilul an 1933:

„«Ca toți una să fie: precum Tu, Părinte, întru mine, și eu întru Tine, ca și aceștia întru noi una să fie (Ioan, 17, 21)»

Toată lumea se plânge că trăim vremuri grele. Fiecare simte apăsarea greutăților timpului după războiul mondial. Făcând războiul, noroadele se gândeau să ajungă la situație mai tihnită, mai fericită. Și s-a ajuns la multe rezultate dorite și plăcute. Harta lumii s-a schimbat, s-au eliberat seminiile subjugate stăpânilor străine și s-au creat state naționale. Românii subjuogați Ungurilor, Nemților, Rușilor s-au eliberat și au format România Mare în granițele ei firești, etnice.

¹⁴ Episcopia a funcționat până în anul 1944, fiind păstorită de Visarion Puiu, Tit Simedrea și Partenie Ciopron.

Dar viața n-a devenit mai fericită. Oamenii și popoarele simt mai ascutit nevoile, necazurile și neajunsurile. Criza economică și financiară este o urmare, un rezultat al nevoii, al lipsurilor morale, al lăcomiei, al nesațiului unora, cari voiau să se îmbogățească peste noapte, cari au pierdut cinstea și respectul față de banul public și de vistieria Statului și nu s-au sfiit să-și însușească ceea ce nu le aparținea pentru, ca, câteodată să joace la cărți. Pe când se aștepta că noi, cu toții, bucurându-ne de adunarea tuturor fraților la un loc, în casa românească, sub sceptrul Regelui tuturor Românilor, să lucrăm toți într-un gând și într-un simț patriotic pentru binele Țării, pentru întărirea unirii și înfrățirea provinciilor, mulți am uitat de aceasta și ne-am pus în primul plan interesele noastre personale. În loc să ne facem cu toții un suflet, un trup, o voință, îndreptate spre întărirea și așezarea Țării, noi ne-am despărțit între noi, ne-am fărâmițat, ne-am criticat unii pe alții, ne-am înjosit autoritatea, așa că am dat prilej vrăjmașilor din afară și dinlăuntru să se gândească că ar putea acum să răstoarne regimul, să distrugă România și să așeze internaționala. Pretutindeni vedem împerecheri, certuri și neînțelegeri, amenințări de tot felul. Dureros e pentru noi, greu ne este nouă! În suflet se simte oarecare neliniște, oarecare turburare: inima dureros se strânge și gândul este în nedumerire față de cele ce se petrec. Fără voie vine întrebarea: ce să facem, ce să facem? Încotro mergem?

Acum, anume trebuie să ne aducem aminte cuvintele din rugăciunea arhierescă a Domnului: *ca toți să fie una: precum Tu, Părinte, întru mine, și eu întru Tine, ca și aceștia întru noi una să fie*. O, dacă această unire sfântă a lui, Hristos s-ar pogori la noi și ne-ar înviora! În ea este viața noastră, tăria noastră, scăparea noastră de toate nevoile și scârbele, Unirea este puterea, după cum din contră: împărțirea și dezbinarea sunt slăbiciunea și neputința; aceasta este o lege cunoscută tuturor, care se potrivește atât la persoane aparte, cât și la societăți întregi și chiar la popoare. Acolo nu poate fi adevărată viață, unde oamenii se îndreaptă în diferite părți cu desăvârșire, contrarii și absolut altfel înțeleg viața, direcția ei, mersul, bazele ei și razămele. Dacă cineva dorește să slăbească pe vrăjmaș, ceea ce face în primul rând este să împrăștie în rândurile lui dezbinare, pentru că orice împărăție care se dezbină în lăuntru său, se pustiește și orișice cetate sau casă, care se dezbină înlăuntru său, nu durează (Mt. 12, 25).

În numele lui Dumnezeu, Care este Dumnezeuul Păcii, iar nu al neorânduiei și dezbinării (1 Cor. 14, 33) pentru Hristos, Carele ne-a iubit pe toți și ne-a spălat cu sângele Său (Apoc. 1, 5), pentru datoria și cinstea noastră, pentru sfânta patrie, să strângem, rândurile, fraților, să fim una! Să fie la noi un suflet și

o inimă! Când asupra unei case mari și bogate năvălește vrăjmașul, ce fac cei din casă? Au nu uită toate neînțelegerile și nu-și încordează toate puterile ca să alunge pe inamic? Tot așa și noi să uităm neînțelegerile, certurile, neajunsurile. Să nu slăbim puterea patriei cu nemulțumirile, cu căutarea numai a drepturilor, pe care Statul nu le poate satisface azi, și cu lepădarea datoriilor cetățenești prin greve și altele. Să ne unim cu toții pentru binele tuturor în jertfa pentru Țară. Așa trebuie să fie după obișnuita lege morală; aceasta o cere conștiința noastră, datoria noastră și cinstea. Drept că acum este multă neîncredere, teamă, bănuială. Vocea trează și înțeleaptă puțin se prețuiește, iar șoaptele rele, dar goale, înconjură lumea și seamănă în inimile noastre, mai ales ale muncitorilor și șomerilor, numai turburare. *Însă nu vă amăgiți, frații mei iubiți* (Iac. 1, 16). *Nu credeți orișice duh, ci cercați duhurile, de sunt de la Dumnezeu, pentru că mulți prooroci mincinoși au ieșit în lume* (1 Ioan, 4, 1).

În numele, dar, al lui Dumnezeu și al lui Hristos, în numele a tot ce e bine și sfânt, în numele scumpei patrii, României întregite cu atâtea jertfe, să ne unim strâns cu toții, să fim una!

Noi înclinăm să învinuim, de obicei, pe alții în nevoile și lipsurile ce suferim, aruncăm vina asupra mediului înconjurător, asupra societății, asupra regimului existent, asupra guvernului, și mult ne apărăm drepturile noastre câștigate și câteodată mai puțin meritate, dar foarte puțin cugetăm asupra obligațiilor noastre directe, ca creștini și cetățeni. Însă rădăcina răului trebuie, înainte de toate și mai vârtos decât toate, să o căutăm în noi înșine. *De unde-s – zice sfântul Apostol – la voi vrajbe și certuri? Au nu de aci, de la poftele voastre, care se războiesc în membrele voastre?* (Iac. 4,1). Baza unirii este iubirea, jertfirea de sine, uitarea intereselor personale, supușenia creștinească reciprocă (Efes. 5, 21; 1 Petr. 5, 5), după cum, din contră, dezbinarea între noi o seamănă egoismul, socotelile lumești, afirmarea pretutindenea a persoanei noastre.

Toții vorbesc despre binele poporului și în numele lui parc-ar lucra, dar când fac legi, când înfăptuiesc treburi pentru popor, dorințele poporului adesea nu se iau în seamă (despre religie, despre școală și altele). Se răstignesc toți pentru libertate, când fac propagandă electorală, dar când ajung la putere, vocea legitimă a poporului care i-a ales nu se ia în considerare, lumea se înădușă. Cel mai viu, exemplu îl prezintă teroarea comunistă de pe Nistru.

Toți doresc să fie conducătorii poporului, fără ca să aibă științele necesare, ci neavând nicio experiență de viață, nu mai zic de lucrările de stat. «Fraților, nu fiți copii cu mintea, ci cu răutatea fiți copii, iar

cu mintea fiți vârstnici» (1 Cor. 14, 20), ne învață Sf. Apostol Pavel. În loc ca să vorbim multe, în loc ca să ținem discursuri și să fâgăduim ce nu credem că se va împlini, mai bine, dacă suntem oameni cinstiți și nu voim a ne amăgi pe noi înșine și pe alții, să facem acel lucru bun, despre bunătatea căruia suntem convinși, trebuind să-l facem totdeauna, în toate împrejurările, neluându-ne după interesele personale și mai ales materiale, «Fiți împlinatorii cuvântului și nu numai auzitorii lui, amăgindu-vă e voi înșivă (Iac. 1, 22), căci nu auzitorii legii sunt drepti înaintea lui Dumnezeu, ci cei ce împlinesc legea, aceia se vor îndreptă (Rom. 2, 13). Ce însemnătate pot să aibă «zece mii de cuvinte» nobile și înalte numai cu limba pronunțate? Aceasta este «aramă sunătoare» și «chimval răsunător» (1 Cor. 13, 1). Împărăția lui Dumnezeu se cuprinde *nu în vorbe ci în putere* (Cor. 4, 20). Și viața ne arată, că «zecile de mii» de vorbe se prefac anume în „aramă sunătoare” chiar cei mai înalți idealisti adevărați, devin cei mai uscăcioși practicanti ai vieții și fără suflet.

Să vină dar, fraților, între noi sfânta unitate în Hristos. Gândurile lui Hristos, însușirile Lui, iubirea Lui de oameni, jertfirea de sine a Lui până la moartea pe cruce, să ne pătrundă pe toți și să ne facă una, altfel nu-va fi sfârșit nevoilor și suferințelor noastre, Tristă va fi acea vreme, când femeia, îmbrăcată în soare și având pe capul său cununa din douăsprezece stele (Biserica), se va depărta pe un timp cunoscut, după hotărârea lui Dumnezeu, în pustie, din această lume păcătoasă (Apoc. 12, 1, 6). Aceasta este Biserica, Biserica ne cheamă azi spre unire. În Hristos, Biserica plânge cu lacrimile mamei iubitoare de fii de a noastră dezbinare. Biserica nu poate trece, ca levitul din Evanghelie, fără de a fi alături de cei asupriți și obijduiți, alături de vaiete, mizerie și suferințe, însă ea nu poate să se amestece în jocul tuturor patimilor obștești, cum cer unii de la ea. Biserica nu este nici apărătoarea capitalismului, căci ea nu aprobă luarea cametei și creșterea prin camătă a capitalului și sărăcirea celor nevoiașii; dar nu aprobă nici despoierea proprietarilor cu sila. Slujirea apostolică este slujirea curatului adevăr moral, spiritual, de mântuire prin reînnoirea omului în Hristos. Împărțirea averii la săraci trebuie să urmeze din libera voință a celui ce o posedă, a sufletului lui reînnoit. Acest adevăr Biserica îl propovăduiește totdeauna. Ea nu știe prefăcătorie, fățarnicie, potriveala adevărului la timpuri, la gusturi și bun plac. «Propovăduim – zice Sf. Apostol – în curățenie ca de la Dumnezeu, ca înaintea lui Dumnezeu, și ca în Hristos» (2 Cor. 2, 17).

Biserica nu știe să facă siluire, ea lucrează numai asupra conștiinței oamenilor – aceasta fiind singura parte a influențării ei. Ea nu poate să primească ca cineva prin siluire să-și capete drepturile, prin teroa-

re să introducă în viață concepțiile sale de organizare a vieții. Niciodată și nici într-o împrejurare Biserica nu poate aproba silnicia. Ea zice numai una «iubește pe aproapele, fii milostiv, privește la bogăția ta ca la cea dată ție de la Dumnezeu pentru ajutorarea celor lipsiți și de vrei să fii desăvârșit, vinde averea și o dă săracilor și vin-o după Hristos!».

Însă ea nu apără bogăția. Sf. Apostol Iacov se adresează către cei bogați cu următoarea cuvântare groaznică: «Ascultați voi, bogaților, plângeți și vă tânguieți de necazurile ce vin asupra voastră. Bogăția voastră a putrezit și hainele voastre le-au mâncat moliile. Aurul vostru și argintul vostru au ruginit și rugina lor va fi mărturie împotriva voastră, și, ca focul, va mânca trupul vostru; voi v-ați strâns comoară pentru zilele cele de apoi. Iată, plata oprită de voi de la lucrători, ce v-au secerat țarile voastre strigă și strigătele secerătorilor au intrat în urechile Domnului Savaot. Voi v-ați desfătat pe pământ și v-ați dezmiertat; ați îngrășat inimile voastre ca pentru ziua junghierii, voi ați osândit, ați ucis pe cel drept; el nu vi se împotrivesc (Iac. 5, 1-6).

Iată și cuvântul sf. Apostol către cei săraci: «Fraților, fiți îndelung răbdători până la venirea Domnului. Iată plugarul așteaptă roada cea scumpă a pământului și pentru ea rabdă mult, până capătă ploaie timpurie și târzie. Deci îndelung răbdați și voi, întăriți-vă inimile, căci se apropie venirea Domnului. Nu suspinați, fraților, unul împotriva altuia, ca să nu fiți osândiți (4, 7-9).

Astfel este glasul Bisericii, glas de mustrare, de pedeapsă, de mângâiere, de îndreptare și de alt glas adevărata Biserică nu se slujește. Ea ne cheamă spre îndelungă răbdare; ea ne învață să ne bucurăm în suferințele ce ne lovesc, căci ele servesc spre întărirea credinței noastre, ca «credința încercată să se arate mai prețioasă decât aurul pieritor, deși lămurit prin foc, spre lauda, și cinstea și slava noastră, în arătarea lui Iisus Hristos» (1 Petr. 1, 7). Biserica ne poruncește a fi supuși «oricărei stăpâniri omenești, pentru Domnul» (1 Petr. 2, 13).

Dumnezeu meu! Cât de departe fără sfârșit suntem noi de creștinătate, de introducerea ei în viața noastră! Și încă ne acoperim, că lucrăm în numele lui Hristos! Creștinătatea nu este încetineală și nelucrarea, fără sfârșit lucrătoare, însă această lucrare este a inimii lăuntrice, ascunsă (1 Petr. 3, 4), care totul preface treptat și însuflețește, spiritualizează.

Sf. Apostol ne învață ce să facem ca să ajungem la unitatea cea atât de necesară nouă, «Lepădând minciuna» – asemenea minciună și fățarnicie s-au adunat în legăturile noastre între noi nu puțină – «vorbiți adevărul fiecare aproapelui său, pentru că noi suntem membrii unul altuia».

Noi suntem un trup bisericesc, precum suntem și un trup de stat și pentru aceia trebuie să stăm neclintiti în apărarea tăriei, integrității, dezvoltării regulate a acestui trup, iar aceasta este dezvoltarea unită cu viața întregului, cu moștenirea noastră istorică, dezvoltare națională, iar nu așezată în forme străine nouă.

«Mâniindu-vă, să nu greșiți: soarele să nu apună în inima voastră». Iertați vrăjmașilor voștri cât se poate mai de grabă; nu dați a se întări în inima voastră sentimentul răutăcios, care vă arde asemenea flăcării. «Și nu dați loc diavolului», iar el e acolo, unde-s certuri, sfezi, neînțelegeri, dezbinări. «Cine a furat până acum, să nu mai fure, ci mai bine să muncească, făcând cu mâinile sale lucruri folositoare, ca să aibă din ce da și celor ce au nevoie» (Efes. 4, 28). Și așa orișicare furt – și cel în mare și cel în mic și cel vădit și cel ascuns – este criminal, niciun răpitor nu poate să se aperse în îndreptarea lui dând vina pe mediu, pe creșterea sa, pe împrejurările grele; omul cinstit totdeauna își va găsi cele pentru hrană și chiar poate să dea din prisos și celor nevoiași.

«Nicio vorbă putredă, să nu iasă din gura voastră, ci numai cuvinte bune pentru întărirea în credință, ca ele să aducă folos ascultătorilor» (29). O, dacă ne-ar trimite, Domnul pe adevărații săi prooroci care ar arde inimile noastre cu șirul cuvintelor lor și ne-ar duce pe calea adevărului, dreptății și binelui. Trimite-ne, Doamne, pe pururea pomeniți Iosifii, lepădați de sine! «Și nu jigniți – ne învață Sf. Apostol mai departe – Duhul cel Sfânt al lui Dumnezeu, cu care ați fost pecetluit în ziua răscumpărării». Toată minciuna, amăgirea, fățarnicia, iubirea de câștig, silnicia, trădarea sfințeniilor naționale este jignirea Sfântului Duh. Toată supărarea și iuțimea și mânia și strigarea și hula cu toată răutatea să fie depărtată de la voi; și să fiți unul cu altul buni și miloși; iertați-vă unul pe altul, după cum și Dumnezeu va iertat pe voi prin Hristos» (Efes. 4, 25-32).

Să vie dar, fraților, la noi sfânta legătură de unire în Hristos! Grea vreme trăim, dar să nu cădem cu duhul, să nu ne punem pe gânduri. Împreună cu apostolul să simțim și să zicem: «Din toate părțile suntem strâmtorați, dar nu striviți; în împrejurări deznădăjduitoare ne aflăm, dar nu deznădăjduim (2 Cor. 4, 8).

La toate să privim cu ochii luminați ai credinței, iar credința aceasta ne spune, că «pe cine Domnul iubește, pe acela îl pedepsește» (Evr. 12, 6).

Mare este poporul român, puternic este duhul lui mare este puterea lui de rezistență și puterea de viață. Am trecut în cursul istoriei prin multe nevoi și calamități, Dumnezeu l-a scăpat. Tot așa îl va scăpa Domnul și de nevoile de azi. Trebuie să fie băgător de seamă liniștit, treaz, veghetor – cum zice Sf. Apostol: «Să priveghem și să fim treji. Cei ce dorm, dorm noaptea

și cei ce se îmbată, se îmbată noaptea. Noi însă să fim treji, îmbrăcându-ne în platoșa credinței și a iubirii, și să luăm coiful nădejzii de mântuire (1 Tesal 5, 7-8).

Acum petrecem zilele Postului mare și pocăinței. Să fie ele dar zile de pocăință a tot poporul în toate păcatele și fărădelegile făcute de toți, în păcatele necredinței, indiferentismului, a vorbirii în deșert, a beției, lenevirii, fără de grijii, a respectului față de părinți și de cei mai mari, a obijdei față de cei mai mici și a neîngrijirii față de cei fără lucru și nevoiași, a neglijării datoriilor și obligațiilor, a slăbirii sentimentului de legalitate și așa mai departe.

Să priveghem și să fim treji! Să fim fiii zilei, iar nu ai nopții, cu toate faptele ei întunecate! Să ne unim strâns în jurul credinței strămoșești și a Tronului Regelui nostru, îndeplinindu-ne datoriile noastre liniștit, cinstit și fără abatere, căci în lipsurile de care suferim, suntem mai mult sau mai puțin cu toții vinovați de-a dreptul sau lăaturalnic. Fiecăruia din noi este dat de la Dumnezeu deosebită dăruire (Efes. 4, 7) și să slujim cu ea din toate puterile pentru binele Bisericii și patriei.

Tinde Doamne, mila ta celor ce Te cunosc! Să nu întorci fața Ta de la noi, ca să nu zică vrăjmașul (diavolul și vrăjmașii văzuți): «m-am întărit peste dânsul». Ajută-ne să facem voia Ta sfântă! Deschide-ne ușile pocăinței. Trimite-ne Sfânta Ta unitate dacă noi vom fii toți ca unul, și unul ca toți, scârba noastră se va preface în bucurie (Ioan. 16, 20)” [7].

În perioada respectivă, începând din 1934, în Parlamentul României, parlamentari originari din Basarabia – dintre care cel mai vocal era Dumitru Topciu¹⁵, au semnalat, prin interpelări adresate ministrului Instrucțiunii Publice și Cultelor, nereguli în administrarea bunurilor aflate în posesia Mitropoliei Basarabiei, în numirea unor ierarhi și în constituirea unei „camarile” formată din preotul Cecati, arhimandritul Antonie Harghel, pe care mitropolitul îl numise vicar eparhial, precum și din fratele său, preotul Andrei Grosu. Mitropolitul Gurie a revocat numirea preotului Cecati din rangul de protopop, dar scandalul s-a amplificat rapid [7].

La 15 ianuarie 1936, mitropolitul Gurie a decis desființarea Secției administrative a Consiliului

¹⁵ Dumitru Topciu (n. 2 septembrie Tomai, Găgăuzia – d. 1958, București) membru al Consiliului Provizoriu al Republicii Ruse (octombrie–noiembrie 1917); membru al Sfatului Țării (noiembrie 1917 – mai 1918); deputat de Tighina (iunie 1926 – august 1927; iunie 1931 – august 1932 și decembrie 1933 – martie 1938); membru al Partidului Poporului (1922–1931), al Partidului Naționalist-Democrat, al Partidului Național Agrar (președinte Octavian Goga, 1932–1935), al Partidului Național Creștin (1935–1938) și al Frontului Renașterii Naționale (1939–1940).

Eparhial, pe motiv că membrii acesteia nu își îndeplineau atribuțiile. Pentru acest gest, unii membri ai Adunării Eparhiale l-au atacat dur pe mitropolitul Gurie, deși această dizolvare intra în atribuțiile sale.

Lucrurile s-ar fi aranjat, dacă nu ar fi intervenit o hotărâre a Ministerului Cultelor, condus de Victor Iamandi¹⁶, care anula, fără niciun drept, decizia ierarhului, considerată ca fiind „fără competență și temei legal”. Gestul a încurajat pe dușmanii mitropolitului. Tot Dumitru Topciu îl va acuza, în Senat, de exploatarea, în beneficiu personal, a unor bunuri ale Mitropoliei: administrarea și gestionarea incorectă a pădurilor de la Rădeni și Bumbăta, date în folosință Mitropoliei Basarabiei, însușirea veniturilor rezultate din exploatarea patrimoniului „Casei arhieresti”, unor venituri de la Mănăstirea Hârjauca, precum și de efectuarea unui împrumut bănesc de la aceeași mănăstire, pe numele fratelui său, preotul Andrei Grosu, al cărui girant era [8].

Pe numele mitropolitului Gurie Grosu au fost inițiate trei anchete independente: a Ministerului Cultelor și Artelor (condusă de preotul Dumitru Antal), a Sfântului Sinod (condusă de episcopul Cosma Petrovici și de preotul Constantin Dron) și a Consiliului Eparhial (condusă de preotul Leon Trofimov).

Rezultatele anchetelor au fost diferite, atât în privința constatărilor, cât și în cele ale concluziilor contradictorii. Câștig de cauză a avut cea a Ministerului Cultelor și Artelor, care a emis o decizie care stipula, printre altele, că mitropolitul Gurie „abuzând de situația Sa, călcând dispozițiunile Legii și Statului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, cât și ale legii contabilității publice, mânuind singur și fără drept, bunurile aparținând Eparhiei, a pricinuit, printr-o gestiune neregulată și frauduloasă, fraudele constatate prin actele de mai sus” [8].

Acuzat de abuzuri și lipsă în gestiune, mitropolitul Gurie a fost cercetat de Curtea de Casație, care nu a dus niciodată ancheta la final. La presiunile Regelui Carol al II-lea, Sfântul Sinod, în frunte cu Patriarhul Miron Cristea¹⁷, l-a suspendat temporar, la 11

¹⁶ Victor Iamandi (n. 15 februarie 1891, Cotnari – d. 26 noiembrie 1940, Închisoarea Jilava), absolvent al Facultății de Drept și Litere din Iași; membru al Partidului Național Liberal, al Frontului Renașterii Naționale și al Partidului Națiunii; deputat; ministru secretar de stat (octombrie 1934 – august 1936), ministru al Cultelor și Artelor (august 1936 – martie 1937), al Educației Naționale (februarie-martie 1938) și al Justiției (martie 1938 – ianuarie 1939, februarie-martie 1939, martie-septembrie 1939, septembrie-noiembrie 1939); arestat după abdicarea Regelui Carol al II-lea și asasinat în cadrul masacrului comis de Garda de Fier la Închisoarea Jilava în noaptea de 26/27 noiembrie 1940.

¹⁷ Miron Cristea (n. 20 iulie 1868, Toplița, județul Har-

noiembrie 1936, fără să țină seama și de scrisoarea explicativă trimisă de învinuit.

Unele surse afirmă că între Regele Carol al II-lea și mitropolitul Gurie Grosu ar fi existat relații tensionate, având la origine observațiile înaltului ierarh privind relațiile suveranului cu Regina Elena, aflată în exil din anul 1930.

Trebuie să amintim că, în perioada 1-4 iunie 1935 [9, pp. 301-302], Regele Carol al II-lea, însoțit de fiul său, a efectuat prima sa vizită în Basarabia. Ziua de luni, 3 iunie, a fost dedicată orașului Chișinău. În program a fost și participarea la Te Deum-ul oficiat în Catedrala Mitropolitană. Considerăm că acesta ar fi singurul moment în care cele două personalități s-au întâlnit. Lămuritoare ar fi fost impresiile din jurnalul Regelui Carol al II-lea. Din păcate, intervalul 1930–1935 nu are nicio consemnare [10].

Știindu-se nevinovat, mitropolitul Gurie a refuzat să demisioneze sau să ajungă la un compromis, punându-se la dispoziția organelor de justiție. Ani de zile a durat procesul mitropolitului, timp în care el a fost „suspendat temporar” din funcție. Cum nici abdicarea Regelui Carol al II-lea și venirea altui regim politic nu a adus o soluționare a problemei sale, mitropolitul Gurie a cerut, în 1941, să fie pensionat.

A trecut la cele veșnice, cu multă tristețe în suflet, pe 14 noiembrie 1943, fiind îngropat la Mănăstirea Cernica. După decesul mitropolitului, dosarul a fost clasat...

Gurie Grosu a fost reabilitat postum în anul 1992.

Operă

Carte de învățătură despre legea lui Dumnezeu alcătuită după mai multe manuale rusești (Chișinău, 1908), *Bucoavna moldovenească* (Chișinău, 1909), *Istoria mănăstirii nouului Neamț* (Chișinău, 1911), *Abecedar moldovenesc* (Chișinău, 1917, cu mai multe reeditări), *Rugăciune și lămurirea lor* (Chișinău, 1920), *Despre omul „trupesc”, „sufletesc” și „duhovnicesc”* (Chișinău, 1924), *Istoria sfântă a Vechiului ghita* – d. 6 martie 1939, Cannes; înmormântat în Catedrala Patriarhală din București), cu numele de mirean Ilie; absolvent al Gimnaziului Săsesc din Bistrița (1879–1883), al Gimnaziului Grăniceresc din Năsăud (1883–1887), al Institutului Teologic din Sibiu (1887–1890) și al Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Budapesta (1891–1895), unde a obținut, la 15 mai 1895, titlul de doctor în filologie, cu teza *Viața și opera lui Eminescu*; prim-ministru (1 februarie 1938 – 6 martie 1939); mitropolit primat al Bisericii Ortodoxe Române (1918–1925); primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1925–1939); senator de drept; membru al Regenței (20 iulie 1927 – 8 iunie 1930); membru al Frontului Renașterii Naționale.

și *Noul Testament* (Chișinău, 1924, cu mai multe reeditări) și *Slujirea lui Dumnezeu a unui preot bun, după Părintele Ioan de Cronstadt* (Chișinău, 1925).

Traducător

M. Calnev. *Istoria mănăstirii noului Neamț* (Chișinău, 1911) și *Despre cinstirea sfințelor icoane* (Chișinău, 1920), precum și a numeroase broșuri, articole, predici, cuvântări și pastorale, publicate în revistele *Luminătorul* și *Misionarul* sau în ziarele *Cuvânt Moldovenesc* și *România Nouă* din Chișinău [1].

Bibliografie:

1. Grossu Silvia. Mitropolitul Gurie – discursul identitar. Recenzenți: Nicolae Enciu, Ion Valer Xenofontov. Chișinău: CEP USM (Blitz Poligraf), 2023. 324 p.
2. Țarălungă Ecaterina. *Enciclopedia Identității Românești. Personalități*. București: Editura Litera, 2011.
3. Popovici Constantin. *Atârările noastre cele bisericesti după alipirea Basarabiei de România*. În: *Luminătorul*, anul XI, mai 1918, pp. 13-14.
4. Giurcă Ion. *O singură Biserică între Prut și Nistru, o necesitate pentru unirea deplină a R.D. Moldovenești cu mama sa România*. În: Misiunea. Revista Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României *General Paul Teodorescu* Anul XI, nr. 1(XI)/2024.

5. *Luminătorul*, nr. 1, Chișinău 1921.

6. Enache George. *Trista poveste a mitropolitului Gurie Grosu*. În: ziarul *Lumina* din 14 noiembrie 2009, <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/trista-poveste-a-mitropolitului-gurie-grosu-37228.html> (consultat: 12.03.2025).

7. Biblioteca creștinului drept credincios întemeiată de IPS Gurie al Basarabiei. *Cuvântare rostită la slujba „Passii” de IPS Mitropolit Gurie al Basarabiei. Vineri 10 martie*. În: *Biserica Catedrală din Chișinău*. Editura Secției Culturale Eparhiale Chișinău, 1933, 13 p.

8. Secieru Vasile. *70 de ani de la trecerea în lumea celor drepți a mitropolitului Gurie Grosu al Basarabiei*. În: *Confluente Bibliologice. Nr. 3-4, 2013*, <http://ojs.usarb.md/index.php/confbib/article/view/842/878> (consultat: 10.04.2025).

9. *Carol al II-lea și sfârșitul democrației. Un rege, un cult, o camarilă*. Coordonator Daniel Dieaconu, Piatra Neamț: Editura Cetatea Doamnei, 2018, pp. 301-302.

10. Carol al II-lea. *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*. Vol. I, 1904–1939. București: Editura Curtea Veche, 2003, ediția a II-a. revăzută și completată de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion.

ALEXANDRU MARGHILOMAN PRIVIT PRIN OCHII CONTEMPORANILOR SĂI. IPOSTAZE ALE PERCEPȚIEI PUBLICE ȘI ANALIZĂ CRITICĂ

Preot militar, dr. în istorie **Constantin NEAGU**

E-mail: constantin_avabuzau@yahoo.com

Baza de Instruire și Formare a Personalului Aeronautic *Aurel Vlaicu*

ALEXANDRU MARGHILOMAN SEEN THROUGH THE EYES OF HIS CONTEMPORARIES. ASPECTS OF PUBLIC PERCEPTION AND CRITICAL ANALYSIS

Summary. Alexandru Marghiloman (1854–1925) was one of the most prominent figures on the Romanian political stage during the transitional period between the 19th and early 20th centuries. Contemporary perceptions of him were deeply polarized, ranging from laudatory praise – which portrayed him as a *homo regius* and a “providential man” – to vehement criticism, branding him with serious accusations such as being an “agent of German interests” or a “traitor to his people and country”.

Modern historiography offers a more nuanced reassessment of his role, depicting him as a statesman who acted with responsibility and discernment. He is seen as someone who prioritized the national interest over personal gain, making high-risk decisions to ensure the continuity of the Romanian state and the fulfillment of the national ideal. This study aims to investigate the representations and impressions associated with the “Wallachian lord” in the political discourse and public sphere of his time, focusing on how this figure was received and interpreted by both ideological supporters and opponents, as well as by the general public.

Keywords: Alexandru Marghiloman, public perception, critical analysis, perspective, contemporaries.

Rezumat. Alexandru Marghiloman (1854–1925) s-a impus ca una dintre personalitățile marcante ale scenei politice românești din perioada de tranziție dintre secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Percepția contemporanilor asupra sa a fost profund polarizată, oscilând între aprecieri elogioase, care îl consacrau drept un „*homo regius*” și „om providențial”, și critici vehemente, care îl stigmatizau prin acuzații grave, precum cea de „agent al intereselor germane” sau „trădător de neam și țară”.

Istoriografia actuală propune o reevaluare a rolului său, conturând imaginea unui om de stat care a acționat cu responsabilitate și discernământ, punând interesul național mai presus de cel personal, și asumând decizii cu un înalt grad de risc, în vederea asigurării continuității statale și a realizării idealului unității naționale. Studiul de față își propune să investigheze reprezentările și impresiile asociate „lordului valah” în discursul politic și în spațiul public al epocii, concentrându-se asupra modului în care figura acestuia a fost recepționată și interpretată atât de susținătorii săi ideologici, cât și de opozanți și de opinia colectivă.

Cuvinte cheie: Alexandru Marghiloman, percepția publică, analiză critică, perspectivă, contemporani.

În psihologia socială, percepția interumană este conceptualizată ca un proces guvernat de interacțiunea dintre factori cognitivi, afectivi și contextuali, în care impresiile inițiale joacă un rol determinant. Caracteristicile fizionomice, comportamentele nonverbale, stilul vestimentar și particularitățile vocale, contribuie semnificativ la formarea rapidă a unei reprezentări mentale despre celălalt, având un impact considerabil asupra evaluărilor sociale și asupra atribuirii trăsăturilor de personalitate. Acest proces perceptiv funcționează ca un mecanism sofisticat de cunoaștere, structurat pe două dimensiuni interdependente: una obiectivă, orientată spre observarea comportamentului vizibil, și una subiectivă, axată pe interpretarea și atribuirea de semnificații în funcție de cadrul de referință al observatorului.

Un set complex de variabile, atât de ordin individual (de pildă, predispozițiile cognitive sau experiențele anterioare), cât și contextual (de exemplu, normele sociale sau mediul comunicațional), poate exercita o influență considerabilă asupra acurateței și asupra potențialului de distorsiune al înțelegerii mesajelor în cadrul interacțiunilor interpersonale. Diversitatea experiențelor relaționale, gradul de similitudine dintre observator și subiectul perceput, alături de nivelul de inteligență socială, joacă un rol fundamental în facilitarea unei înțelegeri mai precise și fidele a comportamentelor și intențiilor celorlalți. În paralel, stabilitatea emoțională și înclinația spre reflecție critică favorizează adoptarea unei perspective obiective, contribuind la atenuarea influențelor subiective și la minimizarea erorilor de judecată.

Fig. 1. Alexandru Marghiloman, *Tim-pul*, anul XXIII, nr. 274 din 11 februarie 1924, p. 1.

Fig. 2. Poză de pe fațada Capelei Marghiloman (Cimitirul Bellu/Șerban Vodă, București), Arhiva personală.

În literatura de specialitate, printre parametrii care afectează percepția interpersonală se regăsește procesul de schematizare, prin care indivizii își structurează și simplifică realitatea socială, utilizând categorii preconceptuate și rigide, ceea ce conduce la formarea stereotipurilor. În al doilea rând, proiecția desemnează tendința de a transfera asupra celorlalți propriile caracteristici psihologice și emoționale, fie prin fenomenul de identificare, atunci când se percep similarități, fie prin complementaritate, când se atribuie celorlalți trăsături opuse celor personale. În plus, egocentrismul se manifestă prin concentrarea excesivă asupra propriei perspective, asupra conflictelor și motivațiilor interne, reducând capacitatea de a adopta un punct de vedere obiectiv asupra comportamentului celorlalți.

În consecință, percepția interpersonală constituie un angrenaj fundamental în dinamica interacțiunilor sociale, întrucât abilitatea de a identifica și interpreta corect caracteristicile psihosociale și intențiile interlocutorilor contribuie la consolidarea unor relații armonioase și la prevenirea conflictelor generate de interpretări eronate. Persoanele care demonstrează o percepție interumană performantă, dispun de o inteligență socială avansată, un grad ridicat de flexibilitate cognitivă și un echilibru emoțional solid, trăsături care se dezvoltă printr-o gamă variată de experiențe și printr-o receptivitate estetică accentuată, permițând o analiză aprofundată a manifestărilor comportamentale umane. Cu toate acestea, percepția interpersonală rămâne vulnerabilă la erori și distorsiuni, motiv pentru care recunoașterea și gestionarea acestor limitări reprezintă un demers esențial pentru formularea unor judecăți echilibrate și pertinente în contextul interacțiunilor sociale [1].

Înțelegerea funcționării percepției interumane oferă un cadru analitic esențial pentru elucidarea critică a modului în care personalitatea lui Alexandru Marghiloman a fost receptată de contemporanii săi. Astfel, factorii psihosociale și cognitivi, menționați în partea introductivă a prezentei comunicări, sunt reflectați în construcția imaginii sale publice, integrând atât evaluări obiective, cât și proiecții subiective ale societății epocii în care a trăit.

Fără a avea pretenția exhaustivității, în acest studiu examinăm câteva perspective din care a fost privit Alexandru Marghiloman (1854–1925), influent lider al Partidului Conservator și prim-ministru al României în anul 1918: din partea familiei regale, a elitei politice, a presei și a actorilor sociali contemporani lui, atât susținători, cât și opozanți. Analiza critică a elogierilor și contestărilor formulate ne permite să creionăm un portret nuanțat al uneia dintre cele mai complexe și controversate personalități politice ale României, într-un moment în care comemorăm un secol de la trecerea sa la cele veșnice.

Originar din Buzău și educat încă din fragedă copilărie în spiritul credinței și al valorilor morale creștine de părinții săi, Irina și Iancu Marghiloman, acesta a beneficiat de o pregătire academică riguroasă în instituții prestigioase, precum Institutul particular *Schewitz-Thyerin*, Liceul (Colegiul) *Sfântul Sava* din București, sau Facultatea de Drept și Înalta Școală de Științe Politice din Paris, unde a obținut doctoratul în științe juridice și politice în anul 1878. Alexandru Vaida-Voevod l-a descris ca pe o personalitate de excepție, înzestrată cu remarcabile abilități intelectuale și o vastă cultură universală, întruchipând idealul gentlemanului în toate manifestările sale individuale [2].

Revenit în țară, a urmat o carieră în magistratură, exercitând funcțiile de procuror, judecător și avocat, bucurându-se de o reputație solidă datorită pledoariilor sale convingătoare și cunoștințelor temeinice. Aceste merite i-au permis să ocupe, într-un timp relativ scurt, multiple portofolii guvernamentale importante, conducând cu competență ministerele Justiției, Lucrărilor Publice, Agriculturii, Industriei, Comerțului, Afacerilor Externe, Internelor și Finanțelor. Timp de patru decenii, Alexandru Marghiloman a deținut responsabilități politice și administrative de prim rang, care i-au conferit un rol semnificativ în luarea deciziilor majore la nivel național. A fost deputat (1884–1914), senator (1914–1922), lider al Partidului Conservator (1914–1925) și prim-ministru al României (5/18 martie – 24 octombrie/6 noiembrie 1918), într-o perioadă deosebit de dificilă. Pe lângă exercitarea acestor înalte îndatoriri, a demonstrat calități remarcabile de orator, strateg electoral și organizator politic.

Un portret al său realizat de Nicolae Iorga, evidențiază contrastul dintre rafinamentul exterior și atașamentul profund față de putere, într-o descriere în care eleganța, vitalitatea politică și ambiția sunt surprinse cu luciditate și finețe: „Puțini sunt aceia care știu că elegantul Marghiloman, care scotea fraze întregi de o perfectă tăietură din implacabilul plastron al cămășii sale, că sportmanul cu grajdul celebru, că oaspetele Parisului, oraș care singur putea satisface cerințele acestui fiu de mare proprietar patriarhal și descendent de simpli răzeși buzoieni, că arbitrul rafinărilor era în fond un om de treabă, deși rău de gură și rău de scris, ca orice membru al mahalalei noastre politice și, înainte de toate, o ființă trăind exclusiv pentru putere cu tot ce poate da devotamentul momentan al unui fidel la picioarele tronului” [3, p. 235].

La rândul său, regina Maria a României l-a apreciat drept un amfitrion desăvârșit, pentru care politica părea să joace un rol secundar în raport cu plăcerile vieții mondene, transformând orice întâlnire cu el într-o experiență socială memorabilă. În evocarea suveranei, Alexandru Marghiloman apare mai degrabă ca un aristocrat cultivat decât ca un om de stat: „Alexandru Marghiloman era omul elegant al partidului, bine îmbrăcat, zâmbitor, apropiat și plăcut în purtare. Era bogat, ținea cai de curse și avea o casă întocmită cu belșug. Îi plăcea să primească și primiriile lui dovedeau o largă risipă și o oarecare dorință de a uimi. Relațiile noastre înfățișau pentru mine latura plăcută și ușoară a vieții: la el politica părea de mai mică însemnătate decât câștigătorii derby-ului... O zi petrecută la vila lui Marghiloman era totdeauna o zi plăcută și Marghiloman ne făcea să uităm în totul că era ministru” [4, pp. 162-163].

Influențat de principiile generației junimiste, Alexandru Marghiloman a susținut un conservatorism moderat, întemeiat pe respectul pentru tradiție și pe necesitatea unei evoluții sociale etapizate, opunându-se reformelor radicale. Ascensiunea sa în cadrul Partidului Conservator a culminat cu preluarea conducerii acestuia în anul 1914, fiind apreciat de colegii din aceeași tabără doctrinară pentru inteligența, eleganța morală și capacitatea de a gestiona cu tact și eficiență situațiile politice complexe, așa cum ne încredințează profesorul Petre Zaharescu: „Alexandru Marghiloman era un om superior, inteligent și care niciodată nu a putut jigni pe cineva, chiar dacă avea motive puternice. Era un gentleman cu adevărat, de o eleganță cum la puțini politicieni am văzut în țara noastră. Fin, pătrunzător, scilpitor, era întotdeauna în fruntea inițiativelor și cel care găsea soluții pentru ieșit din orice încurcătură” [5].

În contextul disputelor legate de orientarea politicii externe a României și de poziționarea față de participarea la Primul Război Mondial, Partidul Conservator s-a divizat în anul 1915 prin desprinderea unei facțiuni pro-Antantă, conduse de Nicolae Filipescu. Ulterior, în 1916, după decesul acestuia, aripa antantistă s-a contopit cu Partidul Conservator-Democrat sub conducerea lui Take Ionescu. Această evoluție a condus la slăbirea considerabilă a formațiunii coordonate de Alexandru Marghiloman, care a rămas cu un număr redus de susținători, mișcarea conservatoare fiind astfel ruptă în două entități „care se sfâșiau între ele” [6, pp. 14-15]. Tensiunile interne au atins un nivel ridicat, culminând cu agresiuni virulente și manifestații îndreptate împotriva lui Alexandru Marghiloman, care, potrivit relatărilor lui Constantin Bacalbașa, a reacționat cu un calm remarcabil: „Alexandru Marghiloman este ținta celor mai violente atacuri din partea celeilalte fracțiuni a Partidului Conservator. Manifestațiuni de stradă sunt organizate împotriva lui. Într-o duminică, pe când cetele de manifestanți se îndreaptă, vociferând, către locuința sa din strada Mercur – unde sparg câteva geamuri – Alexandru Marghiloman se plimbă singur pe stradă, sfidând această furtună. Actele de curaj liniștit le făcea adesea” [7, p. 1].

În anul 1890, Alexandru Marghiloman s-a căsătorit cu Eliza Știrbei, descendentă a unei familii princiare. După șaisprezece ani de conviețuire, mariajul s-a încheiat printr-un divorț, „matroana” recăsătorindu-se cu adversarul politic al fostului soț, Ion I.C. Brătianu, moment asociat cu remarcă ei ironică: „Plec bucuroasă din această casă, unde, în afară de argintărie, totul e fals.” În replică, Duiliu Zamfirescu a subliniat statura morală a lui Alexandru Marghiloman

și gestul generos al acestuia de a restitui „cu vârf și îndesat” zestrea fostei soții, precum și faptul că a păstrat relații amicale cu frații Știrbei, în ciuda alianțelor ulterioare ale acestora cu cercurile rivale [8, p. 145].

Complementar angajamentului său politic, Alexandru Marghiloman a inițiat primele concursuri hipice organizate în România, aducând o contribuție substanțială la promovarea și modernizarea acestei discipline sportive, care a evoluat mai apoi atât ca formă de agrement, cât și hobby personal. În anul 1897, în calitate de proprietar pasionat de cai și câștigător al Derby-ului din acel an, a oferit o recepție fastuoasă la restaurantul *Capșa*, unde invitații, printre care și principele Ferdinand, au fost familiarizați cu specificul echitației, inclusiv prin intermediul celebrelor bomboane *Jockey Club*. Totodată, această locație, cunoscută ca punct de întâlnire al elitei politice și culturale bucureștene, a fost subiectul unor anecdote publicate în presa vremii, în care conu' Alecu a fost ironizat sub apelativul „marchizul de Chiloman”, iar faimoasa cofetărie a rămas renumită pentru diversitatea sortimentelor de cafea, în special pentru una care purta numele mondenului politician [9].

În anii premergători Primului Război Mondial, Alexandru Marghiloman a pledat pentru apropierea de Germania și Austro-Ungaria, dar și pentru menținerea neutralității la declanșarea conflictului, așa cum s-a întâmplat în cadrul Consiliului de Coroană din 21 iulie/3 august 1914. Peste doi ani, în contextul unui eveniment similar, desfășurat la 14/27 august 1916, liderul conservator a susținut aceeași poziție fermă, comunicându-i, totuși, regelui Ferdinand, din postura sa de *homo regius*, următoarele: „La vreme de nevoie, Sire, mă veți găsi câine credincios la picioarele tronului”. După aderarea României la Antantă, el a refuzat un portofoliu ministerial în guvernul condus de Ion I.C. Brătianu, exprimându-și opoziția față de implicarea țării în război împotriva Puterilor Centrale și pe fondul temerilor privind intrarea Regatului în sfera de influență rusă. Din această cauză, cei care vizualizau realitatea momentului în mod diferit, l-au stigmatizat drept „germanofil”, ceea ce a determinat marginalizarea sa din viața politică, așa cum notează și memorialistul Constantin Bacalbașa: „1916. Războiul a fost declarat. De acum, steaua lui Alexandru Marghiloman pâlește. Toți cei care au susținut intrarea în război alături de germani, cât și neutralitatea binevoitoare germanilor, trebuie să iasă din viața politică a României. Atâția oameni de valoare, și Alexandru Marghiloman din numărul lor, sunt osândiți morții preventive” [7, p. 1].

În toamna anului 1916, drama de la Turtucaia și contraofensiva trupelor Puterilor Centrale, declanșă-

tă în Transilvania și pe frontul dobrogean, au făcut ca armata română, deși a luptat eroic, să sufere înfrângeri și pierderi considerabile, fiind nevoită să se retragă în Moldova. Astfel, două treimi din teritoriul național, inclusiv Bucureștiul, au intrat sub controlul adversarului. În cursul lunii noiembrie, conducerea statului (familia regală, Consiliul de Miniștri și Parlamentul) s-a retras la Iași.

Alexandru Marghiloman a refuzat să se alăture guvernului liberal și a făcut parte din grupul personalităților care au rămas în București după cedarea orașului trupelor inamice, în decembrie 1916. În această perioadă, a stabilit contacte cu reprezentanții Puterilor Centrale și a exercitat un rol de mediator între aceștia și populația locală. Timp de aproape doi ani (decembrie 1916 – octombrie 1918), regimul de ocupație a implementat o politică axată pe valorificarea intensă și eficientă a resurselor materiale și umane ale teritoriilor aflate sub control, în cadrul unui sistem riguros organizat din punct de vedere administrativ și militar.

În perioada 1914–1925, Alexandru Marghiloman a deținut cu abnegație funcția de președinte al Societății Naționale de Cruce Roșie, fiind apreciat drept „sufletul acestei instituții”. În această calitate, a avut un rol esențial în coordonarea activității spitalelor, cantinelor și infirmeriilor, precum și în asigurarea sprijinului material și logistic pentru prizonierii de război. Totodată, a facilitat distribuirea ajutoarelor umanitare furnizate de Crucea Roșie elvețiană către românii internați în lagărele din Ungaria, Bulgaria sau Germania, contribuind astfel atât la susținerea lor fizică, cât și la menținerea moralului acestora [10, pp. 108-113].

Ieșirea Rusiei din război în urma instaurării regimului bolșevic (1917), a dus la izolarea completă a României pe frontul de est. Refuzând semnarea unui armistițiu dezavantajos și umilitor cu Puterile Centrale, Ion I.C. Brătianu a demisionat din funcția de prim-ministru, fiind înlocuit de generalul Alexandru Averescu, figură proeminentă a armatei române. În pofida eforturilor sale diplomatice, acesta a reușit doar semnarea unui *Acord preliminar de pace*, la 20 februarie/5 martie 1918, la Buftea, alături de plenipotențiarilor Germaniei, Austro-Ungariei, Bulgariei și Imperiului Otoman.

La recomandarea contelui Ottokár Czernin, ministrul austro-ungar de externe, și la sfatul lui Ion I.C. Brătianu [11, p. 19], regele Ferdinand l-a desemnat pe Alexandru Marghiloman, la 5/19 martie 1918, să formeze un guvern de sacrificiu, într-un context politic și militar extrem de critic. Deși adversar politic constant, liderul liberal a recunoscut, inițial, caracterul patriotic al acestui demers, apreciind curajul omologului său conservator de a accepta o misiune

dificilă. A anticipat însă și oprobiul public ce avea să urmeze, remarcând, totodată, rolul crucial al acestuia în salvarea Coroanei și, implicit, a statului român [12]. În termeni similari, Ion G. Duca a recunoscut actul politic salvator asumat de Alexandru Marghiloman, considerând că absența sau neimplicarea acestuia ar fi condus la un vid guvernamental și la pierderea oricărei speranțe pentru renașterea României.

O lună mai târziu, la 24 aprilie/7 mai 1918, Alexandru Marghiloman a consimțit să poarte în spate „Crucea Golgotei” semnării *Păcii de la Buftea-București* cu Puterile Centrale, tratat ce impunea României condiții extrem de oneroase, echivalente cu transformarea statului într-o veritabilă colonie germană, dar prin care era evitată disoluția acestuia. În fața criticilor vehemente ulterioare, șeful executivului a susținut că decizia sa nu a fost una arbitrară, ci rezultatul unei evaluări realiste a contextului geopolitic, urmărind asigurarea supraviețuirii instituțiilor fundamentale ale ordinii constituționale: monarhia și armata. Deși a încercat să amelioreze clauzele tratatului și l-a sfătuit pe rege să nu-l ratifice [13, p. 451], mandatul său de premier, care a durat doar o jumătate de an (martie–noiembrie 1918), a fost „mantaua de vreme rece” [14, pp. 12, 21, 211] și a reprezentat atât apogeul, cât și declinul carierei sale politice [14, p. 218].

În contextul negocierilor de pace purtate cu mare dificultate la București, Alexandru Marghiloman a depus un efort admirabil în concretizarea primei etape a procesului de făurire a României Mari, contribuție recunoscută de contemporani, ca de exemplu doctorul Daniel Ciugureanu, important politician de dincolo de Prut. La 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul Țării, întrunit la Chișinău, a votat majoritar Unirea Basarabiei cu România. Decizia a fost comunicată oficial premierului Alexandru Marghiloman, care, în numele poporului român, al guvernului și al regelui Ferdinand, a luat act de hotărâre și a acceptat Unirea [15, p. 125].

Pe fondul victoriei militare a Antantei pe toate fronturile, guvernul condus de Alexandru Marghiloman a fost constrâns să demisioneze la 24 octombrie/6 noiembrie 1918. Fostul prim-ministru a resimțit acest act samavolnic drept o veritabilă „lovitură de stat”, orchestrată în beneficiul liderului liberal Ion I.C. Brătianu. În loc să-și prezinte scuzele protocolare, regele i-a transmis că rezoluția respectivă a fost consecința presiunilor exercitate de reprezentanții aliaților. Într-un gest de autoconsolare, Alexandru Marghiloman a denunțat cu fermitate ingerința externă în afacerile interne ale României, calificând-o drept inadmisibilă [16, p. 216]. Ironia situației consta în faptul că soluția politică adoptată în acel moment fusese propusă chiar de Ion I.C. Brătianu [14, p. 12] și acceptată tacit

de suveran, un aspect adeseori ignorat sau trecut sub tăcere în analiza evenimentelor. La finalul mandatului său, în octombrie 1918, Alexandru Marghiloman s-a retras, convins fiind că demersurile întreprinse în perioada guvernării sale au avut ca scop facilitarea restaurării integrității teritoriale a statului român și consolidarea poziției internaționale a României, prin reintegrarea Basarabiei și a Bucovinei în cadrul granițelor naționale legitime.

Ca urmare a revenirii la putere a guvernului condus de Ion I.C. Brătianu, fostul executiv conservator, în frunte cu șeful acestuia, a devenit ținta unor acuzații oficiale de „înaltă trădare” și „colaboraționism”, formulate în cadrul unor dezbateri parlamentare de opoziții liberali și averescieni. În acea ambianță extrem de tensionată și profund regretabilă, intervenția mitropolitului Pimen Georgescu al Moldovei în Senatul României, la data de 28 decembrie 1919/10 ianuarie 1920, s-a dovedit a fi deosebit de oportună, reprezentând un apel solemn la restabilirea adevărului și la consolidarea coeziunii naționale: „S-a pronunțat aci un cuvânt aspru la adresa unui om, de o însemnătate politică în această țară. [...] Acesta e dl. Al. Marghiloman. Și țin, d-lor, de a face aici o constatare despre cinstea politică a unui om ca dl Al. Marghiloman. Socot că e de folos să fie cineva între noi care să păstreze cumpăna dreptei judecăți, a faptelor politice, ca nu cumva, judecând cu patimă, să facem greșeli. [...] Conștiința mea îmi spune aceasta și mă simt dator să stabilesc un adevăr.”

În sprijinul acestei pledoarii au fost aduse în discuție două exemple elocvente din activitatea politică a lui Alexandru Marghiloman, care atestau, în mod indubitabil, aportul său substanțial în slujba interesului național: implicarea directă în negocierile de pace de la Cotroceni și contribuția sa elocventă la realizarea Unirii Basarabiei cu România. Etichetarea sa drept „trădător” a fost ferm contestată, subliniindu-se necesitatea unei evaluări echilibrate, obiective și fidele adevărului istoric: „Cum răsplătim noi pe un om care simte așa pentru Țară și Neam? Să-l numim «trădător»!? [...] Noi trebuie să fim dreți în judecata noastră” [17, pp. 197-198].

În climatul transformărilor profunde din spectrul politic postbelic, trebuie menționată și dezagregarea accelerată a Partidului Conservator Progresist, fondat de Marghiloman la 1/14 decembrie 1918. Această evoluție a fost evidențiată pregnant prin eșecul total înregistrat la alegerile parlamentare din 1922, când formațiunea nu a obținut niciun mandat. În urma acestei înfrângeri, o parte dintre membrii partidului au inițiat demersuri în vederea unei posibile fuziuni cu Partidul Poporului, condus de Alexandru Averescu. Pe fundalul

acelor circumstanțe nefavorabile și al izolării tot mai accentuate, starea de sănătate a liderului buzoian s-a deteriorat considerabil, acesta fiind diagnosticat cu cancer pancreatic, în octombrie 1924 [18, pp. 132-133].

În același an, cu prilejul împlinirii a 70 de ani de viață și al celebrării Unirii Basarabiei cu România, personalitatea sa a fost omagiată în cadrul unei ceremonii festive desfășurate la Athénée Palace din București, unde i s-a conferit o medalie jubiliară și a fost lansat un volum dedicat activității și meritelor sale incontestabile [19]. Analiza conținutului acestei lucrări dezvăluie un discurs encomiastic, articulat prin epitețe laudative, care contribuie la construirea unei imagini idealizate a celui sărbătorit. Acesta apare caracterizat drept „un bun român și desăvârșit slujitor al țării, din mila lui Dumnezeu” [11, p. 4], „singurul vrednic să poarte numele de bun patriot” [11, p. 10], „o viață închinată binelui public” [20, p. 44], „om al patriei și om de stat” [21, p. 90], respectiv „unicul tânăr care împlinește 70 de ani” [22, p. 74]. Aceste formulări reflectă o retorică elogioasă, menită să sublinieze devotamentul, patriotismul și contribuția excepțională a acestuia în slujba interesului național.

Este interesant de urmărit și modul în care politicianul de la Curbura Carpaților s-a poziționat față de criticii săi, aspect ilustrat admirabil într-o remarcă aparținând lui H. Stahl: „Prin puterea patriotismului său, gata oricând la atacurile pătimașe, la calomniile ce le inspiră gelozia, ce i le svârlă tocmai cei mai vulnerabili, prostituții politicianismului, acei cari folosesc pe rând partidele ca o trambulină pentru a sări mai sus în partidul care dă mai mult; simte însă adânc jignirea și n-o iartă, și de aceea, în mijlocul unei fraze elegante, te surprinde o ripostă care vine ca o lovitură de cravașă” [23, p. 139].

La 10 mai 1925, Alexandru Marghiloman a părăsit pentru totdeauna vila *Albatros* din Buzău, mergând spre Dreptul Judecător și către o lume mai bună, marcând sfârșitul unei vieți telurice și trecerea către o dimensiune spirituală superioară și eternă. Într-un articol intitulat *Al. Marghiloman. Opinie și simțire*, C.G. Costa-Foru remarca, cu o evidentă surprindere, schimbarea bruscă de atitudine manifestată de unii dintre criticii „abonați” ai defunctului, deveniți, postum, admiratori sau susținători ai acestuia: „Ieri trădător – azi patriot de seamă; ieri odios și mort politic – azi regretat și immortalizat chiar de foștii săi adversari. Nedreptățiții de ieri este azi mai mult decât reabilitat: e apoteozat! Adevărul este că patima politică, în diversele ei manifestațiuni, unele mai urâte ca altele, se năpăstuieste împotriva acestui om de mare valoare, pentru mulți concurent redutabil în calea puterii” [24, p. 1].

La doi ani de la mutarea la Domnul a lui Alexandru Marghiloman, trei dintre legatarii săi testamentari au demarat, într-o manieră pripită și într-un cadru aproape clandestin, publicarea a cinci volume reunite sub titlul *Note politice*, la Institutul de Arte Grafice *Eminescu*. Această inițiativă editorială s-a aflat în contradicție clară cu prevederile testamentare ale autorului, care impuneau omiterea fragmentelor considerate sensibile sau cu potențial compromițător.

Lucrarea a fost distribuită în principalele centre comerciale ale capitalei, iar lansarea sa oficială, desfășurată duminică, 15 mai 1927, a provocat un veritabil seism pe scena politică românească a vremii. În premieră, publicul larg a avut acces la „informații clasificate” referitoare la figuri prestigioase ale elitei politice și monarhice (regele Ferdinand, regina Maria, Ion I.C. Brătianu, Iuliu Maniu ș.a.), prezentate din perspectiva unui actor politic care beneficiase de contact direct cu evenimentele și personajele respective.

Instituțiile statului au reacționat cu celeritate și în regim de urgență, iar în urma deciziei prim-ministrului Alexandru Averescu și a ministrului de Interne, Octavian Goga, a fost dispusă măsura confiscării unei părți considerabile din tirajul lucrării. Mai mult decât atât, reacțiile din partea clasei politice nu au întârziat să apară, unele dintre ele manifestându-se pe un ton deosebit de vehement [25, pp. 66-67]. Dintre acestea, s-a remarcat atitudinea extrem de acidă a lui Constantin Argetoianu, consemnată în *Memoriile sale*: „Searbădele note ale acestui mânuitor de hârtiuțe desenează o sinistră siluetă pe peretele însângerat al acestor vremuri tragice. Nu e silueta dramatică a trădătorului dement care înfige pumnul pe la spate, în întuneric; nu e nici a omului care, pregătit să înfrunte toate expiațiunile, alunecă din eroare în eroare până la crima împotriva țării sale, sub imboldul unor sincere și adânci convingeri; e silueta profitorului fățarnic și ușuratec, plin de resurse, care se încăpățânează într-o combinație compromisă, e silueta jucătorului ghinionist care nu vrea să se dea bătut și care, după ce a pierdut totul pe o carte, se mai agață de noroc speculând capitalul altora. (...) Cu o nespusă tristețe închidem ultimul volum al memoriilor lui Alexandru Marghiloman. O umbră s-a ridicat pentru o clipă din mormânt, dar un nume s-a prăbușit pentru vecie” [26].

Potrivit opiniei avizate exprimate de criticul Ioan Adam, *Notele politice* aparținând lui Alexandru Marghiloman, reprezintă „un document omenesc și literar de excepție. Sarcasmul, inteligența, profunzimea cunoașterii a sufletului omenesc și a dedesubturilor politicii românești, un soi aparte de moralism saint-simonian, fac din ele o lectură incitantă. În epocă, au deranjat pe mulți prin franchețe, prin duritatea adevărilor spuse” [27].

În concluzie, Alexandru Marghiloman, „botezat” de Nicolae Peneș „lordul valah”, în monografia ce i-a fost dedicată, se înfățișează drept o personalitate emblematică și, totodată, enigmatică a scenei politice românești. Profilul său complex a generat interpretări divergente, fiind apreciat pentru rafinamentul discursului și competențele administrative, dar repudiat pentru inflexibilitatea ideologică, în special în privința reformelor radicale, precum și pentru concesiile strategice asumate în momente de criză.

Plasat într-un peisaj marcat de tensiunea dintre imperativele adaptării la noua arhitectură geopolitică generată de Primul Război Mondial și fidelitatea față de față de o doctrină politică de factură conservatoare, Alexandru Marghiloman se înscrie, cu legitimitate, în galeria marilor oameni de stat ai României moderne. Totodată, el reprezintă un reper analitic semnificativ pentru investigarea dimensiunilor psihologice și ideologice ale protipendadei politice românești de la confluența secolelor al XIX-lea și al XX-lea. În paralel, oferă un punct de plecare valoros pentru cercetările istoriografice contemporane, orientate spre reevaluarea critică a biografiilor politice în contextul tranzițiilor societale majore.

Bibliografie:

1. <https://www.scrigroup.com/educatie/psihologie-psihiatrie/PERCEPTIA-INTERPERSONALA64337.php> (consultat: 10.03.2025).
2. <https://www.buzaumedia.ro/social/alexandru-marghiloman-viata-sa-asa-cum-fost-ea/> (consultat: 26.02.2025).
3. Nicolescu Valeriu. *Familia Marghiloman și Buzăul*. În: Mousaios, vol. V/1999.
4. Maria Regina României. *Povestea vieții mele*, vol. II. Iași: Editura Moldova, 1991.
5. *Acțiunea Buzăului*, anul V, nr. 234, 30 octombrie 1938.
6. *Discursurile domnilor Alex. Marghiloman, Const. C. Árion, D.S. Nenițescu, Grig. G. Cantacuzino și D. Dobrescu cu ocazia inaugurării noului local al partidului conservator în ziua de 14 septembrie*. București: 1915.
7. *Adevărul*, nr. 12705 din 14 mai 1925.
8. Zamfirescu Duiliu. *Neinventivul Carol I și câțiva dintre sfetnicii săi*. În: Magazin istoric, nr. 10/1973.
9. <https://romanalibera.ro/sport/atletism/alexandru-marghiloman-omul-nemtilor-sau-omul-providential-108492/> (consultat: 23.02.2025).
10. Doctorul Metzulesu. *Președintele Crucii Roșii*. În: Lui Alexandru Marghiloman omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii lui. București: 1924.
11. General Hârjeu. *Alexandru Marghiloman*. În: Lui Alexandru Marghiloman omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii lui. București: 1924.
12. Scurtu Ioan. *Ion I.C. Brătianu*. București: Editura Museion, 1992.
13. Academia Română. *Istoria Românilor*, vol. VIII. București: Editura Enciclopedică, 2003.
14. Peneș Nicolae, *Alexandru Marghiloman – lordul valah*, vol. II. Buzău: Editura Alpha MDN, 2007.
15. Marghiloman Alexandru. *Note politice*, vol. III. București: Editura Machiavelli, 1995.
16. Marghiloman Alexandru. *Note politice*, vol. III. Buzău: Editura Alpha MDN, 2019.
17. Pentelescu Aurel, Preda Gavriil. *Mitropolitul Pimen Georgescu (1853–1934) și Marea Unire din anul 1918*. București: Editura Militară, 2019.
18. Frîncu Viorel. „Adevărul” despre moartea lui Alexandru Marghiloman – Studiu de caz. În: *Analele Buzăului*. Buzău: 2018.
19. *Lui Alexandru Marghiloman omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii lui*. București: 1924.
20. Meissner C. *Un om, un program*. În: Lui Alexandru Marghiloman omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii lui. București: 1924.
21. Kiriacescu Al. *Un om de Stat*. În: Lui Alexandru Marghiloman omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii lui. București: 1924.
22. Bassarabescu I. A. *Un fenomen*. În: Lui Alexandru Marghiloman omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii lui. București: 1924.
23. Stahl H. *Alexandru Marghiloman ca orator*. În: Lui Alexandru Marghiloman omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii lui. București: 1924.
24. *Adevărul*, anul 38, nr. 12707, din 16 mai 1925.
25. Frîncu Viorel. „Răzbunarea” lui Alexandru Marghiloman. În: *Străjer în calea furtunilor*, anul XIII, nr. 25, august 2019.
26. *Săptămâna Politică*, anul I, nr. 26, duminică, 22 mai 1927.
27. Adam Ioan. *Panteon Regăsit. O galerie ilustrată a oamenilor politici români*. București: Editura Gramar, 2000.

APUSUL VIETII PĂMÂNTEȘTI ȘI FUNERALIILE LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN, REFLECTATE ÎN PRESA TIMPULUI

Preot militar **Gheorghe NEAGU**

E-mail: constantin_avabuzau@yahoo.com

Regimentul 70 Geniu *General-maior Gheorghe Teodorescu*

THE SUNSET OF EARTHLY LIFE AND THE FUNERAL OF ALEXANDRU MARGHILOMAN, AS REFLECTED IN THE PRESS OF THE TIME

Summary. The centenary of the passing into eternity of the conservative-progressive political leader Alexandru Marghiloman († May 10, 1925) is a blessed opportunity to honor and keep his memory alive. The present study aims to highlight the final thoughts, wishes, and moments of the existence of the “Wallachian lord”, the final stage of his life, and the funeral rites held in his memory, as recorded by the press of the time.

Keywords: Alexandru Marghiloman, iconic figure of the political scene, final wishes, testimonies, final stage of life.

Rezumat. Împlinirea unui centenar de la trecerea în veșnicie a liderului politic conservator-progresist Alexandru Marghiloman (†10 mai 1925) constituie un prilej binecuvântat de a-i cinsti și a-i păstra vie memoria. Prezentul studiu își propune să reliefeze ultimele gânduri, doleanțe și momente din această existență a „lordului valah”, apusul vieții și funeraliile care i s-au făcut, așa după cum consemnează presa timpului.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, figură emblematică a scenei politice, ultimele doleanțe, mărturii, apusul vieții.

În anul 2025 comemorăm un secol de la trecerea în veșnicie a lui Alexandru Marghiloman, personalitate marcantă a vieții politice românești din perioada premergătoare și din timpul Războiului de Întregire (1916–1920). Contribuția sa a fost esențială în procesul de edificare, consolidare și modernizare a României Mari.

Înzestrat de Dumnezeu cu un aspect fizic distins și o inteligență remarcabilă prin claritatea și profunzimea sa, Marghiloman se evidențiază printr-o rafinată noblețe sufletească și o situație materială prosperă, calități recunoscute și apreciate de contemporanii săi. Era considerat un model de eleganță și distincție, un orator de excepție și un om de stat de înaltă clasă, capabil să gestioneze cu competență responsabilitățile ministeriale și administrative încredințate de națiune.

Patriotismul său autentic și neîndoielnic era dublat de un echilibru interior și o stăpânire de sine rar întâlnite. Interacțiunea cu el era percepută drept o experiență tonică și elevată – un refugiu de lumină, civilizație și rafinament într-un peisaj politic adesea tensionat. Deși manifesta o rezervă firească în exprimarea emoțiilor, Alexandru Marghiloman era animat de o sensibilitate profundă și de o generozitate autentică, manifestată printr-o deschidere sinceră față de

semeni și o implicare empatică în alinarea suferințelor acestora. Casa sa era un spațiu al ospitalității, iar preocuparea sa constantă pentru binele celorlalți reflecta o vocație profund umanistă.

Providența divină a rânduit ca trecerea sa în eternitate să aibă loc la data de 10 mai 1925, într-o zi cu profundă încărcătură simbolică pentru națiunea română, când întreaga țară celebra, cu fast și solemnitate, două evenimente definatorii pentru identitatea și istoria sa: a 44-a aniversare a Proclămării Regatului României (1881) și declararea Independenței de Stat (1877).

În paginile ce urmează îmi propun să aduc în atenție ultimele dorințe și dispoziții testamentare ale ilustrului om politic, momentele semnificative care au marcat sfârșitul vieții sale pământești, precum și ceremoniile funerare ce i-au fost organizate, toate acestea fiind reconstituite pe baza relatărilor din presa contemporană acestuia și a mărturiilor celor care i-au fost apropiați.

De-a lungul vieții sale, Alexandru Marghiloman a fost înzestrat cu o constituție fizică impunătoare, bucurându-se de o stare de sănătate deosebit de robustă; episoadele de boală sau indispoziție – precum răcelile, stările febrile, pleurezia sau alte afecțiuni

– au fost rare și de scurtă durată¹ [1, p. 2]. Cu toate acestea, suprasolicitarea profesională, epuizarea cronică, presiunile constante ale mass-mediei, campaniile de denigrare orchestrate de adversarii politici liberali, conflictele din arena parlamentară, trădările de diverse naturi, precum și preocupările legate de soarta viitoare a României, au contribuit semnificativ la deteriorarea stării sale de sănătate, conducând, în cele din urmă, la dezvoltarea unui neoplasm pancreatic. În acest sens, ediția din 13 mai 1925 a publicației *Dacia* consemna: „Boala i-a fost descoperită la Viena unde plecase la 17 octombrie, anul trecut” [2, p. 1].

Distinsul om de stat a menținut, pe tot parcursul perioadei sale de boală, o legătură constantă cu colaboratorii săi politici, manifestând un interes profund și neîntrerupt față de evoluțiile politice interne ale țării, asemenea unui părinte devotat și grijuliu. „El, așa după cum consemna ziarul *Adevărul*, încă credea în forțele sale, după cum până în ultimele zile a crezut în destinele țării sale. Vedea gravele neajunsuri ale prezentului, marile greșeli ale conducătorilor de astăzi. Credea într-o îndreptare și era convins că-i va fi dat să mai contribuie și el la o atare acțiune. Și cu toate acestea o urmă, abia perceptibilă, de îndoială se întrezărea uneori. O comunica celor intimi. Era îngrozit de greșelile celor de acum, dar mai cu seamă de insuficiența celor ce se profilau în razele viitorului” [3, p. 4].

Pe parcursul unei șederi de patru luni în Austria, protagonistul studiului de față a fost supus unor investigații medicale minuțioase, beneficiind de expertiza unora dintre cei mai renumiți medici ai vremii și supunându-se unei intervenții chirurgicale deosebit de complexe. În a doua jumătate a lunii februarie 1925, acesta se reîntoarce în România, stabilindu-se la reședința sa preferată, vila *Albatros* din Buzău, unde își va petrece restul vieții. În legătură cu acest episod, cotidianul *Universul* consemna: „Încă de la sosirea lui Alexandru Marghiloman de la Viena, deși operația pe care o suferise dădea speranțe de însănătoșire, totuși, medicii i-au prescris odihnă desăvârșită pentru a se putea reîntrema. Au urmat apoi dese consulturi între medicii săi curanți” [4, p. 5].

În primăvara anului 1925, semnele renașterii naturii se făceau simțite cu delicatețe chiar și în superba grădină a vilei *Albatros*, prin razele blânde și

reconfortante ale soarelui. Aerul proaspăt, impregnat cu miresele florilor multicolore, precum și verdele vibrant al arborilor și al pajiștilor, creau un cadru propice reflecției interioare. În această atmosferă de sărbătoare pascală, Alexandru Marghiloman, ajuns la vârsta senectuții, se cufunda în rememorarea anilor tinereții sale – evocând cu melancolie momentele de bucurie, dificultățile și dezamăgirile trăite de-a lungul existenței, balurile, călătoriile și petrecerile care i-au marcat trecutul, dar și privind cu îngrijorare spre perspectiva unei boli incurabile.

În ediția din 9 mai 1925 a ziarului buzoian *Alarma*, cititorii erau informați cu privire la agravarea stării de sănătate a fostului prim-ministru: „Alexandru Marghiloman se află grav bolnav la vila *Albatros*. Ce fericiți ar fi cetățenii Buzăului, dacă Providența divină l-ar face sănătos, căci fericit a fost Buzăul că a posedat un astfel de demn fiu și câte orașe ale țării nu s-ar mândri, cum ne mândrim și noi, de ar avea câte un așa soare binefăcător, care a încălzit, care a îngrijit, deopotrivă, pe cei buni, ca și pe cei răi. Dumnezeu să aibă, ca întotdeauna, milă de țara noastră și să i-l redea întreg și sănătos” [5].

Publicația independentă *Lumea, Politică și socială*, în ediția sa din 10 mai 1925, la secțiunea intitulată *Din țară. De ieri până azi*, a furnizat informații actualizate referitoare la evoluția stării de sănătate a omului politic: „Astăzi s-a făcut la *Albatros* un consult medical, la care au asistat doctorii Mamulea, Teohari și Brătianu. În afară de colectarea de puroi la rinichi, s-a ivit o complicație pe căile urinare, care dă loc la îngrijorări” [6, p. 1].

Cotidianul *Adevărul*, în ediția sa din 13 mai 1925, a consemnat în paginile sale o selecție reprezentativă a afirmațiilor memorabile ale „lordului valah”: „Până acum vreo 4-5 săptămâni mai credea că va scăpa. De atunci însă, în fața efectelor distrugătoare ale bolii, a început să-și dea seama că moartea se apropie. Unui prieten, venit la acea epocă la vilă, și cu care s-a plimbat prin parc, Alexandru Marghiloman i-a spus:

– Acum, când se apropie timpul să trec dincolo, privesc cu mulțumire spre acest *Albatros*. Fiecare fir de iarbă, fiecă rămurică de aici, a luat ființă prin mine. Și mai departe, oprindu-se în fața a trei plopi uriași, a spus:

– Niciodată n-am înțeles ce vor acești prieteni, cu foșnetul lor sumbru, în nopțile întunecoase de toamnă. Mi se pare însă că se apropie vremea când voi înțelege șoapta lor înțeleaptă. Iar seara, când conversația era dusă cu destulă vioiciune de către invitați, Marghiloman, părând cu desăvârșire străin de ea, a proferat, în franțuzește, cuvintele:

¹ A se vedea, de asemenea: *Constituționalul*, anul III, nr. 852, din 28 mai (9) iunie, 1892, p. 3: bolnav la pat; *Constituționalul*, anul III, nr. 832, din 1 (13 mai), 1892, p. 3: bolnav de friguri; *Constituționalul*, anul V, nr. 1317, din 4 (16 ianuarie), 1894, p. 3: răceală; *Constituționalul*, anul VI, nr. 1643, din 19 februarie (3 martie), 1895, p. 2: indispoziții; *Dilema*, anul VI, nr. 299, din octombrie, 1998, p. 10: pleurezie.

– În lumea Apusului, își face tot mai mult drum ideea că celor ce suferă prea mult trebuie să li se curme suferința. Aceasta înseamnă un mare progres în concepția morală a lumii” [7, p. 4].

Despre problema sinuciderii asistate și a eutanasierei, practici promovate, din păcate, pe scară largă în contemporaneitate, Alexandru Marghiloman s-a dovedit a fi refractar, fapt evidențiat atât prin modul său de a face față oricăror dificultăți, cât mai ales prin lupta sa eroică împotriva unei boli cumplite, pe care a suportat-o cu demnitate până la final. Pe prima pagină a publicației *Lumea, Politică și socială* din data de 13 mai 1925, sunt redată reflecții și sentimente profunde ce îl animau pe liderul conservator în aceste momente cruciale. Într-o confesiune adresată soției sale fidele și devotate, Maria, Marghiloman mărturisea: „– Am avut desigur prieteni și am avut mai ales mulți, nenumărați dușmani. Aceștia din urmă mi-au dovedit că nu sunt mediocru și mi-au dat mândria de a mă socoti deosebit de ei. Murind, le voi refuza, ca și în timpul vieții, cinstea de a fi compătimit sau lăudat de dânsii” [8, p. 1].

Făcând referire la maladia gravă de care era afectat și analizând dintr-o perspectivă creștină suferința și condiția morții, același cotidian scria următoarele: „Marghiloman a suferit dureri sălbatice în ultimul timp. Cancerul angajând mai multe funcții și orga-

Fig. 1. Anunțul decesului lui Alexandru Marghiloman, *Aurora*, anul V, nr. 1051, din 13 mai 1925, p. 3.

Fig. 2. La catafalcul lui Alexandru Marghiloman, *Adevărul*, anul 38, nr. 12705, din 14 mai 1925, p. 4.

ne, îi producea tulburări și depresii adânci. Copleșit, bolnavul nu se gândea decât la suferința omenească.

– Abia acum, mărturisea el, bănuiesc nesfârșitul suferinței. Ce consolare e moartea și ce frumos e somnul care te introduce în tainele veșniciei. Este o înțelepciune, o noblețe pe care numai suferința le poate oferi”. „Cu câteva zile înainte de a muri, Marghiloman adresându-se unui bun amic, i-a spus:

– Nu mai cântăresc decât 50 de kilograme, și cu cât scade greutatea trupului, simt cum crește împărăția senină a spiritului” [8].

În ultimele clipe ale existenței sale, Alexandru Marghiloman s-a stins treptat, într-o stare de deplină luciditate, pregătindu-se spiritual pentru sfârșitul iminent, prin primirea Sfintei Împărtășanii, conform tradiției creștine. Procesul trecerii sale în veșnicie a fost unul senin, asemănător cu stingerea lină a unei făclii. La căpătâiul său se aflau doar medicii curanți, câțiva membri ai familiei și apropiați, care îl vegheau în aceste momente solemne. Cotidianul *Universul*, în ediția sa din 13 mai 1925, oferea o descriere detaliată a ultimelor clipe din viața acestui remarcabil om politic: „Sâmbătă seara a avut loc un ultim consult între domnii doctori Dumitrescu, Mante, Brătianu, Misirliu și Camerman care au decis din cauza stării bolnavului să-i ia o mare cantitate de sânge. Totuși starea pacientului nu s-a îmbunătățit, spre seară ea s-a accentuat, până când pe la orele 11 Marghiloman a intrat în comă. Medicii erau îngrijorați de starea bolnavului. Injecțiile repetate n-au folosit la nimic, deoarece starea pacientului devenise disperată. Agonia a durat până la orele 6 fără 20 d.a., când înconjurat de cei mai apropiați ai săi, Marghiloman și-a dat obștescul sfârșit. Imediat au fost anunțate autoritățile

Fig. 3-6. De la înmormântarea fostului prim-ministru. Pornirea cortegiului de la vila *Albatros* spre gara din Buzău, *Actualitatea*, anul XII, nr. 5, mai 1925, p. 12.

atât cele din Buzău, cât și cele din capitală. Au sosit domnia Ștefan Bellu, prefectul județului și generalul Vernescu, comandantul garnizoanei. La căpătâiul bolnavului au stat doamna Maria Marghiloman, doamna Butculescu, domnul Mihail Pherekyde, nepoții săi, doamna și domnul Ulysse Petrescu, domnul Vizante, secretarul său particular și domnul doctor Misirliu, care l-a îngrijit în ultimele clipe” [9, p. 5].

Publicația *Adevărul* a contribuit la conturarea unei imagini mai ample și mai nuanțate a acestui eveniment tragic, oferind informații suplimentare de o valoare documentară semnificativă: „În noaptea de sâmbătă spre duminică starea bolnavului se înrăutățise, astfel că, medicii au pregătit familia pentru apropiatul deznodământ. Agonia propriu-zisă a început duminică la amiază și a durat până la 5.40, când fostul președinte de consiliu și-a dat sfârșitul” [10, p. 4].

În ediția din 13 mai 1925, ziarul *Dacia* aducea la cunoștința opiniei publice conținutul unei scrisori date în 25 septembrie 1924, redactată de Alexandru Marghiloman. Documentul, adresat rudelor și apropiaților, conținea ultimele sale dorințe, exprimate într-un ton solemn, în care își manifesta voința ca ceremonia funerară să se desfășoare cu simplitatea cuvenită oricărui om obișnuit, fără fastul ostentativ al unor manifestări formale lipsite de autenticitate:

„La orele 7 seara, doamna Maria Marghiloman a deschis în prezența membrilor familiei o scrisoare prin care defunctul își exprima ultimele dorințe: „Voința mea expresă este ca trupul meu să nu fie mutilat. Am închis ochii ? Pace bună. Nu voiesc autopsie și alte zgândăreli ca să se știe mai adânc pentru ce am murit. Nu voiesc paradă militară, nici măcar un pichet de onoare. Cer stăruitor aceasta. Nu voiesc să se țină discursuri, nici acasă, nici la cimitir. Doresc o înmormântare de tot simplă. Trupul va fi așezat în hall-ul locuinței noastre; odaia este bună, deoarece nu are oglinzi și nu are nevoie de a introduce odiosul postav negru. Ceremonia se va face în casă de unde cortegiul va porni direct la groapă. Totul se va petrece într-o dimineață între orele 10.00-12.30, așa se va cruța timpul tuturor. Caii vor continua să alerge sub numele lui Mihai Deinbeck. Prea multe interese sunt legate de industria unui grajd de curse ca din simplă ipocrizie ele să fie lovite. A doua zi de după înmormântare caii vor reapare pe Hipodrom. Jockey-Clubul îmi va nota un „Mersi. Alexandru Marghiloman” [11, p. 1].

Publicațiile din capitală, precum și cele din diverse regiuni ale țării, s-au grăbit să intre într-o competiție tacită, apărând în ediții speciale pentru a transmite vestea tristă a dispariției remarcabilului om politic. În ediția din 24 mai 1925 a ziarului buzo-

ian *Glusul poporului*, sub titlul *Alexandru Marghiloman*, semnat de Constantin C. Brăescu, se consemna: „Doborât de suferințe fizice și de dureri morale, pe care numai mișeii și ticăloșii nu le-au putut pricepe; pe care, însă, un popor întreg le-a înțeles și le-a privit îndurerat, urmărindu-le cu respect și cu inima strânsă, Alexandru Marghiloman s-a stins din viață la Buzău, în cadrul încântător de verdeață, de poezie și de odihnă de la Albatros. El a răbdat ca un erou povara infamei acuzații ce i se aruncase odinioară; a suferit ca un mucenic ignominia ei și a așteptat cu încredere ziua dreptății și a reabilitării formale. Din nenorocire, moartea nemiloasă și crudă l-a atins cu aripa ei de gheață mai înainte ca această operă de dreptate să se poată săvârși, cu toată strălucirea și avântul ce i se cuveneau. Marghiloman a murit ca un martir, după cum ca un martir și-a trăit, resemnat, viața, de la război încoace. Cu el țara pierde pe unul din cei mai străluciți, mai nobili, și mai aleși fii ai săi; iar tribuna parlamentară pierde pe unul din cele mai strălucite talente oratorice ce-au ilustrat-o și-au înălțat-o de-a lungul vremurilor” [12, p. 1].

În ediția din 30 mai 1925 a revistei săptămânale ilustrate *Oglinda Lumii*, în cadrul articolului intitulat *Stingerea unei generații. Moartea lui Alexandru Marghiloman*, sunt consemnate, printre altele, o serie de aprecieri elogioase la adresa personalității acestuia: „Cu Alexandru Marghiloman s-a stins o lumină mare, o lumină orbitoare, de radiațiunile căreia țara mai avea nevoie, mai ales acum când e atâta trebuință de oameni dintr-o bucată, oameni care nu numai să știe ce vor, dar să și aibă chemarea de a alege ce e bun, precum și energia necesară de a realiza ceea ce cu adevărat e folositor. Și, în această privință, în lunga-i și strălucita-i carieră, nu o data, Alexandru Marghiloman a dat măsura mării priceperi și a neobișnuitei sale puteri de înfăptuire. De multe și însemnate progrese în dezvoltarea politică și economică a României și-a legat el numele; actul însă de care numele îi va rămâne în veci nedespărțit, e acela al Unirii Basarabiei cu patria-mumă, unire săvârșită într-unul din cele mai grele ceasuri ale existenței noastre naționale. Și aceasta n-o poate uita conștiința românească, oricare ar fi fost aprecierile asupra orientării politice din ajunul intrării noastre în război” [13, p. 340].

Desigur, în acele momente de profundă suferință colectivă și de doliu național, au existat și publicații care, în paginile lor, au ales să adopte un ton ipocrit, critic și denigrator la adresa fostului om politic. Astfel, ziarul *Viitorul*, în ediția din 13 mai 1925, la rubrica *Cei care nu mai sunt*, nota într-un mod sec și lipsit de empatie: „Moartea lui Alexandru Marghiloman ne inspiră o adâncă melancolie... În ceasul în care s-au

pus în fața Neamului românesc cele două mari probleme pe temelia cărora stă astăzi România întregită, adică democratizarea și unitatea tuturor românilor, Alexandru Marghiloman n-a știut să se identifice cu niciuna din aceste două mari aspirațiuni naționale... E întotdeauna melancolic să vezi apunând o forță fără să lase în urma ei toate roadele ce puteai aștepta de la dânsa” [14, p. 1].

Într-un articol intitulat *Alexandru Marghiloman*, publicat în ziarul *Lupta* și semnat de Emil D. Fagure, autorul formulează critici postume la adresa fostului om de stat, reproșându-i semnarea Tratatului de la București – cunoscut și sub denumirea de „Pacea de la București” (24 aprilie/7 mai 1918) – act perceput ca fiind defavorabil intereselor naționale ale României în contextul sfârșitului Primului Război Mondial: El „moare cu speranța nerealizată de a mai governa în România întregită în care n-a crezut, dar în a cărei politică voia să mai joace un rol... Alexandru Marghiloman a fost întru atâta trădat de inteligența sa și stăpânit numai de sentimentul adversarului politic încât din teritoriul ocupat de dușman a primit să înjghebe un guvern care să semneze pacea umiltoare de la București. Politica pe care a refuzat să o facă Petre Carp a făcut-o omul care ar fi trebuit să rămână devotat aceluia alături de care a stat o viață întreagă. Despărțirea de Petre Carp l-a făcut să săvârșească greșeala cea mare față de țara sa. Reintrând o clipă în viața politică și parlamentară Alexandru Marghiloman n-a știut nici să-și recunoască erorile, dovădind țării și noii generații politice că dacă mintea sa n-a putut vedea ceea ce a văzut mintea altora, sufletul său vibrează însă acum alături de al noii României... Moartea i-a cruțat decepțiunile unei ambițiuni nejustificate de a reveni într-o viață publică în care n-a crezut și pe care n-o poate înțelege” [15, p. 1].

În ceea ce privește evenimentele desfășurate la vila *Albatros* după decesul liderului conservator, precum și în legătură cu reacțiile asistenței și ale participanților la cortegiul funebru de la Buzău către capitală, respectiv, cu ceremoniile funerare organizate în memoria acestuia, presa vremii furnizează informații relevante. În linii mari, solicitările formulate de Alexandru Marghiloman în scrisoarea datată în 25 septembrie 1924 au fost respectate. În acest context, ziarul *Adevărul*, în ediția sa din 12 mai 1925, consemna următoarele: „Corpul defunctului a fost așezat pe un divan în odaia din stânga hall-ului, într-o profunziune de flori naturale, albe. „Odiosul postav negru”, cum se exprimă defunctul în scrisoarea care conține ultimele dispoziții, a fost înlăturat. Doar la intrarea în vilă străjuiesc două steaguri negre. Vestea morții lui Marghiloman a fost comunicată imediat, telefonic,

primului-ministru, domnului ministru Tătărăscu și domnului doctor Angelescu, de către domnul Ștefan Bellu, prefectul județului Buzău. Miniștrilor care s-au interesat de înmormântare, domnul Bellu le-a comunicat dispozițiile cuprinse în scrisoarea defunctului... Luni, la ora 1 d.a., s-a oficiat un serviciu religios la vilă, de către episcopul Ghenadie, înconjurat de soborul preoților din orașul Buzău. Corpul defunctului va fi pornit la București azi d.a., vagonul mortuar atașându-se la expresul de Cernăuți, care trece prin gara Buzău la orele 3 d.a. De la gara de Nord, unde trenul sosește la orele 5.45 d.a., corpul defunctului va fi transportat la domiciliul din strada Mercur 14, unde va fi depus. În mormântarea se va face, probabil Miercuri dimineața, între orele 10-12.30, conform ultimei dorințe a decedatului. Înhumarea se va face la cimitirul *Bellu* în cavoul familiei. Un registru a fost deschis la locuința defunctului și care este semnat de numeroși amici și cunoscuți. Guvernul a hotărât să fie reprezentat la înmormântarea lui Alexandru Marghiloman prin domnul N. N. Săveanu, ministrul sănătății publice, întrucât defunctul era președinte al „Crucii Roșii” [16, p. 4].

În articolul intitulat *A murit Alexandru Marghiloman*, publicat în cotidianul *Universul* la data de 13 mai 1925, redacția informa cititorii cu privire la traseul parcurs de cortegiul funerar al omului politic, de la vila *Albatros* până la gara din Buzău: „La orele 2 fără un sfert s-a format cortegiul spre gară. În frunte mergea corul domnului profesor Severeanu, apoi 8 preoți în frunte cu episcopul Ghenadie două coroane, una din partea partidului și alta din partea asociației *Al. Hajdeu*. Urma apoi un catafalc foarte simplu pe care se află câteva coroane de flori. Carul era tras de 2 cai, ținuți de doi băieți în costume naționale. După care urmau numeroase persoane marcante din oraș, indiferent de culoare politică. În primul automobil luase loc doamna Marghiloman, însoțită de alte doamne. Cortegiul, însoțit de mult popor s-a îndreptat, spre gară, pe drumul cel mai scurt. La orele 2 și un sfert carul mortuar a sosit la gară, unde aștepta un public numeros. Coșciugul a fost coborât de pe catafalc și depus în vagonul mortuar. În același vagon au luat loc doamnele Marghiloman, Butculescu și domnul Vizante, împreună cu domniile Pherekyde și Mitilineu. Mai erau rezervate încă două vagoane – clasă, pentru cei ce voiau să însoțească, până la București, pe dispărut. La orele 3.27, trenul a plecat spre București” [17, p. 5].

În numărul 109 din 15 mai 1925, cotidianul *Universul* publica informații suplimentare referitoare la ceremonialul funerar al lui Alexandru Marghiloman: „Jeri dimineață, s-a făcut înmormântarea lui Alexandru Marghiloman. În cursul zilelor de Marți

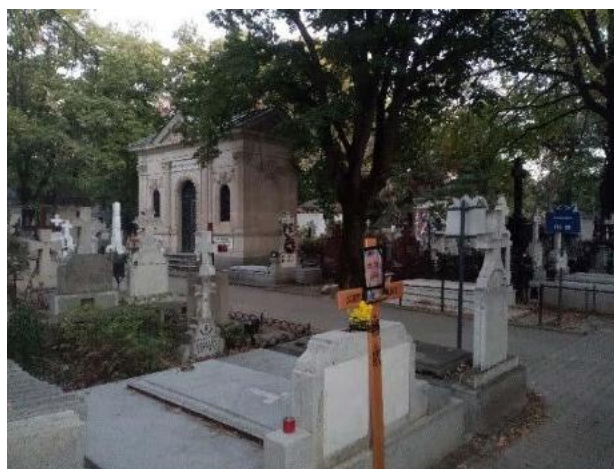
și ieri s-au depus coroane din partea: M.S. Regelui, M.S. Reginei, președinția consiliului de miniștri, M. și Maria Pherekyde, Barbu Catargiu, personalul superior al „Jockey Clubului”, personalul vilei *Albatros*, centrala partidului conservator-progresist, direcțiunea general-zootehnică, personalul „pariului mutual de la Hipodromul Băneasa”, „Crucea Roșie”, Marius Teodorian-Carada, organizațiile partidului conservator progresist din jud. Dolj, Putna, Argeș, Tutova, Botoșani, Ialomița, Gorj, Romanați etc. La orele 10 dim. s-a oficiat serviciul religios de S.S. Patriarhul Miron Cristea asistat de arhierul Teofil Mihăilescu, protoiereul Chiriac Bidoianu, doi preoți și doi diaconi. Răspunsurile au fost date de corul patriarhiei. Au asistat A.S.R. Principele Carol, adjutanții regali maior Scheletti și comandor Coslinsky, colonel Condeescu adjutant princiar, domniile miniștri Duca, Săveanu, Lapedatu, dr. Angelescu și Mărzescu, domniile M. Pherekyde, președintele Senatului, Hiott ministrul Casei Regale, general Paul Angelescu mareșalul Palatului, Trăsnea Greceanu, directorul protocolului din ministerul de externe, I.P.S.S. mitropolitul Pimen, Ulyse Petrescu, Pik Pherekyde, Freitag, ministrul Germaniei, Knobloch, ministrul Austriei, de Sallis, ministrul Elveției, Wielowitzki, ministrul Poloniei, Deering, ministrul Angliei, precum și numeroase personalități din lumea politică. După terminarea serviciului religios, sicriul a fost dus pe brațe de personalul administrativ al domeniilor defunctului și de membri din partidul conservator – progresist și depus pe carul mortuar, tras de patru cai. Cortegiul s-a format în ordinea următoare: Două care cu coroane, trăsurile cu preoții, carul mortuar, asistența, trăsura regală de gală. De ambele părți ale carului mortuar au mers tot timpul domniile I. Mitilineu, Meisner și ceilalți foști miniștri în cabinetul prezidat de defunct. Cortegiul a parcurs bulevardul I.C. Brătianu, strada Franklin, prin fața *Jockey-Clubului*, calea Victoriei, strada Carol, bulevardul Maria, strada 11 Iunie, până la cimitirul Bellu, unde s-a făcut înmormântarea în cavoul familiei” [18, p. 7].

Publicația *Îndreptarea*, în edițiile din 12 și 13 mai 1925, oferă date relevante privind transferul în capitală al rămășițelor pământești ale lui Alexandru Marghiloman, precum și referiri detaliate asupra ceremoniei de prohodire a acestuia: „Jeri la ora 5 și 45 a sosit în Gara de Nord vagonul mortuar cu rămășițele pământești ale lui Alexandru Marghiloman însoțite de d-na Marghiloman și domnul Mitilineu, Pherekyde și Vizanti. Pe peronul gării se aflau toți membrii organizației progresiste din capitală și un mare număr de prieteni ai ilustrului dispărut, dintre care notăm: doamnele Emil Petrescu, Tr. Djuvara, C.C. Arion,

Fig. 7-8. Capela Marghiloman (Cimitirul Bellu/Șerban Vodă, București), Arhiva personală.

gen. Nicoleanu, Pik Pherekyde, și Hiotu, domnii, Vaida Voevod, I. Cămărășescu, Dr. Bardescu, Trăsnea Greceanu, generalii Nicoleanu și Manu, N. Butculescu, Gussi, dr. Antoniu, coloneii Caribol și Vasilescu, Chiriacescu, dr. Brătianu ș.a. După oficierea unui scurt serviciu religios de către arhiereul Teofil Mihăilescu asistat de doi preoți, sicriul a fost luat pe brațe de rudele și prietenii dispărutului și dus până la carul mortuar în care a fost așezat. Cortegiul simplu după cum i-a fost dorința, a parcurs străzile Griviței, Victoriei, Luminei și bulevardul Brătianu până la locuința din strada. D. Sturza, sicriul a fost depus în hall-ul casei pe un catafalc modest, acoperit cu un covor colorat. În mormântarea se va face Miercuri dimineața la ora 10.30” [19, p. 4]. „Trupul neînsuflăit al lui Al. Marghiloman, întins pe catafalc în hall-ul locuinței – identificată în mintea mulțimii cu însăși persoana celui dispărut – primește cu multă prisosință omagiul postum al suflării românești. Unanima opinie publică, în parlament, în presă, în manifestarea spontană fășnită din dorința tuturor și de pretutindeni de a vedea pentru ultima oară pe marele ostracizat de ieri, dovedesc cât spațiu ocupa în sufletele acestei țări Marghiloman. În casa din str. Mercur, încă de la ora 9, sosesc tot ce țara are mai distins. Remarcăm în selecta asistență pe A.S.R. Principele Carol în uniformă de amiral însoțit de generalul Condeescu șeful casei princiare, col. Iacobici și maior Skeletti, Hiotu și gen. Angelescu din partea palatului, miniștrii C. Angelescu, Lapedatu, Mocsony, N.N. Săveanu, I.G. Duca, Mărzescu, d-nii gen. Averescu, Octavian Goga, Maniu, Mihalache, Garoflid, C. Dissescu, general Gârleșteanu, D. Lahovari, Al. Djuvara, N.N. Seceleanu, N. Filipescu, Argetoianu, gen. Carcalețeanu, gen. Hârjeu, maior Hârjeu, Georgescu directorul Operei, Marius Teodorescu, Carada, A.A. Bardescu, Mavrojani, inginer Mironescu, Von Soanen, N. Lupu, Ar-

him. Scriban, Rosenthal, Barbu Catargiu, Callimachi dr. Nasta, dr. Dinu Brătianu, C. Meisner, P. Missir, dr. Obreja, Mitropolitul Pimen al Moldovei, ing. Budișteanu, Duca procuror general, la Curtea de Apel etc. Au fost depuse coroane din partea M.S. Regelui, M.S. Regina, A.S.R. Principele Carol, Crucea Roșie, Organizația progresistă din București, Organizațiile de Prahova, Brăila, Dorohoi, Covurlui, toate din splendide flori naturale, acoperind două care. După oficierea serviciului religios de către episcopul Ghenație înconjurat de preoți, sicriul a fost luat pe brațe de rudele apropiate ale ilustrului defunct și așezat în carul mortuar. Cortegiul pornește pe bulevardul Brătianu, Strada Franklin, Calea Victoriei. Când cortegiul a ajuns în dreptul palatului, iar faldurile tăcerii, trimise de acolo, din sicriu, de ultimul gând al odihnitului, se așezau mai cuprinzătoare în sufletul mulțimii, pe scările palatului un detașament din escorta Regală a dat onorul. Tăișul săbiilor, mai ascuțit decât cuvântul, pare un simbol, și când abia gornistul sună prelung «stingere», fiorul ei trist face pe toți să înțeleagă că cel care trece în atâta tăcere rămâne totuși Alexandru Marghiloman” [20, p. 4].

Publicația constănțeană *Dacia*, în ediția sa din 15 mai 1925, oferă o relatare valoroasă și documentată, îmbogățind cu informații de ultimă oră și relevante contextul emoțional al momentelor de profundă durere, prilejuite de mutarea în eternitate a fostului prim-ministru, precum și desfășurarea ceremoniilor funerare organizate în memoria acestuia: „Înhumarea rămășițelor pământești ale lui Alexandru Marghiloman s-a făcut ieri dimineața. Deși zi de lucru, încă de la orele 8 dimineața mii de oameni ocupau marea piață din fața casei defunctului și tot largul bulevardului Brătianu. Prințul moștenitor, patriarhul, miniștrii, diplomați străini, înalți magistrați, generali, toată elita socială și intelectuală a capitalei era prezentă.

Strada Franklin și Calea Victoriei, pe unde a trecut cortegiul, erau înșesate cu o mulțime extraordi-

nară. Au depus coroane: regele, regina, președinția consiliului de miniștri, Centrala „Crucii Roșii”, Centrul partidului progresist, doamna și domnul M. Pherechide, personalul superior al „Jockey-Club-ului”, direcțiunea generală zootehnică, Marius Teodorian, Carada, personalul vilei Albatros, Mihai Deinbeck, personalul grajdurilor de curse etc. De asemenea, se mai aflau alte numeroase coroane și jerbe de flori. Serviciul religios a fost oficiat de Patriarhul dr. Miron Cristea, înconjurat de arhiereul Teofil Mihăilescu, protoiereul Chiriac Bidoianu, doi preoți de la biserica din vecinătate, un preot din Buzău și doi diaconi. Răspunsurile la slujba religioasă au fost date de corul Patriarhiei” [21, p. 1].

În ediția din 16 mai 1925 a publicației *Universul*, la secțiunea intitulată *S-a deschis testamentul lui Alexandru Marghiloman*, sunt expuse dispoziții ale defunctului referitoare la succesiunea patrimoniului său și la desemnarea moștenitorilor: „Miercuri, la tribunalul Ilfov, secția I-a, în completul domnilor judecători Sava Radovanu și Victor Șerbănescu s-a deschis testamentul lui Alexandru Marghiloman, în prezența moștenitorilor: d-nele Maria Marghiloman și Irène Butculescu (cu avocații d-ilor, d-nii Stoianovici și Vizante) și nepoții, d-nii Pik și Jean Pherechide. Marghiloman a dispus asupra bunurilor lui pământeste prin trei testamente și două codicile, scrise chiar cu mâna lui, în 1922 în 1923, în Octombrie 1924, în 1925 și ultimul la 7 Aprilie 1925. D. judecător Radovanu a dat citire dispozițiilor testamentare, prin care se lasă nuda proprietate a averii, rudelor sale de sânge (d-nii Butculescu, Pik și Jean Pherechide cu condiția ca măcar unul dintrînși să adauge numelui lor pe acela de Marghiloman); de asemenea mai lasă acestora, câte 30 mii lei anual până la stingerea din viață a d-nei Marghiloman. Uzufructul întregii averi să-l rețină soția sa, până la moartea ei, cu îndatorirea de a lichida toate datoriile, ce apasă asupra succesiunii. În acest scop, îi dă dreptul să vândă și ce va crede de cuviință, afară de herghelia de cai de curse, care va rămâne familiei, căutând să mențină reputația cailor de curse din herghelia Marghiloman. Văduvei i se mai lasă mobilele caselor. După lichidarea creanțelor succesiunii, rămâne în sarcina uzufructuarei îndatorirea de a plăti câteva legate: 100 mii lei anual d-nei Crețeanu, – soacra defunctului, – 100 mii lei d-lui Papadat, fost consilier juridic, al d-lui Marghiloman, etc. A dispus să se rezerve suma de 600 mii lei, pentru tipărirea memoriilor sale – ținute la zi. În acest scop desemnează o comisie alcătuită din d-nii Vizante, Pik Pherechide și Georges Lecca, care să îngrijească de clasarea, ordonarea și editarea operei. Alexandru Marghiloman și-a încheiat scriptele ce cuprindeau

voința sa din urmă cu mărturisirea: „**Am greșit în viață poate mai mult decât aş crede eu. Un lucru este însă neîndoios: mi-am iubit țara mea**”. Salută în cele din urmă pe prietenii, care i-au rămas statornic credincioși până la moarte” [22, p. 5].

După funeraliile lui Alexandru Marghiloman, presa vremii a continuat să consemneze, la intervale regulate, oficierea slujbelor de pomenire (parastase) săvârșite în memoria acestuia în diverse lăcașuri de cult și locații, fie din inițiativa doamnei Maria Marghiloman și a altor membri ai familiei, fie din partea unor persoane care l-au prețuit și admirat de-a lungul întregii sale cariere politice² [23, p. 2].

² **pomenire la 3 zile:** „Chișinău 13. – Astăzi la catedrală în prezența d-lui general V. Rudeanu comandantul corpului III armată, întregi oficialități și numeroși notabili I.P.S. Sa Arhiepiscopul Gurie, înconjurat de clerul catedralei a oficiat un parastas pentru odihna sufletului lui Al. Marghiloman. După terminarea serviciului religios, I.P.S. Sa Arhiepiscopul Gurie a rostit o scurtă cuvântare, arătând meritele față de țară ale regretatului dispărut”. A se vedea și alte publicații ce consemnează slujbele de parastas: Ziarul *Adevărul*, anul 38, nr.12734, din 19 Iunie 1925, p. 3, **pomenire la 40 zile:** „Sâmbătă 20 iunie a.c., orele 11 a.m., în biserica Amzei (n.n. București), va avea loc parastasul de șase săptămâni pentru Alexandru Marghiloman”; Ziarul *Îndreptarea*, anul VII, nr. 177, din 8 August 1925, p. 4, **pomenire la 3 luni:** „Duminică, 9 august a.c., ora 11, se va oficia, în Sfânta Episcopie a Buzăului, parastasul de 3 luni pentru Alexandru Marghiloman”; Ziarul *Patria*, anul VII, nr. 247, din 13 noiembrie 1925, p. 2: **pomenire la 6 luni:** „Împlinindu-se șase luni de la moartea lui Alexandru Marghiloman, ieri la ora 11 dimineața s-a oficiat un parastas la biserica Amza pentru pomenirea sa. A oficiat arhiereul Teofil Ploșteanu, înconjurat de un numeros cler”; Ziarul *Dimineața*, anul XXII, nr. 6988, din 13 mai 1926, p. 4, **pomenire la 1 an:** „Duminică dimineață a avut loc, la biserica Amza, un parastas pentru memoria lui Alexandru Marghiloman, fost președinte de consiliu, de la a cărui moarte s-a împlinit un an. În afară de membrii familiei defunctului, au asistat d-nii: general Coandă, ministru de industrie, I. Mitilineu, ministru de externe, general Mircescu, ministru de război, general Mihai Ionescu, subsecretar de stat la comunicații, M. Dobrescu, fost ministru, M. Săulescu, fost ministru, general Socec, Barbu Catargiu, Miulescu.”; Ziarul *Cuvântul*, anul al III-lea, nr. 756, din 11 mai 1927, p. 3, **pomenire la 2 ani:** „Duminică dimineață la orele 10.00, s-a oficiat un parastas pentru împlinirea a 2 ani, de la moartea lui Alexandru Marghiloman. Parastasul a fost oficiat de către un arhiereu, în biserica Amza, în prezența membrilor familiei și ai prietenilor politici ai defunctului”; Ziarul *Cuvântul*, anul al-IV-lea, nr. 1097, din 14 mai 1928, p. 2, **pomenire la 3 ani:** „Ieri la orele 11 a.m. s-a oficiat în biserica Amza un parastas, pentru împlinirea a 3 ani de la moartea lui Alexandru Marghiloman. Slujba religioasă a fost oficiată de preotul bisericii, înconjurat de

La un secol de la trecerea sa în eternitate, figura lui Alexandru Marghiloman continuă să suscite interesul cercetătorilor și al publicului cultivat. Orice individ onest, animat de bună-credință și deschis spre înțelegerea nuanțată a trecutului, care se apleacă cu rigoare și sinceritate asupra personalității sale, analizând cu atenție sursele contemporane acestuia – ziare, reviste și alte documente ale epocii –, va fi în măsură să formuleze o judecată echilibrată, obiectivă și justă. O astfel de cercetare nu poate decât să sublinieze valoarea remarcabilă a acestui om de stat și să deplângă pierderea unei personalități de o asemenea anvergură în istoria politică a României.

Ajunși la finalul acestui demers științific, este oportun să exprimăm un profund respect și recunoștință față de ilustru nostru înaintaș. De asemenea, în cazul unei treceri prin București, recomandăm să dedicăm câteva momente pentru a vizita Cimitirul Bellu

cler. Răspunsurile religioase fiind date de cor. La serviciul religios au asistat: membrii familiei, d-nii I. Mitilineu, fost ministru, Pîk Pherekyde, Panait Vizanti, N. Butculescu cu d-na, generalul de divizie Eraclie Nicoleanu, prefectul de poliție, col. Drosu, col. Sideri, Ulise Petrescu, dr. Bardescu, Hamangiu, Hiot, C. Miculescu, C. Dristorian, Tzigara Samurcaș, Baranga, Budișteanu, Floru Dianu, Emil Petrescu, Joldea Rădulescu, Al. Chiriacescu, Miltiade Adamescu, col. Anton Vasilescu, Grigore Palotă Apostolescu, C. Iorgulescu, dr. Brătianu, Marius Carada, I. Stăncescu, precum și numeroși prieteni politici ai defunctului. Serviciul religios s-a terminat la orele 12.00”.

La împlinirea unui **centenar** de la trecerea în veșnicie a marelui om de stat Alexandru Marghiloman (10 mai 2025) cu dor, bucurie, și emoție în suflet, m-a învrednicit și pe mine Preabunul Dumnezeu să săvârșesc o slujbă de pomenire la locul său de odihnă din Cimitirul Bellu.

(Șerban-Vodă), unde, la Capela Marghiloman, putem depune o floare și aprinde o lumânare în memoria sa veșnică. Totodată, este potrivit să înălțăm o rugăciune sinceră întru pomenirea sa: *Odihnește, Doamne, în pace sufletul robului Tău, Alexandru Marghiloman, și-l așază în ceata aleșilor Tăi și a iubitorilor neamului românesc!*

Bibliografie:

1. *Constituționalul*, anul I, nr. 192, din 15 (27) februarie 1890.
2. *Dacia*, anul XII, nr. 104, din 13 mai 1925.
3. *Adevărul / Adevărul*, anul 38, nr. 12703, din 12 mai.
4. *Universul*, anul XLIII, nr. 107, din 13 mai 1925.
5. *Alarma*, anul 30, nr. 83, din 9 mai 1925.
6. *Lumea, Politică și socială*, anul VIII, nr. 2003, din 10 mai 1925.
7. *Adevărul*, anul 38, nr. 12704, din 13 mai 1925.
8. *Lumea, Politică și socială*, anul VIII, nr. 2003 din 10 mai 1925.
9. *Universul*, anul XLIII, nr. 107, din 13 mai 1925.
10. *Adevărul*, anul 38, nr. 12704, din 13 mai 1925.
11. *Dacia*, anul XII, nr. 104, din 13 mai 1925.
12. *Glasul poporului*, anul I, nr. 2, din 24 mai 1925.
13. *Oglinda Lumii*, anul IV, nr. 22, din 30 mai 1925.
14. *Viitorul*, anul XVIII, nr. 5154, din 13 mai 1925.
15. *Lupta*, anul IV, nr. 1025, Miercuri, 13 mai 1925.
16. *Adevărul*, anul 38, nr. 12703, din 12 mai 1925.
17. *Universul*, anul XLIII, nr. 107, din 13 mai 1925.
18. *Universul*, anul XLIII, nr. 109, din 15 mai 1925.
19. *Îndreptarea*, anul VII, nr. 106, din 12 mai 1925.
20. *Îndreptarea*, anul VII, nr. 107, din 13 mai 1925.
21. *Dacia*, anul XII, nr. 106, din 15 mai 1925.
22. *Universul*, anul XLIII, nr. 110, din 16 mai 1925.
23. *Viitorul*, anul XVIII, nr. 5156, din 15 mai 1925.

FUNERARIILE LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN (MAI 1925)

Doctor în istorie, conferențiar universitar **Constantin I. STAN***

Doctor în istorie **Marius-Adrian NICOARĂ ****

E-mail: nicoarama@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-002-7193-2353>

Centrul de Științe Istorice și Arheologie

al Institutului European pentru Cercetări Multidisciplinare

* Doctor în istorie, conferențiar universitar, publicist, născut la 21 octombrie 1956, în Buzău. A obținut titlul de doctor în istorie în anul 1994 cu lucrarea *România anului 1918 în context internațional*. Din 2003 este cadru didactic universitar la Universitatea *Dunărea de Jos* din Galați, Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie. Are preocupări științifice încă din anii studenției și a întreprins cercetări și publicat studii la București, Buzău, Alba Iulia, Ploiești, Bacău, Satu Mare, Arad, Sfântu-Gheorghe, Zalău etc. Este coautor la volumele: *Din cronica poliției la curbura Carpaților* (Buzău, 1996); *România și Primul Război Mondial* (Focșani, 1998); *Sovietizarea nord-vestului Transilvaniei, 1944–1950* (Satu Mare, 1996); *1918. Sfârșit și început de epocă* (Satu Mare, Zalău, 1998). A editat lucrarea *Vasile Stroescu. Minunata tăcere a unui boier basarabean* (1999). Este colaborator al unor prestigioase reviste de specialitate din Buzău și din țară și autor a peste 20 de volume cu tematică istorică și peste 200 de studii, articole și comunicări editate în țară și străinătate.

** Doctor în istorie, membru asociat al Academiei Oamenilor de Știință din România, membru în consiliul științific al Institutului European pentru Cercetări Multidisciplinare și directorul Centrului de Științe Istorice și Arheologie din cadrul acestuia, membru al Uniunii Scriitorilor din România (filiala Iași), membru al Uniunii Ziaristilor Profesioniști din România (filiala Iași) și realizator al podcastului *Raiduri în istorie la SuperSonic Radio*. Este autor, coautor, coordonator, consultant sau îngrijitor al 78 de volume și a peste 280 de articole de specialitate, filme documentare și podcasturi de popularizare a istoriei locale buzoiene, naționale și a aeronauticii. Pentru activitatea sa a fost apreciat cu numeroase premii, ordine, medalii și diplome ale statului român. Este implicat cu profesionalism și dedicație în menținerea tradițiilor locale și în reabilitarea și realizarea monumentelor istorice. În 2017 a fost declarat Cetățean de onoare al comunei Pârscov din județul Buzău, iar din noiembrie 2020 este Cetățean de onoare al orașului Buzău.

THE FUNERAL OF ALEXANDRU MARGHILOMAN (MAY 1925)

Summary. The authors first deal with the last period of Alexandru Marghiloman's life, almost forgotten and struck by a relentless disease: pancreatic cancer. They extensively present the funeral of the great Buzău politician. The study's signatories highlight the fact that Alexandru Marghiloman wished for a simple, discreet burial, without pomp. His heirs, primarily his wife, respected this final wish. Nevertheless, the sad event drew the interest of newspapers of the time such as *Adevărul*, *Aurora*, *Dimineața*, *Neamul Românesc*, *Universul*, as well as of public opinion, friends, and political adversaries. All of them reported in detail the main moments of his passing into eternity. Now, on the commemoration of 100 years since his death, we can only offer our modest and respectful tribute.

Keywords: Alexandru Marghiloman, *Albatros* Villa, funerals.

Rezumat. Autorii se ocupă mai întâi de ultima perioadă a vieții lui Alexandru Marghiloman, aproape uitat și lovit de o boală necruțătoare: cancerul pancreatic. Ei prezintă pe larg funeraliile marelui om politic buzoian. Semnatarii studiului relevă faptul că Alexandru Marghiloman și-a dorit o înmormântare simplă, discretă, fără pompă. Urmașii, în primul rând soția, i-au respectat această ultimă dorință. Totuși, tristul eveniment a stârnit interesul ziarelor vremii precum: *Adevărul*, *Aurora*, *Dimineața*, *Neamul Românesc*, *Universul*, dar și opiniei publice, prietenilor, precum și adversarilor politici. Cu toții au relatat pe larg momentele principale ale trecerii în eternitate. Acum, la comemorarea celor 100 de ani de la moartea lui, nu putem să-i aducem decât modestul și respectuosul nostru omagiu.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, Vila *Albatros*, funeralii.

Încă din anul 1920, Alexandru Marghiloman acuza unele probleme de sănătate. De aceea el a mers la Karlovy-Vary (Karlsbad, Republica Cehoslovacă) pentru o cură balneară. Șeful Partidului Conservator Progresist consemnează în propriile note politice la 17 iulie 1920 următoarele: „Plecăm diseară la Karlsbad. Alegerea unui itinerar, permisele, pașapoartele, schimbul, dificultatea de a obține credite, complică într-atât călătoria, încât nu poți să nu te gândești fără puțină amărăciune la ceea ce a fost și la ceea ce este” [1, p. 70]. Alexandru Marghiloman era, deci, nostalgic, deoarece regreta situația antebelică.

În cele din urmă, președintele conservatorilor progresiști a ajuns în stațiunea balneară dorită, căci pe 7 august 1920 afirmă în însemnările personale următoarele: „Sunt de o săptămână la Karlsbad. Nu primesc nimic din România, nici scrisori, nici gazete, probabil, tot greva căilor noastre ferate. Pentru a porni ceva din țară, trebuie să mergi la Brașov, îmi scrie Butculescu, care a făcut acest lucru și de fapt am primit două cărți poștale trimise în acest mod” [1, p. 74; 2, p. 271]

Alexandru Marghiloman și tânăra lui soție Maria, cu care se căsătorise în 1919, au rămas la Karlovy-Vary până către sfârșitul lunii august 1920. Pe 2 septembrie, el afirmă în notele sale politice următoarele: „Ne-am întors de două zile. Bineînțeles că telegramele și scrisorile anunțând sosirea noastră și pornite cu mult înainte, au sosit după noi. Toată lumea de aici este foarte surescitată de fantastica operație a coroanelor” [1, p. 79].

Nu știm care au fost problemele de sănătate care l-au determinat pe Marghiloman să meargă la Karlovy-Vary, dar credem că băile i-au priit, întrucât spre sfârșitul lunii februarie 1921, el a luat parte împreună cu soția sa la celebrarea căsătoriei Principesei Elisabeta, fiica cea mare a Regelui Ferdinand și a Reginei Maria, cu George, suveranul Greciei. Aflat în mijlocul fericitului eveniment, Eugeniu Arthur Buhman susține în cartea sa de memorii, între altele: „Duminică, 27/2 orele 11, cununia civilă la Palatul Regal, orele 12, celebrarea la Mitropolie a cununiei religioase. Asistă: guvernul, corpul diplomatic, Casele Civile și Militare Regale. Orele 13, înapoierea la Palat. Pe seară, Familia Regală, va fi primit delegațiunile școlilor secundare de fete, precum și studentele din capitală. La 13 și 30, dejun de gală. Seara la 20 și 15 mare recepțiune la palat” [3, p. 235].

Și Alexandru Marghiloman surprinde în notele lui politice din 28 februarie 1921 istoricele momente astfel: „Serbările căsătoriei Principesei Elisabeta s-au săvârșit bine. Toată lumea a luat parte. Lume

multă și multă simpatie. Sâmbătă a avut loc reprezentarea de gală la Teatrul Național (lungă și plecticoasă), sala foarte frumoasă. Se avusese ideea ciudată ca foștii demnitari să fie în lojile de rangul al III-lea, iar beignoarele să se dea tinerilor perechi elegante și micilor prieteni care dau ceaiurile. Aceasta a fost ideea lui Argetoianu. – La biserică – ordinea a fost perfectă, dar ca întotdeauna, Regele a sosit cu 20 de minute întârziere. (2 și un sfert în loc de 1 ½), așezarea locurilor a generat reclamații. Cum eu eram așezat la dreapta Principesei Marioara, nevasta mea la dreapta Prințului Nicolae (d.nă), Take Ionescu numai a treia la dreapta. Infantele Alphons, în fața Principesei Mignon și cum Brătianu era la întorsura potcoavei, care era ocupată de ambele părți de Familia Regală, Averescu, Mitropolitul și Nunțiul Papal – Take Ionescu a fost atât de violent în reclamațiile lui, încât a amenințat că-și dă demisia dacă cumva Regina n-ar merge mâine la ceaiul ce-l oferă el în onoarea Prințului Sapiecha, care sosește deseară” [1, p. 117].

Alexandru Marghiloman nu a lipsit nici de la logodna religioasă din 20 februarie 1922 a Regelui Alexandru al Regatului Sârbo-Croato-Sloven cu Principesa Maria. Șeful conservatorilor progresiști arată în notele lui politice din 21 februarie 1922 că evenimentul s-a celebrat cu discreție, iar „la concertul de astă seară (...) Mitilineu și cu mine, Iorga și Argetoianu au asistat” [1, p. 178; 4, p. 38].

Concomitent, Alexandru Marghiloman era îngrijorat de evoluția partidului pe care îl conducea. Numeroși partizani păraseau formațiunea sa politică, întrucât viitorul ei se dovedea nesigur. De aceea Marghiloman a convocat Comitetul Consultativ prima oară după încheierea Războiului Mondial. Cu această ocazie s-a decis ca pe plan local, dar și central, să se desfășoare o acțiune politică mai intensă [5]. În același timp s-a avut în vedere refacerea și restaurarea organizațiilor județene prin aducerea de noi membri. Această acțiune nu s-a putut îndeplini, deoarece activitatea politică slăbise mult și situația financiară a partidului se agravase. Din lipsă de bani, o serie de publicații județene nu mai puteau apărea [6, p. 113].

După un cabinet de tranziție condus de Take Ionescu, s-a format după o lună, în 17 ianuarie 1922, un guvern prezidat de Ion I.C. Brătianu. El a organizat în martie 1922 noi alegeri parlamentare. Și de data aceasta Partidul Conservator Progresist nu a obținut vreun loc în Parlament. Situația se prezenta mai slab față de scrutinul din 1920. Recunoscând cruda realitate, Mariu Theodorian Carada relevă în amintirile proprii următoarele: „Progresiștii în alegerile din 1922 au ieșit și mai slabi ca în 1920. Așa

spre pildă, eu pentru un loc de senator în județul Ilfov obținusem în 1919 două mii șase sute de voturi și aproape o mie în 1920, acum nu am mai căpătat decât cinci sute șazeci (...). În aceeași proporție au scăzut în toată țara voturile progresiste.” Același martor ocular titreză mai departe astfel: „În toilul alegerilor Marghiloman îmi zise: <Dacă nici de data asta nu intră niciun progresist în parlament, trebuie să ne gândim la lichidare.>” [6, p. 118]. Într-adevăr, Alexandru Marghiloman a convocat în casa lui pe 2 aprilie 1922 Comitetul Executiv la care au luat parte peste 50 de persoane. Președintele Partidului Conservator Progresist și-a prezentat demisia, angajându-se să sprijine noul șef. Ea nu a fost însă aprobată de organul central de conducere [1, p. 181].

Situația în numeroase organizații locale se înrăutățea vizibil. Unele filiale locale precum la Neamț, Bacău ori Vrancea s-au dizolvat. În altele, precum ar fi Iași ori Botoșani, existau serioase divergențe de păreri, soldate cu plecări masive de aderenți [7, p. 222]. „Din aceste motive, Alexandru Marghiloman a convocat iarăși Comitetul Executiv, pe 12 decembrie 1922, în speranța că va reuși să se îmbunătățească lucrurile” [8, p. 656]. Însuși președintele conservatorilor progresiști descrie în notele sale politice atmosfera din sânul conducerii, după cum urmează: „Ieri, toată ziua a fost ocupată cu întrunirea noastră. A venit lume de pretutindeni și toți s-au arătat foarte calzi. Grigore Carp și colonelul Gârleșteanu nu au fost cruțați. Grigore Cantacuzino singur a avut o notă neplăcută. Arion a ținut un discurs de om foarte cuminte. Bineînțeles și Săulescu era lipsă. Astă seară, prietenii mi-au oferit un splendid banchet la <Athénée Palace> foarte multă lume. Am pronunțat un discurs program foarte aplaudat” [1, p. 185].

Alexandru Marghiloman încearcă tot felul de combinații politice. El poartă tratative și cu țărăniștii, respectiv averescanii, dar lucrurile se agravează, oamenii politici îl evită, fapt care îl afectează. Marghiloman a pierdut un foarte important colaborator și prieten apropiat, Constantin C. Arion la 28 iunie 1923. Martor al tristului eveniment, M. Theodorianu Carada consemnează în cartea sa de rememorări, între altele: „În ajunul înmormântării lui (C.C. Arion, nota noastră – n.n.) am convins pe Marghiloman să spună un cuvânt în fața sicriului în care stă adormit primul său aghiotant” [9, p. 123]. Într-adevăr, C.C. Arion a rămas fidel șefului său de partid până la ultima etapă a vieții.

Din nefericire, Partidul Conservator Progresist se destrăma vizibil. Problemele financiare au devenit tot mai presante. Au apărut divergențe între Alexandru Marghiloman și Andrei Corteanu, un statornic

colaborator al șefului conservatorilor progresiști. Ziarul *Steagul* pe care acesta îl conducea, devine independent. Atribuțiile acestui periodic sunt preluate de cotidianul *Timpul*, care apare până în primăvara anului 1924, când își va înceta apariția [10, p. 17]. El era finanțat de președintele partidului.

Ultima acțiune politică mai importantă a progresiștilor s-a desfășurat în data de 9 aprilie 1924 cu prilejul celei de-a 70-a aniversări a lui Alexandru Marghiloman și 6 ani de la Unirea Basarabiei cu România. Cu amintita ocazie s-a editat un volum omagial și a fost bătută o medalie comemorativă [11, pp. 5-71]. În saloanele hotelului *Athénée Palace* a avut loc un banchet, la care am participat peste 200 de delegați din întreaga țară [11, p. 6].

O altă întrunire publică fusese programată pe data de 6 octombrie 1924 la Cernăuți, însă a fost anulată, deoarece grav bolnav, Alexandru Marghiloman s-a internat într-un spital din Viena. În capitala Austriei el a rămas câteva luni, întrucât a fost supus unei complicate intervenții chirurgicale la pancreas, unde i se depistase un cancer aflat într-un stadiu destul de avansat [8, p. 156]. De aici, Marghiloman s-a externat, iar pe 17 ianuarie 1925 a ajuns la Vila *Albatros* din Buzău. Aflat în preajma Partidului Conservator Progresist, M. Theodorianu Carada consemnează în amintirile personale, cam telegrafic ce este drept, următoarele: „În august (1924 – n.n.), Marghiloman s-a îmbolnăvit. A plecat apoi la Viena și de acolo a mers de-a dreptul la <Albatros>, de unde nu a mai venit la București viu” [9, pp. 128-129].

Totuși, fostul prim-ministru avea puterea să-i scrie proaspătului Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Elie Miron Cristea, felicitându-l pentru întonare. Autorul mesajului se scuza: „Nu pot încă veni la București, ca să vă aduc Sanctității Voastre omagiile mele și al tuturor amicilor.” Alexandru Marghiloman sublinia apoi că religia, mai ales dincolo de Prut, „a păstrat limba strămoșească pe care păturile superioare încearcă să o uite.” Președintele Conservatorilor Progresiști se pronunța în finalul scrisorii sale pentru reforma seminariilor și a întregii biserici ortodoxe [12, pp. 397-398; 10].

Alexandru Marghiloman nu a mai ajuns în capitala României așa cum spera, deoarece boala nemiloasă de care suferea se agravase. Scrisoarea adresată Patriarhului Miron Cristea reflectă o extraordinară luciditate și o clarviziune rar întâlnită la un om aflat în ultimele luni de viață. De altfel, ziarul buzoian *Alarma* informa cititorii în numărul din 9 mai 1925 că: „Alexandru Marghiloman se află grav bolnav la vila <Albatros>. Ce fericiți ar fi cetățenii Buzăului dacă Providența Divină l-ar face sănătos, căci fericit

a fost Buzăul că a posedat un astfel de domn fie și câte orașe ale țării nu s-a mândri, cum ne mândrim noi dacă ar avea câte un așa soare bine făcător” [13].

Din nefericire, lucrurile nu au reintrat pe făgașul normal. Marele om politic nu a putut să învingă cancerul pancreatic. Cotidianul *Adevărul* nota cu tristețe în numărul din 10 mai 1925 următoarele: „În mersul boalei d-lui Alexandru Marghiloman nu a intervenit nimic nou în ultimele 24 de ore. Din informațiile căpătate de la *Albatros* astăzi la ora 12 rezultă că bolnavul a petrecut o noapte bună și ca n-a intervenit nimic alarmant. Dl. Marghiloman continua să nu primească decât pe medici și pe membrii familiei” [14, p. 133; 6, p. 79].

Cu toate acestea, la 10 mai 1925, chiar de ziua Națională a României, celebrul politician a trecut în eternitate la vila *Albatros*. Familia Regală a fost anunțată imediat. Regina Maria, care sosise la Palatul Cotroceni dintr-o vizită în țară, consemnează pe parcursul jurnalului zilnic foarte laconic: „Partea tristă a fost că am aflat că Marghiloman era pe moarte. La înapoierea noastră, Majestatea Sa mi-a spus că primise vestea morții lui” [15, p. 123].

Înainte de a trece în eternitate, Alexandru Marghiloman a lăsat o scrisoare soției sale, datată în 25 septembrie 1924, unde îi cerea soției facerea ultimelor dorințe și anume:

„Voința mea expresă este ca trupul meu să nu fie mutilat. Am închis ochii? Pace bună! Nu voiesc autopsie și alte zgândărele ca să se știe mai adânc de ce am murit.

Nu doresc paradă militară, nici măcar un pichet de onoare. Cer stăruitor aceasta!

Nu voiesc să se țină discursuri, nici acasă nici la cimitir. Doresc o înmormântare de tot simplă. Trupul va fi așezat în holl-ul locuinței noastre.

Ceremonia se va face acasă de unde cortegiul se va porni direct la groapă. Totul se va petrece într-o dimineață între 10-12 jum. ora, așa se va cruța timpul tuturor.

Caii vor continua să alerge sub numele de Mihai Dembeck (...). A doua zi după înmormântare, caii vor apare la Hipodrom. Jockey-Clubul îmi va nota un <Merci!>” [16, p. 88; 14].

Guvernul condus de Ion C. Brătianu a fost înștiințat despre moartea fostului prim-ministru prin telegrama expedită de prefectul județului Buzău, Ștefan Bellu. Premierul a trimis la funeralii o delegație condusă de N.N. Săveanu, ministrul Sănătății Publice, deoarece defunctul era președinte al Societății de Cruce Roșie.

Casa Regală l-a delegat pe Prințul Moștenitor Carol. Contemporan al tristului eveniment, Eugeniu A. Burhman precizează în propriile memorii urmă-

toarele: „11/5 A încetat din viață Alexandru Marghiloman (născut la 1854). În ultimii ani, el n-a mai jucat un rol politic. Principele Carol a făcut o vizită la locuința defunctului, iar Suveranii i-au trimis o mare și frumoasă coroană de flori” [3, p. 247].

Cabinetul liberal nu i-a organizat lui Alexandru Marghiloman funeralii naționale. Familia a respectat dorințele exprimate în scris de proprietarul vilei *Albatros*. Potrivit relatărilor ziarului *Adevărul* „corpul neînsuflețit al ilustrului om politic a fost așezat în odaia din stânga a holului într-o profunzime de flori naturale albe. Doar la intrarea în vilă străjuiesc două steaguri negre.” A doua zi, la palat, s-a oficiat un serviciu religios de un sobor de opt preoți și diaconi având în frunte pe Preasfinția Sa, Episcopul Buzăului Ghenadie Niculescu. În aceeași zi, la ora 3 după amiaza, carul mortuar a plecat din curtea reședinței *Albatros*, îndreptându-se către gară. În fruntea lui s-au aflat cei opt preoți alături de corul Episcopiei buzoiene dirijat de profesorul Nicolae Severeanu. Deplasarea spre București a sicriului s-a făcut într-un vagon mortuar special amenajat, fiind atașat expresului de Cernăuți. Numeroși oameni au petrecut cu respect și pioșenie rămășițele pământești ale celui dispărut, până în stația Buzău [16].

Pe peronul Gării de Nord trenul a fost întâmpinat de o serie de personalități politice ale vremii: Alexandru Vaida Voevod, Ion Cămărășescu, Ion (Jean) Mitilineu, Grigore Filipescu și Dem Dobrescu. Nu lipseau generalul Eraclie Nicoleanu și Aristide Razu, apoi M. Theodorianu Carada și Panait Vizante, respectiv un părinte din Buzău. Cu această ocazie, arhiepiscopul Teofil Mihăiescu alături de doi preoți, a oficiat o simplă slujbă de pomenire. După scurta ceremonie religioasă, s-a format cortegiul mortuar, care în frunte cu funebruul car s-a îndreptat către domiciliul celui dispărut, din strada *Mercur* nr. 16 [17, p. 20].

Înmormântarea a avut loc pe 13 mai 1295 fără fast, așa cum și-a dorit Alexandru Marghiloman. Relevând acest lucru, apropiatul său colaborator M. Theodorianu-Carada afirmă în amintirile sale proprii între altele: „A voit o îngropăciune simplă, fără nici un fel de pompă. Măreția înmormântării lui a făcut-o mulțimea, ce din respect și recunoștință pentru un mare nedreptățit, i-a făcut cortegiul funerar cel mai impunător ce a fost vreodată pe stradele Bucureștiului. La prohodit Patriarhul care după sfârșitul slujbei a venit direct la mine și m-a strâns mâna zicându-mi tare: <Dumnezeu să-l ierte, că lumea a fost rea cu el!>. M-am închinat adânc, aruncându-mi ochii spre miniștrii în funcțiune, care stăteau lângă mine și-l auziseră. Cuvintele acestea ca fulgerul au trecut din gură în gură. Au devenit astfel, singura cu-

vântare funebră ce s-a pronunțat, pentru că pe aceasta nu a putut-o opri Marghiloman prin testament” [9, p. 129; 10, pp. 64-65]. Noi credem că Alexandru Marghiloman a cerut o astfel de înhumare pentru a nu genera hilaritate și critici asupra activității sale de adversarii politici.

Aflat în convalescență, având o boală gravă, care îi va fi și lui fatală, Regele Ferdinand și-a trimis fiul cel mare, Carol, să-l reprezinte la funeralii. Regina Maria, care nu întotdeauna a fost o admiratoare a lui, i-a făcut președintelui Partidului Conservator Progresist în jurnalul ei zilnic din 13 mai 1925 un portret veridic, sincer, fără patimă, la obiect, după cum urmează: „Astăzi a fost înmormântat Marghiloman. Cu el dispăre un anume gen de om agreabil și așa putea spune cam condescendent. Un perfect personaj amabil <home de monde> (om de lume – n.n.). Întotdeauna plăcut, agreabil, generos, ospitalier și deschis. Părintele hipodromului din România cu un sentiment de <Noblesse oblige> în el, care era uimitor când te gândești că era produsul a două generații. Nimeni din România n-a ținut mai bine o casă așa cum a putut el să o facă, cu eleganță occidentală. *Bun caseur* (princeput la vorbă – n.n.), bun vorbitor, se pare că a fost un excelent orator în Parlament, dar ca politician <il n'avait pas de flair> (nu avea fler – n.n.), era un visător și făcea nenumărate greșeli, ca atare a fost în cele din urmă dat la o parte, mai ales că în Marele Război s-a situat de partea Imperiului german. Noi am fost întotdeauna prieteni, cu excepția perioadei în care a fost în slujba Noastră, când România trata cu Germania după dezertarea Rusiei. Apoi, ne-am ridicat unul împotriva celuilalt ajungând aproape la violentă opoziție, dar chiar și atunci, manierele sale perfecte au făcut ca acest lucru să fie mai <sustenabil>, dacă ar fi putut cu altcineva și el ne-a fost util într-un mod dezagreabil. (...) Acum a murit și-l regretăm cu totu ca pe un om de lume, plăcut, amabil, civilizată, genul care nu se mai naște în aceste vremuri haotice ale noastre. Și în ce privește Jockey-Clubul pentru el este o pierdere aproape ireparabilă” [15, pp. 126-127].

Nicolae Iorga arăta într-un necrolog următoare-le: „Un om s-a stins, care a fost cu sau fără voia sa nu înaintea sicriului unde zace trupul lui torturat vom sublima-o prea mult – tragica victimă a unor grozave împrejurări.” Reputatul istoric prezintă calitățile celui dispărut în felul următor: „De un mare talent oratoric, unul din acele talente care n-au nevoie să strige, nici să facă gesturi, ci sunt numai afluxul nesilit al unui suflet vibrant, de o dezinteresare personală absolută într-o țară unde politicienii cei mai bogați sunt cei mai nesănătoși (...). Alexandru Marghiloman a fost o podoabă a vieții noastre politice. Locul și l-a

cucerit singur și fără artificii. Nu i-a pregătit nimeni o situație și el n-a dobândit prin alte mijloace decât ale talentului și priceperii. A venit însă războiul. Să spunem un adevăr: Marghiloman a greșit și a primit cea mai grea pedeapsă: a înlăturării de la afacerile publice, unde altfel ar fi jucat un rol de căpetenie (...). Dar pe dânsul momentul decisiv l-a prins tocmai în ireparabilul unei situații din care fără s-o fi căutat-o numai decât, nu mai putea ieși” [18, pp. 200-201]. Într-adevăr, conducerea țării a fost preluată de Alexandru Marghiloman la începutul lunii martie 1918, când continuarea luptei armate nu mai era posibilă.

Presă centrală a prezentat cu lux de amănunte trecerea în eternitate a Președintelui Partidului Conservator Progresist. Ziarul *Aurora*, oficiul Partidului Țărănesc condus de dr. Nicolae Lupu, preciza în numărul din 13 mai 1925, între altele: „La Vila <Albatros> a trecut din viața aceasta pe celălalt tărâm, Alexandru Marghiloman. Este o pierdere ireparabilă pentru poporul românesc. Cu el dispăre, fără îndoială oratorul parlamentar, cel mai talentat al generației trecute și prezente. (...), dispăre omul cu caracter cel mai tare, dispăre în fine o experiență politică bogată, o inteligență superioară prin claritatea ei, dispăre un civilizată, un occidental, un om. Acest om dispăre prea devreme.”

Articolul de fond vorbește, mai departe, de faptul ca: „În împrejurările grele în care ne zbatem, această comoară de calitate putea fi extrem de folosite țării (...).” Autorul anonim subliniază apoi că Marghiloman a murit „cu mare regret în suflet că țara n-a știut să-l utilizeze acum când talentul și experiența lui erau în plină maturitate. A fost ținut departe de viața politică.” El (probabil dr. N. Lupu) afirmă în final: „De multe ori în acești din urmă ani, o conversație cu Alexandru Marghiloman, gentilomul perfect, dar și perfectul om de inimă, îmi dădea impresia unei oaze răcoritoare de suflet, a unui act de lumină, ce aer de civilizație” [19, p. 399].

Cotidianul *Adevărul* a publicat numeroase articole despre Alexandru Marghiloman. Într-unul dintre ele, semnat de Barbu Brănișteanu, era omagiat Președintele Partidului Conservator progresist astfel: „Cu Alexandru Marghiloman se stinge ultimul reprezentant al unei generații de mari talente politice și parlamentare. Ca orator, Marghiloman a fost o ilustrare a tribunei române. Niciodată nu s-au obținut de la această tribună efecte mai mari cu mijloace mai simple decât le-a dobândit el.” În această pricină, șeful conservatorilor progresiști, după părerea semnatarului articolului: „a fost în totul un modern. Fraza lui a fost întotdeauna clară (...). Ideea apărea mereu redusă la cea mai simplă expresiune. Elocința

era naturală.” Semnatarul materialului evidențiază de asemenea, calitățile sufletești ale proprietarului vilei Albatros „Gustul pentru măsură în toate, frumusețea formei, repudierea gestului mare, care cade lesne în exagerațiune, corectitudinea literară, caracterizează cuvântările sale.” Barbu Brănișteanu reiterează în continuare că: „Marghiloman a fost astfel un reprezentant clasic al acelei retorici care este un produs al experienței parlamentare englezești.” Autorul articolului consideră, totodată, că amintirile calității „Plasează pe Alexandru Marghiloman în mod natural în rândurile „junimiștilor”. Cunoscutul jurnalist arăta că date fiind conexiunile existente, politica promovată de eroul nostru a fost una europeană.”

Totuși, Barbu Brănișteanu considera, în finalul materialului său, că: „Acolo la <Albatros> odată cu liniștea binefăcătoare a morții ce s-a coborât asupra lui Alexandru Marghiloman, s-a încheiat tragedia unui om” [16, pp. 140-143; 6]. Dincolo de unele afirmații partizane, exagerate, desprindem și din articolul semnat de Barbu Brănișteanu că Marghiloman s-a dovedit a fi un orator excepțional, un politician corect, elegant, dezinteresat.

Presa buzoiană și râmniciană a omagiat la rândul ei personalitatea uriașă a șefului conservatorilor marghilomaniști. Astfel, chiar în primul număr al gazetei *Glazul vremii* a fost tipărit un reușit articol necrolog intitulat „La moartea lui Alexandru Marghiloman”. Materialul informa cititorii că „În castelul <Albatros> din Buzău s-a stins marele bărbat de stat Alexandru Marghiloman. De vârstă înaintată, 71 de ani, totuși moare înainte de vreme. Moare în vremuri în care țara ar fi avut nevoie de marea lui capacitate, de talentele sale nediscutate. Moare rănit sufletește, omul cinstit, superior asupra căruia opt ani de zile s-au îndreptat cele mai înverșunate atacuri.” Autorul anonim relevă faptul că cel decedat „A fost ținut în ultima vreme departe de treburile publice, el care mai mult ca oricare altul ar fi fost necesar țării, în greutățile în care ne zbatem. Să fi fost oare numai invidia unor anumiți oameni, vina acestei greșeli sau întreaga mentalitate politică care se agită astăzi, așa cum o vedem cu toții. Noi depunem o lacrimă sinceră pe mormântul proaspăt al marelui dispărut. Fi-ei țărâna ușoară și amintirea neștearsă” [20].

Într-adevăr, Alexandru Marghiloman a fost marginalizat. Adversarii politici au încercat și au reușit să-i neutralizeze activitatea pentru realizarea scopurilor pe care și le-au propus.

În publicația *Glazul Poporului*, care apărea la Râmnicul Sărat ca organ de presă al secției locale a Partidului Poporului, a văzut lumina tiparului articolu-

lul cu titlul simplu *Alexandru Marghiloman*. Autorul materialului C.C.Br. (Constantin C. Brăescu – n.n.) afirmă că șeful conservatorilor progresiști. „Doborât de suferințe fizice și dureri morale pe care numai mișei și ticăloșii nu le-au putut pricepe; pe care însă un popor le-a înțeles și le-a privit îndurerat, urmărindu-le cu respect și cu inimă strânsă, Alexandru Marghiloman s-a stins din viață la Buzău în cadrul încântător de verdeață, de poezie și de odihnă de la Albatros. El a răbdat ca un erou povara infamiei acuzațiilor ce i se aruncase odinioară, a suferit ca un mucenic și a așteptat cu încredere ziua dreptății și a reabilitării formale. Din nenorocire, moartea nemiloasă și crudă care l-a atins cu aripa ei de gheață mai înainte ca această operă de dreptate să se poată revărsa cu toată strălucirea și avântul ce i se cuvenea.”

C.C. Brăescu arată mai departe că „Marghiloman a murit ca un martir după cum ca un martir și-a și trăit, resemnat viața de la război încoace. Cu el, țara pierde pe unul din cei mai străluciți, mai nobili și mai aleși fiii săi, iar tribuna parlamentară pierde pe unul din cele mai strălucite talente oratorii ce au ilustrat-o și au înălțat-o de-a lungul vremurilor” [21].

Pe lângă caracterul apologetic partizan al articolelor prezentate mai sus, desprindem o realitate care nu poate fi ignorată. Alexandru Marghiloman a fost un mare om politic, care nu și-a părăsit partidul pe care îl conducea la greu, dimpotrivă, a încercat să salveze ce se mai putea salva. A intrat în viața politică bogat, dar a ieșit destul de sărac.

Bibliografie:

1. Marghiloman Alexandru. *Note politice*. Volumul V, Ediție anastatică îngrijită de Marius-Adrian Nicoară, Alfred Vasilescu, Ștefan Davidescu. Buzău: Editura Alpha MDN, 2019.
2. Mârza Radu. *Călători și pacienți români la Karlsbad. O istorie culturală a mersului la băi până la 1900*. Iași: Editura Polirom, 2022.
3. Buhman Eugeniu Arthur. *Patru decenii în serviciul Casei Regale a României. Memorii, 1898–1940*. Ediție de Cristian Scarlat. București: Editura Sigma, 2006.
4. Oprișoiu Macrina. *Castelul Pelisor. Reședință princiară și regală (1903–1948)*. București: Editura Corint-Boks, 2024.
5. *Le progres*, III, nr. 289, din 19 iunie 1921.
6. Frîneu Viorel. *Adevărul despre ... moartea lui Alexandru Marghiloman. Studiu de caz*. București: Editura U.Z.P., 2020.
7. Stan Constantin I. *Destrămarea Partidului Conservator Progresist în Moldova*. În: *Carpica*, vol XXVI/2, 1997.
8. Bulai Ion. *Conservatori și Conservatorism în România*. Ed. a II-a, București: Editura Enciclopedică, 2020.

9. Carada Marin Theodorian. *Efemeridele, Însemnări și Amintiri 1908–1928*. Săbăoani-Roman, Tipografia „Serafică”, 1937.
10. Frâncu Viorel. „Răzbunarea” lui Alexandru Marghiloman. În: *Străjer în calea furtunilor*, Buzău, an. XII, nr. 25, august 2019.
11. *Lui Alexandru Marghiloman. Omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii*. Ediția a II a de Nicolae Peneș, Buzău: Editgraph, 2008.
12. *Îndrumarea*, Buzău, IV, nr. 2, din 15 martie 1925.
13. *Alarma*, Buzău, an. XXX, nr. 83, din 9 mai 1925.
14. *Adevărul*, an. 38, nr. 12701, din 10 mai 1925.
15. *Maria, Regina României, Însemnări zilnice (1 ianuarie-31 decembrie 1925)*. Vol. VII, Traducere de Sandra Ileana Racoviceanu. Ediție de Vasile Arimia, București: Editura Histria, 2008.
16. *Adevărul*, an. 38, nr. 12703, din 12 mai 1925.
17. Tănase Mircea. *Alexandru Marghiloman și greaua povară cu care a traversat istoria*. În: *Străjer în vremea furtunilor*, an. XI, nr. 20, decembrie 2017.
18. Iorga Nicolae. *Oameni care au fost*. Ed. I, vol. III, București: Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol al II-lea, 1963.
19. Peneș Nicolae. *Alexandru Marghiloman. Lordul valah*. Ed. a III-a, Iași: Editura Tipo Moldova, 2014.
20. *Glasul Vremei*, Buzău, I, nr 1, din 15 mai 1925.
21. C.C. Br. (Constantin C. Broesku – n.n.). *Alexandru Marghiloman*. În: *Glasul Poporului*, Rm. Sărat, I, nr. 2, din 24 mai 1925.

CRIZELE ÎNCEPUTULUI DE SECOL XX ȘI POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI REFLECTATĂ ÎN ATITUDINEA REGELUI CAROL AL ROMÂNIEI ȘI A MINISTRULUI AFACERILOR STRĂINE, ALEXANDRU MARGHILOMAN (IULIE-NOIEMBRIE 1900)

Doctor în științe militare **Daniel-Silviu NICULAE***

E-mail: danielniculaie@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5115-5589>

Asociația Istorică *Dimitrie Cantemir*

* Doctor în științe militare, vicepreședinte al Asociației Istorice *Dimitrie Cantemir* – ASIC. Domenii de interes: istorie militară, istorie urbană, istoria Basarabiei. Cărți publicate: *Romanian military art during the second Balkan war (1913)*, Londra: Lap Lambert Academic Publishing, 2017; *1918. Reintrarea României în război*, Brașov: Editura Mii de Cărți, 2018.

THE CRISES OF THE BEGINNING OF THE XX CENTURY AND THE FOREIGN POLICY OF ROMANIA REFLECTED IN THE ATTITUDE OF KING CAROL OF ROMANIA AND THE MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS, ALEXANDRU MARGHILOMAN (JULY–NOVEMBER 1900)

Summary. At the beginning of July 1900, the characteristics of a strong financial crisis that prompted the resignation of the Cantacuzino government and the formation of the Petre P. Carp cabinet, in which the foreign policy portfolio was assigned to Alexandru Marghiloman. The task of the new government invested at the suggestion and insistence of King Carol of Romania was clear, the recovery of the Romanian economy, but the prime minister Petre P. Carp was to face two other political crises in which the minister of foreign affairs, Alexandru Marghiloman, had a major contribution, a fact less known in Romanian historiography. The first, the Romanian-Bulgarian crisis, was caused by the assassination of professor Stefan Mihaileanu and had the effect of replacing the theme Boris Sarafov, the leader of the Macedonian Revolutionary Secret Committee from the leadership of this anarchist/terrorist organization. The second was related to the religious rights of the Aromanians in Macedonia, the Ottoman province in which the Greeks, the Serbs and the Bulgarians were carrying devastating propaganda whose effect was the pillage of members and the killing of leaders of the Aromanian communities by the Serbian ethnic gangs, Bulgarian comitagists and Greek antartists guerrilla groups, from the confrontation of which the Romanian population in the Balkan Peninsula suffered greatly.

Keywords: Alexandru Marghiloman, Macedonian Supreme Committee, diplomacy, press, anarchism, patriotism.

Rezumat. La începutul lunii iulie 1900, în România se conturase caracteristicile unei puternice crize financiare, care a determinat demisia guvernului Cantacuzino și formarea cabinetului Petre P. Carp, în cadrul căruia portofoliul politicii externe a fost atribuit lui Alexandru Marghiloman. Sarcina noului guvern, investit la sugestia și insistențele regelui Carol al României, era clară – redresarea economiei românești, însă primul ministru Petre P. Carp avea să se confrunte cu alte două crize politice, în rezolvarea cărora ministrul Afacerilor Străine, Alexandru Marghiloman, a avut o contribuție majoră, un fapt mai puțin cunoscut în istoriografia românească. Prima, criza româno-bulgară, a fost provocată de asasinarea profesorului Ștefan Mihăileanu și a avut ca efect înlocuirea temului Boris Sarafov, liderul Comitetului Secret Revoluționar Macedonean de la conducerea acestei organizații anarhiste/teroriste. Cea de a doua a avut legătură cu drepturile religioase ale aromânilor din Macedonia, provincia otomană în care grecii, sârbii și bulgarii duceau o propagandă devastatoare, al cărui efect a fost jefuirea membrilor și omorârea unor lideri ai comunității aromânești de către bandele de cetnici sârbi, comitagii bulgari și antarți greci, grupări de guerilă, din confruntarea cărora populația românească din Peninsula Balcanică a avut foarte mult de suferit.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, Comitetul Suprem Macedonean, diplomație, presa, anarchism, patriotism.

Cabinetul Petre P. Carp în slujba țării

La 7 iulie 1900 a fost investit guvernul Petre P. Carp. Textul editorial al unui ziar cotidian, care descria componența noului cabinet, îi prezenta pe miniștrii astfel: în vârstă de 64 de ani, P.P. Carp deținea funcția de Președinte al Consiliului de Miniștrii și portofoliul ministerului de Finanțe¹. La Ministerul de Interne a fost numit Constantin Olănescu². Președintele Camerei Deputaților a luat pentru prima oară portofoliul Internelor. Era în vârstă de 55 ani. Inginer, a fost director general al Căilor Ferate Române în 1883. Între 1891 și 1895 a fost ministrul Lucrărilor Publice în diferitele guverne conservatoare. De la 1888–1895, a reprezentat în Cameră, județul Dâmbovița. La Ministerul de Război a fost numit generalul

¹ Petre P. Carp (1837–1919) provenea dintr-o familie de boieri cu bun renume, amintită de Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*. Fiu al stolnicului Petre și al Smarandei, Petre P. Carp s-a născut la 29 iunie 1837, la Iași. La vârsta de 13 ani a fost trimis la studii în Germania, unde a urmat cursurile Französische Gymnasium din Berlin. În toamna anului 1858, s-a înscris la Facultatea de Drept și Științe Politice a Universității din Bonn. Odată cu finalizarea studiilor, P.P. Carp s-a întors în țară, la Iași, unde, împreună Titu Maiorescu, Vasile Pogor, Theodor Rosetti, Iacob Negruzzi a pus bazele Societății *Junimea*. În 1866, Carp s-a implicat în complotul care a condus la detronarea lui Cuza, fiindu-i încredințată la scurt timp funcția de secretar al Locotenenței Domnești. În același an, Carp a fost numit secretar al agenției României de la Paris. În 1870, Carp a devenit ministru al Afacerilor Străine în guvernul condus de Manolache Costache Epureanu. În timpul guvernării conservatoare a lui Lascăr Catargiu, din anii 1871–1876, Carp a ocupat posturile de agent diplomatic la Viena (1871–1873) și Roma (aprilie–octombrie 1873). În ianuarie 1876, a devenit ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. În anii 1882–1884, Carp s-a aflat în fruntea legăției române de la Viena. În această calitate, el a jucat un rol esențial în aderarea României la Tripla Alianță, formată din Germania, Austro-Ungaria și Italia (30 octombrie 1883) – „cel mai important act de politică externă a României, până la războaiele balcanice”. În acest context, la 23 martie 1888, Carp a primit portofoliul Afacerilor Străine în guvernul condus de junimistul Theodor Rosetti. În decembrie 1891, Carp a devenit ministru al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor în guvernul condus de Lascăr Catargiu, calitate în care a promovat reforme esențiale precum legea învățământului profesional sau legea minelor. După moartea subită a liderului conservator Lascăr Catargiu (1899), Regele Carol II-a numit prim-ministru pe Gheorghe-Grigore Cantacuzino („Nababul”). După o guvernare efemeră, acesta a fost înlocuit, în 1900, cu Petre P. Carp.

² Constantin P. Olănescu (1845–1928) a fost un inginer, politician și ministru român, membru al Partidului Conservator.

Iacob N. (Jak) Lahovary³. Era în vârstă de 54 de ani. Sublocotenent în 1864. A absolvit cu succes Școala de Stat-Major din Franța și în 1874 a fost făcut maior. Cu acest grad a participat în războiul din 1877, fiind singurul care a consiliat trecerea Dunării, părere care a fost admisă de Principele Carol al României. În 1883 a fost înaintat colonel, iar în 1891 general. A fost ministru de Război în guvernul generalului Florescu între 1891 și 1894. În aprilie 1899 a intrat ministru de Război în cabinetul Cantacuzino, post pe care l-a păstrat și în guvernul Carp. La Ministerul Lucrărilor Publice a fost numit I.C. Grădișteanu. Cel mai tânăr dintre miniștrii. Licențiat în Drept la Paris. A intrat în politică sub egida lui Nicolae Filipescu și tot acesta din urmă l-a introdus în guvernul Carp, unde a ocupat portofoliul Lucrărilor Publice. În 1895, sub guvernul Lascăr Catargi, era liberal. Dispunea de o avere considerabilă și în ultimii ani s-a ocupat cu mișcarea națională, fiind ales în comitetul Ligii Culturale. La Ministerul Domeniilor a fost numit Nicolae Filipescu, la 39 de ani. Între anii 1893 și 1895 a fost primar al Capitalei. La Ministerul de Justiție – Titu Maiorescu. Era în vârstă de 60 ani. A făcut studiile superioare la Viena, Berlin și Paris. Avocat, literat și filozof. În 1862 a intrat în Magistratură, apoi a fost numit profesor la Universitatea din Iași. Sufletul Societății Literare *Junimea* și director al *Convorbirilor literare*. În 1871 a intrat pentru prima oară în Cameră. Între 1874 și 1879 a fost ministru al Instrucție și Cultelor în guvernul Lascăr Catargi, apoi agent diplomatic al țării la Berlin. În 1884, este numit profesor la Universitatea din București. Între 1888 și 1889 și 1890–1891 a fost ministru al Instrucției și Cultelor în cabinetele Th. Rosetti și general Manu. A preluat pentru prima oară conducerea departamentului Justiției. La Ministerul Afacerilor Străine a fost numit Alexandru Marghiloman. Doctor în drept și științe politice la Paris. Buzoian. A intrat în magistratură, pe care a părăsit-o la 1883. În 1884 a intrat pentru prima oară în Cameră ca junimist și de atunci nu a lipsit din Parlament. În 1888 a debutat ca ministru de Justiție în cabinetul Th. Rosetti și până în anul 1895 a făcut parte din toate cabinetele conservatoare fie ca ministru al Lucrărilor Publice, fie ca ministru de Justiție. La vârsta de 46 de ani a preluat pentru prima oară portofoliul Afacerilor Străine. Sportman pasionat, ieșea cu caii săi învingător aproape la toate cursele. Orator foarte ascultat, sobru în expresie. În lumea elegantă dădea tonul modei bărbățești. La Ministerul Instrucției și Cultelor a fost desemnat C.C.

³ Iacob N. Lahovari/Lahovary (1846–1907) a fost un general și politician român. A fost ministru al Afacerilor Străine, ministru de Război și șef al Marelui Stat Major.

Arion. Doctor în drept de la Paris. Avocat. A intrat în politică în 1884, ca liberal și a trecut înainte de 1888 în opoziția unită. Mai târziu s-a fixat în grupul junimist. Prin urmare, după o criză guvernamentală de 8 zile până la numirea noului cabinet, formarea acestuia a fost percepută ca o ușurare în societatea românească, determinându-l pe unul dintre deputații români să exclame: „un minister de nababi! S-a realizat visul d-lui Carp de a nu face politică decât cu milionari” [1, p. 1].

Programul financiar al noului guvern avea în vedere moștenirea guvernului Cantacuzino, un împrumut de 175 de milioane, precum și implementarea unei politici de austeritate avându-se în vedere reducerea bugetului armatei, crearea de noi impozite și reforma/modificarea legii pensiilor [2, p. 1].

Bugetul anului 1899 avea un deficit de aproximativ 40 de milioane de datoria externă a României, în vara anului 1900, era de 1 miliard și 447 milioane lei. Presa relatează despre cele 500 de milioane lei plătite în Franța prin intermediul Casei d'Escompte a Băncii din Paris și ale Societății Generale și despre cele 800 de milioane care se găseau în Germania. S-a calculat că pentru plata acestei datorii fiecare român trebuia să plătească 16 franci și 50 de bani. Conform articolelor din presă, criza nu provenea numai din insuficiența recoltelor, ci mai ales din pricina marilor lucrări de construcții făcute în România, țară care a cheltuit mai mult de 840 de milioane pentru a-i facilita Germaniei o cale directă spre Marea Neagră, spre Moldova și spre portul Constanța, și care își asumase rolul de țară de tranzit, prin intermediul căreia toate produsele Germaniei se strecurau spre Orient. Pentru fortificațiile din București, care erau îndreptate în special împotriva Imperiului Țarist, s-au cheltuit sute de milioane, iar întreținerea unei armate naționale necesită costuri foarte mari [3, p. 1].

În acest context, sarcina noului cabinet era dublă: trebuia să îndrepte colosalele greșeli comise timp de cincisprezece luni de guvernul Cantacuzino și să rezolve toate dificultățile create țării de defecțiozitatea sistemului politic, economic și financiar, care dura de vreo douăzeci de ani [3, p. 2].

Dacă în plan politic prioritatea guvernului era redresarea economică a țării, asasinarea profesorului Ștefan Mihăileanu, al cincilea atentat bulgăresc comis pe teritoriul României, fiind inclus și cel din Brăila, a schimbat agenda politicii externe coordonată exclusiv de Regele Carol al României. Înainte de atentatul împotriva lui Ștefan Mihăileanu, pe străzile Bucureștiului s-a auzit sunetul sacadat al revolverelor bulgărești de trei ori.

Primul atentat a fost cel din 20 martie 1887, împotriva prefectului de Ruscium, Mantov. Cel de al doilea, la 5 septembrie 1888, împotriva ministrului de Finanțe bulgar, Grigor Nacevici, fost ministru plenipotențiar al Bulgariei la București. Cei doi au susținut și promovat proiectul unei federații româno-bulgare, propus, în anul 1886, de prințul Alexander Battemberg Regelui Carol al României. În seara zilei de 1 februarie 1900 a fost asasinat Chiril G. Fitowski, pe strada Ceauș Radu. În acest caz suspecții principali ai crimei au fost identificați imediat ca fiind membrii filialei de la București a Comitetului Suprem Revoluționar Macedonean, condusă de Alexandru Trifanov, sub directă coordonare, de la Sofia, a președintelui Boris Sarafov. Ulterior s-a dovedit că, deși, aparent în celelalte cazuri mobilul atentatelor părea a fi de sorginte personală, atacatorii aveau legături cu comitetele secrete bulgare. Al patrulea, asasinarea profesorului Ștefan Mihăileanu, la 22 iulie 1900, a declanșat criza diplomatică româno-bulgară. În urma anchetei asasinării lui Chiril G. Fitowski, autoritățile române au aflat despre existența unor planuri ale comitetelor secrete bulgare privind amplasarea unor bombe în Camerele Legislative ale României și a unor acțiuni teroriste, care să destabilizeze statul român, motiv pentru care, guvernul Petre P. Carp a trimis la Sofia, cu două zile înainte de atentatul din data de 22 iulie 1900 [4, p. 2], o notă verbală prin care îi notifică pe decidenții politici și militari bulgari cu privire la activitatea acestor organizații anarhiste pe teritoriul României [5, pp. 67-77].

Implicarea guvernului bulgar în rezolvarea protestului autorităților române s-a concretizat în asasinarea publicistului Ștefan Mihăileanu.

Acțiunea diplomatică a României privind criza româno-bulgară la început de secol XX. Regele Carol al României și Alexandru Marghiloman în slujba țării

În timpul instrucției în cazul Mihăileanu, investigatorii au aflat că, de fapt, Comitetul Macedonean de la București a fost înființat pentru a pune în executare planul asasinării Regelui Carol I al României. Printre numeroasele scrisori găsite în timpul perchezițiilor, textul uneia dintre ele, cea de la unul din complicii în asasinarea lui Fitowski – fugit peste graniță, în a cărei păstrare fuseseră date toate actele, printr-o hotărâre a Comitetului Macedonean din București, consemnată în proces-verbal, a provocat un protest masiv din partea clasei politice și a opiniei publice românești. În această scrisoare, Boris Sarafov le ordona membrilor de la București să găsească un om curajos „gata să stingă viața regelui român. Dacă nu aflați, atunci eu

însumi mă duc acolo ca să-l străpung. E necondiționat necesar să producem în România tulburare mare și încurcături, ca, folosindu-ne de asta, să putem pregăti revoluția în Macedonia” [6, p. 7].

Dacă în plan intern autoritățile române puteau gestiona criza, fapt concretizat de măsurile luate privind siguranța atât a populației, cât și a personalităților politice vizate de Comitetul Suprem Macedonean, implicarea guvernului bulgar în activitatea comitetului a reprezentat o provocare pentru diplomația românească. O contribuție importantă la rezolvarea crizei a avut-o ministrul Afacerilor Străine Alexandru Marghiloman, sub directa coordonare a Regelui Carol I al României. În bibliografia românească sunt autori care îl învinovătesc pe Alexandru Marghiloman pentru impasul ajuns în relația cu Bulgaria și iminența unei confruntări armate cauzate de comportamentul ministrului Afacerilor Străine, care nu putea tolera o asemenea ofensă adusă suveranului român [5, pp. 67-77].

Presa vremii relatează în articole ample reacția politico-diplomatică a guvernului Petre P. Carp și posibilitatea declanșării unui incident diplomatic în urma notelor energice transmise de ministrul Afacerilor Străine, Alexandru Marghiloman, guvernului de la Sofia. Reporterii scriau despre dezbaterile care aveau loc în ședințele Consiliului de Miniștri, având prioritate subiectele politicii externe, în care ministrul Alexandru Marghiloman prezenta situația notelor expediate agentului nostru diplomatic la Sofia Nicolae Mișu, în chestiunea asasinării lui Ștefan Mihăileanu și măsurile polițienești propuse și dispuse de ministru de Interne, Constantin Olănescu, referitoare la comploturile bulgărești și uneltirile unor anarhiști italieni [7, p. 1].

Ziarul *Constituționalul* din 26 iulie 1900 scria despre demersurile făcute de diplomația românească. Conform acestuia, „ministerul nostru de externe a dat ordin agentului român de la Sofia să atragă din nou atenția guvernului princiar asupra apucăturilor comitetului macedonean. Se știe că asasinul Stoian Dimitrov a declarat că l-a ucis pe regretatul profesor Ștefan Mihăileanu din ordinal lui Sarafov președintele comitetului macedonean. Dacă propaganda, prin fapt tot atât de primejdioasă ca și aceea a anarhiștilor din Occident, ar fi tolerate mai departe de guvernul bulgar, ar fi o necesitate imperioasă pentru guvernul român de a lua în contra numeroșilor bulgari din țară măsurile de bună ordine pe care necesitățile politice le-ar cere. Nota trimisă de ministrul de externe, Alexandru Marghiloman, agentului diplomatic la Sofia, Nicolae Mișu, pentru a fi înmănată guvernului bulgar, preciza în termeni clari că bulgarii din România

vor avea de suferit ca o consecință logică a tulburării liniștei și siguranței prin asasinarea lui Mihăileanu. România cerea completă satisfacție guvernului bulgar și aflăm din chiar oficina ministerului nostru de externe că nota României va fi energic susținută și de Germania. Textul notei conținea un protest energic împotriva birului la care erau supuși românii din Bulgaria de către Comitetul revoluționar macedo-bulgar. Într-adevăr, peste 200.000 lei au fost încasați de la români. Zilnic agenți ai comitetului intrau în casele românilor și îi amenința cu moartea dacă nu dădeau bani comitetului” [8, p. 2].

Potrivit ziarului *Adevărul* din 27 iulie 1900, în ședința Consiliului de Miniștri din 26 iulie, sub președinția primului ministru Carp a avut loc „un viu schimb de note telegrafice între domnul Marghiloman, ministrul de externe și domnul Mișu, agentul nostru diplomatic la Sofia. Ni se asigură din sorginte autorizată că, domnul Mișu a fost însărcinat să ceară instituirea unei comisii rogatorii în chestiunea asasinării lui Mihăileanu pentru a i se putea lua interogatoriu lui Sarafov, autorul intelectual al asasinatului și președinte al comitetului revoluționar din Sofia. Totodată, domnul Mișu a fost însărcinat să ceară până la instituirea comisiei rogatorii imediata depunere a lui Sarafov și a altor membri ai comitetului revoluționar implicați în asasinatul lui Mihăileanu. Ca justificare a acestor cereri s-au indicat probele stabilite de justiție împotriva lui Sarafov și altor membri ai comitetului din Sofia. Dacă în 24 de ore de la demersul dlui Mișu guvernul bulgar nu va da satisfacția cerută agentul nostru diplomatic are ordinul să părăsească Sofia și astfel relațiile noastre diplomatice cu Bulgaria vor fi întrerupte” [8, p. 2]. În același timp, ministrul Alexandru Marghiloman a solicitat judecătorului de instrucție I.Th. Florescu, care instrumenta cazul Ștefan Mihăileanu, să facă demersurile în conformitate cu legislația internațională în materie, pentru extrădarea președintelui Boris Sarafov [8, p. 2].

Conform editorialului din *Adevărul* din 27 iulie 1900 și intitulat *Datoria guvernului*, conflictul bulgaro-român „avea două părți, două teatre, de activitate. În prima linie este Dobrogea, pe care bulgarii o socot o provincie bulgărească și menită să le revină lor. În a doua linie, conflictul permanent din Macedonia. Acolo sunt patru națiuni care au interese de apărut. Bulgaria crede că are drept asupra Macedoniei și se pregătește de a o cuceri în ziua când omul bolnav, imperiul turcesc, se va prăbuși. Aceleași pretenții le ridică Grecia și Serbia. România nu poate avea în Macedonia altă țintă de realizat decât aceea de a păstra caracterul românesc populației româno-macedonene și de aici lupta împotriva bulgarilor și grecilor,

împotriva celor care vor să o bulgarizeze sau să o grecezeze. În paranteză fie spus, aceste interese românești, pur naționale și fără alte scopuri politice, au fost foarte rău servite sub toate guvernele. Atât grecii, cât și bulgarii fac ravagii uriașe în populația românească care, dacă lucrurile vor merge tot așa, riscă să-și piardă caracteristica ei, pierzându-se fie în mișcarea slavă, fie în cea grecească. Ceea ce însă poate fi scuzabil pentru indivizi, nu poate fi scuzabil pentru un stat. Bulgaria trebuie să-și aducă aminte că este dator să mărginească lupta națională din Macedonia în limita legalității și a regulilor de civilizație. Nu este un mister pentru nimeni că guvernul bulgar patronează mișcarea macedoneană. Asta fiind, el devine răspunzător când oamenii trimiși de comitetul macedonean vin pe teritoriul țării românești pentru a-l asasina, în mijlocul capitalei, pe un patriot român care lupta împotriva influenței bulgărești în Macedonia și lupta cu armele premise de legile țării și de civilizație cu vorba și cu condeiul. Guvernului bulgar i se impune a se mișca pentru a distruge cuiburile de asasini din Sofia și Rusciuc. Dacă guvernul bulgar va ezita, atunci guvernul român trebuie să facă răspunzător guvernul statului vecin și să întrerupă orice relație diplomatică cu un stat care uită primele reguli ale raporturilor internaționale dintre state și atunci să fie știut că avem peste Dunăre nu un stat modern, ci o ceată de bandiți și de asasini împotriva cărui trebuie să ne apărăm cum putem. Insistăm asupra a acestei chestiuni de onoare a țării pentru că nu este cu putință să nu cerem satisfacție pentru omorul unui român înfăptuit pe teritoriul țării noastre, sub patronajul guvernului bulgăresc care reprezintă poporul bulgar pentru care România și-a vărsat sângele ca să-i dea un stat de sine stătător” [8, p. 2].

Atitudinea ministrului Afacerilor Străine era susținută de toată presa românească, care relata despre insistențele guvernului român și determinarea categorică a acestuia ca Boris Sarafov să fie arestat și extrădat în România pentru a fi judecat în baza dovezilor strânse în timpul anchetei, precum și pe cei care au fost direct sau indirect implicați în asasinarea lui Ștefan Mihăileanu și se aflau în Bulgaria [8, p. 2].

Deși, conform informațiilor din presă, demersul guvernului român a produs o adevărată consternație în cadrul membrilor guvernului și în societatea bulgară, în cercurile politice unii condamnavă, alții susțineau cu înfocare acțiunea Comitetului Revoluționar Macedonean în România. Ministrul de Externe al Bulgariei a declarat că va răspunde, după ce va supune chestiunea Consiliului de Miniștri, care a fost convocat imediat. În paralel, s-a telegrafiat de urgență Prințului Ferdinand de Saxa-Coburg Gotha,

care se află într-o călătorie de inspecție prin Bulgaria, să se reîntoarcă în Sofia pentru a prezida acest Consiliu de Miniștri, în care se va delibera asupra notei guvernului român. Ministrul de Externe al Bulgariei a făcut apoi cunoscut agentului nostru diplomatic, Nicolae Mișu, cum că nu va putea răspunde la nota guvernului român decât în urma Consiliului de Miniștri, pe care-l va prezida la întoarcere Prințul. Agentul diplomatic al Bulgariei la București, Teodorov, deși a făcut cunoscut autorităților române că a solicitat un concediu de odihnă de 45 de zile, ținea aproape în permanență ocupat firul telegrafic București – Sofia, transmițând, din oră în oră, guvernului bulgar rezultatul instrucției cu privire la asasinarea lui Ștefan Mihăileanu, precum și opiniile presei românești [9, p. 2]. În aceste condiții, girant al Legației Bulgare, în lipsa lui Teodorov, a fost desemnat Ivan d’Esarque [10, p. 2].

În plină criză de comunicare cu reprezentanții Bulgariei de la București, ministrul Alexandru Marghiloman a primit, prin intermediul agentului român de la Sofia, un răspuns al autorităților bulgare la nota ministerului Afacerilor Străine român, în urma căruia, în data de 28 iulie 1900, a fost nevoit să plece de urgență la Sinaia, cu geanta care conținea cheia telegramelor cifrate, pentru a fi comunicat Regelui Carol al României. Potrivit presei, „guvernul bulgar a comunicat că poate interveni numai dacă guvernul român prezintă dovezi privind complicitatea comitetului macedo-bulgar în crimele politice comise de asasinii bulgari pe teritoriul român. Contrar, zice răspunsul, Bulgaria nu are niciun motiv de a interveni în vreun sens. Se zice că regele a pâlît de mânie citind această notă. Miniștrii străini aflați la Sinaia, luând cunoștință de cuprinsul notei, au rămas indignați de obrăznicia guvernului din Sofia. Ministrul român din Belgrad a comunicat ieri domnului Marghiloman că regele Alexandru l-a autorizat să comunice la București că Serbia are simpatie față de România în chestia conflictului ivit în urma asasinării lui Mihăileanu și că armata sârbească așteaptă cu nerăbdare să-și ia revanșa de la Slivnița. În cercurile diplomatice de la Sinaia domnește credința că suntem în ajunul unor evenimente grave în Balcani. Miniștrii Austriei și Germaniei ocupă zilnic firul telegrafic între Viena și Berlin” [11, p. 2].

Guvernul bulgar a transmis Marilor Puteri, telegrafic, rezumatul răspunsului dat României. Întâmplător sau nu, știrea trimiterii notei era însoțită în *Pester Lloyd*, un ziar de limbă germană, care a apărut la Budapesta, de un comentariu reprodus în presa românească. Conform acestui articol, „cabinetul din București a urmat cu înțelepciune în această chestiu-

ne. În primul rând, se impune ca pe vremea aceasta de atentate să nu se tolereze existența niciunui comitet secret, care se ocupa cu executarea de crime politice. Prin limbajul său energic față de Sofia, guvernul Carp a dat dovadă că e un dușman al schimbărilor din Peninsula Balcanică și că e gata să susțină dorința puterilor ca în conformitate cu Tratatul de la Berlin să se mențină statu-quo. E foarte probabil ca față cu nota română, guvernul bulgar va lua aere de mirare, căci acolo, de obicei, guvernul închide ambii ochi când este vorba de agitații macedonene a căror sprijinire o consideră ca o datorie de patriotism popular. E prin urmare de așteptat ce atitudine va avea Sofia față de ultima notă română și dacă se va proceda împotriva comitetelor macedonene răspândite în toată Bulgaria. Oricum, ministrul Carp este de felicitat pentru această corectă și conștientă atitudine pentru care poate fi sigur nu numai de aprobarea concetățenilor săi dar și de aceea a cabinetelor europene și a tuturor cercurilor politice” [12, p. 2].

De la Sinaia, după consultarea cu Regele Carol al României, care a accentuat în discuțiile purtate în această chestiune că noua notă a guvernului român trebuia să fie extrem de energică, oricare ar fi consecințele ei, ministrul Afacerilor Străine Alexandru Marghiloman a transmis noi instrucțiuni ministrului român de la Sofia, punându-i acestuia la dispoziție noile dovezi strânse de justiție, din care rezulta foarte clar că atentatul împotriva lui Ștefan Mihăileanu avea o conotație politică, asasinul fiind trimis și plătit de Comitetul Revoluționar Macedo-Bulgar din Sofia. Nicolae Mișu, agentul diplomatic de la Sofia, a primit, alături de noua notă, asigurări că vor fi transmise dovezi zdrobitoare, care fac obiectul unor viitoare descinderi și arestări. În urma instrucției, s-a stabilit categoric complicitatea Comitetului Macedo-Bulgar în omorul lui Fitowski, precum și în atentatele dejucate prin supravegherea polițienească. În numele Regelui și a guvernului român, ministrul Alexandru Marghiloman a cerut guvernului bulgar să facă fără întârziere dovada neimplicării în acțiunea Comitetului Revoluționar, complicitate pe care guvernul român o impune în mod categoric în noua sa notă. Guvernul român a adăugat că de această dovadă atârna pacea și buna prietenie între România și Bulgaria. În același timp, solicita arestarea imediată a lui Sarafov și a câtorva personaje din Sofia, care ocupau poziții înalte, precum și a indivizilor din Comitetul Revoluționar, care sub amenințarea cu moartea au escrocat peste 30.000 de lei de la românii din Sofia. Regele Carol al României a expediat personal telegrame asupra acestei chestiuni Germaniei, Austriei și Italiei [13, p. 2].

Ca o proiecție în timp, cu referire la acțiunea Ro-

mâniei din anul 1913, ziarul *Adevărul* din 2 august 1900 a publicat articolul intitulat *Politica aventurieră a Bulgariei*, în care unul dintre redactorii ziarului, care semna sub pseudonimul Q.V., a făcut o analiza pertinentă cu privire la atitudinea politică a Bulgariei față de România, anticipând intervenția armatei române din timpul celui de-Al Doilea Război Balcanic. Conform acestuia „ura bulgarilor e mai cu seamă ațintită împotriva regelui Carol I, căruia Europa îi dă o încredere așa de mare, încât chiar Rusia, în caz de necesitate și în împrejurările de față, s-ar alia la părerea cabinetelor europene. De aici, frica față de Rusia și ura împotriva României. Această ură se accentuează în Bulgaria din cauză faptului că la Sofia toți sunt de părere că în cazul unor dezordine serioase în Macedonia, la care principatul va lua parte pe față, Europa, desigur, se va vedea silită a da României misiunea de a ocupa Bulgaria menită a periclita pacea în Europa” [13, p. 2].

Între timp, guvernul a luat măsuri pentru înlocuirea funcționarilor, care au avut legături cu comitetele revoluționare bulgare. Au fost dispuse măsuri privind regimul străinilor în România și accesul acestora în țară. În plan diplomatic, ministrul Alexandru Marghiloman a transmis o notă guvernului imperial otoman, suzeran al Principatului bulgar și Imperiului Țarist [14, p. 2], cu privire la agitațiile Comitetului Secret Macedo-Bulgar și la asasinarea lui Ștefan Mihăileanu. Au fost transmise note guvernelor de la Viena, Petersburg și Roma cu privire la atitudinea bulgarilor în România și la crimele politice comise de membrii Comitetului Macedo-Bulgar din Sofia, al căruia existență era cunoscută de guvernul bulgar. Aflat la Roma pentru a-l reprezenta pe Regele Carol al României la înmormântarea Regelui Umberto I⁴, ministrul de Război generalul Lahovary a fost rechemat de urgență telegrafic în țară la solicitarea expresă a Regelui. Cu privire la acest aspect, presa relatează că „în urma audienței pe care domnul general Lahovary, ministru de război a avut-o la castelul Peleş, s-a dat ordin ca, pe lângă întărirea trupelor din Dobrogea, să se mai trimită trupe din garnizoanele apropiate, la Giurgiu, Turnu Măgurele, Oltenița și Caracal, unde a fost trimis regimentul de artilerie din Craiova. În acest context, curentul unei intervenții militare împotriva Bulgariei, care întârzie să găsească o rezolvare pe cale diplomatică, prindea contur în opinia publică românească, susținut și de o anumită presă din străinătate” [15, p. 2].

Presa românească relatează despre declarație primarului și deputatului de Rusciuc, Dotcev, „prieten

⁴ Regele Umberto I a fost asasinat la 29 iulie 1900, de anarhistul italian Gaetano Bresci.

intim al șefului guvernului bulgar, Radoslavov, potrivit căreia comitetele macedonene conduse de Saravov își au politica lor aparte și resursele și puterea lor trebuie mai iute căutate la Petersburg și la Viena” [16, p. 2]. În același timp, erau preluate articole din presa străină. Potrivit ziarului *Le Temps*, în realitate cercurile guvernamentale din Sofia evită de a se atinge de Comitetul Macedo-Bulgar [17, p. 2]. Același ziar preciza că „Rusia a fost informată de guvernul român, după puterile din tripla alianță și înainte de Franța și Anglia, de agitațiile comitetului revoluționar macedo-bulgar din Sofia, atât în România, cât și în Bulgaria și pare decisă a interveni pe lângă guvernul bulgar pentru a aplană, conform cu înțelegerea stabilită cu Austro-Ungaria în 1897, conflictul care s-a iscat între cele două state și a prevenit întoarcerea unui asemenea conflict ca periculos pentru statu-quo-ul din Balcani” [18, p. 2]. Într-un interviu publicat în ziarul *Neue Freie Presse* la 9 august 1900, în calitate de ministru de Interne, Radoslavov a declarat că „mișcarea macedoneană este atât de adânc intrată în inimile națiunii, că niciun guvern nu se crede în stare să pună frâu acestei mișcări naționale” [19, p. 2].

Pe primele pagini ale ziarelor românești erau prezentate informații cu privire la o nouă notă a ministrului Afacerilor Străine Alexandru Marghiloman, transmisă reprezentanțelor diplomatice din străinătate, în care era atașat un dosar complet cu privire la conflictul româno-bulgar. Reacția de la Constantinopol a fost promptă. Ministrul Sublimei Porți la București Kiazim-Bey l-a informat pe Alexandru Marghiloman că Imperiul Otoman a trimis Sofiei două note energice. Presa relatează despre anumite măsuri vamale luate de Bulgaria în privința mărfurilor românești, care erau refuzate în timp ce potrivit rapoartelor reprezentanților vamali de la frontiera bulgară, înaintate ministerului de Finanțe, oficiile vamale bulgare respingeau mărfurile din România și interziceau trecerea călătorilor, chiar a acelor care au pașapoarte erau vizate de ambele legații. În replica, „ministrul de finanțe și premier, P.P. Carp, a dat ordin directorului general al vămilor să telegrafieze șefilor de vamă de la frontierele bulgare ca să nu fie extrem de riguroși la trecerea bulgarilor, pașapoartele să fie în perfecta regulă și persoanele suspecte să fie de aproape supravegheate. D. Carp a adăugat că relațiile diplomatice cu Bulgaria nefiind încă întrerupte, nu se poate proceda cum procedază bulgarii închizând granițele” [20, p. 2]. În acest context, cotidienele din țară informau despre demisia ministrului de Război bulgar, Papricov, precum și despre vizitele dese pe care la făcea Todor Ivanciov, președintele Consiliului de Miniștri bulgar, la agenția rusească de la Sofia, unde agentul diplomatic Bahma-

tiiev ținea ocupată linia telegrafică cu nenumăratele depeșe cifrate expediate la Sankt Petersburg [21, p. 2].

Presa românească întreținea o stare tensionată populației, în sensul că publica articole cu privire la mobilizarea trupelor bulgare, la deplasarea în teritoriu ale acestora și întărirea cu noi forțe la garnizoanelor aflate de-a lungul Dunării. S-a publicat știrea conform căreia Sarafov instiga guvernul bulgar la declanșarea războiului împotriva României. La 11 august 1900, *Neues Wiener Tageblatt* a publicat un interviu cu marchizul Pallavicini, ambasadorul Austriei la București, care se află la Viena. Păreră lui Pallavicini era „că rezolvarea conflictului româno-bulgar în mod liniștit e sigura soluție și chiar cercurile românești privesc situația ca liniștită. D. Pallavicini a mai adăugat că vizita regelui Carol la Ischl e de mult hotărâtă și nu crede să aibă vreo legătură cu conflictul” [22, p. 3].

La 14 august 1900 a apărut în presă informația potrivit căreia, ministrul Afacerilor Străine Alexandru Marghiloman l-a primit în audiență pe Teodorov, agentul diplomatic al Bulgariei. Timp de două ore cei doi au discutat asupra dovezilor prezentate agentului diplomatic, a cărui replică în contradictoriu a fost practic inexistentă în fața probelor strânse de justiția românească [23, p. 3].

Față de criza româno-bulgară, întreaga presă apuseană, recunoscând dreptatea României, avea față de această neînțelegere o atitudine ciudată. Toate ziaarele neoficiale și oficiale ale cancelariilor străine declarau că nu va fi război, pentru că marile puteri au luat măsuri pentru lichidarea unui eventual conflict armat între Bulgaria și România. Bulgaria, mai declarau toate ziaarele străine, trebuia să dea satisfacție României pentru că, neapărat, centrul de bandiți din Sofia trebuie distrus. Europa nu vrea război [24, p. 1].

Aceasta era curentul internațional în privința crizei româno-bulgare înaintea întrevederii de la Ischl a Regelui Carol al României cu Împăratul Franz Joseph al Austriei. Hotărâtă cu două luni înainte de declanșarea crizei româno-bulgare din vara anului 1900, întâlnirea celor doi suverani, în noul context internațional, avea o importanță deosebită pentru politica externă a României și pentru Peninsula Balcanică. Înainte de a pleca, Regele și-a exprimat dorința ca o misiune specială să reprezinte România la jubileul Sultanului Abdul-Hamid al II-lea. A fost desemnat Alexandru Marghiloman, deși protocolul prevedea ca la asemenea evenimente să participe ministrul de Război sau un ofițer superior din suita Regelui.

Presa relatează despre solemnitatea momentului plecării Regelui Carol al României, care era însoțit de Regina Elisabeta a României și despre măsurile de securitate luate cu această ocazie. Conform articolelor

apărute în media românească, „la Sinaia a fost ieri o zi emoționantă. Plecarea regelui la Ischl, căreia toate cercurile politice și diplomația îi dau un caracter politic de mare importanță, a fost obiectul celor mai vii discuții. Înainte de a înregistra diferitele știri și păreri care au circulat ieri în cercurile oficiale și în corpul diplomatic, să spunem câteva cuvinte asupra ceremonialului neobișnuit care a avut loc la plecarea suveranilor. Cu toate dezmințirile repetate ale oficioaselor, parchetul și poliția ar fi descoperit lucruri extrem de grave. E exclusă astăzi orice îndoială că s-a dat de firul unui abominabil complot împotriva regelui și aceasta au priceput-o toți acei care au putut asista ieri la plecarea suveranului din gara Sinaia. La ora 01.10, toată poliția era adunată la gară. Peronul era înconjurat de gardiști și jandarmi. S-au luat măsuri polițienești de precauție, așa cum nu au fost văzute aici niciodată. Trenul este așezat astfel că toate vagoanele sunt în afară din peron, numai ultimul în care trebuie să se urce perechea regală e în dreptul peronului în fața sălii de așteptare. Domnește o atmosferă de neliniște între cei prezenți. Ofițerii batalionului de vânători de aici sunt înșirați pe două rânduri între ușa sălii de așteptare și ușa vagonului regal. În sala de așteptare se află soțiile tuturor miniștrilor, domnul și doamna Take Ionescu, Al. Ghica, Al. Lahovary, Emil Costescu, domnul și doamna Mișu Săulescu, Marescu, Mandrea, Iarca, Nacu, Stavri Predescu, generalii Arion, Grămățiceascu, Brăteanu, Comăneanu, prefect de Prahova, Luca Elefterescu, senatorul Alexandrescu. Toți civilii sunt în doliu, atașajii militari în uniformă. La ora 01.30, regele și regina au sosit în sala de așteptare. După câteva minute de convorbire cu persoanele prezente, regina s-a urcat prima în vagon urmată de doamnele de onoare Mavrogheni și Bengescu. Apoi soțiile miniștrilor s-au urcat și ele în vagonul regal. Regele urmat de domnul colonel Warthiady, col. Mavrocordat și maiorul Baranga se urcă și el în vagonul regal și după aceasta s-au urcat toți miniștrii, prefectul Capitalei și prefectul de Prahova, Elefterescu. Un incident a mărit neliniștea ce domnea în urma măsurilor de pază ce s-au luat. Mașina de la acceleratul Sinaia-Predeal, plecat de aici la ora 12.30, a suferit un accident fapt pentru care mașina trenului regal a trebuit să plece s-o remorcheze, așa că plecarea trenului regal a întârziat cu o jumătate de oră⁵. Cu două ore înainte toată linia până la Predeal a fost inspectată minuțios. În jurul trenului regal numeroși agenți secreți erau prezenți. Agentul Gaspard și comisarul din Sinaia au

⁵ Locomotiva care a suferit lângă Poiana Țapului un accident, și din cauza căreia trenul regal nu a pornit din Sinaia decât cu o întârziere de 30 de minute, se numea *Bușteni* și purta nr. 541.

plecat în străinătate cu trenul regal. Până la plecare a domnit o adâncă tăcere în public. Urale au izbucnit când la ora 02.00 fix trenul s-a pus în mișcare. Regele și regina erau în doliu. Pe peron nu au fost admise decât persoanele bine cunoscute de agenții poliției” [25, p. 1].

Înainte de plecarea suveranilor români la Ischl, în trenul care venea de la Valea Largă s-a urcat un bulgar suspect. Urmărit, el a fost arestat la Sinaia. La percheziția ce i s-a făcut, s-a găsit un revolver. Întrebat pentru ce caută la Sinaia, el a răspuns că a venit să-l viziteze pe un amic al său, tot bulgar. Cercetându-se la adresa indicată, s-a descoperit că bulgarul în chestiune a dispărut din Sinaia. Toate explicațiile pe care le-a dat, s-au dovedit a fi minciuni. La întrebările care i s-au pus, a răspuns încurcat și prin urmare au fost luate măsuri severe pentru paza oamenilor marcanți din Sinaia și s-au îndoit măsurile de siguranță în jurul Castelului Peleş⁶.

După plecarea suveranilor români de la Sinaia, ministrul Afacerilor Străine Alexandru Marghiloman s-a întors în capitală de la reședința regală împreună cu Kiazim-Bey, ministrul Sublimei Porți la București. În baza mandatului primit de la Regele Carol al României, ministrul Marghiloman a discutat despre criza româno-bulgară, situația aromânilor din Macedonia și despre statutul convenției comerciale bilaterale, care nu a mai fost prelungită din luna februarie 1900, din timpul guvernului Cantacuzino, având ca efect deteriorarea relațiilor vamale între cele două părți. Deși după trei luni de la expirarea termenului prevăzut în convenție, s-a solicitat prelungirea stării de provizorat agreată imediat după expirare, autoritățile otomane au refuzat cererea românească, fapt pentru care tarifarea diferențiară a mărfurilor românești a afectat balanța comercială și financiară a statului român. În reciprocitate, mărfurile turcești au fost taxate diferențiat, având ca efect scumpirea grânelor de producătorii din Imperiul Țarist, în special cei de la Odessa, fapt mai puțin agreat de importatorii din Imperiul Otoman, care au insistat pentru reluarea relațiilor vamale cu România. Negocierile purtate de Alexandru Marghiloman privind convenția comercială au avut un efect neașteptat de rapid la Constantinopol. Ministrul Afacerilor Străine român a fost informat că s-a convenit la un provizorat de zece

⁶ „Duminică șeful Siguranței din Capitală a semnalat poliției din Sinaia că un bulgar suspect a plecat cu trenul de Predeal și că probabil se va scobori la Sinaia. Deci să fie bine păzit. La Sinaia însă agenții poliției nu au descoperit nimic. Mai târziu, însă, s-a anunțat că un individ a coborât la Valea Largă, dar toate urmăriile au rămas zadarnice”.

luni în condițiile vechiului tratat și că se vor relua în acest interval discuțiile pentru încheierea unei noi convenții. Pe lângă intervenția personală a lui Alexandru Marghiloman, la soluționarea crizei vamale a contribuit și conflictul româno-bulgar. La Constantinopol s-a primit cu multă simpatie nota României cu privire la agitațiile și crimele înfăptuite de Comitetul Macedo-Bulgar și a făcut foarte bună impresie că România s-a adresat, în primul rând, guvernului Sultanului, suzeranul Bulgariei. Pe lângă aceasta, demonstrația de simpatie a României cu prilejul jubileului Sultanului a grăbit încheierea provizoratului, care punea capăt, pentru moment, conflictului vamal cu Turcia. Faptul acesta a avut o influență salutară asupra exportului de cereale românești [26, p. 1].

Între timp, la 15 august 1900, ajunși la Viena, „regele și regina României au fost întâmpinați la gară de domnul Cantacuzino, însărcinatul cu afaceri al României, de domnul W. De Lindheim, consulul general al României la Viena și de personalul legației. Majestățile lor s-au dus la hotel unde, puțin după sosirea lor, au primit vizita contelui Goluchowsky și a generalului de Beck, șeful Statului Major General. Alți înalți funcționari ai Ministerului Afacerilor Străine, precum și d. De Fonton de Verrayon, ministrul Rusiei la București, s-au prezentat la hotel. După prânz, la care au luat parte suitele și alte personaje, regina a plecat la Neuwied, însoțită de rege până la gară. M.S. regina a părăsit Viena la 8 și 25” [26, p. 1].

Presa vieneză relatează cu mare interes programul Regelui Carol al României. Articolul apărut în ziarul *Reichswehr*, organul de presă al primului ministru Koerber, menționează că în „condițiile actuale când conflictul bulgaro-român s-a acutizat, vizita regelui are o deosebită importanță. Regele Carol se va sfătui în această privință cu împăratul și ca întotdeauna se va găsi soluția. Audiența de ieri a ministrului de externe austro-ungar, contele Agenor Goluchowski, la regele Carol a fost consacrată conflictului bulgaro-român. Hotărârile luate sunt importante, rămân însă absolut secrete. Din punctul de vedere al intereselor Austriei se datorește să se arate odată Bulgariei că Austria este sătulă de politica șovăitoare în Balcani” [27, p. 3].

După discuția purtată cu Regele Carol al României, la 16 august 1900 ministrul de Externe austro-ungar, contele Agenor Goluchowski, însoțit de șeful austriac al Secției Afacerilor Balcanice, a fost primit în audiență, la Ischl, de Împăratul Franz Joseph al Austriei. Convorbirea a fost foarte lungă. Conform presei românești, „cercurile politice au atribuit acestei audiențe o însemnată deosebită. În aceeași zi, la ora 14.00, regele Carol al României a sosit în gara de la Ischl, unde a fost întâmpinat de împăratul Francisc

Iosef, prințul George al Bavariei, contele Goluchowsky, de primarul din Ischl și de alți înalți funcționari. Întâlnirea celor doi suverani a fost din cea mai cordială. Majestățile lor s-au sărutat. După prezentarea reciprocă a suitelor, regele Carol a binevoit a adresa cuvinte binevoitoare tuturor persoanelor prezente. Împăratul și regele s-au suit în trăsură și s-au dus la hotelul Împărăteasa Elisabeta, între două șiruri compacte de public, care a clamat călduros pe majestățile lor. Regele Carol a fost salutat la hotel de arhiducesa Maria-Valeria, de principesa Gisela a Bavariei și fiul ei, principele Conrad și de prințul de Lichtenstein, mare maestru al Curții Imperiale. După o scurtă ședere la hotel, împăratul s-a dus la vila imperială unde a avut loc, la ora 16.00, un prânz la care au luat parte: regele Carol cu suita sa, membrii familiei imperiale, contele Goluchowsky și înalți funcționari. După prânz, regele Carol a făcut o vizită principesei Gisela, apoi s-a înapoiat la hotel, unde împăratul Francisc Iosef a venit să-l ia pentru a face o plimbare cu trăsura. La întoarcere majestățile lor s-au dus la principesa Gisela, unde regele Carol a luat ceaiul cu familia imperială, apoi împăratul Francisc Iosef l-a reconducut la hotel. Ceva mai târziu a avut loc conferința între împărat și regele Carol. La această conferință a asistat și contele Goluchowsky. La prânzul ce s-a dat în onoarea regelui Carol a luat de asemenea parte și contele Goluchowsky” [28, p. 2].

La 17 august 1900, Alexandru Marghiloman a plecat spre Constantinopol pentru a participa la sărbătorirea jubileului sultanului Abdul-Hamid al II-lea [27]. Comandantul Marinei din Galați a primit ordinul de a pune la dispoziția ministrului Afacerilor Străine una din canonierele flotei [27, p. 2]. Prin urmare, la ora 14.45, Alexandru Marghiloman, însoțit de Kiazim Bey, ministrul Imperiului Otoman la București, Azarian Efendi, delegatul Turciei în Comisia Dunăreană și N. Butculescu, șeful de cabinet, a plecat la Constanța, cu un tren special. La gară a fost condus de Al. Ghița, ministrul României la Paris, Al. Florescu, secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, colonelul Coandă, Rîmniceanu, Trăsnea-Greceanu, Dristorian și I.Th Florescu. Potrivit relatărilor din presă, „pe vaporul Regele Carol se va da la Constanța un prânz și apoi Kiazim-Bey se va întoarce în Capitală. Călătoria ministrului de externe la Constantinopol are necontestat și o importanță politică. În chestiunea conflictului româno-bulgar dese consfătuiri au urmat, la Sinaia, între domnul Marghiloman și Kiazim-Bey, ministrul Turciei. La Constantinopol, ministrul nostru de externe va avea ocazia să atragă în mod verbal și direct atenția guvernului otoman asupra purtării guvernului bulgar. Pe lângă chestiunea conflictului româno-bulgar,

prezența domnului Marghiloman la Constantinopol va însemna și începerea unor mai serioase negocieri pentru obținerea episcopatului în Macedonia, chestiune esențială pentru politica românilor macedoneni. În adevăr, ei depind până acum de biserica bulgărească, prin faptul că îi căsătorește, le botează copiii, îi servește la înmormântări și astfel le influențează toată acțiunea politică. A da românilor macedoneni episcopatul înseamnă a da o lovitură mortală agitațiilor bulgărești în Macedonia. Cum România dorește sincer statu-quo în Macedonia, ministrul nostru de externe va arăta, se crede, urgența unui berat care să decreteze episcopatul român” [27, p. 3].

A doua zi, la ora 09.00, vaporul *Regele Carol* a intrat cu o oră întârziere în port, la Constantinopol [29, p. 2]. Alexandru Marghiloman, ministrul Afacerilor Străine, a fost întâmpinat la vapor de un general turc, de membrii Legației României și de o mulțime de demnitari turci. Dimineața a asistat la serviciul oficiat al Selamlâcului, apoi a trimis cărți de vizită marelui vizir, generalului turc Tekfik-paşa, precum și tuturor miniștrilor turci. În aceeași zi, i-a prezentat Sultanului Abdul-Hamid al II-lea o scrisoare autografă din partea Regelui nostru. Însoțit în permanență de un înalt ofițer turc, cu această ocazie, Alexandru Marghiloman s-a întâlnit cu miniștrii bulgari Ivanov, Teodorov și Papricov [27, p. 3].

Conform ziarului vienez *Neues Wiener Tageblatt*, care a publicat în data de 17 august 1900 o corespondență inspirată din Sofia, în chestia conflictului româno-bulgar, „mai mulți miniștri bulgari, în frunte cu Todor Ivanciov, președintele consiliului, au plecat la Constantinopol pentru a reprezenta Bulgaria la jubileul sultanului, fapt de o mare importanță politică, căci dovedește supunerea Bulgariei față de suzerana ei. În fruntea acestei misiuni speciale se află generalul Nicolaev, aghiotantul prințului Ferdinand și în același timp președintele de onoare al comitetului revoluționar bulgaro-macedonean, indicând că chestia macedoneană va intra într-o fază de liniște, Bulgaria voind să mențină ordinea în Balcani” [29, p. 2].

Ministrul Afacerilor Străine român a organizat la Constantinopol un banchet pe vaporul *Regele Carol* în onoarea sultanului. La acest banchet au fost invitați ministrul de Externe al Turciei, înalți demnitari și corpul diplomatic din capitala Imperiului Otoman. Conform presei românești, sultanul Abdul-Hamid al II-lea i-a conferit lui Alexandru Marghiloman cel mai înalt ordin turcesc, numindu-l comandor al Osmaniei în briliante, în timp ce Kiazim-Bey aflat la București, a fost decorat cu Marele Cordon al Coroanei României [28, p. 2].

Cheltuielile de reprezentare a misiunii românești

la Constantinopol au fost de 40.000 de lei. Suma a fost exclusiv suportată de Alexandru Marghiloman, fiind incluse și cursele vaporului *Regele Carol*.

La 19 august 1900 a intrat în vigoare convenția vamală provizorie încheiată între România și Imperiul Otoman [30, p. 2].

Sâmbătă, 19 august, când se împlineau 5 ani de la suirea pe tron a sultanului Abdul-Hamid al II-lea, colonia otomană din Galați a serbat odată cu Bairamul și jubileul Sultanului. În dimineața zilei, de la orele 9 la 11, au fost primite felicitările coloniei turcești din Galați de consulul general. La ora 12.30 s-a oficiat un serviciu divin la geamia din Galați, la care a participat consulul general și întreaga colonie. După prânz, s-au primit la consulat vizitele oficiale. Seara, un banchet oferit de colonia otomană a avut loc în prezența ministrului plenipotențiar Kiazim-Bey și a tuturor consulilor din România.

Anarhia, propagandă prin violență versus patriotism prin loialitate, demnitate și respectarea angajamentelor internaționale

Mișcarea anarhistă (*an-archia* în limba greacă) înseamnă lipsa de guvernare, s-a format în jurul anului revoluționar 1848, exponentul său de referință a fost Pierre Proudhon, fiind, de altfel, cel care a dat numele acestei mișcări, care avea la bază ideea abstractă a dreptății sociale, prin care oamenii ar putea fi convinși să accepte societatea fără guvernare, apelând doar la rațiune. Cel care a introdus conceptul de revoluție prin violență a fost Mihail Bakunin, care a trăit o perioadă în Rusia Țarului Nicolae I și credea, înainte de a fi exilat, că revoluția poate izbucni numai printr-o acțiune spontană. Narodnicii ruși, membrii mișcării social-politice a reprezentanților intelectualității mici burghezi din Imperiul Țarist din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care au pus bazele Partidului Voința Poporului în 1879, au prevăzut în programul acestuia caracteristicile unei activități teroriste/anarhiste, care consta în eliminarea persoanelor responsabile cu guvernarea unei țări. În anul 1881, narodnicii l-au asasinat pe Țarul Alexandru al II-lea. Un alt reprezentant al mișcării anarhiste a fost Piotr Kropotkin, revoluționar prin convingere și inițiatorul curentului propagandei prin faptă, vorbă, cuvânt scris, pumnal, armă de foc și dinamită [31, pp. 104-110].

Mișcarea anarhistă a cuprins întreaga Europă, mai ales Peninsula Balcanică aflată sub sângeroasa stăpânire a Imperiului Otoman, unde, de exemplu, acțiunile de tip terorist ale comitetelor revoluționare bulgare erau văzute de comunitatea internațională cu simpatie și percepute ca având un caracter de eliberare națională, aspirație spre care tindea și poporul

român la vremea respectivă. Însă, la sfârșit de secol XIX și început de secol XX, Europa s-a confruntat cu o mișcare anarhistă, care dorea renegocierea înțelegerilor și tratatelor internaționale, răsturnarea prin acțiunile sale teroriste a guvernelor și înlăturarea persoanelor care aveau responsabilitatea conducerii statale, fie că erau miniștri, regi sau împărați.

Președintele Franței, Carnot Sadi Marie Francois a fost asasinat, în 1894, de un anarhist italian. În anul 1897, primul ministru al Spaniei Antonio Canovas del Castillo, principalul autor al Constituției Spaniei din anul 1876, a fost asasinat de un alt anarhist italian. În anul 1898, Elisabeta, împărăteasa Austriei, a fost asasinată tot de un anarhist italian. La 29 iulie 1900, la doar o săptămână de la asasinarea profesorului Ștefan Mihăileanu, Regele Italiei, Umberto I, a fost asasinat de un anarhist italian.

Acest ultim asasinat, corelat cu acțiunea teroristă a Comitetului Macedo-Bulgar pe teritoriul României, care planificase asasinarea Regelui Carol I al României, a îngrijorat întreaga societate românească, în cadrul căreia curentul unei confruntări armate româno-bulgare prinse un contur bine definit.

Însă România era parte a unor înțelegeri și tratate internaționale, care stabileau o anumită linie în politica externă. Un război cu Bulgaria practic era imposibil la început de secol XX, chiar dacă existau anumite interese ale unor state terțe ca relațiile bilaterale româno-bulgare să se deterioreze până la ruperea legăturilor diplomatice.

România a semnat, în 1883, un Tratat de Alianță defensiv cu Austro-Ungaria, în care cele două părți se angajau să nu intre în alianță una împotriva celeilalte și să-și acorde reciproc ajutor în cazul unui atac neprovocat. *Casus foederis* intervenea pentru statul român numai în cazul atacării Austro-Ungariei de o terță putere în regiunile limitrofe României. În cazul unei amenințări cu agresiunea, părțile contractante se angajau să se consulte pentru luarea unor măsuri corespunzătoare, iar în cazul unui război purtat în comun, în circumstanțele prevăzute de articolele anterioare, să nu negocieze sau să încheie separat pace. Tratatul era valabil cinci ani, fiind prevăzută posibilitatea prelungirii acestuia automat pe o perioadă de încă trei ani, dacă cu un an înainte de expirare niciuna dintre părți nu cerea denunțarea sau revizuirea acestuia. Germania a aderat în aceeași zi (18/30 octombrie 1883), printr-un protocol semnat de consilierul ambasadei germane din Viena, Max von Bechem, alături de D.A. Sturdza și G. Kálnoky [32, p. 191].

După întrevederea cu Împăratul Franz Joseph al Austriei, Regele Carol al României s-a întâlnit cu Împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei. De menționat

faptul că în septembrie 1896, ca urmare a unei vizite oficiale a Împăratului Austro-Ungariei, Franz Joseph, în România, însoțit de ministrul de Externe A.M.A. von Goluchowski și de șeful de Stat Major al Armatei, generalul Ferdinand Beck, a fost semnat un protocol de prelungire a tratatului secret de alianță dintre România și Austro-Ungaria, iar șefii de stat-major ai celor două armate au semnat un protocol militar, care prevedea aspecte legate de armament, sistemul de fortificații Focșani – Nămolosa – Galați, protejarea podului de la Cernavodă, pregătirea și specializarea ofițerilor români în armata austro-ungară, livrarea de cai pentru armata română și construcția căii ferate prin pasul Ghimeș – Palanca. În aprilie 1897, Germania a aderat la protocolul secret din septembrie 1896 de prelungire a Tratatului de alianță dintre România și Austro-Ungaria [32, pp. 199-200].

În acest context internațional, cu ocazia deschiderii lucrărilor Corpurilor Legiuitoare – Senat și Camera Deputaților – de la 15/28 noiembrie 1900, mesajul Regelui Carol I al României a fost ferm în legătură cu criza financiară în care se afla România și imposibilitatea economică de a asigura instrucția și dotarea glorioasei armate române de la 1878. În același mesaj, Regele menționa că neînțelegerea cu Bulgaria va înceta în fața dovezilor administrate de justiția română, fapt întâmplat după ce Curtea cu Jurați de la Ilfov i-a condamnat pe autorii complotului împotriva Regelui și ai crimelor, care au avut loc la București. Însă cea mai importantă lovitură în lupta împotriva terorismului/anarhismului bulgar a fost condamnarea în contumacie a lui Boris Sarafov. Un rol important în decizia justiției române l-a avut insistența și demersurile efectuate de Alexandru Marghiloman pentru găsirea vinovaților și dovedirea complicității guvernului bulgar la săvârșirea atentatelor, arătând comunității internaționale faptul că Bulgaria devenise un factor de instabilitate în regiune [5, pp.67-77].

Implicarea și contribuția personală a lui Alexandru Marghiloman în problema aromânilor din Macedonia a avut un efect întârziat, însă direcția în care a conturat rezolvarea acestei chestiuni a fost continuată de următorii miniștri Afacerilor Străine. La 10/23 mai 1905, cu ocazia împlinirii a 39 de ani de domnie a Regelui Carol I al României, în semn de omagiu adus acestuia, Sultanul Abdul-Hamid al II-lea a publicat decretul (Iradeaua) prin care conferea aromânilor din Imperiul Otoman un statut aparte, cel de comunitate distinctă, prin care le erau recunoscute acestora drepturi culturale proprii și posibilitatea de a se organiza administrativ în foruri specifice de reprezentare.

Bibliografie:

1. Ziarul *Adevărul* nr. 3932, Anul XIII. Ediția de seară, Sâmbătă 8 iulie 1900.
2. Ziarul *Adevărul*, nr. 3935, Anul XIII. Ediția de seară, Marți 11 iulie 1900.
3. Ziarul *Adevărul*, nr. 3932, Anul XIII. Ediția de seară, Sâmbătă 8 iulie 1900.
4. Ziarul *Adevărul*, nr. 3955, Anul XIII. Ediția de seară, Luni 31 iulie 1900.
5. Niculae Daniel-Silviu. *Atitudinea ministrului afacerilor străine Alexandru Marghiloman relatată de presa românească și internațională în cazul complotului împotriva regelui Carol I și asasinatele de tip terorist care au avut loc în București în anul 1900*. În: *Dialogica*, Anul VII, Supliment nr. 1/2025.
6. Ziarul *Tribuna Poporului* nr. 156, 22 august/4 septembrie 1900.
7. Ziarul *Adevărul* nr. 3950, Anul XIII. Ediția de seară, Miercuri 26 iulie 1900.
8. Ziarul *Adevărul*, nr. 3951, Anul XIII. Ediția de seară, Joi 27 iulie 1900.
9. Ziarul *Adevărul*, nr. 3953, Anul XIII. Ediția de seară, Sâmbătă 29 iulie 1900.
10. Ziarul *Adevărul*, nr. 3954, Anul XIII. Ediția de seară, Duminică 30 iulie 1900.
11. Ziarul *Adevărul*, nr. 3955, Anul XIII. Ediția de seară, Luni 31 iulie 1900.
12. Ziarul *Adevărul*, nr. 3956, Anul XIII. Ediția de seară, Marți 1 august 1900.
13. Ziarul *Adevărul*, nr. 3957, Anul XIII, Ediția de seară, Miercuri 2 august 1900.
14. Ziarul *Adevărul*, nr. 3965, Anul XIII. Ediția de seară, Joi 10 august 1900.
15. Ziarul *Adevărul*”, nr. 3958, Anul XIII. Ediția de seară, Joi 3 august 1900.
16. Ziarul *Adevărul*, nr. 3959, Anul XIII. Ediția de seară, Vineri 4 august 1900.
17. Ziarul *Adevărul*, nr. 3960, Anul XIII. Ediția de seară, Sâmbătă 5 august 1900.
18. Ziarul *Adevărul*, nr. 3964, Anul XIII., Ediția de seară, Miercuri 9 august 1900.
19. Ziarul *Adevărul*, nr. 3965, Anul XIII. Ediția de seară, Joi 10 august 1900.
20. Ziarul *Adevărul*, nr. 3968, Anul XIII. Ediția de seară, Duminică 13 august 1900.
21. Ziarul *Adevărul*, nr. 3967, Anul XIII. Ediția de seară, Sâmbătă 12 august 1900.
22. Ziarul *Adevărul*, nr. 3968, Anul XIII. Ediția de seară, Duminică 13 august 1900.
23. Ziarul *Adevărul*, nr. 3969, Anul XIII. Ediția de seară, Luni 14 august 1900.
24. Ziarul *Adevărul*, nr. 3970, Anul XIII. Ediția de seară, Marți 15 august 1900.
25. Ziarul *Adevărul*, nr. 3970, Anul XIII. Ediția de seară, Marți 15 august 1900.
26. Ziarul *Adevărul*, nr. 3971, Anul XIII. Ediția de seară, Miercuri 16 august 1900.
27. Ziarul *Adevărul*, nr. 3972, Anul XIII. Ediția de seară, Joi 17 august 1900.
28. Ziarul *Adevărul*, nr. 3973, Anul XIII. Ediția de seară, Vineri 18 august 1900.
29. Ziarul *Adevărul*, nr. 3975, Anul XIII. Ediția de seară, Duminică 20 august 1900.
30. Ziarul *Adevărul*, nr. 3974, Anul XIII. Ediția de seară, Sâmbătă 19 august 1900.
31. Barbara W. Tuchman. *Trufașa Citadelă*. București: Editura Politică, 1977.
32. Calafeteanu Ion, coordonator. *Istoria politicii externe a României*. București: Editura Enciclopedică, 2003.

ASPECTE DIN VIAȚA PRIVATĂ A LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN SURPRINSE ÎN IMAGINI DE EPOCĂ

Doctor în istorie **Mădălina OPREA***

E-mail: madalina_oprea2001@yahoo.com

Muzeul Județean Buzău

* Doctor în istorie, șef secție Istorie în cadrul Muzeului Județean Buzău, muzeograf, manager al proiectului *Ocolul lumii pe jos. Povestea celor 497 perechi de opinci*, finanțat prin EEA Grants, expert în bunuri de patrimoniu din perioada modernă și contemporană – documente și bunuri materiale. Autor a volumelor *Astra 1940–1944* (2023), *Evreii din Buzău sub regimul antonescian 1940–1944* (ed. a II-a, 2023) și a altor studii și articole științifice.

ASPECTS OF ALEXANDRU MARGHILOMAN'S PRIVATE LIFE RECORDED IN HISTORICAL PHOTOGRAPHS

Summary. This study presents a series of archival images held by the Buzău County Museum, which capture unprecedented and unique aspects of the private life of Alexandru Marghiloman (1854–1925), a prominent representative of Romania's social, economic, and political elite. It further examines the significance of visual sources in researching the historical legacy of a political figure and in elucidating the developmental trajectories of human groups and individuals who occupy diametrically opposed positions within the social hierarchy.

In the initial section, historical information concerning Alexandru Marghiloman and his family is provided to acquaint the reader with the contextual framework of the era and to establish an adequate background on the subject, who is later depicted in the images. Several photographs illustrate the Marghiloman Ensemble in the municipality of Buzău, thereby reflecting the proprietor's status and resources, the period during which the structure was built and occupied, and the prevailing socio-cultural mentality at the close of the nineteenth century and the onset of the twentieth century. This architectural ensemble serves as an example of Western European typologies within Romania. The study also highlights Alexandru Marghiloman's passion for horse racing and for breeding pure English racehorses. In the concluding section, photographs from the estates at Fundeni-Zărnești (Buzău County) and Putineiu in the former Vlașca County (now part of Giurgiu County) are presented, recording the visit of Alexandru Marghiloman and close friends during the wheat harvest period. The author accentuates the contrast between the lush urban landscape and the rural plain, as well as the disparity between the grand, elegant, and extravagant landowner and the simple, landless peasant of modest means.

Keywords: Alexandru Marghiloman, private life, high life, family photographs, social relations, urban and rural landscapes, Buzău, 1915.

Rezumat. Studiul prezintă câteva imagini-martor deținute de Muzeul Județean Buzău, care immortalizează aspecte inedite, unice, din viața privată a lui Alexandru Marghiloman (1854–1925), un reprezentant al elitei sociale, economice și politice din România. De asemenea, aduce în discuție și importanța surselor vizuale atât pentru cercetarea trecutului unei personalități politice, cât și pentru înțelegerea unor aspecte privind evoluțiile unor grupuri umane și personaje diametral opuse pe scara ierarhiei sociale.

În prima parte sunt inserate informații istorice despre Alexandru Marghiloman și familia sa, pentru ca cititorul să fie introdus în contextul epocii și să aibă deja suficiente cunoștințe despre personajul pe care îl va regăsi mai târziu în imaginile prezentate. Câteva fotografii ilustrează Ansamblul Marghiloman din municipiul Buzău, care reflectă statutul proprietarului și resursele lui, epoca în care a fost construit și locuit de deținător, mentalitatea și climatul socio-cultural de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, fiind un exemplu din tipologia arhitecturii de factură vest-europeană pe teritoriul României. Este ilustrată și pasiunea lui Alexandru Marghiloman pentru cai de curse și pentru creșterea cailor de prăsilă pursânge englez. În ultima parte sunt inserate instantanee de pe moșiile de la Fundeni-Zărnești, în județul Buzău și Putineiu, în fostul județ Vlașca (azi în județul Giurgiu) – care redau vizita lui Al. Marghiloman și a unor apropiați de-ai lui, în acele locuri, în timpul treieratului de grâu. Autoarea accentuează ideea contrastului dintre peisajul urban luxuriant și rural, plan; dintre marele moșier elegant, extravagant și țăranul simplu, lipsit de pământ, de condiție modestă.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, viață privată, high-life, fotografii de familie, relații sociale, peisaje urbane și rurale, Buzău, 1915.

În cercetarea trecutului unei personalități politice cu ample implicații în istoria națională, pe lângă izvoarele arhivistice, textele memorialistice sau publicistice, o categorie aparte, cu un impact imediat, emoțional, poate fi considerată și sursa vizuală. Fotografia de epocă, atunci când ilustrează o personalitate istorică, poate aduce valențe distincte în cunoașterea „umanului” din întreaga construcție a unei figuri politice creionată de textele istorice.

În colecția Muzeului Județean Buzău se află, începând cu anul 1994, un album fotografic intitulat *Buzeu-Fundeni-Putinei-1915*, care aparține omului politic și care conține 54 de fotografii, ilustrând traiul luxos al lui Alexandru Marghiloman. Aceste imagini surprind un stil de viață, relații sociale, statutul proprietarului și resursele lui, evenimente comune din viața sa de familie. Albumul este datat în 1915 și conține fotografii de pe domeniul Marghiloman din Buzău și instantanee de pe moșiile sale de la Fundeni-Zărnești, în județul Buzău și Putineiu, în fostul județ Vlașca (Giurgiu).

Câteva informații biografice despre Alexandru Marghiloman

Ion Iancu Marghiloman (1817–1892), tatăl lui Alexandru Marghiloman, era considerat de contemporanii săi ca fiind un oportunist, care a reușit prin diverse metode, mai mult sau mai puțin legale, să devină unul dintre cei mai mari latifundiari ai țării. Ca mare proprietar, a deținut moșii la Fundeni-Zărnești, în județul Buzău și Putineiu, în județul Vlașca. Și-a extins sau înmulțit proprietățile prin cumpărare sau prin arendarea unor moșii, precum cele de la Modruzești, Izvorul Dulce, Boboc, Cochirleanca, Valea Șcheii, Joița, Luciu, Ziliștea, în județul Buzău. A mai avut în arendă domeniul Brăilei cu bălțile statului și malul Dunării, în districtul Tulcea. În orașul Buzău deținea case și prăvălii în mahalaua Episcopiei, în București – o casă, terenuri, dar și numeroase moșii în alte județe.

Alexandru Marghiloman (1854–1925) a beneficiat de o educație aleasă. După absolvirea Liceului *Sf. Sava* din București, a absolvit cursurile Facultății de Drept și ale Înaltei Școli de Științe Politice din Paris, a obținut doctoratul în drept și științe politice, în 1878, la Sorbona și apoi a început o carieră scurtă, ca procuror la Tribunalul Ilfov (1879), iar din 1883 a fost admis în barou ca avocat. După foarte puțin timp însă, s-a decis să își dezvolte o carieră în viața politică [1, p. 33]. Constantin Argetoianu i-a făcut poate cea mai bună caracterizare: „Cei care au crezut că Alexandru Marghiloman a fost un om politic s-au înșelat. El a fost un mare avocat, poate cel mai mare

avocat al acestei țări. Pentru baroul român Marghiloman a fost o reală pagubă. După întoarcerea sa de la Paris, de la studii, a practicat avocatura câțiva ani și succesul său a fost fără seamăn” [2, p. 99].

Timp de trei decenii, între 1884 și 1914, a fost ales fără întrerupere ca deputat al Colegiului I de Buzău sau de Ilfov [3, p. 6]. A fost, de asemenea, membru în diverse guverne conservatoare, ocupând portofolii de ministru al Justiției, al Lucrărilor Publice, al Domeniilor, al Agriculturii, Industriei și Comerțului, al Afacerilor Străine, ministru de Interne, de Finanțe. Cariera sa politică a culminat (și s-a și încheiat imediat după) cu ocuparea funcției de Președinte al Consiliului de Miniștri și Ministru de Interne între 5/18 martie și 24 octombrie/6 noiembrie 1918 [4, pp. 670-675].

În 1914, la vârsta de 60 de ani, Alexandru Marghiloman a devenit șeful Partidului Conservator, Titu Maiorescu desemnându-l datorită „energiei lui neobosite, a talentului lui oratoric, și mai ales tactului și răbdării lui neîntrecute în desfășurarea luptelor politice” [5, p. 75]. Între 1914 și 1916, a optat pentru neutralitatea României și pentru menținerea bunelor relații cu Puterile Centrale (cu care se semnase tratatul secret de alianță încă din 1883) [6, p. 258].

După dezastrul armatei române din campania lui 1916, a urmat retragerea în Moldova, iar în acest context, în zilele de 5-6 decembrie 1916, a pus la dispoziția guvernului și a Comandamentului Armatei domeniul său de la Buzău, la vila *Albatros* poposind atunci regele Ferdinand și Regina Maria. Este bine cunoscut faptul că Marghiloman era o foarte bună și agreabilă gazdă. Astfel, în timpul ocupației germane, la Buzău, Comandamentul 63 Bavarez și-a instalat sediul în Palatul Comunal, iar la vila *Albatros* au fost găzduiți generalul Curt von Morgen și apoi generalul Erich von Falkenhayn, comandantul Armatei a IX-a germane [7, p. 90, p. 135], ca un gest de curtoazie care demonstrează peste timp disponibilitatea lui Al. Marghiloman de a-și pune la dispoziție averea și proprietatea în slujba statului.

Rămas în București, Alexandru Marghiloman a cooperat cu autoritățile germano-austro-ungare, urmărind o politică de neutralitate, atât cât era posibil în condițiile dificile ale ocupației militare. După desemnarea sa ca președinte al Consiliului de Miniștri, aflat într-o situație dramatică, Alexandru Marghiloman a fost nevoit să semneze la 24 aprilie/7 mai 1918, tratatul de Pace de la București, care impunea acceptarea unor condiții extrem de grele în favoarea Imperiului german, a Austro-Ungariei și a Bulgariei (cedări de teritorii, dreptul de navigație pe Dunăre, concesionarea exploatărilor petroliere pe o perioadă

Complexul Marghiloman, iarna 1914–1915

de 90 de ani etc.). Pentru semnarea acestui tratat, dar și pentru că a asigurat o colaborare cu forțele străine de ocupație, Alexandru Marghiloman a fost receptat de mulți contemporani ca fiind un *Trădător* (colaborator cu *dușmanul de moarte*), cu toate că „salvase *dinastia și armata* și adusese Basarabia la patria mamă” [8, p. 24]. Având o educație aleasă desăvârșită în cultura franceză, Alexandru Marghiloman, în fapt, manifesta o admirație și un respect deosebit pentru monarhia din România, în mod special pentru regele Carol I și, ulterior, pentru regele Ferdinand I, nu neapărat pentru Imperiul German.

„Guvernul Marghiloman a fost un guvern de sacrificiu. Venit la putere în cele mai grele împrejurări prin care a trecut vreodată România, când regele nu mai avea cui să încredințeze soarta țării, când cei care avuseseră datoria de a o salva o părăsiseră, Alexandru Marghiloman, cu prietenii săi devotați, răspunde

la chemarea Regelui și, cu conștiință de sacrificiu ce avea să facă, merge unde datoria îl chema. Ultima rezervă, de care România mai dispunea, e astfel mobilizată” [9, pp. 19-20].

Încă din 1918, Nicolae Iorga a surprins situația dificilă a Partidului Conservator-Progresist, condus de Alexandru Marghiloman într-un mod cât se poate de plastic: „îngropat așa de repede fără ca nimeni să se îngrijească măcar din milă să vadă dacă cel așa de grăbit îndesat în sicriu nu mai dă cumva semne de viață” [10, p. 116]. Noile realități politice, sociale și economice de după război au făcut practic imposibilă supraviețuirea, oricât de insistente au fost strădaniile liderului de a forma alianțe cu alte partide. În 1922, partidul nu a mai obținut niciun mandat de senator ori de deputat, devenind din ce în ce mai puțin relevant în noua configurație a scenei politice și a noului corp electoral, mult mai numeros după introducerea votului universal. Cauzele declinului au fost multiple, cele mai importante fiind, însă, incapacitatea de a se

Vila Albatros, reședința din Buzău a lui Alexandru Marghiloman, iarna 1914–1915

Alexandru Marghiloman la vârsta de aproximativ de 61 de ani, în parcul vilei *Albatros*, în iarna 1914–1915

adapta doctrinar noilor cerințe politico-sociale instalate după Primul Război Mondial și defăimările proliferate de adversari cu privire la colaborarea guvernului Marghiloman cu Puterile Centrale [11, p. 49]. În epocă au existat totuși voci care recunoscuseră sacrificiul său politic, făcut pentru păstrarea statalității.

În calitate de președinte al Societății Naționale Crucea Roșie Română (1914–1925), Alexandru Marghiloman s-a preocupat de organizarea operațiilor pentru combaterea epidemiilor de holeră, tifos exantematic sau de malarie, pentru înființarea de spitale pentru răniți sau ajutorarea prizonierilor români de război, dar și de alte naționalități [12, p. 36].

Momentul de vârf al carierei sale politice și cel mai mare succes al guvernului Marghiloman a fost primirea actului Unirii Basarabiei cu România din 27 martie/9 aprilie 1918. Cu toate acestea, evenimentul a fost umbrat de semnarea păcii impuse de Puterile Centrale, aproximativ o lună mai târziu, în 24 aprilie/7 mai 1918. Sacrificiul său în acele condiții dramatice pentru țară a declanșat un declin politic ineluctabil, care a generat și scăderea popularității

Lucrări de amenajare supravegheate de Alexandru Marghiloman – transportul unor blocuri de marmură albă necesare pentru amenajarea unui pedestal, pe care a fost așezat ulterior un bust de bronz.

Personaj feminin, împreună cu Lăbuș, câțel din rasa Teckel, în parcul vilei, iarna 1914–1915

Partidului Conservator Progresist conducând până la dispariția sa ca formațiune de guvernământ.

De-a lungul carierei sale politice de patru decenii (1884–1924), a adus contribuții semnificative în domeniile în care a activat ca ministru ori deputat, printre realizările sale numărându-se organizarea judiciară, legea inamovibilității în magistratură, înființarea judecătoriilor de pace în mediul rural, un nou Cod Civil, îmbunătățirea codurilor comerciale și penale, răscumpărarea liniei ferate Liov (Lemberg) – Cernăuți – Iași, începerea unor construcții publice precum podul de peste Dunăre, între Fetești și Cernavodă, Palatul de Justiție din București, primirea, din partea Sfatului Țării de la Chișinău, a Actului Unirii Basarabiei cu România [13, p. 17].

Atât colaboratorii, cât și adversarii politici, au recunoscut fără ezitare că Alexandru Marghiloman deținea un real talent oratoric. În cuvântările sale de la tribuna legislativului românesc, politicianul s-a remarcat deseori printr-un „gen de expunere, care realiza o eleganță de ținută și stil neîntrecute în dezbaterile noastre parlamentare; avea o replică promptă și ascuțită [...]. O inteligență scânteietoare, spiritual, ironic, stăpân desăvârșit pe mijloacele lui, – toate aceste însușiri i-au dat putința să joace un rol de prim ordin în partidul conservator și în politica românească. Avea un farmec deosebit în vorbă, pronunțând anumite expresiuni cu un ușor accent străin, creând o atmosferă de comuniune sufletească între el și auditoriul care îl asculta” [14, p. 18]. „Vorbește limpede și precis, într-o formă impecabilă, într-o frază turnată în bronz. Fără impetuozitate oratorică, fără a-și impune brutal voința, fără a cerși aplauzele masei prin ridicarea meșteșugită a vocii după o perioadă învățată pe de rost, captivează prin eleganța expunerii, convinge prin claritatea ideilor, prin argumentarea logică ce i-o inspiră o sănătoasă experiență, o intuiție puternică a realităților” [15, p. 121].

Pe de altă parte, Constantin Argetoianu afirma că „A fost un superficial care-și clădea din dorințe

realitatea. Cultura sa era mediocră, nu citea, decât poate *Muşchetarii*, în rest lecturile sale se rezumau la ziarul de curse francez *Jockey*. Se documenta în cele mai multe probleme din convorbirile cu ceilalți, dar reușea să le explice mult mai bine. Stăpân pe situație, singura trăsătură care îi trăda nesiguranța era înroșirea urechilor” [2, pp. 96-97].

Unii dintre contemporanii săi l-au perceput ca pe un snob [16], deoarece manifesta o preocupare constantă, uneori poate prea evidentă, pentru înfățișarea sa. În acest sens, s-a remarcat prin eleganța hainelor sale, comandate în mari ateliere pariziene ori londoneze. Acest fapt se remarcă, de altfel, în imaginile din epocă ce-l ilustrează pe omul politic. Investițiile în garderoba sa fiind probabil destul de consistente, putem fi foarte ușor tentați să dăm credit zvonurilor din presa vremii care relatau că: „rufăria și-o spăla în străinătate” sau că „7 ore din 24 le consacra toaletei fiind denumit *omul vitrină*” sau că „ar schimba șapte sau opt costume pe zi” [17, p. 5] (deși practic, ar fi puțin probabil).

În 1890 s-a căsătorit cu Eliza, fiica prințului Alexandru Barbu Știrbei, însă, după un mariaj de 16 ani, în 1906, aceasta a intentat acțiunea de divorț, susținând că nu s-a putut acomoda cu formalismul și comportamentul protocolar al soțului: „la acest om, totul e fals, afară de argintărie” [18, pp. 119-120]. Eliza nu era o femeie frumoasă, dar era de o inteligență remarcabilă și o cultură deosebită. Ea a organizat o mare bibliotecă de istorie. Totodată, a pasionat-o arta populară, alcătuiind la moșia sa de la Buzău un adevărat muzeu de scoarțe și țesături românești, publicând chiar un album apreciat în epocă [19, pp. 178-179]¹.

Și de la Duiliu Zamfirescu au rămas informații despre viața privată a lui Alexandru Marghiloman. În memoriile sale, autorul îi creionează cu o mare doză de subiectivism, un portret cam pitoresc, detaliind aspecte care datează chiar din timpul realizării albumului deținut în prezent de Muzeul Județean Buzău, din care fac parte fotografiile publicate aici. Astfel, D. Zamfirescu face referire la o relație de lungă durată,

¹ Vezi, de asemenea, și scrisoarea lui Gheorghe Munteanu-Murgoci către sora sa Maria Murgoci, expediată din Palo Alto, California, SUA, în 21.02.1905, prin care o anunță că: „Eu aici petrec bine. Agnes e foarte mulțumită și nu prea o trage inima înapoi. Ea stă însă mai mult acasă și lucrează câte ceva, mai ales *brodării naționale din cartea Doamnei Marghiloman*. Lumea de pe aici e foarte încântată de iile și șorțurile românești și mai multe prietene și studente au luat copie după modelurile noastre să-și facă broderie”. Scrisoarea se află în colecție privată și a fost expusă în cadrul expoziției *In memoriam Gh. Munteanu-Murgoci (1872–1925)*, organizată la sediul Muzeului Județean Buzău în perioada 5 martie – 20 mai 2025 .

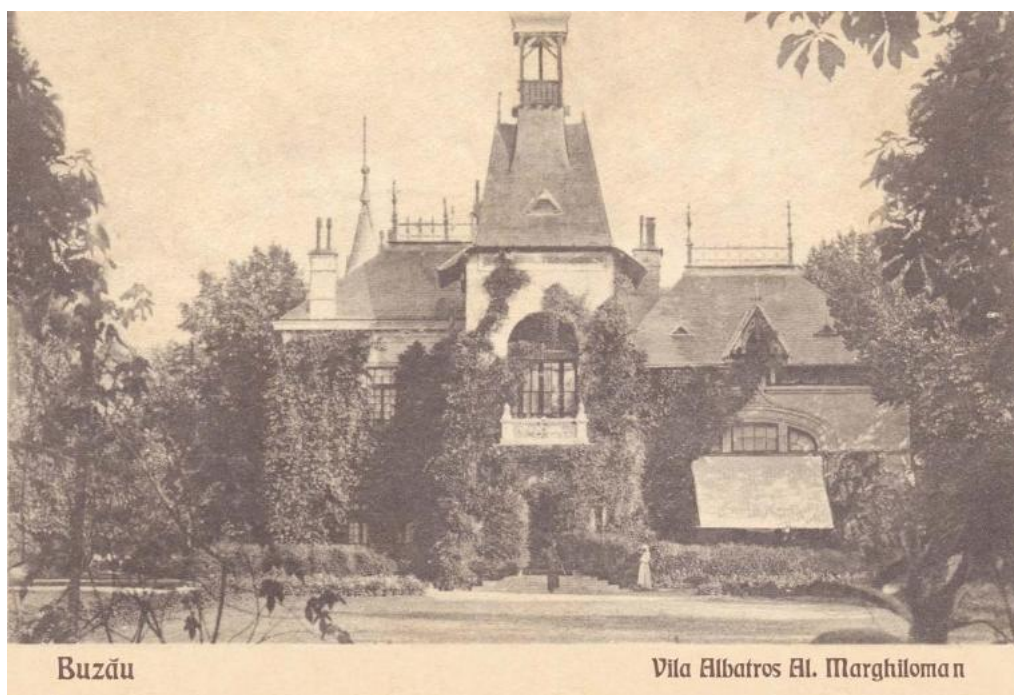

Lucrări de amenajări pentru pedestalul din marmură pentru bustul lui Alexandru Marghiloman. Transportul este supravegheat de un cuplu, probabil cei care au livrat blocurile, și un cadru militar.

de mai bine de un deceniu, „nelegitimă” însă, pe care Alexandru Marghiloman ar fi avut-o cu o doamnă „de ordin inferior”, căreia i-a construit o casă pe Calea Victoriei. Această relație, bănuiește autorul, ar fi început prin 1906–1907, după divorțul de Eliza Știrbei și, putem deduce noi, că s-ar fi încheiat în timpul războiului, deoarece în 12 iunie 1919 deja Alexandru Marghiloman se căsătorește cu Maria (1892–1938), fiica lui Benedict Petrescu.

Despre *omul* Marghiloman aflăm astfel, că: „Actualul șef al Partidului Conservator este produsul specific al timpului – s-ar putea zice despre domnia-sa, „mânzul cel mai bun al grajdurilor regelui Carol”. Ieșit dintr-o familie de boiernași îmbogățiți, d-l Marghiloman a pătruns deodată în protipendadă, fără contestație, fără bănuială, precum se cuvine unor timpuri economice ca ale noastre, în care liberul schimb dă loc la infiltrațiile cele mai extravagante. Portița pe care s-a strecurat a fost deschisă de un cal, Albatros, cu care a pășit pe toate terenurile, sociale, economice, amoroase, atât de mult, încât, la maturitate, d-sa a dat numele calului vilei sale de la Buzău [...].

Succesele d-lui Marghiloman pe lângă femei hrăneau cronică scandaloasă a timpului. Călare pe Albatros, d-sa cucerise o amazoană din preajma d-lui Carp, pe propria cumnată a acestuia, d-na Irena Sutz; mai târziu, se vorbi de o dramă dureroasă, în care pieri o doamnă Mareș-Rioșanu; apoi diverse nelegiuiri drăgălașe, pentru care lumea este atât de indulgentă. Cea mai strălucită, dar și cea mai costisitoare cucerire a sa fu aceea care-i deveni soție legitimă, d-na Eliza Marghiloman, menită cu timpul să-l cunoască adânc, să sufere și să-l părăsească. Fiică a lui Alex. Știrbei, prințesă, frumoasă și bogată, d-na Eliza Marghiloman era încoronarea unei cariere de Don Juan, care, dacă ar fi fost mai puțin inteligentă, ar fi dat satisfacție deplină aspirațiilor soțului său. Dar d-na

Vila *Albatros* ilustrată pe o carte poștală circulantă în 1925. Imagine după un clișeu din 1916. În fața vilei, două angajate ale familiei

Eliza Marghiloman era tăiată din alt material decât soțul său. Înzestrată cu multă originalitate, poate cam fantastică, în toate cazurile artistă, în înțelesul eternei nemulțumiri a puterii creatoare, d-na Marghiloman căuta, probabil, în bărbatul său, un om cu totul superior, un stăpân – și nu găsi decât un om elegant, preocupat pururi de a părea. D-sa îl părăsi.

În momentul separațiunei, d-l Marghiloman fu mare. Omul acesta, care poate cheltui o avere pentru politică, dar care e în stare să lase în mizerie pe un amic devotat, restitui zestrea soției sale, cu vârf și în-

desat, ceea ce, firește, se știu în toate băncile, în toate cluburile, în toate saloanele [...].

Se pare că după despărțenie, d-l Marghiloman s-a cununat nelegitim cu o damă, de ordin inferior și oarecum public, căreia i-a montat casă, cu tot luxul pretențios și sever al unui bărbat mândru de sine și ceva cam reclamagiu. S-ar părea că o necesitate fiziologică face că actualul șef al Partidului Conservator trebuie neapărat să-și ia porția sa de sentiment, în toate zilele, mergând să doarmă câte o jumătate de oră la domiciliul elegant al sus-numitei doamne.

Vila *Albatros*, vara 1915, decorată cu vegetație luxuriantă; copertină de vară. În fața vilei, Alexandru Marghiloman în costum de vară și pălărie Panama, împreună cu o doamnă și cei doi șoferi în uniformă de serviciu, pregătindu-se de plecare spre moșia Fundeni, județul Buzău.

Al. Marghiloman în parcul vilei *Albatros*, însoțind două doamne. În plan secund, personal angajat care tunde gazonul. În apropierea personajelor se observă specii solitare de conifere argintii. Peluza este încadrată stânga-dreapta de aliniamente horticoale de *Rhododendron sp.* și arbuști decorativi.

Marghiloman, cu binoclu și însoțit de cățelul Lăbuș, supraveghează în padoc un antrenament al cailor pursânge englez. În fundalul imaginii se observă arborii plantați la extremitățile hipodromului.

Casa d-lui Marghiloman din strada Mercur este un monument de ineptie; un stil bizar, cu acoperișul francez, cu grilajul *sécession*, cu un peron pretențios, pe care se intră cu trăsura, dacă vor caii; cu un garaj, pe bulevardul Colței, care este mai important decât casa stăpânului. Înăuntru, contradicții. O sală de mâncare îngrijită; un salon fără nici un gust, în care, alături de lucruri scumpe dar nesărate, se văd tablouri cusute în gherghef, perne brodate „în familie»; o galerie-verandă absurdă, în care se primblă grupurile de alegători influenți sau de tineri amorezați (la vreme de bal). Sala de mâncare este gloria casei. D-l Marghiloman ține să mănânce bine și, mai ales, să se știe că mănâncă bine. Drept aceea are bucătar francez, servitori francezi și o droaie de invitați permanenți, care admiră și mănâncă. Stăpânul casei tronează, insistând, cu un fel de politețe exagerată, să hrănească bine pe cei mai săraci, pentru reclamă. Tot felul de secretari, cățăluși, telefoniști, gazetari, umblă forfota prin casă, având aerul de a conspira. În fond, mai toți așteaptă cu nerăbdare pe d-l Marghiloman, care vine la dejun foarte târziu, ceea ce mărește foamea partidului [...].

[În timpul ocupației germane – n.n.] D-l Marghiloman a rămas la București, fără determinare precisă, *comme un rein flottant*, continuând să-și ia porția de somn sentimental la doamna din Calea Victoriei și așteptând să se întoarcă de la Paris fratele său, nostimul Mișu Marghiloman, ca să știe dacă se mai poartă cărarea la spate” [16, ff. 21-27].

Constantin Argetoianu ne oferă, prin memoriile sale, informații despre dragostea înfripată la Iași, în

1918, între seniorul Al. Marghiloman, prim-ministru, și mult mai tânăra Maria Petrescu. „Întâlnirea s-a făcut la Lascăr Antoniu, și focul s-a aprins de la prima ciocnire. Marie Petrescu, fată frumoasă și cu gândul numai la toaletă, era fiica lui Benedict Petrescu [...] și a soției sale Marie (cunoscută sub numele de Marie Benk), născută Crețeanu. După registrele stării civile, Marie Benk era fata lui Ulysse Crețeanu, în realitate însă era a generalului Nicolae Haralamb, de la care moștenise un grăunte de țicneală [...]. De la Benedict, Marie Benk învățase poker-ul și avusese doi copii, pe Marie cea cu pricina și pe Ulysse Petrescu [...]. Ajunsă nu știu cum la Iași și instalată nu știu unde, tânăra Marie Petrescu, de curând divorțată de Marcel Popescu, își lua mesele la Lascăr Antoniu, care, cu toată restriștea vremurilor, ținea casă deschisă. La Lascăr Antoniu s-a instalat cu masa și Marghiloman, care nu ținea menaj în Iași (cel puțin la

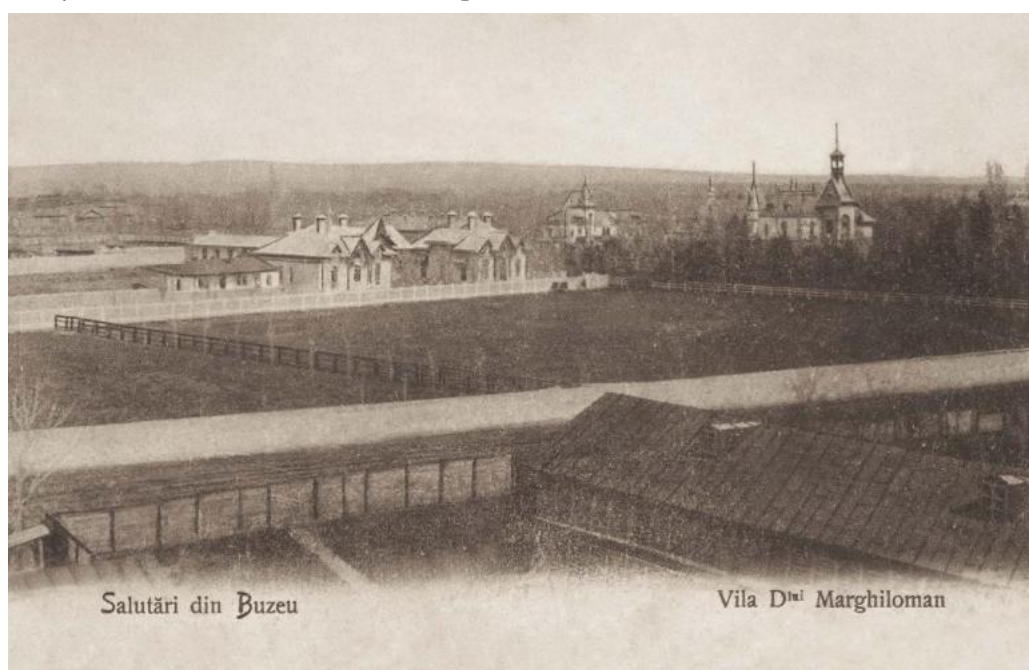
Secvență din timpul antrenamentului cailor de curse pe hipodromul de la Buzău, 1915

Vila musafirilor, jockey și cai de curse venind dinspre grajduri, prin poarta de serviciu spre vila Albatros, 1915

început, căci mai târziu și-a aranjat o popotă la Președinție) și nu îndrăznea să se arate în birturi, care erau de altminteri infecte. *Se voir, s'entendre, s'aimer, ce fut l'affaire d'un moment!* [...]. Marghiloman singur *portrait beau* părea încântat: lumea era a lui, căci era prim-ministru și era amoretat. Și când omul iubește, mai ales la o vârstă înaintată, toate îi par minunate. Pare că Providența alesese acest an 1918 ca să dea bietului *Cono Aleco*, deodată, cele două fericiri, după care alergase în zadar până atunci și ale căror raze au încălzit sfârșitul unei cariere mai strălucite în apa-

rență decât în realitate: puterea și amorul unei femei tinere și frumoase. Puterea n-a ținut decât o clipă, dar amorul l-a păstrat în brațe până a închis ochii [...]. Porneau amândoi după masă, în automobilul ministerial, și ca să nu-i vadă lumea evitau Copoul și ieșeau pe bariera Păcurarilor [...] își jurau dragoste și credință. El făcea planuri de fericită căsnicie, ca un tinerel – ea vedea sute de rochii de la Paris, aliniate la infinit [...] și amândoi închideau ochii și își visau visul [2, pp. 124-125].

Salutări din Buzeu

Vila Dⁿⁱ Marghiloman

Carte poștală ilustrând Domeniul Marghiloman: vila Albatros, vila musafirilor, grajdurile cu boxele pentru cai de curse, magazii pentru furaje, terenuri pentru antrenamentul cailor, 1906

Monograma lui Al. Marghiloman a fost probabil inspirată dintr-o gravură aflată în foaia de titlu a albumului S.-F. Touchstone, *Les Chevaux de course. Pedigree – Description – Historique. Les etalons Pur-Sang Anglais et Français et des juments françaises les plus célèbres ayant paru sur le turf de 1764 à 1887*, Paris, 1889, care i-a aparținut și care se află, de asemenea, în colecția Muzeului Județean Buzău

Astfel la 12 iunie 1919, cei doi s-au căsătorit, iar Maria i-a fost alături până la sfârșitul vieții: „*Ea mi-a fost soție blândă și iubitoare și mi-a dat bucuria anilor mei din urmă*”, mărturisea Al. Marghiloman în testamentul său. Așadar, presupunerile inițiale conform cărora în imaginile deținute de Muzeul Județean Buzău ar fi viitoarea soție, Maria Petrescu (stră-stră-strănepoată a lui Constantin Brâncoveanu), sunt, în acest stadiu al cercetărilor, incorecte, deoarece fotografiile datează din 1915, iar Marghiloman, conform scrierilor din epocă, ar fi cunoscut-o pe Maria, abia în 1918, la Iași. De asemenea, rămâne deschisă și o altă pistă interesantă de cercetare, anume tranzacțiile imobiliare realizate în istoria familiei Marghiloman și modul cum aceste proprietăți au fost administrate de-a lungul timpului.

Marghiloman – mare proprietar

Alexandru Marghiloman a moștenit de la tatăl său o avere considerabilă. Dincolo de toate animozitățile, invidiile și răutățile, titlul de mare proprietar nu i-a fost niciodată contestat. El a fost, spre deosebire de mulți alți proprietari de pământ din vremea lui, și cel mai bun administrator al propriilor moșii. Nu se poate nega, nici confirma faptul că s-a folosit de căi mai puțin legale, sau de influența sa politică ori de funcțiile pe care le ocupa pentru a-și mări proprietățile. Probabil că nu a fost singurul care să se folosească de aceste metode în epocă².

La începutul carierei sale politice, el era deja un mare moșier, fiind proprietarul a 13 moșii în județele

² În *Viitorul* s-a publicat, de exemplu, un articol potrivit căruia s-ar fi folosit de funcția de ministru al Justiției pentru a cumpăra pe nimic moșia Boboci, din județul Mizil, care aparținea Școlii Crăciunescu. Vezi, *Afacerea Crăciunescu*. În: *Gazeta Buzăului*, nr. 25, 9 octombrie 1911.

Buzău, Ialomița, Putna, Rm. Sărat, Vlașca. Mai târziu, moșiile sale totalizau aproximativ 6450 ha.

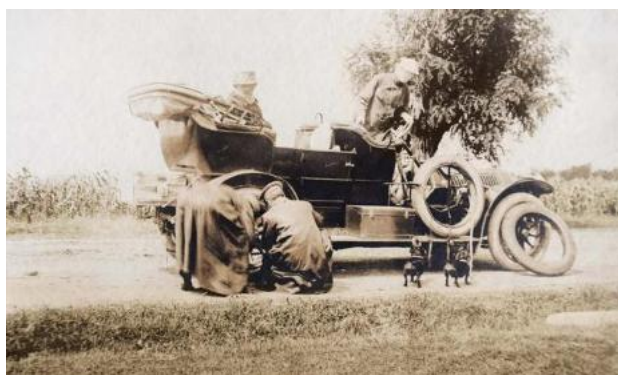
În 1893, partea de moștenire a lui Al. Marghiloman cuprindea:

- moșia Chiojdenii Mari și Chiojdenii Mici din județul Râmnicu Sărat;
- moșia Fundeni, plasa Slănic, județul Buzău;
- moșia Datcoi-Boboci, comuna Tohani, cătunul Valea Șcheilor, județul Buzău;
- moșia Putineiu, plasa Marginea, județul Vlașca;
- moșia Ciochina (Racovița), județul Teleorman³;
- locul cumpărat în 1890 în str. Mercur, nr. 12, București, pe care s-au construit grajduri, ulterior și o vilă;
- vila Edwin, str. Kiseleff, nr. 20, București și hipodromul cu 85 de pogoane pentru pistă;
- complexul Marghiloman construit între 1882-1887 de Ion Marghiloman la Buzău [20].

Revenind la tematica fotografiilor pe care le prezentăm la finalul acestui studiu, o parte din ele surprind vizita lui Alexandru Marghiloman și a unor apropiați ai săi pe moșiile de la Fundeni și Putineiu, în vara anului 1915.

În comuna Fundeni, situată la aproximativ 17 km de orașul Buzău, pe malul stâng al râului Călnău, la 1900 erau recenzați 1370 de locuitori care trăiau în 294 de case, pe lângă aceștia fiind menționați și șase greci, șapte israeliți, opt austro-ungari, un italian și un bulgar. În localitate funcționau: o școală frecventată de 45 de elevi și 27 de eleve, o biserică cu

³ Moșia Ciochina a fost vândută de Al. Marghiloman fraților Andrei și Paraschiv Noica în 1904. Vezi Chefani-Pătrașcu Steluța. *Moșieri teleormăneni (1864–1949). Mărire și decădere*. București: Editura Renaissance, 2011, p. 57.

Unul dintre automobilele familiei, marca Laurin & Klement; două doamne, cu fețele protejate cu voaluri împotriva vântului, prafului și insectelor, cei doi șoferi schimbând un pneu în drum spre moșia Fundeni și căței din rasa Tekel, vara 1915

hramul Sf. Dumitru⁴, cu doi preoți și patru cântăreți, o moară cu aburi, două stâne și cinci cârciumi.

Cea mai însemnată proprietate aparținea familiei Marghiloman cu moșiile Fundeni-Turbureasca (două trupuri de moși cu 260 ha teren arabil, 9 ha de vie și 22,50 ha de pădure) [21, pp. 39-40]. Aceeași sursă menționează însă și faptul că Alexandru Marghiloman deținea pe moșia Fundeni-Turbureasca, 209 ha teren calitatea I, 23 ha de pădure, 8 ha de vie, 1 ha în jurul conacului [21, p. 41].

Era practică agricultura, terenul, fiind foarte fertil, permitea cultura mai tuturor cerealelor și în special, a grâului. Locuitorii se ocupau și cu creșterea animalelor, fiind enumerate în localitate efective de aproximativ 700 de bovine, peste 150 de cabaline, peste 1000 de ovine și caprine, 340 de porcine, cât și 105 de stupi de albine [22, pp. 436-437].

La Fundeni, Alexandru Marghiloman deținea o locuință de vară, tip conac⁵, cu parter și etaj, construită între 1889 și 1905, având 15 camere și opt pentru

⁴ Cercetătorul Gheorghe Neagu afirmă că printre măsurile luate de Al. Marghiloman în timpul ministeriatelor sale se numără și aceea a construirii unei biserici în satul Fundeni, cu hramul Sfântul Ioan Botezătorul. Vezi, Neagu Gheorghe. *Virtuți creștine ilustrate în biografia marelui om politic buzoian – Alexandru Marghiloman – artizan al Unirii Basarabiei cu România*. În: *Dialogica*, anul V, Supliment nr. 1, 2023, p. 128.

⁵ Cuvântul „conac” este termenul dat în sudul și estul României (Valahia și Moldova) reședințelor de țară construite de boieri sau alți latifundiari. Principala funcție a acestor imobile era de a servi drept reședințe de vară, dar și ca sedii administrative pentru moșiile întinse ale acestora. Termenul în sine este de origine turcă, reflectând secolele de dominație a Imperiului Otoman pe pământul românesc. Vezi www.casedeepoca.wordpress.com (consultat: 15.04.2025).

servitori, o altă casă cu șase camere, două grajduri (unul de cai, altul de vite), o moară, un atelier mecanic și o serie de mașini și utilaje agricole moderne: garnituri de treierat, batoze și locomobile⁶ Hofherr – Schrantz – Clayton – Shuttleworth). Astăzi reședința sa de acolo este clasată în Lista monumentelor istorice din județul Buzău sub codul BZ-II-m-B-02396.

În 1907, locuitori din Fundeni și Zărnești și alte 40 de localități din județul Buzău au participat la răscoala țărănească, provocând daune materiale și cerând anularea învoielilor agricole. În 11 martie 1907, înarmați cu ciomegi și pietre, au intrat în orașul Buzău pe la bariera dinspre Râmnicu Sărat și au ajuns în zona Obor, unde au devastat case și magazine. Au fost arestați 21 dintre ei (legați și bătuți în beciurile Palatului Comunal), ulterior au fost trimiși în judecată. În județ, localitățile Mărăcineni, Scurtești, Baba Ana, Odăile, Vadu-Pașii, Blăjani, Focșănei, Fundeni, Zărnești, Zilișteanca, Policiori, Băiești, Aldeni, Cernătești, Săpoca erau dinamizate de țărani răsculați. Aceștia au devastat conace, au pus pe fugă arendașii, au împărțit porumbul și alte produse, după care se retrăgeau la casele lor. Aproape jumătate din satele județului au fost cuprinse de focul răscoalei, iar în toate celelalte domina spiritul ei. Intervenția în forță a trupelor de infanterie și de cavalerie a dus la încetarea revoltelor, astfel că la 18 martie 1907 autoritățile militare raportau guvernului că în județ era liniște.

Între 1924 și 1931, comuna rurală s-a numit Fundeni-Zărnești, făcea parte din plasa Călnău și era compusă din cinci sate: Fundeni (reședință), Cuculeasa, Ghizdița, Luncași, Zărnești și avea 4017 de locuitori. Printre aceștia erau patru învățători, doi preoți, un notar, un băcan, un morar și zece cârciumari. În comună funcționau două bănci populare – *Cheia* și *Buna Vestire*. Ca proprietari de moși erau menționați: G.N. Mocanu cu 50 ha, M. Alexandrescu cu 70 ha, dr. C. Iarca cu 100 ha și Alexandru Marghiloman cu 500 ha [23, p. 124].

În fostul județ Vlașca, Putinei era o comuna rurală în plasa Marginea, ce făcea parte din câmpul Bur-

⁶ *Locomobilul* este o mașină de forță deplasabilă pe roți, alcătuită dintr-un generator de abur care folosește drept combustibil paie, lemnul etc. și un motor, care servește la punerea în mișcare a altor mașini agricole. Așadar, locomobilul acționa utilajele folosite la vremea lui în agricultură (batoze, vânturători, tocători etc.), înlocuind caii și munca manuală folosite până atunci pentru angrenarea utilajelor. Locomobilul este o mașină producătoare de forță folosită pentru acționarea unor utilaje agricole prin intermediul roții de curea și a curelei de transmisie. Formată dintr-un cazan producător de abur și un motor cu abur. Vezi <https://muzeulagriculturii.ro/colectia-de-locomobile/> (consultat 05.05.2025).

Sosirea lui Al. Marghiloman pe moșia Fundeni, vara 1915. Fotografie făcută din automobil. În dreapta imaginii, Al. Marghiloman în costum de vară, cu baston și pălărie albă Panama, se îndreaptă spre un administrator/arendaș cu o nua în mână, într-o postură respectuoasă de salut și de supunere. Celelalte personaje, țărani, sunt în așteptare, neimplicate (bărbații în picioare, femeile și copiii șezând pe pământ).

nazului. Era situată la 19 km de orașul Giurgiu, „pe proprietatea Putineiul, fostă a domnului C. Șuțu și azi a moștenitorilor defunctului Ion Marghiloman” [24, p. 132]. Numele localității are legătură cu tradiționalele activități ocupaționale, predominante fiind păstoritul, realizarea și vânzarea produselor din lapte („putineiul era folosit pentru prepararea untului”) [25].

În 1924, Putinei era reședința plasei Dunărea și avea 2500 de locuitori. Printre aceștia se numărau un notar, un preot, patru învățători, trei cârciumari, cinci băcani, un cizmar. În localitate funcționau o biserică, banca populară *Alexandru I. Cuza*, două mori. Printre proprietarii de moșii era menționat Alexandru Marghiloman, care deținea la Putinei 370 ha teren arabil și 500 ha de pădure [26, p. 813].

În surse arhivistice se regăsesc informații despre Alexandru Marghiloman care, între 1911 și 1913, solicita Ministerului de Interne și Inspectoratului Agricol al județului Vlașca permisiunea de a aduce muncitori agricoli străini în țară pe moșia sa de la Putinei. De asemenea și fratele său, Mișu Marghiloman, solicita acest drept, în 1912, pentru moșia lui de la Hagiești (azi, în comuna Sinești, județul Ialomița). Aducerea de muncitori agricoli din Serbia, Bulgaria, Bucovina, Basarabia se realiza prin intermediul birourilor de angajări, care funcționau în cadrul inspectoratelor agricole județene.

În 1914, Alexandru Marghiloman a fost subiectul unei plângeri a locuitorilor din comuna Tohani, județul Buzău, care reclamau nerespectarea aplicării Legii învoielilor agricole din 23 decembrie 1907 (cu mo-

Sosirea cu automobilul „la arie”, a lui Al. Marghiloman și a prietenilor săi, pe moșia Fundeni, vara 1915. În fundal, patru colibe sezoniere pentru lucrătorii agricoli

dificările din 1910, 1912). Aici, Alexandru Marghiloman deținea o moșie la Valea Scheilor cu 49 ha de vie, 59 ha de pădure, 17 ha de fâneață, 30 ha de islaz, 3 ha de lucernă, 2 ha livezi, conac și teren înconjurător.

Cu privire la aplicarea reformei agrare, promișă țăranilor pe front de regele Ferdinand, s-au emis câteva decrete-legi privind exproprierea moșiilor de peste 100 de ha. Până la realizarea împrumuturilor individuale, statul intermedia pentru obștile satești preluarea pământului expropriat și plătea moșierilor sumele de răscumpărare. Referitor la acest context, apar în arhive informații despre obștea Putinei din județul Vlașca care era obligată, în 30 iulie 1919, prin decizia nr. 115 a Consiliului Superior al Agriculturii, să plătească despăgubiri proprietarului Alexandru Marghiloman pentru semănăturile aflate pe terenul expropriat [27].

La București, Alexandru Marghiloman deținea Vila Edwin, Șoseaua Kiseleff, nr. 20, cu 14.000 m.p. teren, două grajduri cu 34 de boxe pentru caii de curse și casa antrenorului și un hipodrom de 42,5 ha pentru pistă și padocuri, casa administrației, casa personalului, patru pavilioane cu șapte grajduri, dependințe și anexe.

Copil de țăran cerșind; în stânga o mamă cu un prunc în brațe, zâmbind și așteptând generozitatea moșierului; în fundal clăi cu snopi de grâu

Instantaneu din timpul vizitei lui Al. Marghiloman pe moșia Fundeni, vara 1915. Familii de țărani la ciuruitul și încărcatul grâului în saci. În prim-plan, copiii desculți în mișcare

În 1890, Alexandru Marghiloman a achiziționat de la Nicu Brezeanu o proprietate, pe care a construit inițial grajduri. Apoi a fost construită o somptuoasă vilă pentru nou întemeiata familie – Alexandru și Eliza (Știrbei) Marghiloman. Aceasta era situată pe str. Mercur, nr. 14 (azi str. Pictor Artur Verona), colț cu bulevardul Colțea (azi bd. Magheru) și a fost proiectată de arhitectul Paul Gottereau într-o arhitectură eclectică, de factură *Beaux-Arts*. Imobilul a fost transformat și extins, în 1906, de arhitectul Petre Antonescu [28, p. 23].

Emanoil Bucuța își amintea că de acolo, „ieșeau cai sprinteni, cu valtrapuri și glugi calde și cu scările călăreților prinse foarte sus. Erau cai de alergări și ieșeau din grajdurile lui Marghiloman” [29, p. 254].

După decesul lui Alexandru Marghiloman în 1925, reședința a fost vândută de Maria Marghiloman lui Petre Cristea, proprietarul Societății Cristea, importatoare de automobile. Apoi din 1928, Constantin Mihăescu, proprietarul firmei *Garajele Mihăescu* a folosit imobilul în aceleași scopuri comerciale. Clădirea a fost apoi demolată în aprilie 1931, pe acel loc construindu-se Blocul ARO cu cinematograful *Patria*, iar pe locul fostelor grajduri a funcționat un timp scurt reprezentanța automobilelor Nash și Renault, ulterior s-a construit, între anii 1937 și 1939, Hotelul *Ambasador*.

Paul Gottereau (1843–1924), arhitect francez, a fost cel care s-a ocupat de mai multe imobile ale familiei Marghiloman. El s-a remarcat printr-o impresionantă activitate derulată în Vechiul Regat între 1873 și 1902, proiectând clădiri publice de dimensiuni considerabile, precum Palatul Regal de pe Calea Victoriei, Palatul Cotroceni, Palatul Casei de Economii și Consemnațiuni din București, clădirea Fundației Universitare Carol I (azi, Biblioteca Central Universitară Carol I București). Totodată, a fost implicat în proiectarea și realizarea multor case particulare (reședințe extraurbane, conace, palate), atât în București, cât și în provincie, aparținând unor nume ilustre din familii precum: Cantacuzino, Bibescu, Lahovari, Filipescu, Văcărescu, Assan, Carp, Brâncoveanu, Marghiloman.

Tot în București, Ion (Iancu) Marghiloman achiziționase o casă, în strada Biserica Amzei, colț cu str. Gen. Christian Tell. Imobilul a fost ridicat în 1873, după planurile arhitectului Carol Beniș. În 1889 arhitectul Paul Gottereau a propus soluții de transformare a reședinței, sub antrepriza lui Fr. Böhacker, realizându-se astfel reparații atât la interior, cât și la exterior, adăugându-i-se o terasă spre grădină. Casa avea „o decorație somptuoasă, parterul – ancadramente bogate la uși, panouri decorative și baluștri pictați pentru pereți și colonete adosate, legate prin arcade pentru holul central, la etaj, decorul rezumându-se la simple sugerări de panouri” [30, p. 33]. Din 1935 face parte din clădirile unde își are sediul Ambasada Franței la București.

Revenind la Buzău, conacul Marghiloman a fost construit de Iancu Marghiloman între anii 1883 și 1887 și a fost modernizat de Alexandru Marghiloman, după planurile arhitectului francez Paul Gottereau între 1893 și 1897, așadar, exact peste 10 ani de la construirea lui [31].

În harta *Orașul Buzeu și cu împrejurimile sale combinat după diferite schițe al Primăriei și ale Statului Major pentru usul școalelor* (scara 1/20000), întocmită de Basil Iorgulescu în 1892, în *Grădina Marghiloman* – cum era denumită atunci proprietatea – apar patru imobile și un eleșteu, care se alimenta printr-un șanț de apă din Iazul Morilor. Canalul trecea prin curtea vilei spre eleșteu, apoi mai departe pentru a uda grădinile sârbilor (bulgarilor). Proprietate a lui Constantin (Costică) Muscelanu de la marginea orașului Buzău a fost câștigată de Iancu Marghiloman, în 1867, la un joc de cărți, unde, susțin mai mulți autori, ar fi trișat. În timp, pe acest domeniu s-au ridicat mai multe clădiri și s-au realizat ample amenajări, care astăzi sunt cunoscute sub numele de Complexul Marghiloman.

După moartea părinților, grădina de la marginea orașului Buzău a devenit reședința de vară a lui Alexandru Marghiloman. Întregul complex se întindea pe o suprafață de circa 22,50 ha și era înconjurat de un zid înalt și gros din piatră. Proprietarul a fost constant preocupat de îmbunătățiri, de proiectarea și ridicarea unor construcții necesare, practice și în ton cu așteptările sale de mare moșier, dând astfel întregului domeniu un aspect occidental. Vila *Albatros*, botezată mai târziu după numele armăsarului său favorit, era o construcție masivă cu etaj în stil franțuzesc, acoperit

Al. Marghiloman și invitații lui asistând „la arie”, la ciuruitul de grâu, vara 1915

cu ardezie și zinc la dolii. Complexul cuprindea și un imens parc, de 45 de pogoane, structurat după tipicul unui parc englezesc cu un eleșteu în mijloc, traversat de două podețe în care au fost aclimatizate specii exotice de plante și arbori, având și suprafețe destul de mari împădurite. Domeniul era dotat cu o instalație de pompe unicat pentru alimentarea cu apă și pentru întreținerea vegetației parcului [32, pp. 190-191].

Moștenind, probabil, de la tatăl său interesul pentru creșterea cailor, Alexandru Marghiloman a devenit încă din tinerețe un mare pasionat de echitație. A acordat foarte multă atenție, timp și a investit, desigur, sume considerabile atât în caii de curse, cât și în crescătoria sa de la Buzău de cai de rasă pursânge englez, recunoscută și apreciată în toată Europa. El a

creat și a dezvoltat una din cele mai puternice crescătorii de cai de rasă pur sânge englez și a înființat și administrat cu mare pricepere, ca președinte executiv, *Jockey Clubul Român*, al cărui președinte de onoare a fost, prin grija lui Marghiloman, regele Carol I. Numeroasele premii obținute de caii de rasă din herghelia sa de la Buzău la concursurile hipice din țară și din străinătate sunt cel mai bun certificat pentru valoarea cailor săi. În același timp, Marghiloman se preocupa de îmbunătățirea performanțelor cailor folosiți de buzoieni în gospodăriile lor, organizând în fiecare an adevărate cursuri de îngrijirea și tratarea cailor de ham. Pornind de la toate acestea, el și-a creat propria monogramă alcătuită din două potcoave, parțial suprapuse, în forma literei M (Marghiloman)

Al. Marghiloman, o tânără doamnă în rochie neagră și șoferul în halat, cu ochelari și cască de protecție privesc către un cuplu de țărani ce par a pregăti ceva la un ceaun în fața unei colibe, vara 1915.

Vizita lui Marghiloman pe moșia Fundeni – vara 1915. Aspect din timpul treieratului mecanizat al grâului cu batoza acționată de locomobil; țărani încărcând snopii de grâu la batoză și animale de tracțiune.

printre care este petrecută o cravașă cu mâner de argint în forma literei A (Alexandru), toate acestea surmontând eșarfa tricoloră cu deviza *ÎNAINTE*.

Până la dispariția lui Alexandru Marghiloman în 1925, domeniul Marghiloman de la Buzău a reprezentat pentru personalitățile Partidului Conservator o Mecca, un loc unde se luau decizii importante pentru țară, unde se făceau și se desfășeau guverne, unde se primeau vizite regale.

În prezent, Ansamblul Conacului Marghiloman este înscris în Lista Monumentelor Istorice sub codul 2015 BZ-II-a-B-02347, iar prin diverse programe de

finanțare locală, națională sau europeană, s-au reabilitat sau sunt în curs de reabilitare diverse imobile precum: vila *Albatros*, grajdurile, vila musafirilor, casa grădinarului.

Fotografii din albumul *Buzeu-Fundeni-Putinei-1915*

Imaginile-martor deținute și depozitate de Muzeul Județean Buzău immortalizează aspecte inedite, unice, din viața privată a unui reprezentant al elitei sociale, economice și politice din România. Ele reprezintă un mijloc de acces către o altă realitate, acum

Vizita lui Marghiloman pe moșia Fundeni – vara 1915. Țărani încărcând snopii de grâu la batoză; animale de tracțiune, șiră de paie.

Vizita lui Marghiloman pe moșia Fundeni – vara 1915. Al. Marghiloman privind către utilajele agricole. Pe moșiile sale Marghiloman deținea garnituri de treierat, batoze și locomobile Hofherr – Schrantz – Clayton – Shuttleworth

dispărută și un instrument util pentru o cunoaștere mai profundă a celor care au trăit și au locuit pentru o vreme în aceste spații.

Toate fotografiile sunt alb-negru și au dimensiuni de aproximativ 21 cm × 13 cm. Unele sunt realizate în iarna dintre 1914 și 1915, fiind în totalitate de la reședința din Buzău, iar altele – cele mai multe – din vara lui 1915, prezentând subiecte și peisaje diverse.

Ele pot fi clasificate tematic astfel: nouă fotografii ilustrând parcul, amenajări și sistemul de irigație al parcului, lucrători, vegetație, păsări, heleșteul; 13 fotografii cu Vila *Albatros* și diverși subiecți – personajul principal fiind Alexandru Marghiloman, însoțit sau nu de apropiați/angajați; opt prezintă cai de curse, aspecte din timpul antrenamentelor, îngrijitori de cai, jochei și hipodromul amenajat la Buzău; alte două fotografii

îl redau pe Alexandru Marghiloman la vânătoare pe moșia Fundeni. Restul 22 de fotografii au o deschidere panoramică și preponderență spre peisaj, conținând o tematică rurală, cu multe personaje – țărani.

Albumul debutează cu instantanee care ne introduc în reședința de la Buzău a lui Alexandru Marghiloman. Aici, ca orice ansamblu nobiliar-burghez, proprietarul deținea o vilă, anexe constând în imobile-locuință pentru diverși angajați sau invitați, construcții cu destinație utilitară precum: magazii, ateliere, grajduri, sere etc., grădină, parc și un hipodrom, padocuri – terenuri îngărdite și amenajate pentru antrenamentul cailor pursânge englez din crescătoria sa. Toate, laolaltă, alcătuiau în trecut un microsistem economic, social și peisagistic complex la marginea orașului Buzău.

Ilustrarea pasiunii lui Alexandru Marghiloman pentru caii de curse și pentru reproducerea, îngrijirea

Marghiloman la vânătoare pe moșia Fundeni, însoțit de unul dintre șoferi, un apropiat și persoana care fotografiază, 1915.

și creșterea cailor de prăsilă pursânge englez are un farmec aparte pentru cititori, putând fi, totodată, și o sursă inedită în documentarea științifică a actualilor cercetători din domeniile de specialitate.

Instantaneele de pe moșiile de la Fundeni-Zărnești, în județul Buzău și Putineiu, în fostul județ Vlașca (Giurgiu) – martori tăcuți ai epocii, redau vizita lui Al. Marghiloman și a unor apropiați de-ai lui în acele locuri. Ele surprind prin spontaneitatea lor, deloc specifică șabloanelor din epocă, nefiind, de altfel, destinate publicului, ci doar familiei. Este expus, așadar, un conținut comportamental autentic, personajele fiind dinamice, în acțiune, nu statice. Peisajele și personajele par a fi în contrast: parcul luxuriant, de tip englezesc, de la vila *Albatros* versus peisajul plan, câmpenesc; marele moșier, elegant și extravagant versus țăranul simplu, lipsit de pământ, de condiție modestă. Pe lângă subiectele umane, apar în plan secund și diverse animale, mai mult sau mai puțin domestice (câini, păsări, cai, bovine), dar și utilaje agricole de epocă sau automobilele familiei.

Fotografiile din localitățile Fundeni și Putineiu înfățișează aspecte de pe cele două moșii, cu țărani aflați în timpul treieratului de grâu, în locuri extravilane, spații care ne pot părea nouă, contemporanilor, deja „exotice”, prin manifestările cutumiare surprinse acolo, azi dispărute din cauza transformărilor radicale suferite de societate. Sunt martori ai unei lumi rurale apuse, atât din punct de vedere material, cât și spiritual sau comportamental habitual. Ele surprind niște aspecte socio-economice și culturale care arată condițiile de viață și de muncă la începutul secolului al XX-lea, care includ și munca fizică a copiilor, sără-

cia. Imaginile pot genera în noi, într-o primă fază, un sentiment de compasiune, deoarece avem prezente, în aceleași cadre, și elementele de comparație – elite privilegiate care se impun prin statut, avere sau putere.

Ceea ce este inedit la aceste fotografii, este modul cum două lumi, cu ritmuri existențiale foarte diferite, se întrepătrund cu ocazia unui eveniment aflat în desfășurare: vizita latifundiarului la moșie, personajele multe și „mute”, din planul secund, fiind la fel de interesante ca și personajele principale – marele proprietar și cei care îl însoțesc. Au fost, așadar, imortalizate niște relații interumane derulate între două grupuri delimitate social într-o anumită circumstanță, de aici venind, așadar, și noutatea acestor instantanee.

Artiștii fotografi de la începutul secolului al XX-lea ilustrau subiecte, fie din zona rurală, fie din cea urbană (oameni, peisaje, imobile). În acest caz însă, avem un melanj captivant: un univers țăranesc, eminent agrar, aflat la granița civilizației preindustriale, care este pătruns de tehnologiile cele mai moderne – garnituri de treierat, batoze și locomobile achiziționate din străinătate. Această lume este populată cu subiecți simpli, anonimi, naivi într-o oarecare măsură prin atitudinea de moment, cu un anumit stil de viață, neangajați în „dialog”, dar activi, care își mențin o aură rituală. Pe de altă parte, în contrast, vine, ca un fel de intruziune (poate e prea mult spus), prezența unor personaje citadine, îmbrăcate în haine luxoase și decorate cu accesorii fine, cu un anume limbaj gestual, însoțite de tehnologii sofisticate din țările străine – aparat de fotografiat, automobile etc. În definitiv, este vorba despre un exponent al elitei politice foarte civilizată, modernizată, aflată în cele

mai noi tendințe ale modei și ale tehnologiei – un foarte bogat moșier, cu o aleasă educație și o carieră politică de succes, iar la polul opus, țăranul, omul simplu, din clasa cea mai de jos, lipsită de condiții și aspirații, închisă într-o realitate fizică foarte diferită, în care abundă lipsa mijloacelor materiale și a celor igienico-sanitare, cu o altă perspectivă asupra lumii, în care ritmul cotidian este ordonat de cel al naturii și al credinței în Dumnezeu.

Considerăm că prin prezentarea unor fotografii din acest album putem proiecta atât o lumină aparte asupra acestei personalități, cât și asupra istoriei locurilor și a oamenilor simpli fotografiați (servitorii, îngrijitorii de parc, îngrijitorii de cai, șoferii, țăranii), având convingerea că imaginile, prin puternica lor expresivitate, pot juca un rol la fel de important ca și sursele narrative, memorialistice sau arhivistice.

Bibliografie:

1. Andreica Victor. *Liceul teoretic „Alexandru Marghiloman”*. Buzău: Tipogrup Press, 2000.
2. Argetoianu Constantin. *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*. Volumul IV, partea a V-a (1917–1918), ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe. București: Editura Humanitas, 1993.
3. Scărlătescu L. (director). *Albumul Corpului Avocaților din România*. București: Tipografia Unirea, 1911.
4. Bulei Ion. *Conservatori și conservatorism în România*. București: Editura Enciclopedică, 2000.
5. Corteanu A. *Cei zece ani din urmă*. În: *Lui Alexandru Marghiloman. Omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii*. 1924. Ediție îngrijită de Nicolae Peneș, Buzău: Edithgraph, 2008.
6. Hitchins Keith. *România 1866–1947*. București: Editura Humanitas, 1996.
7. Stan Constantin I., Nicolescu Valeriu, Chiriță Marcela. *Buzăul în anii Marelui Război. Memorii, jurnale, însemnări zilnice, articole din presa vremii – imagini de epocă*. Buzău: Fundația Pro Civitas, 2018.
8. Scurtu Ioan, Buzatu Gheorghe. *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*. București: Editura Paideia, 1999.
9. General Hârjeu, *Alexandru Marghiloman*. În: *Lui Alexandru Marghiloman. Omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii*. 1924. Ediție îngrijită de Nicolae Peneș, Buzău: Edithgraph, 2008.
10. *Neamul Românesc* din 3 noiembrie 1918, apud Scurtu Ioan, Buzatu Gheorghe. *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*. București: Editura Paideia, 1999.
11. Vlad Laurențiu. *Conservatorismul politic românesc (secolele XIX–XX): Scrută istorie a cuvintelor, ideilor și partidelor*. În: *Annals of the University of Bucharest*, seria Political sciences, nr. 12, 2010.
12. Gheorghe Viorel. *Alexandru Marghiloman și pasiunile sale*. În: *Dialogica*, Supliment nr. 1, 2022.
13. Bălan Maria-Daniela. *Alexandru Marghiloman (1854–1925). Omul politic și epoca sa*. Teză de doctorat (rezumat), susținută la Academia Română – Filiala Iași, Institutul de Istorie A.D. Xenopol, Iași, 2018.
14. Ghiață Petre I. *Oameni și fapte*. București: Editura Ideia, 1938.
15. Stahl H. *Alexandru Marghiloman ca orator*. În: *Lui Alexandru Marghiloman. Omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări. Prietenii și admiratorii*. 1924. Ediție îngrijită de Nicolae Peneș, Buzău: Edithgraph, 2008.
16. Duiliu Zamfirescu. *Portrete, 1914*. Manuscris aflat în colecția Bibliotecii Naționale a României, nr. inv. 10533, fila 22.
17. Petrescu Corvin. *Trădătorul*. București, 1921.
18. Giurescu C.C. *Amintiri*. București: Editura Sport-Turism, 1976.
19. *Scrisori către Nicolae Iorga (1902–1912)*. Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, volumul 2, București: Editura Minerva, 1979.
20. Serviciul Județean Teleorman al Arhivelor Naționale, fond Tribunalul Județean Teleorman, dos. 251/1904, apud Chefani-Pătrașcu Steluța. *Moșieri teleormăneni (1864–1949). Mărire și decădere*. București: Editura Renaissance, 2011, pp. 89–90.
21. Nicolescu Valeriu. *Destinul averii Marghilomanilor*. În: *Dialogica*. anul IV, Supliment nr. 1, 2022.
22. Lahovari George Ioan, Brătianu C.I., Tocilescu Grigore G. *Marele dicționar geografic al României alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe*, vol. III, București: Stabilimentul Grafic J. V. Socecu, 1900.
23. *Anuarul „Socec” al României Mari. 1923–1924*, vol. II, București: Editura Socec, 1925.
24. Lahovari George Ioan, Brătianu C. I., Tocilescu Grigore G. *Marele dicționar geografic al României alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe*. vol. V, București: Stabilimentul Grafic J. V. Socecu, 1902.
25. *Reactualizare plan urbanistic general și regulament local de urbanism. Comuna Putineiu. Raport de mediu*, p. 9, www.anpm.ro (consultat 18.04.2025).
26. *Anuarul „Socec” al României Mari, 1923–1924*, vol. II, București: Editura Socec, 1925.
27. Arhivele Naționale ale României, fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor. *Consiliul Superior al Agriculturii*, inventar 3558.
28. Antonescu Petre A., arhitect. *Clădiri & Studii. Case. Biserici. Monumente și palate. Încercări de arhitectură românească și clasică*, vol. I, București, 1913, planșele 6 și 7; Simona Drăgan. *Paul Gottereau și Gaetan A. Burelly: restituiri documentare*. În: *România Literară*, nr. 10–11, 2018.
29. Bucuța Emanoil. *Pietre de vad*. București: Editura Casei Școalelor, 1937.
30. Mucenic Cezara. *București. Un veac de arhitectură civilă secolul XIX*. București: Editura Silex, 1997.
31. Marinache Oana. *Paul Gottereau, un regal în arhitectură*. București: Editura Istoria Artei, 2017.
32. Nicolescu Valeriu. *Buzău – Râmnicu Sărat. Oameni de ieri. Oameni de azi*. Volumul II, partea I, Buzău: Editura S.A. Evenimentul Românesc, 2001.

ECOURI DIN NEGURA VREMII LA TRECEREA ÎN ETERNITATE A LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN

Prof. univ., dr. hab. în istorie **Anatol PETRENCU***
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5449-1023>
E-mail: anatol_petrencu@yahoo.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

* Profesor universitar, doctor habilitat, Universitatea de Stat din Moldova, membru de onoare al Academiei Oamenilor de Știință din România, președintele Asociației Istoricilor din Republica Moldova *Alexandru Moșanu*; specialist în Istoria contemporană a Românilor și Istoria Universală, autorul monografiilor privind problema poloneză în anii celui de-al Doilea Război Mondial, Basarabia în anii celei de-a doua conflagrații mondiale, istoria actuală a Federației Ruse etc. Conducătorul Programului de Stat *Recuperarea și valorificarea memoriei victimelor regimului comunist de ocupație, 1940–1941; 1944–1953*”.

ECHOES FROM THE MISTS OF TIME AT THE PASSING OF ALEXANDRU MARGHILOMAN INTO ETERNITY

Summary. The purpose of this study was to examine the reaction of the press of the time (1925) to the news of the death of the Romanian politician Alexandru Marghiloman. The study demonstrated that the Romanian press marked this case, some newspapers publishing broad positive comments about the deceased (e.g., *Gazeta Dorohoiului*), other newspapers had critical opinions about the former Prime Minister of Romania Alexandru Marghiloman (e.g., *Universul*). Taken as a whole, the newspapers of the time highlighted the great personality of the Buzoian Alexandru Marghiloman.

Keywords: Alexandru Marghiloman, România, Buzău, Sfatul țării.

Rezumat. Scopul acestui studiu a fost examinarea reacției presei timpului (1925) la știrea decesului omului politic român Alexandru Marghiloman. Studiul a demonstrat că presa română a marcat acest caz, unele ziare înserând largi comentarii pozitive despre defunct (de ex. *Gazeta Dorohoiului*), alte ziare au avut opinii critice la adresa ex-prim ministrului României Alexandru Marghiloman (de ex. *Universul*). Luate în ansamblu, ziarele timpului au scos în evidență marea personalitate a buzoianului Alexandru Marghiloman.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, România, Buzău, Sfatul țării.

Pe data de 10 mai 2025, s-au împlinit 100 de ani de la trecerea în eternitate a Marelui Om politic român Alexandru Marghiloman, cel care, în calitatea lui de prim-ministru al României, la 27 martie 1918 a rostit un important discurs în fața deputaților Sfatului Țării, care – cu majoritatea de voturi, – au decis Unirea Basarabiei cu România.

Mai jos prezint textul comunicării expuse în cadrul Conferinței științifice *Chișinău și Buzău pentru Alexandru Marghiloman*, desfășurată pe data de 28 martie 2025 în incinta Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Sala Unirii. Scopul acestei comunicări a fost examinarea presei periodice din Basarabia privind trecerea în neființă a lui Alexandru Marghiloman.

Judecând după datele catalogului *Presa basarabeană de la începuturi până în anul 1957* (Chișinău, 2002), în 1925, în Basarabia (dar și în numita RASSM), au apărut 113 titluri de anuare, buletine,

calendare, reviste și ziare. De ex., în Basarabia (România) *Cuvântul dreptății*, *Foaia plugarilor*, *Luminătorul*, *Vestitorul Basarabiei* etc., ziare în limba română, rusă și germană. Investigația făcută în fondurile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova a demonstrat că aceste publicații sunt absente, iar colecțiile care s-au mai păstrat sunt incomplete; sau, cel puțin pentru anul 1925 nu am găsit exemplare. Doamnele bibliotecare afirmă că după 1944, anul reocupării Basarabiei, nordului Bucovinei, Ținutului Herța de către sovietici, aceștia din urmă au curățat bibliotecile de ceea ce considerau ei a fi antisovietic și duse, se pare, în fondurile uriașe de periodice din orașul Himki de lângă Moscova.

În Biblioteca Agenției Naționale a Arhivelor am consultat următoarele opt ediții periodice: *Dacia*, director politic O. Goruneanu, *Universul*, cel mai popular ziar la timpul respectiv, *Dobrogea jună*, intitulat „organul tinerimii dobrogene”, avându-l ca director

pe Constantin N. Sarry, *Gazeta Dorohoiului*, organ al Partidului Conservator Progresist, director fiind N.A. Stoeanovici, *Tribuna Nouă*, organ al Partidului Național-Liberal, *Liberalul*, organul de presă al PNL, și *Patria*, periodic condus de Ioan Agârbiceanu, ziar care a apărut la Cluj, între 1919 și 1927.

Am constatat că în *Gazeta Dorohoiului* au fost publicate cele mai multe materiale prilejuite de decesul lui Alexandru Marghiloman. Astfel, a doua zi după anunțul decesului, *Gazeta Dorohoiului* a publicat un grupaj de materiale, întitulate *Moartea lui Al. Marghiloman*, între care și ultima dorință a defunctului, scrisă la 25 septembrie 1924: „Voința mea expresă este ca trupul meu să nu fie mutilat. Am închis ochii? Pace bună. Nu voiesc autopsie și alte zgândăreli ca să se știe mai adânc pentru ce am murit. Nu voiesc paradă militară, nici măcar un pichet de onoare. Cer stăruitor aceasta. Nu voiesc să fie discursuri, nici acasă, nici la cimitir. Doresc o înmormântare de tot simplă. Trupul va fi așezat în holul locuinței noastre, odaia este bună deoarece nu are oglinzi și nu are nevoie de a introduce odiosul postav negru.

Ceremonia se va face în casă de unde cortegiul va porni direct la groapă. Totul se va petrece într-o dimineață între 10-12 jum. ore; așa se va cruța timpul tuturor.

Caii vor continua să alerge sub numele lui Mihai Deinbeck. Prea multe interese sunt legate de industria unui grajd de curse ca din simplă ipocrizie ele să fie lovite. A doua zi de înmormântare caii vor reapare pe hipodrom. Jockey-Clubul îmi va nota un mers. Alexandru Marghiloman”. Ziarul publică informații privind înmormântarea lui A. Marghiloman și câteva date biografice ale lui.

Aceiași gazetă, pe data de 16 mai 1925, însera articolul semnat de Constantin A. Stoeanovici, întitulat *În amintirea lui Alexandru Marghiloman*. Autorul scria că s-au găsit oameni care l-au atacat pe A. Marghiloman imediat după deces.

Și – scrie în continuare Constantin A. Stoeanovici, – că „A. Marghiloman a atacat pe adversarii săi cei drept cu toată forța ce-i dădea talentul și strălucita sa inteligență, dar niciodată nu a pângărit pe nimeni. Atacurile lui porneau din dorința de a-și servi cât mai bine țara, nu din ură personală sau invidie. Era prea superior ca să aibă nevoie de a invidia pe alții. În schimb câtă invidie s-a dezlănțuit pentru persoana sa... Autoritatea sa morală era prea mare ca să nu facă umbră celorlalți. Era atât de mare încât chiar astăzi când corpul său stă între patru scânduri cât timp nu este îngropat, mai umbrește încă pe acei care l-au invidiat”.

Pe data de 12 mai 1925, ziarul *Patria* ce apărea la Cluj, a scris pe prima pagină, (citez): „S-a stins din

viață la vila *Albatros* din Buzău Alexandru Marghiloman, unul dintre cei mai de seamă oameni politici ai țării. Membru al Partidului Conservator, răposatul a luptat cu îndârjire, dar și cu loialitate, pentru civilizarea moravurilor politice. Cu Marghiloman se stinge una dintre personalitățile cele mai marcante ale politicii române. În timpul din urmă s-a desfăcut de conservatori pentru a forma sub propria șefie Partidul Conservator Progresist”.

În următorul număr, ziarul *Patria* a publicat un amplu necrolog din care cităm: „Marghiloman a fost un conservator în toată accepțiunea cuvântului, fără, însă a reprobă ideea democrației pe cale evolutivă. Boier născut, deși dintr-o origine alta decât spița vechilor familii boierești, dânsul a ilustrat o viață întregă cea perfectă izolare și încredere în forțele proprii, care trage linii demarcaționale rezistente între superioritate și comun...” (și în continuare, cu privire la intrarea României în Primul Război Mondial) A. Marghiloman (citez) „a fost partizanul neutralității definitive, nu pentru că n-ar fi simțit românește în momente de mare însemnătate națională, ci pentru că voia să salveze sub această mască respectul unor angajamente luate. De aceea poate că Marghiloman n-a fost jignit în demnitatea sa de curentul mișcării intervenționiste și a știut să înfrunte cu un elegant eroism încercările de acuză, mai mult interesate decât spontane. Tot ce i se poate reproșa este, că a voit să păstreze o atitudine de loialitate extremă față de niște dușmani care din primul moment al mișcării războinice au necinstit orice tratate” (este vorba de alianța României cu Puterile Centrale).

Și mai jos, citez din nou, „Iar când la Buftea dușmanul a voit să-și pună genunchiul pe grumazul patriei umilite, Marghiloman a intervenit cu puterica sa personalitate pentru salvarea demnității țării. S-a opus cu toată mândria sa de român la dezarmarea armatei din Moldova și la înlăturarea dinastiei...”

Ziarul *Dacia*, la 12 mai 1925, menționa „Întreaga țară deplânge moartea acestui mare om, iar Dobrogea este profund îndurerată că a pierdut în Al. Marghiloman pe cel mai aprig protector”.

La 13 mai 1925, cotidianul *Universul*, într-un articol redacțional, scria că „Viața politică a lui Al. Marghiloman prezintă două tablouri, unul luminos, altul întunecos”. Luminos: este vorba de încercările lui Al. Marghiloman de a înviora discursurile parlamentare; Al. Marghiloman a dat dovadă de un spirit realist, a manifestat tendința de a face un pas către separare a puterilor din stat, de a organiza o bună funcționare a regimului constituțional monarhic. Tabloul întunecos: ziarul face referire la Titu Maiorescu care (citez) „a pomenit cândva de unii politicieni din epoca domniei

regelui Carol I, care au crescut în tradiția rămasă de pe urma domniei fanarioților. Acești politicieni, fiind prizonierii unei tradiții, unei școli și unei mentalități care nu permitea elementul idealist în viața publică și nu favoriza politica instinctului național, au practicat oportunismul, în credința profund eronată, că oportunismul e echivalentul politicii realiste, pozitivistice. Al. Marghiloman a fost victima acestei tradiții, acestei școli, acestei mentalități”. Și, autorul/autorii continuă cu următoarea afirmație, cel puțin stranie: „Pe când adevărații bărbați de stat, în epocile mari, sunt exponenții instinctului național și călăuzesc popoarele pe drumul mântuirii și înălțării lor, ceilalți, prizonierii politicii oportuniste, se pierd în calcule și combinațiuni de partid, nu zăresc obiectivele principale, nu îmbrățișează orizonturile largi, nu au previziunea justă a desfășurării evenimentelor și fatal sunt condamnați să cadă în erori grave – erori care pot fi explicate și scuzate, dar niciodată justificate”.

În fond, ziarul a avut o atitudine negativă față de Al. Marghiloman. Asta pentru că editorialiștii încheie articolul astfel: „Și la moartea lui Marghiloman se potrivesc cuvintele pe care Take Ionescu le-a scris la moartea lui Maiorescu „Despre morți numai bine”, dar când e vorba de morți care n-au știut să se poarte în împrejurările tragice, în care au murit în chip frumos zeci și sute de mii de copii de-ai noștri, datoria se schimbă: „Despre morți, adevărul!”

Învinuirile aduse de ziar la adresa lui Al. Marghiloman sunt gratuite: anume aici, la 27 martie 1918, Al. Marghiloman a deschis „orizonturi largi” pentru unificarea Neamului Românesc.

Totuși, învinuirea adusă lui Al. Marghiloman se referă la semnarea Păcii de la Buftea. În calitate de șef al Guvernului român, Alexandru Marghiloman a semnat Pacea de la București cu Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria), în condițiile în care România era aliată cu statele *Antantei* (Rusia, Marea Britanie și Franța). În situația în care Armata rusă s-a dezintegrat (după căderea țarismului) și s-a anarhizat sub influența bolșevică, respectiv, lăsând Armata română să lupte de una singură, România a semnat pacea separată. În acest caz, este important de subliniat următoarele: primul ministru Alexandru Marghiloman a semnat pacea nu cu de la sine putere, ci la indicația regelui Ferdinand. Iată ce scria regele după ce aflase condițiile păcii: „Luând cunoștință de contractul de pace încheiat la București, vă mulțumesc Dumneavoastră și celorlalți delegați, pentru greaua și sacrificanta muncă, pe care Dvs. ați depus-o pentru salvarea drepturilor noastre, într-o clipă plină de durere. Ca Rege și român sunt plin de speranțe referitor la viitorul bravului și curajosului meu popor. Vă mulțumesc Dvs. pentru încrederea, pe care o aveți în forța și bunăstarea țării sub conducerea Dinastiei mele. Ferdinand”.

Ceva mai târziu, căpitanul Gheorghe V. Andronachi, în *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*, scos de sub tipar la Chișinău, în anul 1933, a publicat un amplu material privind biografia însoțită de fotografia lui Al. Marghiloman, și extras din Procesul-verbal al ședinței Sfatului Țării din 27 martie 1918.

TESTAMENTUL LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN

Doctor în istorie, arhivist **Ana PORORO***

E-mail: scambya@yahoo.com

Serviciul Județean Buzău al Arhivelor Naționale

*Absolventă a Facultății de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliție *Alexandru Ioan Cuza* din București, specialistă în paleografie româno-chirilică, doctor în istorie, ocupă funcția de șef serviciu al Arhivelor Naționale Buzău. Cărți publicate: *Documentele Mănăstirii Strehaia (1499–1859)*, *Poliția orașului Buzău (1929–1949)*.

THE TESTAMENT OF ALEXANDRU MARGHILOMAN

Summary. Alexandru Marghiloman – a personality of Romanian political life, a statesman of the stature of those who lived and were active in Europe and Romania at the end of the 19th century – the beginning of the 20th century, was born in Buzău, into a family with an impressive fortune, his parents Iancu and Irina Marghiloman being among the major landowners in the country.

A year and a half before his death, Alexandru Marghiloman drew up his will. In his notes, he said, “I entered politics rich and I leave poor, but with clean hands.” The situation of his fortune was “complicated,” as he himself admitted, and “the testamentary duties ... difficult.” Through the Will written on October 7, 1923, in Bucharest, in which he recorded clear dispositions, which denotes his organized nature, he leaves his entire fortune, in usufruct, to his wife Maria Marghiloman

Keywords: Alexandru Marghiloman, personality, statesman, Buzău, wealth, will, Maria Marghiloman.

Rezumat. Alexandru Marghiloman – personalitate a vieții politice românești, om de stat, de ținuta celor care au trăit și au activat în Europa și în România la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, s-a născut la Buzău, într-o familie cu o avere impresionantă, părinții săi Iancu și Irina Marghiloman numărându-se printre marii proprietari de terenuri din țară. Cu un an și jumătate înainte de moarte, Alexandru Marghiloman își întocmește testamentul. În însemnările sale spunea „Eu am intrat în politică bogat și ies sărac, dar cu mâinile curate”. Situația averii sale era „încurcată”, după cum el însuși admitea, iar „sarcinile testamentare ... grele”.

Prin Testamentul scris la 7 octombrie 1923, la București, în care consemnează dispoziții clare, fapt ce denotă firea lui organizată, lasă întreaga avere, în uzufruct, soției sale Maria Marghiloman.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, personalitate, om de stat, Buzău, avere, testament, Maria Marghiloman.

Alexandru Marghiloman – personalitate a vieții politice românești, om de stat de ținuta celor care au trăit și au activat în Europa și în România la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, s-a născut la Buzău, într-o familie cu o avere impresionantă, părinții săi Iancu și Irina Marghiloman numărându-se printre marii proprietari de terenuri din țară.

Cu un an și jumătate înainte de moarte, Alexandru Marghiloman își întocmește testamentul. În însemnările sale spunea „Eu am intrat în politică bogat și ies sărac, dar cu mâinile curate”. Situația averii sale era „încurcată”, după cum el însuși admitea, iar „sarcinile testamentare... grele”.

Prin Testamentul scris la 7 octombrie 1923 [1], la București, în care consemnează dispoziții clare, fapt ce denotă firea lui organizată, lasă întreaga avere, în uzufruct, soției sale Maria Marghiloman.

Între anii 1890 și 1906, Alexandru Marghiloman a fost căsătorit cu Eliza Știrbei [2] (foto 2), nepoata

domnitorului Barbu Știrbei. După divorț, aceasta s-a căsătorit cu Ion I.C. Brătianu, adversarul politic al lui Marghiloman. La 12 iunie 1919, Alexandru Marghiloman (65 de ani) s-a căsătorit cu Maria (28 de ani), fiica lui Benedict Petrescu și Maria Petrescu (născută Crețianu), la Primăria din fosta comună Fundeni (azi Zărnești) [3].

Conform prevederilor testamentului, Maria Marghiloman devenea proprietara întregii averi mobile și imobile, a caselor de la București și Buzău – vila *Albatros*, a argintăriei, banilor, cu excepția documentelor istorice și a cărților din bibliotecă, care urmau să fie donate instituțiilor de cultură din orașul Buzău.

Totodată, nuda proprietate a averii a revenit lui Mihai N. Butculescu, fiul nepotului său Niculae N. Butculescu și lui Alexandru M. Pherekyde, fiul altui nepot, Mihail Gh. Pherekyde, cu condiția ca unul dintre aceștia să-și adauge și numele de Marghiloman.

Unele dispoziții testamentare se referă la acordarea unor sume de bani, anuale, pentru soacra sa Ma-

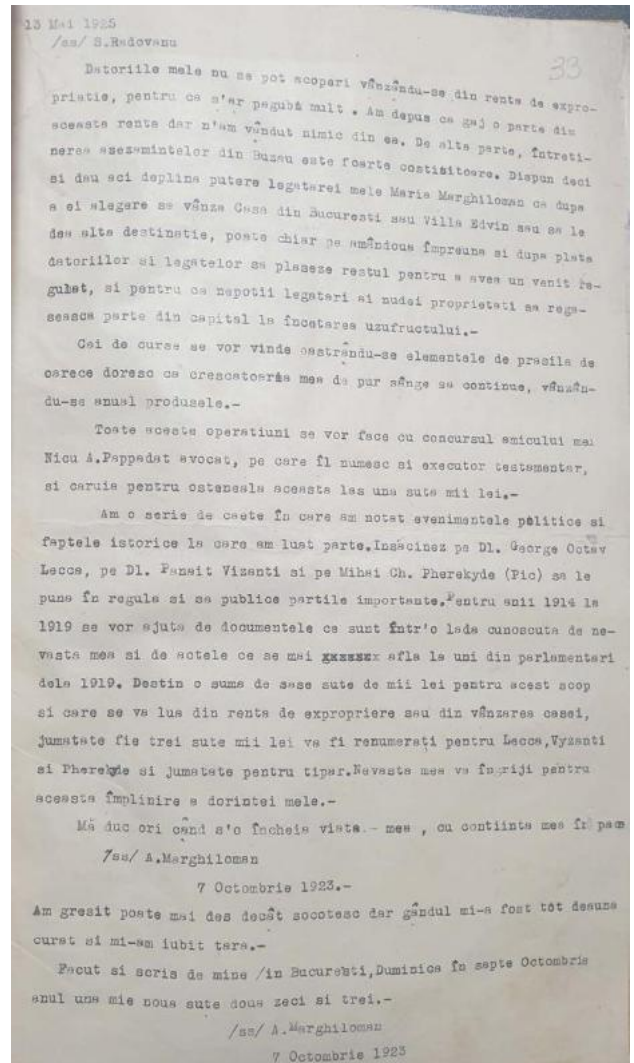
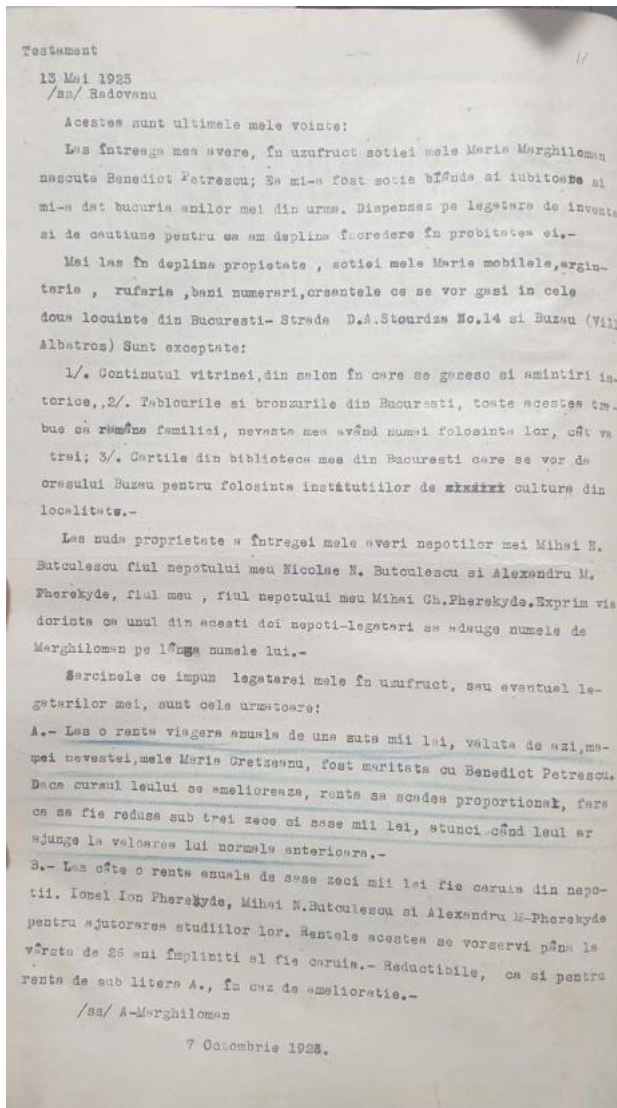

Foto 1. Testamentul din 7 octombrie 1923

ria Crețianu, fostă Petrescu, pentru studiile nepoților săi, până la împlinirea vârstei de 26 de ani, dar și pentru Societatea pentru combaterea tuberculozei la copii și Societatea de caritate pe care a prezidat-o.

O sumă importantă de bani a fost alocată și pentru publicarea „părților importante” din caietele, în care a notat evenimente politice la care a luat parte. În acest scop a desemnat persoane apropiate lui, și anume Octav George Lecca, Panait Vizante (secretar particular al lui Marghiloman) și Mihail Gh. Pherekyde.

Cei trei legatari au publicat, „în mare grabă și aproape clandestin”, la doi ani de la moartea lui Marghiloman, la institutul de Arte Grafice *Eminescu*, *Notele politice* în cinci volume, care au fost răspândite în centrele comerciale din București [4, p. 118]. Apariția în întregime a *Notelor* contrar dispozițiilor testamentare, a stârnit numeroase reacții, pro și contra, ale oamenilor politici, care au considerat că trebuiau ocolite părțile sensibile din memorii.

Alexandru Marghiloman încheie testamentul cu o confesiune emoționantă: „Mă duc oricând s-o încheia viața mea, cu conștiința mea în pace. Am greșit poate mai des decât socotesc, dar gândul mi-a fost totdeauna curat și mi-am iubit țara”.

Totodată, prin codicilele din 11 octombrie 1924 și 7 aprilie 1925 [5], Marghiloman i-a dat dreptul soției sale de a vinde din avere pentru acoperirea datoriilor (erau cheltuieli mari pentru întreținerea proprietăților și pentru tratamentele făcute la Viena, pentru că avea cancer de pancreas), stabilind următoarea ordine: casa din București, caii de curse, herghelia cu clădiri cu tot. Totuși, printre ultimele sale dorințe a fost aceea de a se păstra amintirile de familie, statuile, tablourile și argintăria pentru cei doi nepoți moștenitori.

Ultima perioadă a vieții o petrece la vila *Albatros*, unde primește doar familia și medicii. În ediția din 9 mai 1925, publicația buzoiană *Alarma* informa cititorii despre starea de sănătate a omului politic: „Alexandru Marghiloman se află greu bolnav la Vila

Foto 2. Eliza Marghiloman, născută Știrbei, la Vila Albatros, Buzău

Albatros, de mai mult timp. Ce fericiți ar fi cetățenii Buzăului dacă Providența Divină l-ar face sănătos, căci fericit a fost Buzăul că a posedat un astfel de demn fiu și câte alte orașe ale țării nu s-ar mândri, cum și noi ne mândrim de a avea câte un așa soare binefăcător, care a îngrijit, care a încălzit deopotrivă pe cei buni ca și pe cei răi. Dumnezeu să aibă, ca întotdeauna, milă de țara noastră și să i-l redea întreg și sănătos” [6].

O zi mai târziu, la 10 mai 1925, la ora 17.30 după-amiaza, Alexandru Marghiloman s-a stins din viață, la vârsta de 71 de ani [7, f. 293].

După moartea sa, Maria Marghiloman a fost în proces cu diverși creditori, numeroase bunuri au fost scoase la licitație, casa din București a fost vândută, însă nu a putut lichida toate datoriile. Vestita herghelie a intrat în posesia unuia dintre creditori – Solomon Goldman, care neputând acoperi cheltuielile de întreținere, a vândut-o la licitație [8, p. 236].

Nepoții moștenitori au contractat avocați pentru a se ocupa de procesele privitoare la bunurile aflate în succesiunea defunctului Marghiloman, obligându-se să le achite ca onorar 25% din bunurile succesoriale. Așa s-a ajuns, de pildă, ca printr-un act de împărțea-

din 1939, terenul arabil din Buzău, denumit Hipodromul, în întindere de 40-45 ha, să fie atribuit avocatului N.D. Stănescu.

Bibliografie:

1. Serviciul Județean Buzău al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Buzău), fond *I.Gh. Tomescu*, dosar 1/1923-1936, f. 32 v-33 (foto 1)
2. Arhivele Naționale – Serviciul Arhive Tehnice și Conversie Digitală. *Colecția Documente Fotografice*, 6, ff. 55-253.
3. S.J.A.N. Buzău, *Colecția Registre de Stare Civilă – Primăria comunei Fundeni (Zărnești)*, dosar 74/1919, ff. 57-58 (foto 3)
4. Frîncu Viorel. „*Adeverul*” despre moartea lui *Alexandru Marghiloman*. București: Editura UZP, 2020, p. 118.
5. S.J.A.N. Buzău, fond *Tribunal județ Buzău*, Secția I – dosare rămase după selecționare, dosar 311/1925, f. 33-33 v. (foto 4)
6. *Alarma*. Anul XXIX, Nr. 83, Buzău, 9 mai 1925, p. 1v.
7. Direcția Județeană de Evidența Persoanelor Buzău, registru decedați/1919, f. 293.
8. Nicolescu Valeriu. *Familia Marghiloman și Buzăul*. În: *Mousaios*, Anul V, 1999, p. 236.

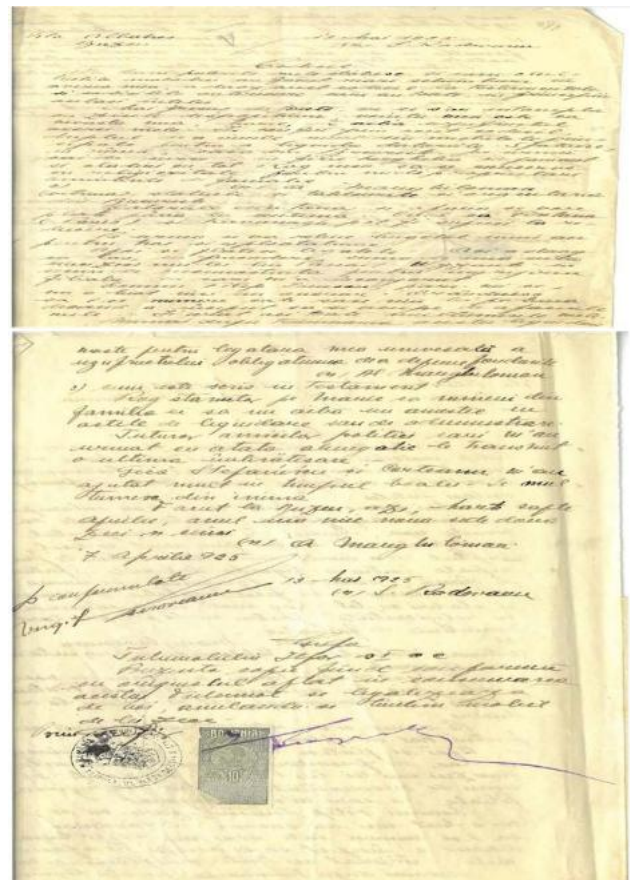
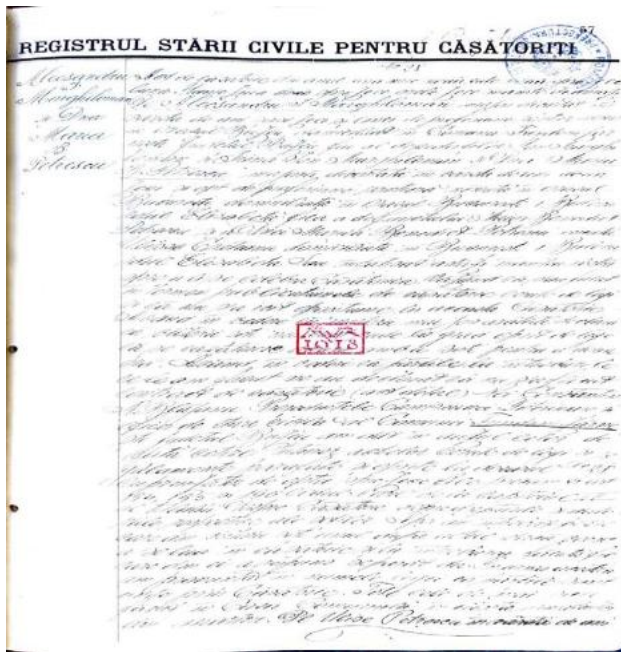

Foto 4. Codicil din 7 aprilie 1925

Foto 3. Act de căsătorie din 12 iunie 1919

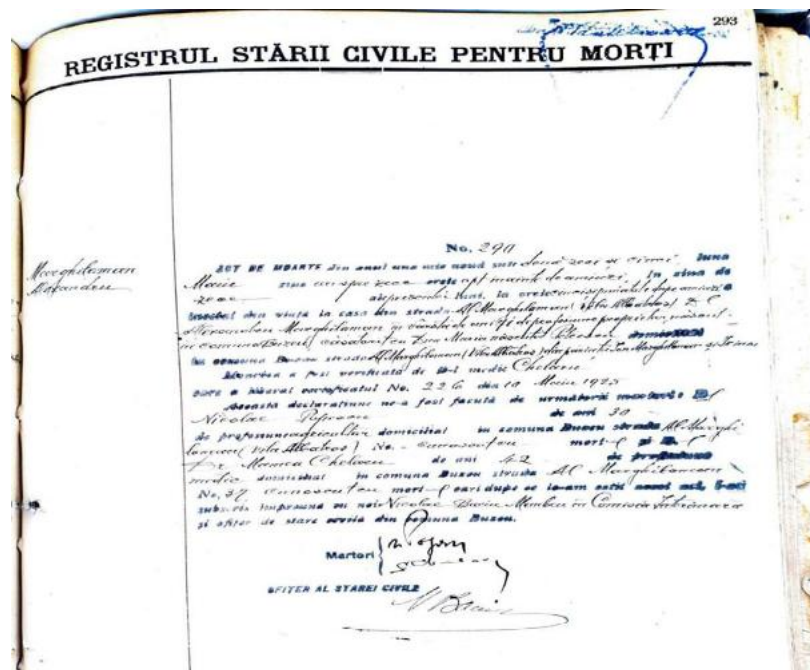

Foto 4. Act de deces din 10 mai 1925

VIZITELE REGINEI MARIA (1875–1938) LA CHIȘINĂU

Doctor în istorie **Lidia PRISAC***

E-mail: lidiaprisac@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3406-3670>

Arhiva Științifică Centrală a AȘM Universității de Stat din Moldova

Doctor în istorie **Ion XENOFONTOV****

E-mail: ion.xenofontov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5993-1235>

Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova

* Doctor în istorie (2013), cercetător științific coordonator, șef al Arhivei Științifice Centrale a AȘM aflată în subordinea Universității de Stat din Moldova. Preocupările științifice: ansamblul istoriei moderne și contemporane cu focalizare pe spațiul pruto-nistrean, relații interetnice, minorități naționale/etnice, problema transnistreană, istoria armenilor, refugiați, istoria medicinei, mentalități, identitate/alteritate, cotidian, studii de istorie orală, cercetări enciclopedice etc. A publicat peste 200 de studii și articole științifice apărute în reviste și culegeri din Republica Moldova, România, Armenia, Lituania, Germania, Ucraina, Federația Rusă, Serbia, inclusiv volume pe teme de istorie contemporană. Cele mai recente volume: *Istoria contemporană: dicționar enciclopedic*. Chișinău: Editura USM, 2023 (coautor); *Profesorul Vladimir Potlog (1927–2022): Povestea vieții. Studiu de istorie orală*. Chișinău: Lexon-Prim, 2022 (coautor); *Istoriografia separatismului transnistrean (1989–2005)*. Ediția a doua revăzută și adăugită. Chișinău: Lexon-Prim, 2021; *Arhitectura relațiilor interetnice în spațiul ex-sovietic: Republica Moldova (1991–2014)*. Iași: Lumen, 2015 etc.

** Doctor în istorie (2006), conferențiar universitar, cercetător științific coordonator la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. Preocupările științifice: istoria războiului sovieto-afghan, istorie militară, istoria medicinei, mentalități, istorie urbană, studii de istorie orală, cercetări enciclopedice. A publicat peste 500 de articole și studii științifice, inclusiv volume pe teme de istoria românilor și universală contemporană, în țară și străinătate. Cele mai recente volume: *Az Afganisztáni háború (1989–1989)*/ Fordította: Bandi István, Budapest: Zrínyi Kiadó, 2023; *Istoria contemporană. Dicționar enciclopedic*. Chișinău: Editura USM, 2023 (coautor); *Profesorul Vladimir Potlog (1927–2022): Povestea vieții. Studiu de istorie orală*. Chișinău: Lexon-Prim, 2022 (coautor); *Războiul din Afghanistan (1979–1989) în memoria participanților din RSS Moldovenească*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. Iași: Ed. Lumen, 2020; *Războiul sovieto-afghan (1979–1989). Studiu de istorie orală. Percepții. Documente*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. Iași: Ed. Lumen, 2020 etc.

VISITS OF QUEEN MARIA (1875–1938) TO CHISINAU

Summary. During the interwar period, the sovereigns of the Romania Royal House have undertaken of five official visits to Bessarabia. As for Queen Maria, she visited Chișinău three times. The visits were undertaken in 1920, 1925 and 1927, on the occasion of certain events, the queen accompanying King Ferdinand I, but also being accompanied (on her last trip) by Princess Ileana, the younger daughter of the sovereigns. With reference to Queen Maria's impressions from the three visits to Bessarabia, these do not seem to be unilateral. If the territory, without a doubt, was Romanian (with a Romanian population), certain localities of Bessarabia taking her mind to the expanses of Iași, then the habitat of the Bessarabians reminded the queen of Russian novels. At the same time, although Chisinau impressed her with its large and beautiful buildings in the Russian style, it still had, according to the sovereign, the appearance of a small provincial town. At the same time, the worst impressions left the queen with the several banquets, of provincial origin, organized by the local authorities in honor of the royal family arriving in Chisinau.

Keywords: royal visits, the Queen Maria, Chisinau, Bessarabia, the interwar period.

Rezumat. În perioada interbelică, suveranii Casei Regale a României au efectuat în Basarabia în total cinci vizite oficiale. În ceea ce o privește pe Regina Maria, aceasta a vizitat Chișinăul de trei ori. Vizitele au fost întreprinse în 1920, 1925 și 1927, cu prilejul desfășurării unor anumite evenimente, regina însoțindu-l pe Regele Ferdinand I, dar și ea fiind însoțită (în ultima sa călătorie), de Princesesa Ileana, fiica mai mică a suveranilor. Cu referire la impresiile Reginei Maria de pe urma celor trei vizite

întreprinse în Basarabia, acestea nu par să fie unilaterale. Dacă teritoriul, fără tăgadă, era unul românesc (cu populație românească), anumite localități ale Basarabiei ducând-o cu gândul spre întinderile Iașilor, atunci habitatul basarabenilor i-a adus aminte reginei de romanele rusești. Totodată, deși Chișinăul a impresionat-o prin clădirile sale mari și frumoase, în stil rusesc, acesta, totuși avea, potrivit suveranei, înfățișarea unui mic oraș de provincie. Totodată, cele mai proaste impresii i-au lăsat reginei cele câteva banchete, de sorginte provincială, organizate de autoritățile locale în cinstea familiei regale ajunse la Chișinău.

Cuvinte-cheie: vizite regale, Regina Maria, Chișinău, Basarabia, perioada interbelică.

Preliminarii

În perioada interbelică, suveranii Casei Regale a României au efectuat în Basarabia în total cinci vizite oficiale [1, pp. 793-822]. În ceea ce o privește pe Regina Maria (verișoara împăratului rus Nicolae al II-lea), aceasta a vizitat Chișinăul de trei ori. Cu referire la călătoriile acestea în noile teritorii unite cu țara, istoricul Nicolae Iorga constata următoarele: „Repetatele călătorii în provinciile unite, Ardealul, Bucovina, Basarabia, i-au arătat cât de puternic e legată ființa Ei de inima unui popor întreg. Nicio dată, desigur, o Regină n'a impus mai mult în afară de rangul ei suprem. Regalitatea vitejiei și milei de oameni o fac să poarte totdeauna o coroană nevăzută, care e mai scumpă decât toate giuvaierile lumii” [2, p. 100]. Despre spațiul dintre Prut și Nistru, Regina Maria nota (spre finele Marelui Război), cu o tentă de îngrijorare, că Basarabia „s-a declarat anexată României [...], motiv de mare bucurie”, dar de care Majestatea Sa nu putea să se bucure, fiind dezobișnuită – „nu pot decât să privesc înainte cu teamă, întrebându-mă ce necazuri ne va mai aduce situația” [3, p. 25]. Considerată „mama grijulie a poporului român”, Regina Maria avea să sesizeze particularitățile Basarabiei după unire, în cadrul unor vizite efectuate de membrii Casei Regale la Chișinău. Vizitele au fost întreprinse în anii 1920, 1925 și 1927, cu prilejul desfășurării unor anumite evenimente, regina însoțindu-l pe Regele Ferdinand I, dar și ea fiind însoțită (în ultima sa călătorie), de Principesa Ileana, fiica mai mică a suveranilor.

Prima vizită a Reginei Maria la Chișinău (1920)

În primăvara anului 1920, la Chișinău urma să aibă loc „cel mai important eveniment al orașului după 27 Martie 1918” [4, p. 128]. Vizita oficială a suveranilor României regale în capitala Basarabiei comporta o conotație simbolică, întrucât se recunoștea instituirea puterii regale în provincie și de conturare a imaginii *părinților României întregite* – „Domni stăpânitori ai Basarabiei” [5, pp. 355-356]. Evenimentul avea loc într-un context internațional special, întrucât marile puteri aliate (Imperiul Britanic, Franța, Italia, Japonia), inclusiv prin nota Consiliului

Suprem al Conferinței de Pace de la Paris (3 martie 1920), se pregăteau să recunoască unirea Basarabiei în cadrul României¹.

După un itinerar oficial realizat în Bucovina [6, p. 1], la 18 mai trenul regal ajungea la Sulița Nouă, prima localitate dintre Prut și Nistru, iar a doua zi, la orele 9:30, poposea la Bălți. Suita regală era formată din Regele Ferdinand I, Regina Maria, Principesa Elisabeta, viitoarea regină a Greciei.

Atmosfera fastuoasă în care a avut loc popasul regal, a fost redată cu mult entuziasm în articolul sugestiv *Ziua Mare* din ziarul *Basarabia*: „La Chișinău sosește Familia Regală. Capitala Basarabiei românești sărbătorește bucuros și cu evlavie ziua aceasta frumoasă de primăvară, când, pentru întâia oară, i s-a dat marea și mult așteptata fericire de a putea primi în zidurile ei, pavate cu verdeață și flori, pe adevărații ei Suverani. Toată suflarea omenească a Chișinăului – de la cei bătrâni până la copiii cei mai mici, de la cei bogați până la cerșetorii cei mai umili – saltă astăzi de dorul nemăsurat de a-i putea vedea pe Cei Cari au primit sub înalta și înțeleapta Lor ocârmuire și oblăduire această mănoasă provincie moldovenească. Unirea cu Țara-Mumă, zămislită la Chișinău și tot aici înfăptuită de către cei mai vrednici fii al poporului basarabeian, se încununază astăzi prin sosirea la noi a Suveranilor democrați. Măriilor Voastre! Fiți bine veniți la noi în Chișinăul Românesc! Tu, Mărite Domn, Eliberator al Basarabiei și Rege al Țăranilor, și tu, Slăvită Doamnă, Mamă a Orfanilor și Bucurie a

¹ Conform Protocolului Basarabiei din 28 octombrie 1920, semnat la Paris între Marea Britanie, Franța, Japonia și Italia, pe de o parte, și România, pe de altă parte, României i se recunoștea legitimitatea unirii Basarabiei și suveranitatea României asupra spațiului dintre Prut, Nistru și Marea Neagră. A se vedea: Burlacu Valentin. *Unirea Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională* Chișinău: Tipografia Cavaoli, 2018, p. 346; Burlacu Valentin. *Unirea Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională* (Colecția „Basarabica”), București – Brăila, 2019, pp. 335-347. Vezi integral și Tratatul de la Trianon – *Tratatul pentru recunoașterea Basarabiei*. În: *Dimineața*, an. XXII, 20 decembrie, 1920, p. 2; *Documente privind istoria României între anii 1918-1944* (coord.: I. Scurtu). București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p. 28.

Săracilor, fiți bine veniți! Chișinăul Unirei, Chișinăul Românesc vă sărbătorește!” [7, p. 2].

În legătură cu sosirea suveranilor, la 5 mai 1920 s-a contramandat eliberarea de la ore a elevilor, aceștia urmând să obțină o minivacanță de trei zile după plecarea familiei regale. La 17 mai, directorii liceelor din capitala Basarabiei erau convocați de N.A. Popovski, secretarul învățământului popular, pentru a fi informați despre programul unic de participare la vizita regală [8, p. 143]. Pentru pregătirile și organizarea vizitei suveranilor Casei Regale au fost alocate 100 000 lei.

O atmosferă emoțională se sesiza nu doar din partea cetățenilor, ci și a suveranilor. La 19 mai 1920, Regina Maria nota în jurnalul său: „Măine voi putea să particip la primirea de la Chișinău, un lucru pe care simt că trebuie să-l pot face, e foarte important” [9, p. 149].

Însoțită de prim-ministrul Alexandru Averescu și de directorul Poliției și Siguranței Generale Romulus P. Voinescu, familia regală a ajuns la Chișinău² de sărbătoreala Înălțării Domnului, la 20 mai, ora 09:40. La gară cortegiul regal a fost salutat de Sergiu Niță, ministrul de stat pentru Basarabia, de prefect și de primarul orașului. Pe strada centrală Alexandru cel Bun erau ridicate, ca pe timpurile împăraților ruși, arcuri de triumf. Mitropolia, Sala Nobilimii, Sinagoga, două gimnazii erau decorate și iluminate fastuos. Pe edificiul Primăriei Chișinău erau arborate drapelurile naționale.

Fotografiile de epocă i-au înregistrat pe Regele Ferdinand și pe Regina Maria trecând pe străzile pline de forfotă ale Chișinăului într-o mașină decapotabilă. În ținuta sa albă și pălăria stil *kokoșnik*, sub o umbrelă de soare, regina se întreținea cu priviri radiante cu regele în uniformă cu broderii și galoane, de care atârna o mulțime de insigne cu diferite semnificații [4, p. 131].

Regina Maria era impresionată de străzile pavate, largi și drepte ale orașului, înțesate de mulțimea entuziastă [...]. „Fără îndoială, scria ulterior suverana, pământul este românesc, iar populația este românească” [9, p. 150]³. Ochii nepoatei împăratului rus Alexandru al II-lea fixau dimensiuni cantitative și calitative ale urbei: „Am fost pretutindeni deosebit de

² Itinerarul vizitei regale la Chișinău este descris cu lux de amănunte în *Monitorul Oficial*, nr. 52, 57, 58, 9 iunie, 15 iunie, 16 iunie 1920, pp. 1587-1588, pp. 1588-1861.

³ Un portret complex al Reginei Maria a fost prezentat și de presa basarabeană: „cunoscută în toată lumea ca o femeie cum nu mai este alta de bună, de deșteaptă și de frumoasă”. A se vedea: *Măria Sa Regina Noastră Maria*. În: *Cuvânt moldovenesc*, 1 noiembrie 1926.

Regina Maria (1875–1938). Sursa: scontent.fotop1-2.fna.fbcdn.net (consultat 28.08.2022).

impresionată de clădirile rusești, care în raport cu ale noastre sunt mai frumoase și mai mari. În general, orașul e larg și arată bine [...]” [9, p. 151]. „Casele sunt în majoritate joase și se ascund în spatele copacilor. Adesea au grădini închise lângă ele, așa că este verdeață pretutindeni. E un oraș mare, dar are înfățișarea unui mic oraș de provincie. Hotărât lucru, îmi place” [9, p. 156].

La rândul lor, și cetățenii, completați cu diverse delegații din diferite plase⁴, erau vrăjiți de frumusețea suveranei, una dintre cele mai elegante regine de epocă, supranumită și „soacra Balcanilor”⁵. Ziarele titrau: „Cine știe când poporul român va mai avea o astfel de Regină!” [10, pp. 220-229].

⁴ Spre exemplu, la sărbătoarea organizată în capitală, din plasa Hâncești era prezentă o delegație de 200 de persoane, care cu această ocazie a purtat o discuție cu prim-ministrul. La final, delegații s-au întors în localitate cu cele mai frumoase impresii despre interlocutori. A se vedea: Suveică Svetlana. *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918–1928): modernizare prin reforme*. Chișinău: Pontos, 2010, p. 205.

⁵ Fiicele Reginei Maria s-au căsătorit cu purtători de coroană: principesa Mignon cu regele Alexandru al Iugoslaviei, principesa Elisabeta cu regele George al II-lea al Greciei, iar principesa Ileana cu arhiducele Anton al Austriei.

La ora 10:00, la Catedrala Nașterea Domnului era oficiat un Te-Deum, la care au luat parte arhierul Dionisie al Ismailului, arhimandritul Visarion Puiu și stareții vetrelor monahale din Basarabia. În lăcașul sfânt erau pregătite două fotolii decorate cu însemnele Casei Regale. După oficierea serviciului divin, Regele Ferdinand I a intrat în altar, unde a discutat cu arhierul Gurie. În onoarea familiei regale, în centrul orașului s-a desfășurat o defilare a școlilor cu fanfare, a armatei.

În prezența a 152 de persoane, dineul a fost organizat la Primăria Chișinăului. Suita regală era aclamată în timp ce corul Societății „Graiul Neamului” intona Imnul Regal. I. Livinski, președintele Comisiunii Interimare, le-a urat suveranilor bun sos: „Sire, în calitate de președinte al Comisiunii Interimare a orașului Chișinău, capitala slăvitei Basarabii, care constituie în momentul de față aproape 200 000 de locuitori, și în calitate de reprezentant al orașului, respectuos rog pe Majestatea Voastră a primi exprimarea adâncilor noastre sentimente de dragoste și mare bucurie cu ocazia primei vizități de către Majestatea Voastră, împreună cu Majestatea Sa Regina Maria și ASR Principesa Elisabeta, a orașului nostru, după alipirea Basarabiei – care constituie a treia parte din vechea Moldovă – la Patria-Mumă, România Mare. În numele locuitorilor orașului Chișinău, Comisiunea Interimară respectuos roagă pe Majestatea Voastră a primi, după obiceiul nostru strămoșesc, tradiționala pâine și sare, în semn de multă recunoștință și mulțumire din partea locuitorilor orașului pentru acele bunuri de cari s-a folosit și se folosește în aceste timpuri atât de grele, datorită numai grijilor neadormite ale Majestății Voastre pentru binele și fericirea întregului popor, care umple astăzi România Mare fără deosebire de naționalitate și religie. Bine ați venit! Să trăiască Majestatea Sa Regele! Să trăiască întreaga Familie Regală! Să trăiască România Mare, de-a pururi întregită!” [11, pp. 134-139].

Regele Ferdinand I a ținut o alocuțiune în care scotea în evidență locul Basarabiei în cadrul Regatului Român: „O privire mișcătoare în inima mea a vrut ca astăzi [...] să ne aflăm în capitala unuia din frumoasele ținuturi unit pe veci cu Regatul Meu [...] iubirea de neam nu s-a stins în timpurile cât Basarabia a stat sub stăpânire ce nu avea legătură de suflet cu poporul moldovenesc, care de veacuri alcătuiește talpa Țării” [12, p. 40].

După masă au fost vizitate Liceul Militar (ulterior numit în onoarea Regelui Ferdinand I), Liceele de băieți *B.P. Hasdeu* și *Alexandru Donici*, Liceul de Fete (ulterior numit în cinstea Reginei Maria), Mu-

zeul Național de Istorie Naturală, instituții de binefacere [13, p. 25].

Potrivit suveranei, masa festivă organizată de autorități la sfârșitul zilei a fost un eșec. A reprezentat o încercare lamentabilă, de sorginte provincială, de a pregăti neinspirat o etichetă de anvergură regală: „Ziua s-a terminat printr-un groaznic banchet. Banchetele întotdeauna mă aduc la disperare, acesta a fost însă cel mai rău pe care a trebuit să-l suport vreodată. În primul rând, a început abia la 09:45, drept urmare s-a terminat la 13:00. A fost o adunare imensă, urâtă și îngrozitor de neomogenă. Scaunele noastre erau plasate mult prea jos, eram presați între alții. Nu aveam loc să ne mișcăm, era imposibil să-ți menții ținuta, nu puteai nici măcar să te retragi la un pas distanță de cel cu care vorbeai. Detestabil, pur și simplu. Muzica a fost asurzitoare, servirea lentă, mâncarea așa-și-așa, oaspeții neinteresanti, florile ofilite, lumina insuficientă. A fost, după părerea mea, oribil; o încercare urâtă, costisitoare, inutilă, la capătul unei zile istovitoare. Am stat între Averescu și Niță Sergiu, ministrul basarabean. Din cauza muzicii care îți spargea urechile, conversația era aproape imposibilă, și nici nu mă puteam mișca, atât de înghesuită eram între vecinii mei. Da, am detestat acest banchet⁶ din adâncul sângelui meu regal, care încearcă să nu fie arogant, dar care suferă imens la festivitățile în care întreaga demnitate regală este ignorată – nu voit, ci din pricina lipsei de maniere și de tradiție” [9, p. 151].

În bilanțul primei zile a vizitei la Chișinău era consemnată de nepoata reginei Victoria a Angliei și polifonia limbajului utilizat de localnici, fapt care a impresionat-o: „S-au ținut multe discursuri, într-o ciudată rusă-română cu multe sunete moi «l». Am fost cât se poate de prietenoși, și în final am plecat fiecare pe la casele noastre. Ca să facem fericită cât mai multă lume, ne-am instalat în trei case diferite” [9, pp. 150-151]. Astfel, Regele Ferdinand a avut reședință la familia (Vasile) Anghel, regina la familia (Pantelimon) Sinadino, iar principesa Elisabeta la familia (Paul) Gore.

La 21 mai, familia regală a participat la un parastas la biserica din Cimitirul Eroilor, o slujbă de-

⁶ Cetățenii nu erau novici în organizarea banchetelor la cele mai înalte niveluri, cum a fost cel din iunie 1914, atunci când Chișinăul a fost vizitat de împăratul Nicolae al II-lea, ruda reginei Maria. Totuși, această experiență nu a fost pe măsura așteptărilor suveranei. A se vedea: Cusco Andrei. *Nationalism and War in a Contested Borderland: The Case of Russian Bessarabia (1914–1917)*. În: *The Empire and Nationalism at War*. Ed. Eric Lohr, Vera Tolz, Alexander Semenov, Mark von Hagen. Vol. 2, Bloomington, în *Slavica Publishers*, 2014, pp. 137-162.

dicată ostașilor căzuți în Marele Război, urmând solemnități, la care regele Ferdinand și autoritățile au ținut discursuri. Familiei regale i s-au oferit cadouri, platouri simbolice din argint, o icoana, iar principesei Elisabeta un șirag de perle. A doua zi, suita de vizite a continuat la Sinagoga Corală (aici suveranii au fost întâmpinați de mare rabin L. Tsirelson și ober-cantorul H. Tsipris, cu *Tora* în mâini)⁷, bisericile grecească, catolică, protestantă și armeană.

La spitalele din urbe, pacienților li s-au împărțit dulciuri și daruri. Erau vizitate Școala de Viticultură și Stațiunea de Enologie. Regina Maria, principesa Elisabeta, însoțite de arhiepiscopul Gurie și arhimandritul Visarion, s-au îndreptat spre Azilul Frăției *Alexandru Nevski*. La Ospătăria Populară a Bisericii Catedralei din Chișinău, „Augustile Oaspete au fost primite de părintele Vasile, exprimând bucuria lor de a se găsi în sânul unei instituții de binefacere de felul acesta, în mijlocul poporului” [14, p. 26].

La ora 16:30, în cadrul vizitei Cercului Militar, după ce Regele Ferdinand I a ținut un discurs în prezența corpului de ofițeri ai garnizoanei [15, pp. 142-143], Regina Maria oferea un ceai unde erau invitate doamnele din Chișinău. În acest context, suverana avea să noteze că „Întreaga atmosferă a fost caldă și de adevărată simpatie reciprocă” [9, p. 154]. Spre seară, familia regală părăsea Chișinăul și se îndrepta spre localitățile elvețiene și germane din sudul Basarabiei, iar la 24 mai vizita regală în Basarabia lua sfârșit [8, p. 153-155].

Cu referire la popasul regal din capitala Basarabiei, Regina Maria avea să facă următorul rezumat: „Este foarte greu pentru un suveran, într-o vizită oficială, să înțelegi toate dedesubturile. Dar cred că asperitățile au început să dispară și că administrația noastră, cu toate că este puțin în dezordine și prost concepută, reprezintă totuși un contrast fericit cu ceea ce înseamnă acum Rusia și că locuitorii simt asta” [9, p. 153].

Cea de-a doua vizită a Reginei Maria la Chișinău (1925)

Organizarea între 15 august și 30 septembrie 1925 a Expoziției generale și târgului de mostre din Chișinău–1925 a marcat cea de-a doua vizită a Reginei Maria în capitala Basarabiei. Expoziția agricolă și industrială s-a aflat sub înaltul patronaj al suveranilor României⁸, fiind „menită de a arăta tuturor nenumă-

ratele bogății ale cuprinsului Românesc dintre Prut și Nistru” [16, p. 2]. Vernisarea oficială a primei expoziții din Basarabia s-a produs marți, 8 septembrie 1925, odată cu sosirea familiei regale: Regele Ferdinand I, Regina Maria, principele moștenitor Carol, principele Nicolae. Din suita regală aflată în vizită la Chișinău făceau parte și membrii guvernului.

Cu referire la faptul că expoziția de la Chișinău și vizita suveranilor în Basarabia aveau loc la un an distanță de la evenimentele turbulente de la Tatarbuniar (1924), istoricul Nicolae Iorga remarcă următoarele: „Miile de oameni veniți de pretutindeni au putut vedea că este și altă Basarabie decât a revoltelor sovietice și a dureroaselor represalii, la a căror desfășurare aleargă «observatorii» francezi și «observatorii» italieni. Da, este altă Basarabie: Basarabia care produce [...]. Și astfel, în țara asupra căreia Troțki⁹ și Frunze¹⁰ încrucșează fulgere de amenințare, ei au răspuns la aceste îndemnări de a ne face bagajele, printr-o expoziție, prin atâta lucru: o expoziție” [17, p. 209].

Potrivit directorului general al Ministerului Domeniilor, Agricola Cardaș, delegat de executiv în calitate de comisar general al expoziției, esența fastuosului eveniment consta în „consolidarea stărilor din Basarabia, pentru apropierea sufletească a tuturor provinciilor, pentru o mai bună cunoaștere a populației și producției basarabene [...], în prima linie [fiind] o manifestare națională și în a doua linie o manifestare economică” [18, p. 590]. Era exprimată și opinia că „expoziția este o școală populară ambiantă” [19, p. 647]. Totodată, expoziția a avut și adversari care considerau că seceta nu este tocmai un prilej bun de-a organiza un astfel de eveniment.

La gară, cortegiul regal a fost întâmpinat de autorități militare și civile. Un sobor de preoți conduși

⁹ Lev Davidovici Troțki (1879–1940), revoluționar și teoretician marxist sovietic. Militant apropiat de V.I. Lenin, fiind unul din conducătorii loviturii de stat din octombrie 1917. În calitate de comisar al poporului pentru externe a semnat Tratatul de Pace la Brest-Litovsk, iar ca și comisar al poporului de apărare a condus bolșevicii spre victorie în războiul civil. În 1924, I.V. Stalin a reușit să-l împiedice să preia puterea, excluzându-l din guvern (1925), din partid (1927), exilându-l la Alma-Ata (1928), fiind expulzat din URSS (1929). A locuit în Franța, Norvegia și Mexic. A elaborat „teoria revoluției permanente”. A întemeiat la Paris Internaționala a IV-a (1938). A fost asasinat de agenții lui Stalin în Mexic.

¹⁰ Mihail Frunze (1885–1925), revoluționar bolșevic, comisar politic, comandant militar important al Armatei Roșii, ambasador în Turcia, membru în Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, președintele Sovietului Militar Revoluționar.

⁷ În prezent, sediul Teatrului Dramatic Rus *A. Cehov*.

⁸ Prima expoziție universală din lume (*The Great Exhibition*) a fost organizată în 1851 la Londra sub egida familiei regale. Avea drept deziderat promovarea producției fabricate la nivel local și internațional.

M.S. Regina Maria și A.Ș.R. Principesa Elizabeta, însoțite de Î.P.S. Mitropolit Gurie și P.C.Ic. Șt. Vasile Guma, vizitând la 22 mai 1920 Asociația *În numele lui Hristos*. Sursă: [Fotografie colectivă], în: *Din trecutul nostru*. Chișinău, nr. 35, 1936, p. 11.

de arhiepiscopul Gurie a oficiat serviciul divin la catedrală. După defilarea trupelor, la ora 13:00, Primăria Chișinău organiza un banchet. Ulterior, oficialii au participat la Expoziția Generală și Târgul de Mostre, fiind întâmpinați de Comitetul de organizare și conduși în Sala Festivă a Sfatului Țării, unde s-a votat Unirea Basarabiei cu România. Ministrul agriculturii și domeniilor Alexandru C. Constantinescu a luat cuvântul numind expoziția „o manifestare a încrederii naționale” [20, pp. 215-218].

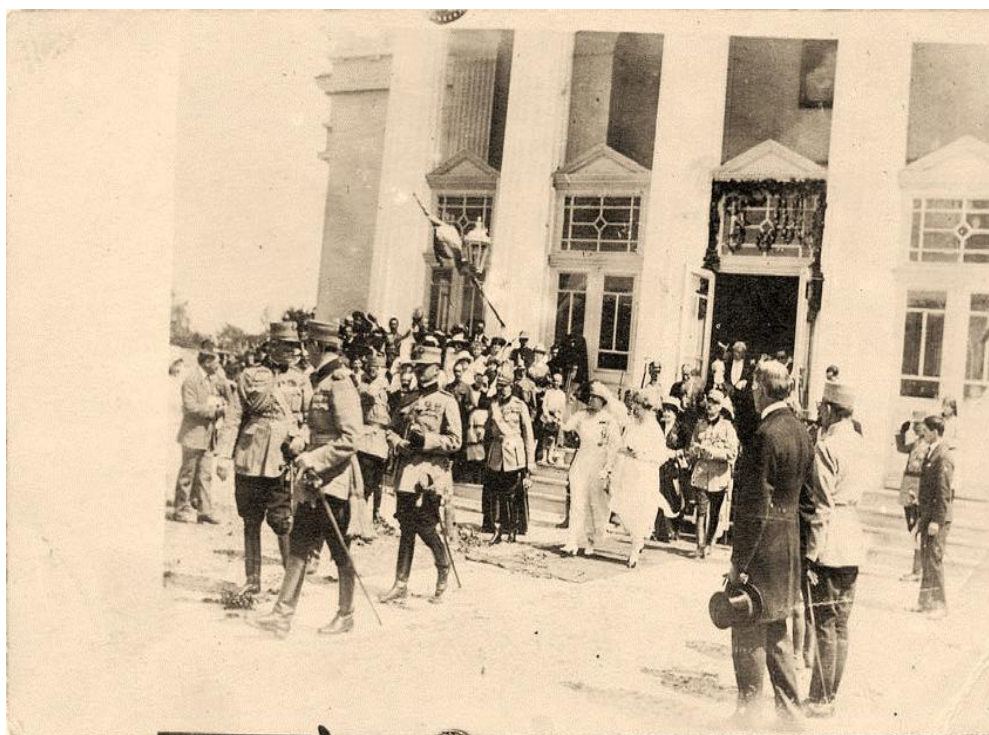
În numele Comitetului organizării expoziției a vorbit Constantin Mimi, exprimându-și „fericirea de a putea saluta Suveranii și pe principii”, iar academicianul Ștefan Ciobanu a citit actul comemorativ, document semnat de membrii familiei regale, membrii guvernului și oficialitățile locale [21, pp. 39-40]. Regele a avut o declarație laconică, sobră: „Doamnelor și domnilor, simt o mare bucurie de a vedea astăzi expoziția aceasta, care înfățișează muncă statornică, muncă serioasă, o luptă de întrecere în lupta pașnică. Sper și doresc din toată inima ca expoziția aceasta să dea roade, pentru a evidenția manifestările acestei lupte de întrecere, care trebuie să ne unească pe toți cu o legătură de iubire și de frăție. Declar deschisă expoziția din Chișinău” [22, pp. 215-218].

Ca și în cazul primei vizite, suveranii au primit diferite cadouri din partea pavilioanelor expozante. Regina a avut o discuție cu Dimitrie V. Păun, redacto-

rul revistei *Moldova de la Nistru*, admirând lucrările Libăriei *Cartea Românească*. Regele a parcurs una din lucrările de istorie ale lui Nicolae Iorga.

De menționat faptul că și comunitatea armeană din Chișinău, reprezentată de preotul M. Zadighiantz a fost prezentă la gară și la toate solemnitățile ce au urmat primirii suveranilor. În adresarea înmănată cu acest prilej Regelui Ferdinand I de preotul Zadighiantz se menționa: „Majestatea Voastră, în ianuarie 1918, când după teroarea bolșevică în Basarabia, viteaza armată română comandată de bravii generali Broșteanu [23, pp. 197-216] și Schina, au ocupat Basarabia și au întronat ordinea și liniștea în această provincie, eu, primind în Biserica noastră armeană din Bălți pe dl general Schina, am avut fericirea să prorocesc, că tricolorul român va fâlfâi pe întregul teritoriul de la Nistru și până la Tisa [...]. Trăiască Majestățile lor Regale Regele Ferdinand întâiul și Regina Maria, Moștenitorul lor și al Tronului, Alteța Sa Regală Principele Moștenitor Carol și întreaga Familie Regală. Trăiască poporul Român, brava armată și cultura națională!” [24, p. 6].

La ora 19:30, suita regală s-a întors la gară, iar la ora 21:00 a fost servită de către Comitetul expoziției o masă intimă în Sala festivă a Sfatului Țării. Aici suverana a avut posibilitatea să admire o expoziție de covoare.

Suita Regală în timpul slujbei religioase la Catedrala Nașterea Domnului, 20 mai 1920.
 Sursă: Carte poștală, executată după clișee fotografice la atelierul lui I. Zemșman din Chișinău.
 Muzeul Național de Istorie a Moldovei

A doua zi, la ora 11:00, întregul cortegiu regal a analizat amănunțit toată expoziția. A fost vizitată expoziția zootehnică, a vitelor expuse și a defilării de cabaline, suveranul oferind numeroase premii. Ferdinand I a vizitat pavilionul Presei, botezat de el „tunelul”, fiind întâmpinat de Ludovic Dauș, Gh. Madan, V.C. Brăescu, D.V. Păun, Irinel Calimanson. A urmat vizitarea pavilionului de industrie casnică, patronat de Florica Niță, directoarea Școlii Normale de Fete.

Referindu-se la expoziție, regina Maria afirma că a fost una ordinară însă frumoasă și interesantă. Totodată, remarcă „efortul de stimulare a interesului pentru produsele locale”. Suverana nota că și Regele Ferdinand I i-a plăcut expoziția, fiind puternic aplaudat în luările de cuvânt, iar la plecare populația era „din ce în ce mai caldă în aprecieri și manifestări de simpatie”, compartimentul vagonului fiind-le umplut cu fructe frumoase, „întrucât Basarabia este o mare regiune cultivatoare de fructe” [9, pp. 243-246], astfel, fiind pusă în valoare importanța economică a provinciei românești.

La ora 13:00, Comandamentul III Armată a dat în onoarea Casei Regale o masă. Generalul Vasile Rudeanu a promis că armata va sta „neclintită în postul de onoare, la malul Nistrului”. Ofițerul a încheiat cuvântarea afirmând „că sub conducerea Dinastiei noastre, România va fi nu numai apărătoarea granițelor sale, dar a culturii și civilizației omenеști”. Dis-

cursul era acoperit cu strigăte de „Ura” și „Trăiască Regele, Regina, Familia Domnitoare!”.

A urmat vizitarea Cercului Militar unde regele a făcut glume cu ofițerii pe care i-a revăzut după mai multă vreme. Ulterior, suveranii s-au îndreptat, într-o mașină decapotabilă, spre Domeniile Coroanei (anterior aflate în stăpânirea Coroanei Rusiei), administrate de Ballif, din Romanеști, jud. Orhei. Familia regală a evitat șoseaua, făcând ocol pe un drum de țară, cu praf moderat, ceea ce i-a oferit suveranei posibilitatea să contemple peisajele locului: „Basarabia îmi amintește foarte mult de unele părți din jurul Iașului, în care am locuit” [9, p. 245]. Suita regală era întâmpinată de săteni îmbrăcați în haine de sărbătoare. De acolo, familia regală a mers la moșia unui basarabean, a cărui casă i-a amintit reginei de multe habitate din romanele rusești de modă veche [25, p. 245].

Cu referire la dîneu, Regina Maria, oripilată, nota din nou în jurnalul ei despre un „prânz teribil” organizat la Primăria Chișinău. Suverana reclama prânzul mare și plictisitor, cu „mîncare proastă, prost servită de chelneri asudați și înnebuniți care nu sunt prea curați [...] două sute de oameni needucați și prost îmbrăcați, mîncînd cu lăcomie zece feluri, care sunt servite la interval de jumătate de oră” [25, p. 245]. Basarabienii se aflau astfel într-o cursă de învățăre a unor practici și etichete regale, dar și a gusturilor foarte rafinate ale reginei.

Dacă în vizita din anul 1920 suveranii au înnoptat în casele unor basarabeni de vază, acum aceștia și-au petrecut noaptea în trenul regal, care pentru siguranță era mutat la o altă gară, fiind tras pe o linie de rezervă. Întrucât sănătatea regelui dădea frecvente semnale de precaritate, la orele 18:00, suveranii reveneau la Chișinău, iar la ora 18:30 trenul părăsea localitatea [21, p. 39-40].

Ce-a de-a treia vizită a Reginei Maria la Chișinău (1927)

După o vizită făcută la Iași, unde participase la inaugurarea Monumentului Unirii realizat de principesa Olga Sturdza, la 30 mai 1927, Regina Maria, însoțită de fiica cea mică, Principesa Ileana, ajungea și la Chișinău, unde urma să participe la una din ședințele Ligii Femeilor Române de la Primăria Chișinău. Programul vizitei prevedea și o „slujbă frumoasă la Catedrală în buna și vechea tradiție rusă”, inclusiv un tur al orașului cu vizite pe la instituții administrative și educaționale. Presa basarabească o remarcă pe „draga Odraslă a Casei noastre domnitoare”, elevă la o școală înaltă din București. Principesa Ileana era îmbrăcată în haine populare, „cu fața blondă și bună, cu ochi limpezi-senini ca fața curată a cerului. Înalta oaspete atrăgea privirile pline de dragoste ale mulțimii ce umplea străzile largi” [26, p. 2].

Cortegiul Reginei Maria, însoțit de două plutoane de roșiori, cu lănci cu stegulețe în vârf, a vizitat și o cazarmă de la Buicani. În dreapta și stânga trăsuri regale se aflau coloneii Hariton Dragomirescu și Constantin Carp. Regina a inspectat câteva grajduri ale regimentului. Acolo se afla Colbri, calul frumos al colonelului Constantin Carp, cabalină cu care ofițerul a participat la Primul Război Mondial. Regina s-a oprit în fața lui Colbri, producând emoții mari proprietarului. Potrivit unor tradiții medievale, dacă regina dorea ceva și își exprima public această admirație, urma ca acesta să-i fie dăruit. Ofițerul, pentru a exclude această posibilitate neplăcută, de a se despărți de animalul preferat, a recurs la o strategemă. S-a folosit de faptul că regina vorbea cu însoțitorii săi și a început să se joace cu unul dintre cei doi cockeri negri ai suveranei. Regina a observat acest fapt, s-a întors spre C. Carp și a afirmat: „Văd că îți plac câinii mei foarte mult, colonele!” – și a trecut mai departe [27, p. 22]. Pe parcursul unei luni, ofițerul aștepta să-i fie luat calul, lucru care însă nu s-a întâmplat. Mai mult, situația a luat o turnură surprinzătoare, întrucât regina i-a oferit un mic cocker [27, p. 22].

Seara oaspeții regali au mers la teatru, unde era organizată o reprezentație de cântece și dansuri ro-

mânești, urmată de o vizită la Domeniile Coroanei. La plecare, regina era surprinsă din nou de mulțime, ovații și o „colosală manifestație de rămas-bun” la gară [28, pp. 175-177]. Aceasta era ultima vizită a Reginei Mariei în Basarabia. Peste câteva săptămâni, Regele Ferdinand I deceda la Castelul Peleş din Sinaia, noul principe moștenitor al României fiind proclamat minorul Mihai I [29, p. 3], fiul lui Carol, primul fiu al Regelui Ferdinand I Întregitorul și al Reginei Maria.

Considerații finale

În linii generale, vizitele Familiei Regale a României în Basarabia suscită și astăzi interesul vădit al cercetătorilor. Deși memorialistica vremii nu a fost încă epuizată, fiind posibile în continuare nuanțări pe baza documentelor de arhivă, a literaturii de specialitate, dar și a memoriei colective, putem afirma că vizitele suveranilor la Chișinău au sensibilizat populația Basarabiei, fiind înregistrat pretutindeni entuziasm, declarații de fidelitate, gesturi de loialitate, bucuria localnicilor de a-i vedea pe suverani cu ochi proprii, de a le vorbi și de a-i asculta. Cât privește impresiile Reginei Maria de pe urma celor trei vizite întreprinse în Basarabia, acestea nu par să fie unilaterale. Dacă teritoriul, fără tăgadă, era unul românesc (cu populație românească), anumite localități ale Basarabiei ducând-o cu gândul spre întinderile Iașilor, atunci habitatul basarabenilor i-a adus aminte de romanele rusești. Totodată, deși Chișinăul a impresionat-o prin clădirile sale mari și frumoase, în stil rusec, acesta, totuși avea, potrivit suveranei, înfățișarea unui mic oraș de provincie. Totodată, cele mai proaste impresii i-au lăsat reginei cele câteva banchete, de sorginte provincială, organizate de autoritățile locale în cinstea familiei regale ajunse la Chișinău.

Bibliografie:

1. Xenofontov Ion Valer, Prisac Lidia. *Călătoriile regale în prima provincie unită și ultima vizitată. În: Porți deschise către civilizații. Tomos – Constanța MMXXII. Centenarul Încoronării*. Comunicării științifice în cadrul simpozionului (coord.: Sorin Marcel Colesnic, Gabriel Mircea Talmuțchi, Lavinia Dacia Dumitrescu, Cristina Paraschiv-Talmațchi). Cluj-Napoca: Editura Mega, 2022.
2. Iorga Nicolae. *Regina Maria: cu prilejul încoronării*. București: Cartea Românească, 1923.
3. Maria, Regina României. *Jurnal de război, 1918*. București: Humanitas, 2015.
4. Grati Aliona. „Fiți bineveniți la noi în Chișinăul Românesc!”. *Regele Ferdinand și Regina Maria în capitala Basarabiei*. În: *Dialogica*, nr. 1, 2022, pp. 128-137.
5. Marghiloman Alexandru. *Discursuri: 1885–1924*, vol. V (1914–1924) (ed. Marius-Adrian Nicoară, Lumini-

ța Giurgiu, Constantin I. Stan, Ștefan Davidescu). Buzău: Alpha MDN, 2025.

6. *Călătoria Suveranilor în Bucovina și Basarabia*. În: *Sfatul Țării* (Chișinău). Organ al Parlamentului Basarabiei, nr. 607, 19 mai 1920.

7. *Ziua Mare*. În: *Бессарабія*, nr. 111, 19 mai 1920.

8. Argint Lucia. *Paralelă în timp: ritualul vizitei casei regale în orașul Chișinău în anul 1920, în presa timpului și în memoriile contemporanilor*. În: *Identitățile Chișinăului*. Ediția a III-a, 1–2 octombrie 2015, Chișinău, Republica Moldova. Culegere de studii (coord. Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu), Chișinău: Editura Arc, 2016, pp. 138-158.

9. Maria, Regina României. Însemnări zilnice (ianuarie 1920 – decembrie 1920), vol. II, București: Albatros, 2004.

10. Simionescu Eufrosina. *Amintiri din Chișinău*. În: *Drumuri prin Basarabia interbelică* (antologie de Liviu Pauc). Iași: Princeps Multimedia, 2014.

11. Bostan Constantin. *Jurnalul lui G.T. Kirileanu. Vizita Familiei Regale Române în Basarabia (II)*. În: *Antiteze*, nr. 3, 2010, anul XX, pp. 134-139, <http://www.liviuioanstoiciu.ro/wp-content/uploads/2010/10/Antiteze-Nr.3.pdf> (consultat 24.05.2022).

12. *Călătoria MM. LL. Regelui și Reginei în Bucovina și Basarabia, 15–25 mai 1920*. București, Imprimeria Statului, 1920.

13. Cazacu Nicolae. *Vizita regelui Ferdinand I în Basarabia (18-24 mai 1920)*. În: *Anuarul Catedrei de discipline sociumanistice*, 2009/2010, 2011.

14. *Ospătăria Populară. Chișinău*. În: *Din Trecutul Nostru*, an. 4 nr. 35, august 1936, p. 26.

15. Constantin Bostan. *Jurnalul lui G.T. Kirileanu. Vizita familiei regale române în Basarabia (III)*. În: *Antiteze* nr. 1, 2011, pp. 142-143.

16. *Expoziția și târgul de mostre din Chișinău*. În: *Aurora*, an. II, 4 iulie 1925, p. 2.

17. Iorga Nicolae. *Expoziția de la Chișinău*. În: *Foaia plugarilor*, nr. 9-11, 1925, p. 209.

18. *Expoziția Târgului de Mostre din Chișinău*. În: *Societatea de mâine*, an. II, nr. 34-35, 25-30 august 1925, p. 590.

19. Clopoșel Ion. Învățămintele expoziției de la Chișinău. În: *Societatea de mâine*, an. II, nr. 38, 20 septembrie 1925, p. 647.

20. *Discursul pronunțat de d-l Al.C. Constantinescu*. În: *Foaia Plugarilor*, an. 5, nr. 9-10-11, septembrie–octombrie 1925, pp. 215-218.

21. Păun D.V., *Familia Regală la Chișinău*. În: *Moldova de la Nistru*, an. 6, nr. 6-10, 1926, pp. 39-40.

22. *Cuvântarea MS Regelui la expoziție*. În: *Foaia Plugarilor*, an. 5 nr. 9-10-11, septembrie–octombrie–noiembrie 1925, pp. 215-218.

23. Giurcă Ion. *Generalul Ernest Broșteanu la Chișinău în anul 1918*. În: *100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Rolul și contribuția lui Alexandru Marghiloman*. Volumul sesiunii de comunicări științifice, Buzău, 22-23 martie 2018. Buzău: Mad, Linotyp, 2018, pp. 197-216.

24. *Familia Regală a României la Chișinău*. În: *Ararat*, an. II, octombrie 1925, nr. 16, p. 6.

25. Maria, Regina României. Însemnări zilnice (ianuarie–decembrie 1925), vol. VII (Traducere de Sanda Ileana Racoviceanu, îngrijire de ediție, cuvânt înainte de Vasile Arimia). București: Historia, 2008.

26. Iorgu Tudor. *A.S. Domnița Ileana la Chișinău*. În: *Cuvânt moldovenesc*, 1927, p. 2.

27. Carp Mircea. *Aici Mircea Carp, să auzim numai de bine!* (Notă asupra ed.: Cosmin Budeancă). București: Editura Fundației Culturale Memoria, 2023.

28. Maria, Regina României. Însemnări zilnice, vol. IX, București: Polirom, 2012.

29. *Noul rege al României Mihai I*. În: *Cuvânt Moldovenesc* nr. 29 (31), 24 iulie 1927, p. 3.

INTERVENȚIA ARMATEI ROMÂNE ÎN BASARABIA – O NECESITATE STRATEGICĂ PENTRU ASIGURAREA SECURITĂȚII DEPOZITELOR MILITARE ȘI A LINIILOR DE COMUNICAȚIE, RESTABILIREA ORDINII INTRENERNE ȘI APĂRAREA ACTULUI UNIRII DIN 27 MARTIE / 9 APRILIE 1918

Col. (r.) dr. în istorie **Dan PRISĂCARU***

E-mail: dan.prisacaru@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9615-5319>

Muzeul Militar *Ștefan cel Mare*, Filiala Moldova, Iași

* Colonel în rezervă, doctor în istorie la Universitatea *Alexandru Ioan Cuza* Iași, coordonatorul Muzeului Militar *Ștefan cel Mare*, Filiala Moldova, Iași, a Muzeului Militar Național *Regele Ferdinand I*, cadru didactic asociat la Academia Forțelor Terestre *Nicolae Bălcescu* Sibiu.

THE INTERVENTION OF THE ROMANIAN ARMY IN BESSARABIA – A STRATEGIC NECESSITY FOR ENSURE THE SECURITY OF MILITARY DEPOSITS AND COMMUNICATION LINES, RESTORING INTERNAL ORDER AND DEFENDING THE UNION ACT OF MARCH 27 / APRIL 9, 1918

Summary. The geopolitical and strategic context of the Romanian Army's intervention in Bessarabia in 1918 was represented by the following essential aspects: a) the inability of the Board of Directors of Bessarabia to control the situation in the newly established Moldavian Democratic Republic. It was threatened by the pressures of the anarchist Bolshevik forces and the annexationist claims of Ukraine, and the difficulties of the Board in managing the internal state of affairs determined the request for help from the Romanian Government; b) the major interest of the Kingdom of Romania to benefit, with the agreement of the Entente representatives, in the territory between the Prut and the Dniester, from a stable area that would ensure the security of communications and access to stocks of weapons, ammunition, food, etc.; c) the threat, from the Allies' perspective, of the expansion of Bolshevism in southern Ukraine, as well as the interest of the Central Powers to impose the acceptance of the largest possible concessions from Romania, engaged in the peace negotiations in Bucharest, favored the support of both belligerent camps for the Romanian military intervention across the Prut.

The presence of the Romanian Army in the territory between the Prut and the Dniester and the restoration of internal order in this space ensured the freedom of action of political structures and professional organizations and the free expression of the will of the majority population in Bessarabia, materialized in the historic decision of the Country Council of March 27/April 9, 1918.

Keywords: anarchic Bolshevik troops, threats to the security of Bessarabia's existence, appeals to Romania from the Country Council, the crossing of the Prut by Romanian troops, the restoration of internal order in Bessarabia.

Rezumat. Contextul geopolitic și strategic al intervenției Armatei Române în Basarabia în 1918 a fost reprezentat de următoarele aspecte esențiale: a) incapacitatea Consiliului Directorilor ai Basarabiei de a controla situația în nou înființata Republică Democratică Moldovenească. Aceasta era amenințată de presiunile forțelor bolșevice anarhizate și de pretențiile anexioniste ale Ucrainei, iar dificultățile Consiliului de a gestiona stările de fapt interne au determinat solicitarea ajutorului Guvernului României; b) interesul major al Regatului României de a beneficia, cu acordul reprezentanților Antantei, în teritoriul dintre Prut și Nistru de o zonă stabilă care să asigure securitatea comunicațiilor și accesul la stocurile de armament, muniții, alimente etc.; c) amenințarea, din perspectiva evaluării Aliaților, de extindere a bolșevismului din sudul Ucrainei, precum și interesul Puterilor Centrale de a impune acceptarea de concesiuni cât mai mari din partea României angajată în negocierile de pace de la București, au favorizat sprijinul ambelor tabere beligerante pentru intervenția militară română peste Prut.

Prezența Armatei Române în teritoriul dintre Prut și Nistru și restabilirea ordinii interne în acest spațiu, au asigurat libertatea de acțiune a structurilor politice și organizațiilor profesionale și exprimarea liberă a voinței populației majoritare din Basarabia, concretizată în istorica hotărâre a Sfatului Țării din 27 martie/9 aprilie 1918.

Cuvinte-cheie: trupe bolșevice anarhizate, amenințări la adresa securității existenței Basarabiei, apeluri către România din partea Sfatului Țării, trecerea Prutului de către trupele române, restabilirea ordinii interne în Basarabia.

1. Renașterea identitară a Basarabiei, grație unei elite intelectuale care a fost la înălțimea vremurilor

Spre sfârșitul anului 1917, anarhia cuprindea tot mai mult Rusia, dar și Basarabia. Actele de violență și de dezordine erau deja o obișnuință. În fața acestor amenințări tot mai mari, Congresul Soldaților Moldoveni decide ca Basarabia să adopte autonomia teritorială și politică, să constituie unități militare moldovenești, dar, și mai important, hotărăște constituirea în cel mai scurt timp a Sfatului Țării, care să administreze situația internă din Basarabia autonomă¹ [1, p. 82].

Este cunoscut faptul că la Congresul naționalităților din Rusia, ce a avut loc la Kiev în perioada 8/21 – 14/27 septembrie 1917, la care au participat și delegați moldoveni, s-a solicitat o largă autonomie în cadrul Republice Federative Ruse și dreptul la autodeterminare națională² [1, p. 82]. Pe timpul lucrărilor, în

¹ Pentru detalii, a se vedea și Nistor Ion. *Istoria Basarabiei*. Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București: Editura Humanitas, 1991; Calafeteanu Ion. *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917–1918: Documente*. Chișinău: Editura Hyperion, 1995; Constantin Ion. *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*. București: Editura Enciclopedică, 1995; Stoleriu Ciprian. *Drumul spre autodeterminare al Republicii Democratice Moldovenești*, în *istoria.ro* (consultat 30.05.2025). Componenta Sfatului Țării a reflectat structura etnică și întreg spectrul de curente politice și instituții existente în Basarabia. Astfel, componenta etnică a celor 150 de deputați era următoarea: 105 moldoveni (români), 15 ucraineni, 13 evrei, 7 ruși, 3 bulgari, 2 germani, 2 găgăuzi, 1 polonez, 1 armean, 1 grec. Erau reprezentanți militari, țărani, învățători, juriști, preoți, delegați ai unor structuri administrative (zemstve, orașe), societăți (culturale, cooperative, ale căilor ferate, poștei și telegrafului), precum și ai organizațiilor și curentelor politice existente în Basarabia: Partidul Național Moldovenesc, socialiști de diferite orientări („poporani”, „democrați”, „revoluționari”). Reține atenția prezența unei femei în Sfatul Țării și anume, Elena Alistar
² După cum se cunoaște, în ianuarie 1918, atât România cât și R.D. Moldovenească, se găseau într-o situație extrem de complicată. Guvernul român era presat de Puterile Centrale să negocieze o pace „cu cuțitul la gât”, în timp ce Basarabia se confrunța cu tendințele anexioniste ale Ucrainei. Guvernul român căuta să reziste pretențiilor Puterilor Centrale care solicitau cedarea Dobrogei, rectificarea graniței pe Carpați în favoarea Austro-Ungariei, schimbarea dinastiei, demobilizarea armatei, mari concesiuni economice etc. Prin acțiuni diplomatice abile, s-a reușit menținerea statului român. Privind rolul diferitelor forțe în realizarea unirii Basarabiei cu România, trebuie să readucem în atenție contribuția definitorie a unor personalități de prim rang ale culturii române. Onisifor Ghibu avea să

numele delegației Partidului Național Moldovenesc, Teofil Iancu a rostit memorabilele cuvinte: *Salut congresul națiunilor în numele românilor din Basarabia ! Mulți au auzit de moldoveni, dar puțin cred că știți că națiunea moldovenească nu există. Este o națiune română. Numele de moldovean și moldoveni este numai teritorial, dar nu național, iar dacă noi numim moldovenești comitatele și organizațiile noastre, o facem aceasta numai din punct de vedere tactic, fiindcă cuvântul român sună prea aspru la urechile vrăjmașilor noștri, de care avem mulți, ca și dumneavoastră* [2, pp. 83-84] (subl. n.)

La 21 noiembrie/4 decembrie 1917, își deschide lucrările Sfatul Țării, care era compus din reprezentanți ai tuturor naționalităților, confesiunilor și orientărilor politice din Basarabia. Președintele acestui for legislativ a fost ales, în unanimitate de voturi, Ion Inculeț, profesor la Academia din Petrograd, ajutor de comisar gubernial în Basarabia, angajat în mișcarea de eliberare națională, alături de Pantelimon Halippa și Ion Pelivan [1, p. 82]. La 2/15 decembrie 1917, Sfatul Țării a proclamat oficial Republica Democratică Moldovenească, președinte a fost ales Ion Inculeț, iar puterea executivă s-a atribuit unui Consiliu al Directorilor, în frunte cu Pantelimon Erhan.

La 7/20 decembrie 1917, o delegație a României, Franței, Angliei și SUA, a transmis la Chișinău, din partea guvernelor lor, felicitări cu ocazia proclamării Republicii Democratice Moldovenești. Din partea noului stat, deputatul Ion Buzdugan a mulțumit și a menționat următoarele: *Noi moldovenii am fost totdeauna apăsați de jugul țarismului rusesc peste o sută și mai bine de ani...și iată, pe urma revoluției tuturor popoarelor subjugate ale Rusiei ne-a strălucit și nouă soarele mântuitor al libertății. Azi suntem cetățeni liberi ai Republicii Moldovenești* [3] (subl. n.). Drumul spre independență și apoi spre unirea Republicii Democratice Moldovenești cu patria-mamă, România, era deschis.

La 8/21 decembrie 1917 a fost constituit Consiliul de administrație în memoriile sale că: „Cine va cerceta cu atenție documentele revoluției moldovenești din anii 1917/18, va putea constata fără prea multă greutate, că apostolii acesteia n-au fost nici prințul Lvov, nici Miliokov, nici Kerenski, ci doar Petru Maior, Gheorghe Șincai, Gheorghe Lazăr, Andrei Mureșanu, Vasile Alecsandri, Andrei Bârseanu, Nicolae Bălcescu, V. Stroescu, B.P. Hașdeu, Mihai Eminescu, Ion Creangă, George Coșbuc, Șt.O. Iosif, Octavian Goga și alții la fel cu aceștia, iar cartea ei de temelie a fost „Cronicele Țării Moldovei” și ale Țării Românești, precum și întreaga istorie, literatură și artă românească până la Mihail Sadoveanu și George Enescu” (Apud Uszkay Nicolae. *Intrarea Armatei Române în Basarabia în ianuarie 1918*. Jurnal FM Brașov, 12 ianuarie 2024 (consultat 31.05.2025).

liul Directorilor, ca guvern al Republicii Democratice Moldovenești, având ca președinte și director al Agriculturii pe Pantelimon Erhan, director pentru Afaceri Externe – Ioan Pelivan, pentru Afaceri Interne – Vladimir Christi, la Finanțe – Teofil Iancu, la Treburile Militare și Marină – Teodosie Cojocaru, la Justiție și Culte – Mihail Savenco, la Comerț și Industrie – Benjamin Grünfeld [4, p. 13].

Misiunea Consiliului Directorilor era deosebit de dificilă în condițiile în care, ca și în întreaga Rusie, Basarabia se confrunta cu tulburări violente și anarhie. Vechea administrație rusă se dezintegrase, o alta eficientă și general recunoscută de populație, întârziată să apară, sistemul de proprietate era reconsiderat mai ales în mediul rural, pe teritoriul noii republici se aflau numeroși soldați ruși bolșevizați, unii dintre ei în retragere de pe frontul românesc din Moldova, structurile bolșevice din zonă își extindeau influența, forțele militare moldovenești (cohorte) erau reduse numeric, slab încadrate, dotate și conduse, la rândul lor, fiind influențate de diferitele curente politice și sociale din societatea basarabeană. Aveau loc dezertări, agresarea ofițerilor, jafuri, incendii, distrugerii, atacuri asupra localităților și locuitorilor basarabeni. Republica Democratică Moldovenească era complet expusă, prinsă între Rusia și Ucraina, fiecare dintre acestea urmărindu-și propriile interese în Basarabia [5]. Aceste demersuri în cascadă privind autonomia Basarabiei aveau să atragă și o contrareacție din partea militarilor și funcționarilor ruși, sprijiniți puternic de presa și guvernul rus. Mai mult, Ucraina emitea și ea pretenții teritoriale asupra Basarabiei în întregime sau asupra unor părți ale acesteia [1, p. 81].

La rândul lor, soldații ruși de pe frontul românesc au trecut la dezarmarea și arestarea ofițerilor, organizarea de manifestații, atacarea depozitelor de alimente și alte acțiuni anarhice. În acest context, la 7/20 decembrie 1917 s-a desfășurat o consfătuire la care au participat regele Ferdinand și Ion I.C. Brătianu, în cadrul căreia s-a hotărât adoptarea unor măsuri pentru apărarea populației și trecerea la dezarmarea trupelor ruse care recurgeau la devastări. La 9/22 decembrie 1917, Consiliul de Miniștri a hotărât ca Armata Română să treacă la acțiuni de curățare a teritoriului național de trupele rusești [1, p. 81].

Acest act legitim a fost interpretat de guvernul de la Petrograd ca fiind ostil statului sovietic. La 31 decembrie 1917/13 ianuarie 1918, ministrul Constantin Diamandi, împreună cu personalul legației române, au fost arestați. Doar intervenția promptă și protestul întregului corp diplomatic acreditat la Petrograd a determinat rezolvarea acestui caz fără precedent în

Generalul Ernest Broșteanu (n. 24 ianuarie 1869, Roman, România – d. 6 iunie 1932, Regatul României), Comandantul Diviziei 11 Infanterie, Eliberator al Basarabiei

istoria statelor civilizate, ministrul Diamandi și ceilalți reprezentanți ai legației române fiind eliberați la 2/15 ianuarie 1918 [6, pp. 226-234].

În contextul în care Basarabia se afla la sfârșitul anului 1917 sub teroarea trupelor rusești bolșevizate și a bandelor de dezertori de pe front, Sfatul Țării nu avea cum să facă față anarhiei instalate cu cele câteva unități militare, unele dintre acestea fiind, la rândul lor, contaminate parțial de bolșevism. Cererilor de ajutor, adresate de Consiliul Directorilor, la începutul lunii decembrie 1917, atât generalului D.G. Scerbacev, cât și generalului Henri Mathias Berthelot, de a trimite în Basarabia „trupe disciplinate și sigure” nu li s-a putut răspunde pozitiv, după cum nici demersurile făcute pe lângă guvernul Ucrainei nu au avut succes. Solicitățile similare adresate Guvernului Brătianu au fost inițial declinate, în contextul dificilelor raporturi în care se afla România cu Puterile Centrale, orice pretext furnizat acestora ar fi putut să determine o rupere a armistițiului și ocuparea teritoriului dintre Carpați și Prut rămas liber. Guvernul de la Iași era însă interesat în cel mai înalt grad de menținerea unor comunicații libere în Basarabia, având în vedere că doar prin acest spațiu erau posibile la data respectivă legăturile cu aliații, dar și siguranța depozitelor proprii armate [7, p. 485].

La 22 decembrie 1917/3 ianuarie 1918, guvernul de la Chișinău a solicitat printr-o telegramă, semnată de Pantelimon Erhan, Ion Pelivan și Vladimir Cristi,

Ministerului de Război român, ajutor militar, concretizat prin trimiterea „unui regiment ardelenesc”, care „să stea la dispoziția directorului Republicii Moldovenești”. În răspunsul său, ministrul de Război român, generalul Constantin Iancovescu, a asigurat Sfatul Țării că va trimite în sprijin 1.000 de militari ardeleni de la Kiev, destinați inițial doar să tranziteze Chișinăul spre România³.

În prima jumătate a lunii decembrie 1917, ca represalii la acțiunile trupelor române asupra trupelor ruse bolșevizate din Moldova, sovietul din Ungheni (unde se afla o stație de cale ferată cheie la granița româno-rusă), a început să rețină eșaloanele feroviare destinate trupelor române. La 26 decembrie 1917/8 ianuarie 1918, trimiterea de mărfuri pe căile ferate către România a fost blocată de bolșevici, iar încercarea guvernărilor basarabeni de a prelua sub controlul lor căile ferate, a eșuat⁴.

Ca urmare a opțiunilor diferite, pe care facțiunile din Sfatul Țării le aveau asupra provenienței ajutorului ce ar fi trebuit acordat R.D. Moldovenești, s-a ajuns la o situație de criză. Reevaluarea acestei stări, de fapt, a avut loc în ședința Sfatului Țării din 27-28 decembrie 1917/9 – 10 ianuarie 1918, când cele trei facțiuni parlamentare au avut următoarele poziții: a) Blocul Moldovenesc și-a afirmat încrederea în guvern, precizând ca în caz de strictă necesitate să se apeleze la trupele aliate de pe frontul din Moldova. Aceasta ar fi trebuit însă realizată sub rezerva obținerii de garanții din partea Alianțelor și Ucrainei privind neamestecul în afacerile interne ale R.D. Moldovenești, iar trupele ar fi trebuit puse sub comanda ministrului de Război din Basarabia; b) Facțiunea socialistă nu a fost de acord cu ideea de a se cere ajutor statului român și a solicitat sprijin din partea Ucrainei; c) Facțiunea minorităților și-a exprimat și ea încrederea în guvern, insistând pe obținerea ga-

³ *Intervenția Armatei Române în Basarabia în 1918.* La 2/15 ianuarie 1918, locotenent-colonelul Ion Antonescu, șeful Secției Operații din Marele Cartier General, a înaintat un studiu privitor la dislocarea în Basarabia a unor formațiuni militare române. Scopul acestei măsuri îl constituia asigurarea aprovizionării trupelor care operau pe frontul român și a populației românești. În acest scop, trebuia să se asigure circulația regulată a trenurilor de aprovizionare pe ruta Odessa-Chișinău-Iași, precum și restabilirea ordinii în teritoriul dintre Prut și Nistru prin împiedicarea jafurilor și formarea depozitelor. Confruntarea eventuală cu unități bolșevice a fost prevăzută, motiv pentru care locotenent-colonelul Antonescu a propus trimiterea unei divizii de infanterie, întărită cu un regiment de cavalerie, pentru a realiza siguranța liniei de cale ferată Tighina (Bender) – Iași.

⁴ *Intervenția Armatei Române în Basarabia în 1918.*

ranțiilor internaționale. Poziția facțiunii minorităților a fost cea care a prevalat în urma votului, astfel că au fost desemnate două delegații oficiale, una care să reprezinte R.D. Moldovenească la tratativele de pace de la Brest-Litovsk și alta pentru a obține garanții din partea Ucrainei prin semnarea unui tratat de asistență politică, economică și militară [8, pp. 82-83, 91-93].

La 1/14 ianuarie 1918, bolșevicii au preluat controlul asupra gării din Chișinău, poștei și telegrafului. Ca urmare a refuzului Radei din Ucraina de a recunoaște regimul bolșevic de la Petrograd, precum și a inițierii tratatelor sovieto-germane de pace de la Brest-Litovsk, s-au întrunit condiții favorabile declarării independenței R.D. Moldovenești de către Sfatul Țării. Delegația desemnată să plece la Brest-Litovsk în data de 6/19 ianuarie 1918 a fost formată din Ion Inculeț, Pantelimon Erhan și Ion Pelivan. Într-una dintre instrucțiunile date acestora se preciza că „Delegația nu recunoaște Sovietul Comisarilor Poporului decât în calitate de guvern al Velicorossiei”. Această atitudine a determinat exercitarea de presiuni asupra Sfatului Țării, astfel că, la 5/18 ianuarie 1918, subdiviziunea *Front-Otdel* din Chișinău a organizației militare bolșevice *RUMCEROD* din Odessa, împreună cu câteva unități militare bolșevizate, au declanșat o operațiune de forță împotriva parlamentului moldovenesc, guvernului și susținătorilor acestuia. La 6/19 ianuarie 1918, trupele aflate sub autoritatea *Front-Otdel*-ului au atacat în gara Chișinău detașamentul de ardeleni trimis de la Kiev pentru a sprijini Sfatul Țării [9, p. 562]. Situația care se crease în Basarabia, pune în pericol spatele frontului român și bloca aprovizionarea armatei din depozitele organizate pe teritoriul dintre Prut și Nistru.

În aceste împrejurări, la 4/17 ianuarie 1918, guvernul de la Iași a aprobat cererea Sfatului Țării de a trimite trupe în vederea restabilirii ordinii interne în Basarabia [10]. Ca urmare, la 7/20 ianuarie, Marele Cartier General român a transmis Ordinul de operații nr. 7255 în care se menționa, printre altele, că: **1. În urma unei propagande răuvoitoare, bande de răufăcători armați atacă trenurile cu provizii care trec prin Basarabia spre front, depozitele create pe liniile de comunicație ale armatelor ruso-române, precum și depozitele ce se află la producători. Astfel fiind, alimentarea trupelor aflate pe front și a populației civile sunt primejduite. 2. Pentru a pune capăt acestor neajunsuri, s-a dispus a se trimite trupe care să restabilească ordinea în zona etapelor din Basarabia și să asigure bunul mers al trenurilor care vin cu provizii pentru front** (subl. n.).

Conform ordinului de operații, o grupare de forțe formată din patru divizii române trebuia să

Alexandru Marghiloman, Chișinău, 27 Martie /9 Aprilie 1918

treacă Prutul, astfel: Divizia 1 Cavalerie spre nordul Basarabiei, în direcția Bălți-Soroca, până la marginea regiunii ocupate de Armata austro-ungară în ținutul Hotin; Divizia 11 Infanterie, între Ungheni și Leova, spre Chișinău; Divizia 2 Cavalerie ca legătură între Diviziile 11 și 13 Infanterie; Divizia 13 Infanterie pe la Cahul, spre sudul Basarabiei.

La 5/18 ianuarie 1918, ambasadorul francez Saint-Aulaire i-a telegrafiat de la Iași consulului Sarrée de la Chișinău: *Toți colegii mei, trimișii altor puteri aliate și eu, de asemenea, suntem împuterniciți să vă declarăm oficial că intrarea trupelor române în Basarabia este o acțiune pur militară cu scopul asigurării normale a spatelui frontului ruso-român în corespundere cu regulile existente în toate statele beligerante. Din această cauză, intrarea trupelor române în Basarabia nu poate influența nici situația politică existentă din Basarabia, nici viitorul acestei țări* (subl. n.).

Însoțite de comandantul Misiunii militare franceze, generalul H.M. Berthelot, diviziile au trecut Prutul în baza unei înțelegeri între Aliați. Trecerea râului a fost asigurată de către Brigada 1 Grăniceri, care a înlesnit celor patru divizii ocuparea podurilor și a raioanelor cu vaduri, precum și apărarea flancurilor

la traversare. Divizia 1 Cavalerie, aflată sub comanda generalului Mihail Schina, a traversat Prutul pe la Țuțora, la 8/21 ianuarie 1918. Divizia 11 Infanterie, aflată sub comanda generalului Ernest Broșteanu (foto 1), a trecut râul la 10/23 ianuarie 1918, în sectoarele Leova, cu Brigada 22 Infanterie, și Ungheni, cu Brigada 21 Infanterie. Din efectivele Diviziei 13 Infanterie au fost organizate două detașamente, care au traversat râul la 11/24 ianuarie 1918, astfel: Detașamentul *Prut*, format dintr-un batalion din Regimentul 48 Infanterie, întărit cu artilerie și cavalerie, pe la Vadul lui Isac, și Detașamentul *Bolgrad*, format din trei batalioane din Regimentul 47 Infanterie, întărit cu artilerie și cavalerie, pe la Oancea.

La 12/25 ianuarie 1918, generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General Român, a transmis printr-un comunicat că trupele române au trecut Prutul pentru *a aduce rânduială și liniște în satele și târgurile basarabene, punând la adăpost viața și avutul întregului popor împotriva răufăcătorilor, precum și pentru a asigura transportul celor trebuincioase pentru traiul armatelor ruse și române*. În același document se preciza că *România nu dorește să ocupe Basarabia* (subl. n.).

După cum bine se știe, la 13/26 ianuarie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului al Rusiei Sovietice a hotărât ruperea relațiilor diplomatice cu statul român, sechestrarea depozitului de aur al României păstrat la Moscova și declararea ca „dușman al poporului” a comandantului trupelor ruse de pe frontul român, D.G. Scerbacev [11]. De remarcat faptul că în nota transmisă guvernului român, Consiliul Comisarilor Poporului nu aducea în discuție chestiunea Basarabiei, astfel încât, din această perspectivă, măsura unilaterală a Petrogradului poate fi interpretată ca neavând la bază probleme teritoriale, așa cum va susține ulterior, cu vehemență, istoriografia sovietică [1, p. 84].

La 23 ianuarie/5 februarie 1918, Comitetul Executiv Central al RUMCEROD s-a declarat în stare de război cu România, iar la 17/28 februarie 1918, V.I. Lenin a decis să transfere trupele care intraseră în Kiev la dispoziția Colegiului Suprem Autonom din Odessa, cu scopul anihilării unităților române din Basarabia. Ofensiva germană împotriva Ucrainei, declanșată la 18 februarie/3 martie 1918, a zădărnicit punerea în aplicare a planului.

În plan diplomatic, la 21 februarie/6 martie 1918, baronul Carlo Fasciotti, decan al corpului diplomatic pe lângă guvernul român, a transmis tuturor reprezentanților aliați la Odessa, în numele reprezentanților diplomați ai puterilor Antantei, o notă oficială, menționând: *Cât privește Basarabia, trebuie să țineți minte că intervenția trupelor române constituie o ocupație militară fără nici un subtext politic, întreprinsă în scopuri evident umanitare de asigurare cu alimente a trupelor ruse și române și, de asemenea, a populației civile* (subl. n.). Reține atenția și faptul că la 14/27 februarie 1918, pe timpul tratativelor de pace preliminare de la Buftea, germanii au dat neoficial asigurări că poziția lor în raport cu autoritățile sovietice este similară cu cea a părții române, potrivit căreia: *Anarhia rusească a stabilit un fel de confraternitate. Voi luptați contra bolșevicilor în Basarabia, noi vom intra în Ucraina contra lor: avem acum aceleași interese* (subl. n.). De remarcat faptul că Puterile Centrale, care aveau un armistițiu cu România de la sfârșitul lunii noiembrie/începutul lunii decembrie 1918, nu au descurajat intervenția trupelor române în Basarabia. Dimpotrivă, Centralii vedeau această regiune, încă rusă din punct de vedere juridic, ca pe o compensație pentru România la pierderea Dobrogei, pe care ar fi urmat să o preia Bulgaria.

2. Înainte, peste Prut, la chemarea Sfatului Țării

La 13/26 ianuarie 1918, Divizia 11 Infanterie a intrat în Chișinău, fără a întâmpina rezistență, deoarece trupele loiale bolșevicilor s-au retras spre

Tighina (Bender). Conform directivelor guvernului român, divizia a fost pusă la dispoziția Sfatului Țării și a Consiliului Directorilor, acționând în sprijinul acestor structuri de decizie.

În cuvântarea ținută de generalul Ernest Broșteanu în Sfatul Țării, la 15/28 ianuarie 1918, și redată în procesul-verbal al ședinței, acesta, explicând motivele intrării diviziei pe teritoriul R.D. Moldovenești, a menționat, printre altele: *Ați hotărât să vă creați o republică, dar nu aveți puteri proprii. În fiecare ceas pe teritoriul republicii se produc prădăciuni și omoruri și nu le puteți împiedica. Iată scopul pentru care s-a trimis aici armata, singurul scop. Dar odată cu aceasta, Armata Română a adus alt serviciu populației din republica dumneavoastră; din momentul în care Armata Română a intrat pe teritoriul Republicii Moldovenești, în toate punctele prin care am trecut, reprezentanții populației se prezentau și ne mulțumeau pentru noaptea liniștită petrecută. În Chișinău se petrece același lucru: populația ne mulțumește că poate trăi liniștită sub paza armatelor române. Guvernul român pune la dispoziția dumneavoastră aceste armate, care sunt aici pentru a veni în ajutorul dumneavoastră. Creați-vă viața d-voastră cum credeți și nimeni nu se va amesteca în ea. În organizarea ei, noi nu vă vom împiedica*⁵ [12, p. 56] (subl. n.).

În cadrul ședinței, Pantelimon Erhan a dat asigurări generalului E. Broșteanu că Executivul de la Chișinău va lua măsurile necesare pentru a sprijini acțiunile Armatei Române și va aduce la cunoștința populației scopul prezenței militare românești în R.D. Moldovenească [12, p. 56].

După restabilirea ordinii în Chișinău, un detașament din Divizia 11 Infanterie s-a îndreptat spre Tighina (Bender), unde a ajuns la 16/29 ianuarie 1918. Orașul Tighina (denumit de ruși Bender), prezenta o importanță militară deosebită, atât prin poziția sa, ca nod de comunicații, cu un pod peste Nistru, cât și prin existența aici a unor depozite de armament și muniții, a unui parc de locomotive și vagoane etc. După primirea de întăriri și executarea unui intens bombardament de artilerie, la 20 ianuarie/2 februarie 1918 orașul a intrat sub controlul trupelor române. Speculând faptul că trupele române nu au luat măsuri de fortificare a pozițiilor la podul de peste fluviu și nu au dezarmat populația civilă ostilă (unde vorbitorii de limbă rusă erau majoritari), forțele bolșevice au contraatacat în noaptea de 22/23 ianuarie/4/5 februarie 1918 și au respins detașamentul român în afara

⁵ Referitor la acțiunile Diviziei 1 Infanterie în Basarabia a se vedea și Giurcă Ion. *Generalul Ernest Broșteanu, Eliberator al Basarabiei*. București: Editura Militară, 2020.

orașului. Urmare la situația creată, în zonă au fost trimise întăriri din cadrul Diviziilor 11 Infanterie și 2 Cavalerie și, la 25 ianuarie/7 februarie 1918, trupele bolșevice au fost respinse peste Nistru [8, pp. 91-93].

În nordul Basarabiei, un detașament din Divizia 11 Infanterie va trece peste Nistru, la 27 ianuarie/10 februarie 1918, și va ocupa temporar, ca măsură de siguranță, un avanpost în localitatea Dubăsari. Potrivit ordinului Marelui Cartier General, Divizia 1 Cavalerie a înaintat spre Bălți, unde a avut ciocniri cu detașamente ruse izolate, orașul fiind eliberat la 23 ianuarie/5 februarie 1918. Efective din această mare unitate vor ajunge la Soroca la 1/14 februarie 1918. Nordul Basarabiei, cu Hotinul, a fost ocupat de trupele austro-ungare, care aveau să rămână în zonă până la sfârșitul anului 1918 [8, pp. 91-93].

În 18-21 ianuarie/31 ianuarie-3 februarie 1918, Divizia 2 Cavalerie, care asigura legătura între Diviziile 11 și 13 Infanterie, a dezarmat Regimentele 9, 11 și 31 Infanterie ruse. Potrivit ordinilor transmise trupelor române din Basarabia, din rațiuni de asigurare a stabilității interne, elementele bolșevice trebuiau respinse dincolo de Nistru.

În sudul Basarabiei se găseau trupe ruse, în special din marină, bine înarmate, care dispuneau de vase de luptă și artilerie. Populația din această zonă era eterogenă, cuprinzând moldoveni (români), ruși, bulgari, găgăuzi, ucraineni, germani, evrei etc. Divizia 13 Infanterie a restabilit ordinea internă în orașele Reni, Cahul și Bolgrad la 11-12/23-24 ianuarie 1918. Au fost dezarmați soldații ruși și civili din zonă, preluarea armamentului de la aceștia din urmă fiind una dintre problemele dificile, căreia au trebuit să-i facă față autoritățile militare române în întreg teritoriul dintre Prut și Nistru [8, pp. 93-95].

Începând cu 21 ianuarie/3 februarie 1918, în zonele Cahul, Taraclia, Bolgrad și Ismail au avut loc confruntări între trupele române și cele ruse. Cea mai importantă acțiune de luptă s-a desfășurat între 27 ianuarie și 3 februarie/9-16 februarie 1918, la Vâlcov, unde se concentrase o puternică forță a marinei ruse. Localitatea nu putea fi atacată de pe uscat, fiind protejată de canale și mlaștini. Atât detașamentele române, cât și cele ruse, aveau o componentă mixtă (trupe de uscat și de marină), vase de luptă (monitoare, canoaniere, vedete), baterii de artilerie, inclusiv grea (forțele ruse), în poziții fixe sau pe platforme plutitoare. După dueluri intense de artilerie, confruntări pe uscat și pe canalele deltei secundare a brațului Chilia, dar mai ales după interceptarea de către trupele române a comunicațiilor terestre spre Cetatea Albă, rușii s-au retras, îmbarcați pe vase, spre Odessa și Sevastopol. Vâlcovul a fost preluat de trupele române la 3/16 fe-

bruarie 1918. Ulterior, la 23 februarie/8 martie 1918, detașamentele române au intrat în Cetatea Albă, fără a întâmpina rezistență [8, pp. 94-108].

În luptele din Basarabia, ambele părți au înregistrat pierderi (morți, răniți, prizonieri, dispăruți). Potrivit unei situații centralizate în aprilie 1918, trupele române ar fi înregistrat în confruntările din regiune 25 de morți, 312 răniți și 151 de dispăruți. Din alte documente militare reiese că doar în luptele de la Bender ar fi murit 141 de militari români. Dincolo de statistici, a rezultat cu claritate că operațiunile Armatei Române în Basarabia nu au fost un simplu marș spre Nistru. Trupele s-au confruntat cu un adversar aflat în disoluție, dar nu lipsit de reacție, și cu ostilitatea unei părți a populației civile, formată în majoritate din locuitori de altă etnie decât cea română.

În perioada februarie-aprilie 1918, Armata Română a menținut dislocate în Basarabia cele patru divizii: Divizia 1 Cavalerie, al cărei comandament era la Bălți; Divizia 11 infanterie, având comandamentul la Chișinău; Divizia 2 Cavalerie, având comandamentul la Cimișlia; Divizia 13 infanterie, având comandamentul la Bolgrad. Cele patru mari unități au fost integrate în Corpul VI Armată. Acestui comandament i-au mai fost subordonate Regimentul 5 Călărași, Flotila de Dunăre, trupele din Delta Dunării, două escadrile de aviație și un detașament de jandarmi rurali. Misiunea Corpului VI Armată consta în paza depozitelor Armatei Române din Basarabia, asigurarea ordinii interne în spațiul dintre Prut și Nistru, controlul trecerilor peste Nistru și interzicerea unui atac armat împotriva Basarabiei din stânga acestui curs de apă.

La sfârșitul lunii februarie 1918, de la nord de Soroca și până la vărsarea în limanul de la Marea Neagră, malul drept al Nistrului era controlat de trupele române. El avea să și rămână astfel până la dramaticele evenimente din 28 iunie 1940.

În acele zile tensionate, elementele românești din Sfatul Țării au pregătit și la 24 ianuarie/6 februarie 1918 au emis o *Declarație*, prin care au proclamat independența Republicii Democratice Moldovenești. Documentul începea prin a arăta că ***Marea revoluție rusească ne-a scos din întunericul de robie în care am trăit atâta amar de vreme și, țara noastră, înfăptuindu-și dreptul dobândit de revoluție, de a-și hotărî singură soarta, s-a declarat Republică democratică slobodă*** [13] (subl. n.). În continuare, în *Declarație*, între altele, se preciza: ***Sfatul Țării și sfatul miniștrilor Republicii Moldovenești se va sili să cheme cât mai degrabă adunarea poporană pe temeiul glăsurii obștești, care va hotărî desăvârșit rânduiala launtrică în țară și legăturile ei de unire cu alte țări, dacă aceas-***

ta o va cere binele popoarelor republicii noastre [13] (subl. n.).

Un punct distinct al *Declarației* din 24 ianuarie/6 februarie 1918 l-a constituit cel referitor la prezența Armatei Române în Basarabia: *Prin venirea oștilor frățești române pe pământul republicii noastre s-a întocmit o stare prielnică pentru munca harnică și orânduială pe toate ogoarele vieții. Oștile române au venit să apere drumurile de fier și magaziele de pâine pentru front, dar fînța lor pe pământul nostru ajută la așezarea orânduiei în țară și de azi înainte roada muncii fiecărui cetățean al republicii este cheazășuia-la împotriva lăcomiei răufăcătorilor. Alt scop oștirile românești pe pământul republicii nu au. Toate zvornurile, cum că românii au venit să ne cuprindă țara și să ne stăpânească, nu se potrivesc cu adevărul și se împrăștie de dușmanii republicii noastre. Că oștile românești nu ne primejdiesc neatârănarea, slobozenia și drepturile câștigate prin revoluție, cheazășie ne sunt Franța, Anglia și America cu mărturiile lor, precum și declarațiile împunerniciților României* [12, p. 57] (subl. n.).

La 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul Țării, dând glas opiniei exprimate de majoritatea populației, a adoptat hotărârea unirii Republicii Moldovenești cu România: *Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria* – se arăta în declarația oficială de unire –, *ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldave, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România*⁶ [14] (subl. n.). Hotărârea de unire mai cuprindea următoarele angajamente: respectarea drepturilor minorităților; acordarea votului universal, egal, secret și direct; libertatea personală, a tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor și asigurarea tuturor libertăților obștești, garantate prin Constituție; reforma agrară în conformitate cu nevoile și cererile națiunii; recrutarea armatei pe baza principiului teritorial; alte prevederi cu caracter democratic La 2/15 ianuarie 1918, locotenent-colonelul Ion Antonescu, șeful Secției Operații din Marele Cartier General, a înaintat un studiu privitor la dislocarea în Basarabia a unor formațiuni militare române. Scopul acestei măsuri îl constituia asigurarea aprovizionării trupelor care operau pe frontul român și a

⁶ Actul de unire a cuprins unele condiții, printre care păstrarea autonomiei provinciale, având un Sfat al Țării ca „organ împlinitor” până la legiferarea reformei agrare. A se vedea și Nistor Ion I. *Istoria Basarabiei*. Ediția II, Cernăuți, 1923, p. 425.

populației românești. În acest scop, trebuia să se asigure circulația regulată a trenurilor de aprovizionare pe ruta Odessa-Chișinău-Iași, precum și restabilirea ordinii în teritoriul dintre Prut și Nistru prin împiedicarea jafurilor și formarea depozitelor. Confruntarea eventuală cu unități bolșevice a fost prevăzută, motiv pentru care locotenent-colonelul Antonescu a propus trimiterea unei divizii de infanterie, întărită cu un regiment de cavalerie, pentru a realiza siguranța liniei de cale ferată Tighina (Bender)-Iași [9, pp. 567-568].

Pentru unire au votat 86 de deputați (68,8%), trei voturi au fost contra (2,4%), 26 de abțineri (28,8% – deputații ucraineni, evrei, bulgari și germani), 13 deputați au lipsit⁷ [15, p. 425]. În scrisoarea adresată lui Ion Inculeț, la 28 martie/10 aprilie 1918, regele Ferdinand aprecia: *Un vis frumos s-a înfăptuit. Din suflet mulțumesc bunului Dumnezeu că mi-a dat, în zile de restriște, ca o dulce mângâiere, să văd după o sută de ani pe frații basarabeni revenind iarăși la patria-mamă. Aduc prinusul meu de călduroase mulțumiri domniilor voastre și Sfatului Țării ale căruia patriotice sforțări au fost încoronate de succes* [1, p. 88] (subl. n.). Rezultatul votului a fost adus la cunoștința președintelui Consiliului de Miniștri al României, Alexandru Marghiloman, care fiind invitat la Chișinău, după intrarea în sala de ședință a Sfatului Țării, a declarat: *În numele poporului român și a regelui său, M.S. Ferdinand, iau act cu mândrie de declarația domniilor voastre pentru unire și declar că Basarabia este de acum unită pe vecie cu România una și indivizibilă. Să ne închinăm în fața geniului rasei noastre, care a permis poporului Basarabiei să-și păstreze vie, prin veacuri, scânteia care la prima suflare a libertății a aprins inimile lor și să salutăm adânc pe acești oameni* (cei din conducerea Republicii Moldovenești – n.n.), *care fără preocupări egoiste, putând să rămână conducătorii unui stat, au voit mai bine să fie servitorii unei națiuni* [16, pp. 286, 290-291] (subl. n.).

3. Concluzii

Intervenția Armatei Române în Basarabia în anul 1918 a reprezentat o acțiune militară inițiată și derulată cu mijloace specifice de către Armata României, în spațiul geografic al Basarabiei în intervalul decembrie 1917 și martie 1918. Acțiunea s-a derulat în baza unei înțelegeri între aliații Antantei și

⁷ A se vedea și Scurtu Ioan (coordonator), Almaș Dumitru, Goșu Armand, Pavelescu Ion, Ioniță Gheorghe I., Șișcanu Ion, Enciu Nicolae, Cojocaru Gheorghe E. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, București: Ediția Semne, 1998, p. 88.

a unor cereri de ajutor militar din partea Guvernului Republicii Democratice Moldovenești.

Siguranța teritoriului rămas liber între Carpați și Prut depindea de aceea a spațiului dintre Prut și Nistru, unde se constituiseră depozite ale Armatei Române și se aflau căi de comunicații strategice, necesare aprovizionării cu muniție și tehnică de luptă de la Aliați. Acest element de importanță vitală a fost pus în pericol în momentul în care haosul asociat marilor schimbări politice din Imperiul Rus a atins și Basarabia. De asemenea, din punct de vedere politic, dispariția autocrației ruse și hotărârea guvernului bolșevic de a recunoaște dreptul la autodeterminare, au creat condiții favorabile ca Basarabia să se desprindă de statul rus și de a se uni cu România.

Când idealul desăvârșirii unității naționale părea compromis, „o geană de lumină” apărea în întunericul deznădejdiei. Începeau acum, așa cum afirma regretatul academician Florin Constantiniu, să dea roadele două procese istorice, la care nu se gândise nimeni la începutul Marelui Război, dar care aveau să joace rolul decisiv în înfăptuirea României Mari (este adevărat că, imediat după izbucnirea războiului, Take Ionescu a prevăzut corect „o cascadă a tronurilor” și apariția unui puternic curent de extremă stângă): căderea autocrației țariste, urmată de instaurarea regimului comunist și destrămarea monarhiei austro-ungare [16, p. 286].

Votul Sfatului Țării privind unirea Basarabiei cu România nu a fost determinat de prezenta și, cu atât mai puțin, de o pretinsă presiune a Armatei Române trecute peste Prut. Trupele române au făcut imposibilă acțiunea unei minorități agresive – cea comunistă – care acționa la ordinele bolșevicilor, dar nu au intervenit, direct sau indirect, în dezbaterile din Sfatul Țării. Relevantă în acest sens este remarca lui Ștefan Ciobanu, care menționează că: „Sfatul Țării a votat Legea reformei agrare, vădit inspirată de decretul lui Lenin despre pământ, prin care se prevedea «proprietatea asupra pământului, pădurilor și, subsolului și apelor fără despăgubiri». Ar fi putut oare o armată chemată «pentru apărarea boierilor» să permită votarea unei legi de această natură?” [16, pp. 290-291]

Ca urmare, prezența Armatei Române în teritoriul dintre Prut și Nistru și restabilirea ordinii interne în acest spațiu, au asigurat libertatea de acțiune a structurilor politice și organizațiilor profesionale, precum și crearea cadrului de manifestare a voinței populației majoritare din Basarabia, concretizată în istorica hotărâre a Sfatului Țării din 27 Martie/9 Aprilie 1918.

Bibliografie:

1. Scurtu Ioan (coordonator), Almaș Dumitru, Goșu Armand, Pavelescu Ion, Ioniță Gheorghe I., Șișcanu Ion, Enciu Nicolae, Cojocaru Gheorghe E. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Ediția Semne, 1998.
2. Andronachi G. *Albumul Basarabiei. Figuri basarabene de la Alexandru Scarlat Sturdza până la 27.III.1918*, 1933, p. 83-84.
3. *Cuvânt Moldovenesc*, nr. 110, 6 decembrie 1917.
4. Ciobanu Ștefan. *Unirea Basarabiei cu România. Studii și documente*. București: Editura Cartea Românească, 1929.
5. Nistor Ion. *Istoria Basarabiei*. Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe. București: Editura Humanitas, 1991, p. 283; Scurtu Ioan (coordonator), Almaș Dumitru, Goșu Armand, Pavelescu Ion, Ioniță Gheorghe I., Șișcanu Ion, Enciu Nicolae, Cojocaru Gheorghe E. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*. București: Ediția Semne, 1998, p. 83; Dobrinu Dorin. *Intrarea trupelor române în Basarabia, ianuarie 1918*, în blog Centenar/28797067.html (consultat 30.05.2025).
6. Anet Claude. *La révolution Russe*. Vol. III, Paris, 1919.
7. *Istoria Românilor*. Vol. VII, Tom II. *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, Coord. Acad. Gheorghe Platon, București: Editura Enciclopedică, 2003.
8. Kirițescu Constantin. *Istoria Războiului pentru Întregirea României 1916–1919*. Ediția a II-a, vol. III, f.a., București: Editura Casei Școlarelor, Atelierele Carte Românească.
9. Mușat Mircea, Ardeleanu Ion. *De la statul geto-dac la statul român unitar*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
10. Aspecte de detaliu referitoare la prezența trupelor române în spațiul dintre Prut și Nistru la începutul anului 1918, în: Ciobanu Vitalie N. *Armata Română și Basarabia. Ianuarie-Martie 1918*. Chișinău, 2025.
11. *Declarația Sfatului Țării Republicii Democratice Moldovenești*. În: *Cuvânt Moldovenesc* din 10 aprilie 1918.
12. Apud Giurcă Ion. *Răspunzând chemării Sfatului Țării de la Chișinău*. În: *Magazin Istoric*, Anul LI, serie nouă, nr. 2 (611), februarie 2018, p. 56.
13. *Cuvânt Moldovenesc*, 28 ianuarie 1918.
14. *Cuvânt Moldovenesc*, 1/14 aprilie 1918.
15. Nistor Ion I. *Istoria Basarabiei*. Ediția II, Cernăuți, 1923.
16. Constantiniu Florin. *O istorie sinceră a poporului român*. București: Editura Univers Enciclopedic, 1998.

DOUĂ DECORAȚII CONFERITE LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN (1888, 1895)

Doctor în istorie **Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS***

E-mail: laurszem@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6010-1469>

Arhivele Naționale ale României

* Doctor în istorie, arhivist la Arhivele Naționale ale României, membru al Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române și al mai multor comisii județene de heraldică. Autor a numeroase lucrări, studii și articole în domeniul istoriei și științelor auxiliare ale istoriei: heraldica, sigilografia, faleristica și vexilologia.

TWO DECORATIONS CONFERRED ON ALEXANDRU MARGHILOMAN (1888, 1895)

Summary. In this article, the author presents, using phaleristics, heraldry and sigillography, the Order of the *Star of Romania* and the Order of the *Crown of Romania* which were awarded to Alexandru Marghiloman in 1895 and 1888.

Keywords: Alexandru Marghiloman, phaleristics, heraldry, sigillography, Order of the *Star of Romania*, Order of the *Crown of Romania*.

Rezumat. În acest articol, autorul prezintă, apelând la faleristică, la heraldică și la sigilografie, Ordinul *Steaua României* și Ordinul *Coroana României* care i-au fost acordate lui Alexandru Marghiloman în anii 1895 și 1888.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, faleristică, heraldică, sigilografie, Ordinul *Steaua României*, Ordinul *Coroana României*.

Alexandru Marghiloman s-a născut la 27 ianuarie 1854, la Buzău. Și-a luat licența și doctoratul în Drept și Științe politice la Paris (1878). A intrat în magistratură ca procuror la Tribunalul Ilfov (1878), iar din 1883 a activat în cadrul baroului, apoi ca avocat al statului, funcție din care s-a retras pentru a se lansa în politică. De la 1884 a fost de mai multe ori deputat, senator, ministru de justiție, de interne, de externe, de domenii, de lucrări publice și de finanțe. După izbucnirea Primului Război Mondial, a fost adept al alianței cu Puterile Centrale. În timpul ocupației străine a unei părți din teritoriu (1917–1918) a rămas în zona ocupată, conducând operațiunile organizate de Crucea Roșie pentru ajutoarea răniților și prizonierilor români. A fost prim-ministru al României într-o perioadă grea pentru țară (5 martie – 24 octombrie 1918), după antamarea armistițiului cu Puterile Centrale, care au impus condiții grele ale păcii de la Bufta, semnată la 24 aprilie 1918. În timpul guvernării sale, la 27 martie 1918, Sfatul Țării din Basarabia a votat unirea cu România. A publicat o mare parte din discursurile sale politice (perioada 1885–1895). Marghiloman s-a numărat printre marii moșieri ai țării. Crescător și proprietar de cai de curse, a fost animator al curselor ecvestre în țara noas-

tră. A fost fondator al Băncii Generale Române, al Băncii Agricole și unul din principalii deținători ai Societății de asigurări *Generală*. A încetat din viață la 10 mai 1925, la Buzău [1, p. 20].

Prezentăm, ținând seama de *Regulamentul pentru portul decorațiilor și medaliilor din 1884* [2, pp. 3202-3203], descrierile distincțiilor onorifice, precum și reproducerile grafice care provin de la Arhivele Naționale Istorice Centrale (documentele și Ordinul *Coroana României*) și de pe site-ul <https://www.ordersandmedals.ro/> (Ordinul *Steaua României*).

Prin decretul regal nr. 1 din 1 ianuarie 1895 [3] (fig. 1), regele Carol I i-a conferit lui Alexandru Marghiloman, ministrul Justiției, Mare Ofițer al Ordinului *Coroana României*, Ordinul *Steaua României* în gradul de Mare Ofițer (fig. 3-4, 5). Conform adevărului de primire a brevetului și însemnelor de Mare Ofițer al Ordinului *Steaua României*, completată și semnată în 6/18 ianuarie 1895, Alexandru Marghiloman s-a născut la 27 ianuarie 1854, la Buzău și își avea domiciliul în București [4] (fig. 2).

Ordinul *Steaua României* a fost instituit prin Legea nr. 1.108 din 10 mai 1877 [5, pp. 3159-3160]. Potrivit *Regulamentului pentru aplicarea legii relative la instituirea Ordinului „Steaua României”*, sanc-

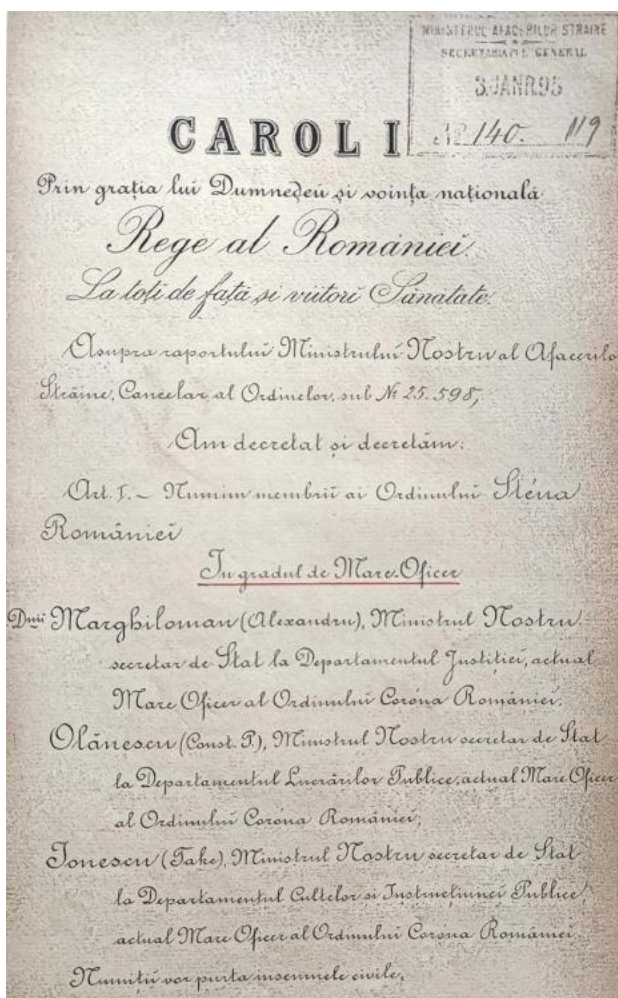

Fig. 1. Decretul regal nr. 1 din 1 ianuarie 1895 (prima pagină).

ționat prin Decretul nr. 1.517 din 28 iunie 1877 [6, pp. 4317-4319] și *Regulamentului Ordinului „Steaua României”* nr. 2001 din 6 august 1885 [7, pp. 2098-2099]: „Decorațiunea Steaua României este o cruce cu smalț albastru, înconjurată de raze, purtând coroana domnească / regească. Centru crucii este de smalț roșu, înconjurat cu ramuri de stejari verzi, având pe o parte vulturul cu deviza IN FIDE SALUS, iar pe cealaltă parte cifra domnitorului / regelui. Crucea, cu smalț albastru, este de argint pentru Cavaleri și de aur pentru Ofițeri, Comandori, Mari-Ofițeri și Mari-Cruci. Diametrul este de 40 milimetri pentru Cavaleri și Ofițeri și de 60 milimetri pentru Comandori și Mari-Ofițeri. Cavalerii poartă decorațiunea pe partea stângă a pieptului, atârnată de o cordea moarăată roșie, cu marginile albastre-închise, fără rozetă. Ofițerii o poartă în același loc și cu aceeași cordea, însă cu rozetă. Comandorii poartă decorațiunea la gât, legată cu o cordea moarăată roșie, cu margini albastre, însă mai lată decât a Ofițerilor și a Cavalerilor. Marii Ofițeri poartă pe partea stângă a pieptului

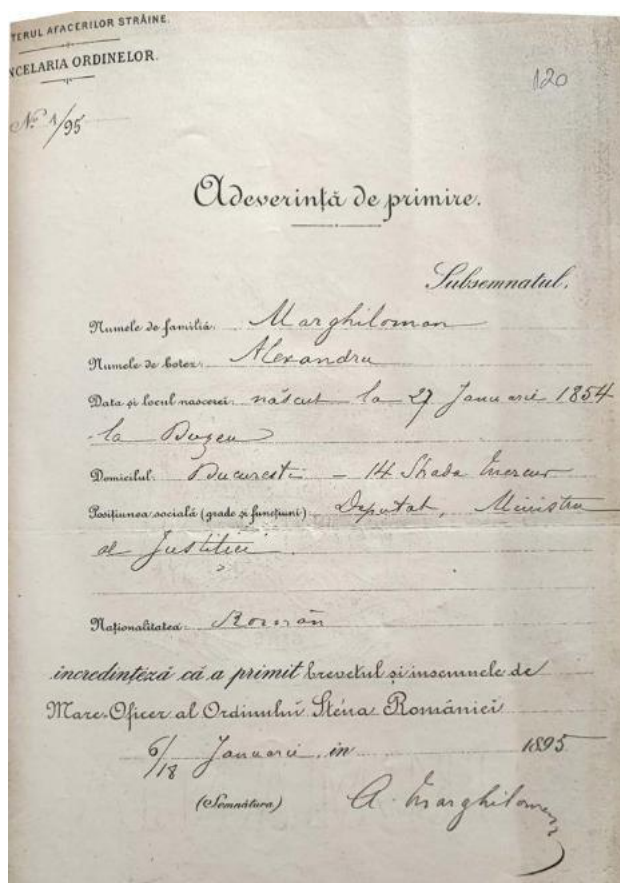

Fig. 2. Adeverința lui Alexandru Marghiloman de primire a brevetului și însemnelor de Mare Ofițer al Ordinului Steaua României, completată și semnată în 6/18 ianuarie 1895.

o placă sau stea cu opt raze îndoite, diamantate, peste tot de argint, cu un diametru de 90 milimetri. Pe stea se află crucea întocmai ca la celelalte grade, având vulturul în centru cu deviza IN FIDE SALUS. Afară de aceasta, ei poartă la gât și crucea de Comandor. Pentru militari, forma decorațiunii este tot ca cea pentru civili, cu diferența numai că fiecare clasă are pe decorațiune două spade suspendate deasupra crucii. Militarii însă, numiți membri ai ordinului pentru fapte meritorii săvârșite în timp de război, vor purta pe decorațiune două spade încrucișate, care la Cavaleri și Ofițeri vor figura și pe panglică” [8, pp. 15-18].

Urmare a raportului lui P.P. Carp, ministrul Afacerilor Străine, cancelar al Ordinilor, nr. 15.542 din 3 septembrie 1888 (fig. 6), regele Carol I a semnat decretul nr. 2.575 din 3 septembrie 1888 (fig. 7), prin care l-a numit membru al Ordinului *Coroana României* în gradul de Comandor (fig. 9-10) pe Alexandru Ion Marghiloman, ministrul Justiției, Cavalier al Ordinului de la 1881, pentru servicii excepționale [9, p. 3058]. Potrivit adeverinței de primire a brevetului de Comandor al Ordinului *Coroana României*, completată și semnată la București, în 9/21 septembrie 1888,

Fig. 3-4. Ordinul *Steaua României* în gradul de Comandor (avers și revers).

Fig. 5. Ordinul *Steaua României*, placa de Mare Ofițer (avers).

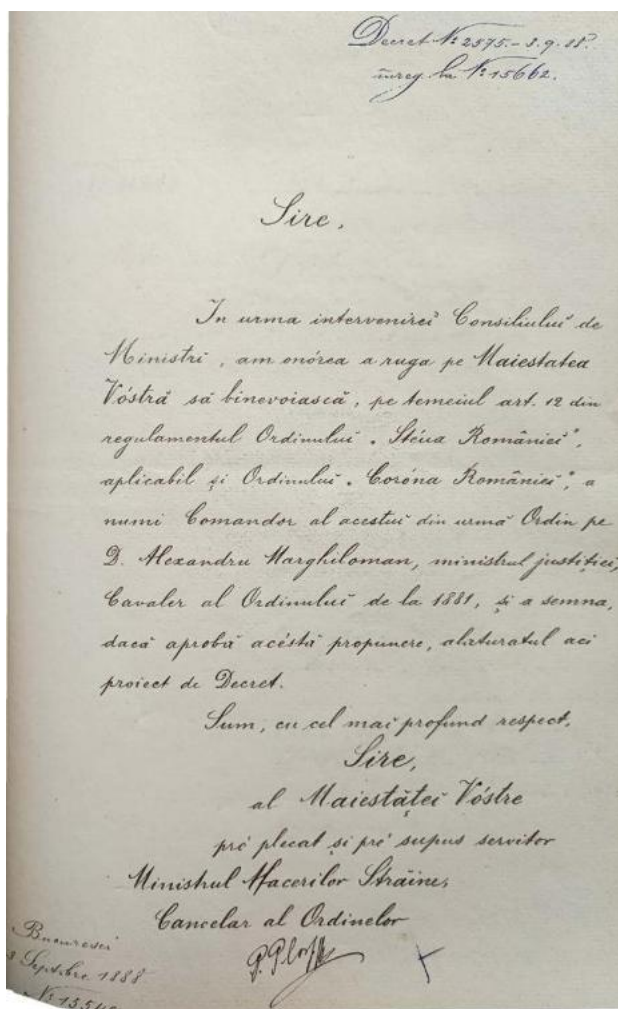

Fig. 6. Raportul lui P. P. Carp, ministrul Afacerilor Străine, cancelar al Ordinilor, nr. 15.542 din 3 septembrie 1888.

Alexandru Marghiloman s-a născut la Buzău, în 1854 și își avea domiciliul în București (fig. 8).

Ordinul *Coroana României*, instituit prin legea de la 10 mai 1881 în memoria proclamării regatului, era destinat a recompensa serviciile aduse statului. Conform *Regulamentului Ordinului „Coroana României”* nr. 2002 din 6 august 1885 [10, p. 2100]: „Decorațiunea acestui Ordin este o cruce cu ramuri egale; fiecare ramură e de smalt roșu, având împrejur o dungă albă, între ramuri e cifra regală. În mijlocul crucii e un medalion cu două fețe: partea de deasupra conține coroana regală de oțel, pe smalt roșu; împrejur, pe un cerc de smalt alb, e scris, în partea superioară: PRIN NOI ÎNȘINE, și în partea inferioară, 14 MARTIE 1881. Reversul medalionului poartă scris la mijloc, pe smalt roșu: 1866, 1877, 1881. Crucea e atârnată de o panglică albastru-închis, cu câte o dungă pe fiecare latură de culoarea oțelului. Cavalerii poartă pe partea stângă a pieptului, atârnată de panglică, crucea prescrisă mai sus, în mărime de 40

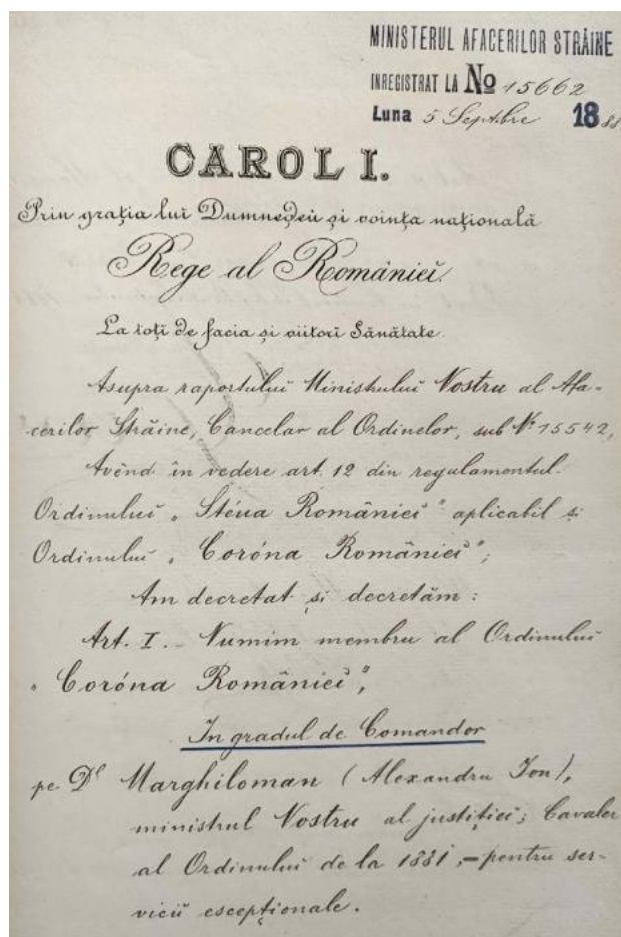

Fig. 7. Decretul regal nr. 2.575 din 3 septembrie 1888 (prima pagină).

milimetri, având cifra regală, între ramuri, de argint. Ofițerii poartă aceeași cruce, însă cu cifra regală, între ramuri, de aur, și cu rozetă pe panglică. Comandorii poartă crucea cu cifra de aur, în mărime de 60 milimetri, atârnată de gât” [11, pp. 7-13].

Bibliografie:

1. Nicoară Marius-Adrian. *O scurtă istorie a Buzăului văzută prin personalitățile sale*. Ediția a IV-a, revizuită și adăugită. Buzău: Editura Alpha MDN, 2025.
2. *Monitorul Oficial*, nr. 141 din 29 septembrie / 11 octombrie 1884.
3. *Monitorul Oficial*, nr. 243 din 7 (19) februarie 1895.
4. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosar nr. 52/1895.
5. *Monitorul Oficial*, nr. 107 din 12 (24) mai 1877.
6. *Monitorul Oficial*, nr. 153 din 8 / 20 iulie 1877.
7. *Monitorul Oficial*, nr. 103 din 10 / 22 august 1885.
8. Szemkovics Laurențiu-Ștefan. *Decorații conferite clerului român (1916–1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916–1919)*. București: Edit. Moroșan, 2019.

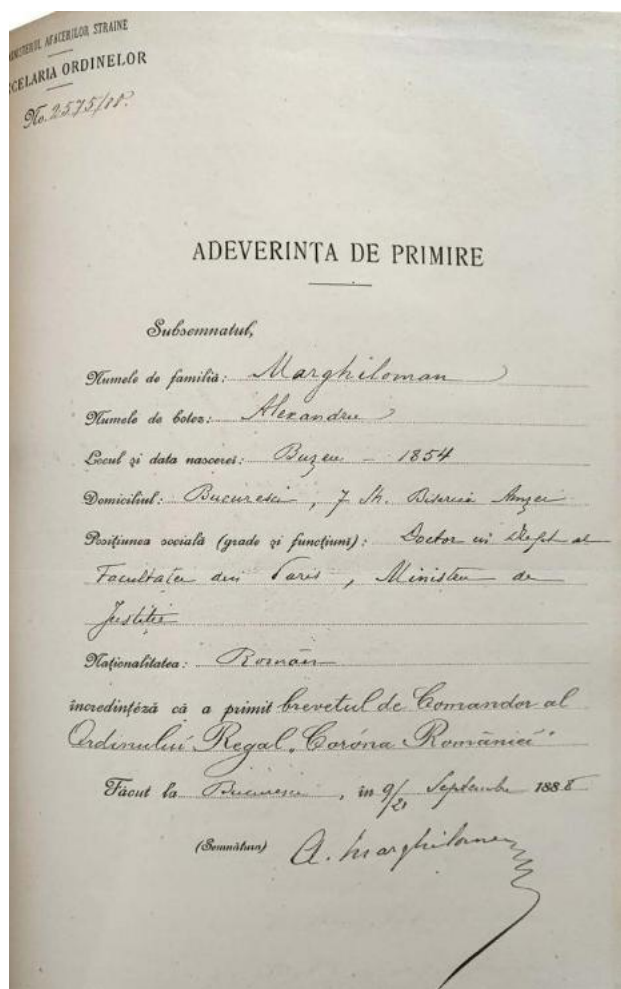

Fig. 8. Adeverința lui Alexandru Marghiloman de primire a brevetului de Comandor al Ordinului Coroana României, completată și semnată la București, în 9/21 septembrie 1888.

9. *Monitorul Oficial*, nr. 127 din 11 (23) septembrie 1888.

10. *Monitorul Oficial*, nr. 103 din 10 / 22 august 1885.

11. Szemkovics Laurențiu-Ștefan. *Ordinul „Coroana României” conferit lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (1882, 1886)*. În: *Revista Arhivelor*, XCV, 2018, nr. 1-2.

Fig. 9-10. Ordinul Coroana României în gradul de Comandor (avers și revers).

ALEXANDRU MARGHILOMAN – „LORDUL” ELOCINȚEI PARLAMENTARE ROMÂNEȘTI

Doctor în istorie **Mircea TĂNASE***

Fundația *Mareșal Alexandru Averescu* Buzău

E-mail: mirceatanase2003@yahoo.com

* General de brigadă parașutist în retragere, doctor în științe militare și informații, lector universitar asociat la Academia Forțelor Terestre *Nicolae Bălcescu* din Sibiu, membru asociat al Diviziei de Istoria Științei din cadrul Comitetului Român de Istoria și Filozofia Științei și Tehnicii al Academiei Române, membru al Uniunii Ziaristilor Profesioniști din România. Domenii de preocupare: istoria militară, istoria parașutismului românesc și mondial, istoria intelligence-ului, monumente istorice.

ALEXANDRU MARGHILOMAN – THE “LORD” OF ROMANIAN PARLIAMENTARY ELOQUENCE

Summary. Alexandru Marghiloman was one of the Romanian political figures who defined Romanian political life at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. He was a minister in several governments seven times and prime minister between March 5 and October 24, 1918. He signed the painful peace with the Central Powers in Bucharest in May 7, 1918, as well as the Union of Bessarabia with Romania on March 27, 1918.

Along with his political achievements, he left behind the model of an exceptional political orator, whose Parliamentary Speeches can still constitute an example of elegance, clarity, logic and stylistic vibration of the message in the parliamentary debate today. The present material aims to bring to attention the opinions of some contemporaries of the illustrious politician from Buzău, relative to his oratorical talent, but also to exemplify this, through a few excerpts from these speeches.

Keywords: eloquence, orator, speech, rhetoric, gentleman.

Rezumat. Alexandru Marghiloman a fost una dintre personalitățile politice românești care au definit viața politică românească la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. A fost de șapte ori ministru în mai multe guverne și prim-ministru în perioada 5 martie–24 octombrie 1918. A semnat dureroasa pace cu Puterile Centrale de la București din 7 mai 1918, dar și Unirea Basarabiei cu România la 27 martie 1918.

Alături de realizările sale politice, a lăsat în urmă modelul unui orator politic de excepție, ale cărui Discursuri Parlamentare pot constitui și astăzi exemplul de eleganță, claritate, logică și vibrație stilistică a mesajului în dezbaterile parlamentare. Materialul de față își propune să aducă în atenție opiniile unor contemporani ai ilustrului om politic buzoian cu referire la talentul său oratoric, dar și să le exemplifice, prin câteva preluări din aceste discursuri.

Cuvinte-cheie: elocință, orator, discurs, retorică, gentilom.

Alexandru Marghiloman (27 ianuarie 1854 – 10 mai 1925) a fost, cu siguranță, una dintre cele mai reprezentative figuri politice românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, marcând definitiv, prin personalitatea sa, dar mai ales prin acțiunea sa politică, istoria noastră națională în poate cel mai important moment al său, făurirea României Mari.

Deși a debutat ca politician în cadrul Partidului Liberal, s-a orientat curând spre Junimiști și Partidul Conservator, pe care l-a condus, din poziția unui lider autentic, din 1915 până la moartea sa, în 1925. Deputat în mai multe legislaturi, și-a pus amprenta asupra vieții politice românești în cele șapte mandate de ministru (Ministerul Justiției, Ministerul Lucrărilor Pu-

blice, Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul de Interne (de două ori), Ministerul Finanțelor), dar, mai ales, în postura de prim-ministru (5 martie – 24 octombrie 1918), când a fost însărcinat de regele Ferdinand I să negocieze și să semneze dureroasa, dar necesara pace cu Puterile Centrale, din 7 mai 1918. Tot el este cel care a primit Declarația Sfatului Țării de la Chișinău, din 27 martie 1918, de Unire a Basarabiei cu România.

Alături de realizările sale politice, apreciate sau contestate de contemporani și de generațiile care au urmat, mai mult sau mai puțin edificate asupra vieții și operei politice a marelui om de stat buzoian, rămâne și imaginea unei eleganțe comportamentale de

excepție, atât în viața particulară, dar mai ales în cea politică. Înzestrat cu o cultură generală vastă, cu un doctorat în drept și științe politice la Paris, este, poate, exponentul celei mai înalte elocințe parlamentare românești, recunoscut atât de partenerii politici, dar și de adversari. Discursurile sale parlamentare (editate în 2014, în două volume, de Stelian Neagoe, la Editura *Machiavelli* din București, reeditate și adăugite, în 2025, în cinci volume, de Marius-Adrian Nicoară, Luminița Giurgiu, Constantin Stan și Ștefan Davidescu, la Editura *ALPHA MDN* din Buzău), au dat nu doar măsura uriașă a marelui om politic, în măsură să abordeze, să susțină și să găsească soluții pentru orice problemă majoră a societății românești ajunsă în dezbateri parlamentară, cât, mai ales, în eleganța, claritatea, logica și vibrația stilistică a mesajului.

Nu cred că greșesc dacă afirm că *Discursurile parlamentare* ale lui Alexandru Marghiloman ar trebui să constituie materie obligatorie de studiu în școlile de științe politice și instituțiile de profil din România. Chiar dacă problemele cu care se confruntă România de azi sunt altele decât cele de acum 100 de ani, patosul, patima și înverșunarea politicianilor au rămas aceleași, din păcate, însă eleganța exprimării și dialogului multora dintre ei lasă mult de dorit. De aceea, exemplul și modelul oratoric al lui Alexandru Marghiloman le-ar fi absolut necesar.

În materialul de față am încercat să readuc în atenție, într-o succintă expunere, opiniile unor contemporani ai ilustrului om politic buzoian relativ la talentul său oratoric, dar și să exemplific și să susțin, prin câteva preluări din aceste discursuri, a aprecierii pe care i-am făcut-o, preluând în titlul acestui material titlul de „lord” al elocinței parlamentare românești.

„Elocința, a spus un mare orator, este sunetul ce-l scoate o inimă pasionată.

Astăzi, elocința se împarte în două: elocința scrisă și elocința vorbită.

Elocința vorbită poate fi politică sau de tribună, militară, judiciară sau de barou, sacră sau de amvon și elocința academică. Elocința scrisă este și ea morală și filosofică, istorică, poetică și epistolară [1, p. 403].

Contemporanii despre marele orator Alexandru Marghiloman

Nicolae Iorga: „De un mare talent oratoric, unul din acele talente care n-au nevoie să strige nici să facă gesturi, ci sunt numai afluxul nesilit al unui suflet vibrant, de o dezinteresare personală absolută într-o țară unde politicianii cei mai bogați sunt și cei mai nesățioși, de o perfectă anemitate în raporturi într-o societate unde cine se crede puțin își atribuie

dreptul de a fi brutal – Alexandru Marghiloman a fost o podoabă a vieții noastre politice” [2, p. 2].

„*Aurora* țărăniștilor doctorului N. Lupu vorbea de Alexandru Marghiloman «oratorul maiestuos, impecabil și convingător». Îl evoca în câteva momente cardinale din spectaculoasa-i carieră politică: în Consiliul de Coroană de la Sinaia (iulie 1914) a vorbit între primii și a «înclinat balanța spre neutralitatea României»; «mulțumită acestei atitudini țara noastră a putut trece ulterior la Aliți». În timpul ocupației din 1916–1917 «a fost de mare sprijin pentru populația Capitalei». În martie 1918 «a format Guvernul de salvare națională de la Iași, și cu sacrificiul personalității sale și a partidului său a încheiat dureroasa pace de la București». A prezidat Unirea Basarabiei cu România – «ziua de 27 martie 1918 a dovedit că geniul unei rase nu poate fi îndepărtat din calea lui de calculele unei politici efemere». A rostit trei mari discursuri în întâiul Parlament al votului universal din România întregită (1919–1920) – «asupra situației financiare (model de claritate și de competență), asupra politicii generale într-un duel oratoric cu I.C. Brătianu, din care șeful liberalilor a ieșit diminuat» [2, vol. II, p. 1051].

„Și fiindcă veni vorba de generalul Alexandru Averescu și de al său Partid al Poporului, ce trebuia să fuzioneze cu Partidul Conservator Progresist al lui Marghiloman, să notăm câteva impresii concluzive cuprinse în officiosul averescan *Îndreptarea*:

«Firește că istoria va așeza în cadrul dreptății marea figură a celui dispărut. Chiar cei mai înverșunați dușmani ai lui au fost totdeauna nevoiți să-i recunoască excepționalele însușiri. Orator desăvârșit, în cea mai înaltă accepțiune a cuvântului, Marghiloman a fost o podoabă a tribunei și a ridicat cuvântul românesc până la formele sublim cizelate ale artei. Om politic cu vederi pătrunzătoare, organizator plin de experiență și animator neîntrecut, marele dispărut strălucea de patru decenii pe primul plan al vieții publice» [2, p. 1053, *Îndreptarea*, 11 mai 1925].

Un ziarist din Focșani, M.S. Faust Mohr, care-și făcuse ucenicia la influentele cotidiene bucureștene *Dimineața* și *Adevărul*, conducea, în 1925, în Capitală, publicația *Rampa*, revistă săptămânală de teatru, literatură, artă, muzică, cinema și sport. În articolul *Moartea lui Al. Marghiloman*, acesta spunea:

„Duminică s-a stins din viață la *Albatros*, Alexandru Marghiloman, strălucit bărbat de Stat, om de cultură temeinică și multilaterală și elegant talent oratoric care a fost o fală și o podoabă a vieții noastre politice.

Alexandru Marghiloman era o inteligență cu limpezimile și frumusețile unui bloc de gheață, din

care luminile se răsfrâng irizate și idealizate în puritate.

Înzestrat cu o bogată și mlădioasă putere de asimilare, acest muncitor neobosit sub înfățișarea lui de gentleman, acumula vaste cunoștințe în toate domeniile gândirii și manifestările spiritului omenesc, pe care le adusese cu simetrie și logică și pe care le mânua cu ușurința și virtuozitatea unui adevărat sportsman al ideilor.

Talentul lui oratoric era un farmec, o magie: un fond de celebritate pură, grupat în structuri armonice, elaborând gânduri de o logică, pe cât de simplă, pe atât de riguroasă, care-și găsea expresia oratorică într-o formă de eleganță și severă simplitate ce amintea de modelele splendide ale elocvenței engleze.

Cu Alexandru Marghiloman dispărea unul din cei mai mari bărbați de Stat ai României, un admirabil exemplu al acelei familii politice ilustrate de un Mihail Kogălniceanu și de un Barbu Catargiu” [2, p. 1054].

În cotidianul *Universul*, condus de Stelian Popescu, era evidențiată activitatea omului politic, care a încercat „să introducă în dezbaterile parlamentare o notă particulară și interesantă de exotism, de eleganță verbală, prin îngrijirea expunerii, prin ordonanța logică a argumentelor, prin prețiozitatea termenilor, ca și prin dorința de a place, mai mult decât prin voia de a convinge și învinge” [2, p. 1055].

În Adunarea Deputaților, în numele Partidului Țărănesc, dr. Nicolae Lupu a adus elogiile cuvenite memoriei unuia dintre cei mai eminenți reprezentanți ai elocinței românești. Când a început liderul țărănist să vorbească de la tribună, partizanii săi politici din Cameră, precum și deputații naționali din Partidul Maniu-Vaida prezenți, s-au ridicat în picioare. Ceva mai târziu s-au ridicat și unii deputați din majoritatea național-liberală, iar alții dintr-înșii au stat jos, înfundându-se intenționat în fotolii. În capul băncii ministeriale stătea generalul Traian Moșoiu (ministru de Război), care, cu greutatea sa corporală, a găsit resortul omenescului și a ascultat în picioare. L-au imitat cu oarecare greutate ceilalți doi membri ai Guvernului prezenți pe banca ministerială – N.N. Săveanu și Gh. Cipăianu.

Câteva fraze din scurta alocuțiune rostită de dr. N. Lupu: „...Prin moartea lui Alexandru Marghiloman, tribuna parlamentară pierde una din cele mai strălucite podoabe ale sale. Viața publică a țării pierde un om de o probitate și o loialitate fără pereche, de o experiență bogată, iar Coroana pierde un sfetnic prețios în grelele împrejurări prin care trecem.

România nu va uita că Basarabia a fost alipită la trupul sacru al Patriei prin graiul lui Marghiloman,

vorbind în numele poporului românesc. Pentru aceea Partidul Țărănesc se asociază la doliul Țării, la doliul partidului politic a cărui șef a fost, la jalea familiei și a numeroșilor și devotaților săi prieteni” [2, p. 1056, *Adevărul*, 13 mai 1925].

Clement Blumenfeld, redactor politic, în 1925, la ziarele *Adevărul* și *Dimineața* din București, îl descria pe Marghiloman: „S-a spus cândva despre acest mare talent oratoric – dintre cele mai elegante și mai occidentale pe care le-am avut – că efectele splendide ale cuvântărilor sale, Alexandru Marghiloman le obținea prin mijloace simple. Contrastul și inegalitățile de cauză și efect, iată ce caracterizează viața lui politică, presărată cu multe piedici, colorată în ultimii ani de un tragism despre care vor vorbi istoricii de mai târziu și propriile lui «memorii»” [2, p. 1068].

La rândul său, Benno Brănișteanu, prim redactor la *Adevărul*, scria: „Marghiloman a fost un reprezentant clasic al acelei retorici care este produs al experienței parlamentare englezești, retorică cu totul conținută, la care argumentația primează asupra țării ei cuvântului și la care focul temperamentului e ținut în frâu de puterea rațiunii.

Oratorul Marghiloman – s-a mai spus – scoate efecte mari cu mijloace simple. Este un modern. Fraza sobră, adjectivul cumpătat. Nimic căutat în vorbirea sa, de parcă avea mereu în față realitățile – dar nu se cobora niciodată la ele, pentru că nimic nu-i repugna mai mult decât vulgaritatea pe care nu o admitea în niciun chip.

Din aceste pricini, mulți l-au considerat un *ar-biter elegantiarum* în lucrările exterioare. El a fost unul și în cele interioare, sufletești. Gestul puțin, măsura în toate, frumusețea formei, repudierea gestului mare, care cade lesne în exagerare, corectitudinea literară – toate caracterizează cuvântările sale. Nu abuz de fraze mari, ce asigură un succes ieftin, Vorbind, făcea act de răspundere politică, ascultat, dădea impresia de profunzime.

Nu era astfel de mirare că toate talentele l-au așezat în rândul «junimiștilor». Grupare care, și politică devenind – era mai mult etică și estetică. Rigiditatea principiilor junimiștilor și rectitudinea atitudinilor erau izvorâte din considerații etice și estetice, prin reacția față de acele moravuri politice satirizate de junimistul Caragiale, ce se distingeau printr-o demagogie arogantă și printr-un oportunism de nevoi personale. Așa s-au lipit junimiștii de conservatori și au fost adversari ai Partidului Național Liberal, nu ai liberalismului cum s-a crezut din eroare” [2, p. 1070].

Dr. N. Lupu, lider autoritar al Partidului Țărănesc în 1925 și, după cum apreciază istoricul Stelian Neagoe, unul dintre spiritele cele mai democratice

din lumea politică românească interbelică, a semnat un articol de fond în ziarul partidului *Aurora*, intitulat *La mormântul lui Alexandru Marghiloman*, din care redăm:

„La Vila *Albatros* a trecut din viața aceasta pe celălalt tărâm Alexandru Marghiloman.

Este o pierdere ireparabilă pentru poporul românesc. Cu el dispare fără îndoială oratorul parlamentar cel mai talentat al generației trecute și prezente, debaterul cel mai puternic și mai elegant în același timp, dispare omul de caracter cel mai tare, dispare, în fine, o experiență politică bogată, o inteligență superioară prin claritatea ei, dispare un civilizat, un occidental, un om.

Acest mare om dispare prea devreme.

În împrejurările grele în care ne zbatem, această comoară de calități putea fi extrem de folositoare țării. Numai minciuna, ingratitudea, egoismul ucigaș și ipocrizia l-au ținut în ultimii ani departe pe Marghiloman de viața publică, căreia atâtea foloase mari îi putea aduce.

A murit, desigur, cu marele regret în suflet, că țara n-a știut să-l utilizeze acum, când talentul și experiența lui erau în deplină maturitate. A fost ținut departe de viața publică, dar viața publică în sufletul lui producea eferescențe vii; dacă ea nu-i dădea locul cuvenit, el în izolare, observa, lupta, încuraja, îmbărbăta, dădea speranțe și directive.

De multe ori în acești din urmă ani, o conversație cu Alexandru Marghiloman, gentilomul perfect dar și perfectul om de inimă, îmi dădea impresia unei oaze răcoritoare de suflet, a unui colț de lumină, de aer, de civilizație.

Îl voi păstra viu veșnic, în memoria mea, pe Alexandru Marghiloman din 1919 în camera de la Ateneu, când superb ca un zeu singur în mijlocul furtunii și al inamicității bine hotărâte, a cucerit întregul Parlament și, în uluirea sufletească a lui Ion I.C. Brătianu, Alexandru Marghiloman a realizat o clipă rară în viață: adevărul a biruit minciuna și sinceritatea doborâse ipocrizia.

Mi-l voi aminti, apoi în aprilie anul trecut, când parcă presimțind sfârșitul, a ținut, el singur, cu obiectivitate de istoric și retorică ciceroniană să arate împrejurările și rolul ce l-a avut la alipirea Basarabiei.

Marghiloman, de-acum în ceruri, soție, rude, prieteni și partizani de pe pământ, poporul român nu va uita pe fiul lui ales, nici serviciile ce i le-a adus, nici calitățile lui, care au fost podoabă pentru neam. Fie veșnică mângâierea aceasta, pentru noi toți și toți ai lui.” [2, p. 1071].

Ședința Adunării Deputaților din 21 decembrie 1905: a fost adus în discuție conflictul instituțio-

nal dintre Alexandru Davila, directorul Teatrului Național (Compania Dramatică) din București, și marii actori Constantin Nottara, Petre Liciu și alții.

Dl. Președinte: Dl. Marghiloman are cuvântul.

Dl. Al. Marghiloman: Domnilor deputați, aș dori, depărtându-mă pentru un moment de preocuparea de persoane și uitând numele care au fost puse în joc, să examinez chestiunea teatrului din punct de vedere al legii care l-a întocmit.

Mi-am dat osteneala să studiez cu multă atenție legea care a înființat Compania Dramatică din București și cele două regulamente anexate. N-am nevoie să vă spun c-am găsit o discordanță absolută între regulament – care este presupus că ar trebui să explice

legea – și între lege; dar o discordanță așa de enormă, încât mă mir chiar că se găsesc vreodată invocate unele dispoziții din lege alături de altele din regulament. Atunci înțelegeți cum se petrec lucrurile. Când există în lege vreun articol favorabil unui artist, se invocă contra lui un articol din regulament; iar când este o dispoziție în regulament care asigură poziția artistului, se invocă contra lui textul legal. (*Aprobări*)

Dar, domnii mei, nu este aceasta singura anomalie. Mai este că legea, care a fost făcută acum 28 de ani – dacă nu mă înșel – și care evident că atunci răspundea posibilităților momentului – transportați-vă cu memoria acum 28 de ani și veți vedea că nu erau elemente suficiente pentru constituirea unei companii dramatice așa cum înțelegem noi astăzi mai este, zic, că această lege este o monstruoșitate.

Ea organizează Compania Dramatică în chipul următor: artiștii au toate obligațiile, dar în schimb lor nu li se garantează nici un drept. Evident, d-nii mei, că în acest chip o propășire a artei dramatice în țara noastră este imposibilă, sau, când se constată, ea nu se datorește decât mărinimiei și generozității artiștilor care au acceptat jugul ce li s-a impus. (*Aplauze prelungite*)

Să vă ilustrez demonstrația. Legea zice că artiștii care doresc să intre în Compania Dramatică trebuie să justifice mai întâi că au un fel de noviciat făcut, noviciat de o extremă greutate, că au creat roluri, precum și că au jucat pe scenele autorizate etc., etc. Când, în sfârșit, intră în Compania Dramatică, artiștii iscălesc un contract prin care ei declară că vor primi orice rol din genul lor și că vor juca oricând și oriunde.

Dar, sunt siliți artiștii să joace oricând și oriunde; sunt siliți să accepte repetiții chiar și noaptea după terminarea spectacolului; sunt siliți să se ducă în provincie și oriunde îi mai trimite direcțiunea, neavând dreptul să reclame decât cheltuielile de drum, dacă nu se va fi îngrijit direcțiunea de transportarea lor; sunt siliți să țină la dispoziția direcțiunii rolurile lor,

patițiunea lor, costumele lor, adică tot ceea ce constituie bagajul artistic. Artistul nu are nici măcar foloșința exclusivă a acestui capital de muncă al lui!

Și când artistul este supus la această obligație, fără altă limită decât bunul plac al direcțiunii, tot direcțiunea este instituită judecătoare în caz de conflict.

Artistul este supus cenzurii direcțiunii până în așa grad că, conform art. 21, în caz când un societar este presupus că prin îndărătnicie sau neglijență aduce vătămare intereselor societății, direcțiunea singură îl poate exclude pe vecie. Dacă mai aflați că un societar abia la vârsta de 60 de ani, iar o societară la vârsta de 55 de ani, au drept la pensie, vă dați seama de acea monstruoșitate că un artist poate la 55-56 de ani, pentru o înviniure de neglijență sau pentru a presupunere că a adus o oarecare jignire intereselor societății, să fie exclus și să piardă dreptul al pensie?

Vedeți bine ce s-a petrecut în cazul de față.

Nu eu voi justifica pe artistul Liciu. Dacă aș fi avut plăcerea să-l cunosc și dacă mi-ar fi făcut onoarea să mă consulte, i-aș fi dat povață să scoată câțiva termeni prea drastici din scrisoarea de protest pe care a scris-o.

Însă luați pe om așa cum a fost.

Dl. Pascal Toncescu: Vă mărturisesc că mi-a afirmat mie că nu a vroit să adreseze insulte d-lui director.

Dl Al. Marghiloman: El are pentru justificarea lui reflexul unei inimi generoase. Vedeți că pentru această scrisoare, care n-are nimic de văzut cu serviciul artistului, acesta a fost eliminat, pierzându-și existența, pierzându-și dreptul la pensie!

D-lor, o fi un om tânăr, poate ca să-și facă o altă carieră. Dar, dacă se întâmplă lucrul acesta cu artistul Niculescu, un om de 50 de ani trecuți, cu nevastă și cu copii? Vă închipuiți ce sclavaj e pe greabănu unuia asemenea artist?

Printr-o amenințare a Direcțiunii, poate fi mort, șters dintre cei care au dreptul de a trăi. Ce vroiți să facă acest artist? Să alerge la teatrele din județe?

Care din noi nu am asistat, în județe, la lamentabila producere a trupelor vagaboande, fără de recuzită, fără de costume, fără de nimic?

Aceasta este o prostituție a artei, iar nu o înălțare a artei. (*Aplauze*)

La viață de felul acesta nu se poate reduce un om ca Nottara, ca Liciu, ca alți artiști – eu nu fac distincție – care au adus artei tributul lor de muncă ca societari sau ca profesori. Uitam să spun că prin obligațiile reglementare, artiștii Societății Dramatice sunt obligați să fie profesori fără retribuție la Conservator.

Acesta a fost cazul lui Nottara.

Când ai luat 30 de ani de viață intelectuală a unui om, poate să consimtă cineva să-l vadă pribegind prin provincie? (*Aplauze*)

D-lor, nu învinovățesc pe directorul actual pentru că a abuzat de un text al legii; dar voi sublinia o datorie ce are dl. ministru, dacă vrea să facă ceva pentru înălțarea artei dramatice; nu cred că are nevoie să demonstreze lucrul acesta, că arta dramatică contribuie foarte mult la cultura unei țări. Dacă vrea să facă ceva dl. ministru trebuie cu o zi mai înainte să vină cu reforma acestei legi și să ne prezinte una care dând artiștilor siguranța vieții lor, prin urmare demnitatea vieții lor artistice, să dea evident și direcțiunii armele necesare pentru a menține disciplina și pentru a avea direcțiunea artistică a scenei.

Atunci va dispărea și capriciul din partea artiștilor, va dispărea și arbitrarul din partea direcțiunii. (*Aplauze*)

Acum să venim la incidentul de persoane, care a provocat această discuție. Aș uni, pur și simplu, glasul meu cu glasul onorabililor mei colegi din majoritate, care au vorbit înaintea mea, dacă n-aș avea ceva de adăugat.

Să nu se uite că artistul, în toate țările, nu numai la noi, este o ființă eminentă de simțibilitate. Trăind viața faptică a rolurilor pe care și le însușesc, căutând să provoace astăzi plânsul, mâine râsul, artiștii au o sensibilitate nervoasă, care – cei mai buni literați și-au permis această metaforă – îi aseamănă cu niște copii mari – însă copii generoși, copii susceptibili de toate aventurile bune; nu este artist căruia să i se fi cerut colaborarea pentru o operă de binefacere și care să o fi refuzat. (*Aplauze*)

Și spre onoarea Companiei Dramatice Române, vă spun că, nu numai lucrul acesta se petrece pe o înaltă scară, dar că în bugetul ei se găsește o sumă de ajutorare, pe care societarii le dau în sarcina, în detrimentul câștigurilor lor și cu totul în afară de lege, dar numai pentru că au găsit că artistul trebuie să vină în ajutorul altui artist mai nenorocit decât el. Încât, credeți-mă, persoanele de o sensibilitate ca aceasta socotesc că le trebuie multă îngăduință. Și aș recomanda actualului director al scenei românești – care din alte puncte de vedere, este cât se poate de bine armat ca să poată da satisfacție cerințelor artistice ale publicului – i-aș cere să ia puțin din răbdarea, din monșuetudinea¹, din blândețea unui predecesor al lui, al cărui nume ne este scump la toți. Dl. Grigore Cantacuzino. Să mlădie din când în când ferula², de di-

¹ Monșuetudinea – blândețea. A se vedea: Marghiloman Alexandru. *Discursuri parlamentare 1895–1920*, vol. I, 1895–1911. Ediție inedită și postfață de Stelian Neagoe. București: Editura Machiavelli, 2014, p. 351.

² Ferula – simbol al unei înalte demnități. A se vedea:

rector și să-și aducă aminte că o mână părintească știe să îndrepte mai lesne decât o mână de fier.

Și același apel, rog pe dl. ministru al Instrucțiunii Publice, să-l trimită cui de drept, și la nevoie să interpună autoritatea sa de ministru, pentru ca, cu blândețe, conflictul care s-a ivit să se termine prin o satisfacere dată corpului artiștilor, care constituie Compania Dramatică din București, știindu-se de toți că în această satisfacție nimeni nu va vedea o înfrângere a autorității directoriale. (*Aplauze prelungite*) [3, p. 351].

Ședința Adunării Deputaților din 20 iunie 1918

Mare discurs rostit de premierul Alexandru Marghiloman la încheierea dezbaterilor asupra Adresei de Răspuns la Mesajul Regal de Deschidere a Parlamentului

Dl. Al Marghiloman, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Interne:

Domnule președinte, domnilor deputați. Sunteți chemați să luați hotărâri grave, de cea mai mare importanță pentru viitorul țării. Înainte de a începe acțiunea dvs. decisivă, era bine ca, printr-o dezbatere largă, să se clarifice toate mințile. Astăzi lumina e făcută și nu cred că poate afirma cineva că nu există în sânul Parlamentului o majoritate covârșitoare pentru a vota Tratatul de Pace și o quasi-unanimitate hotărâtă să stabilească responsabilitățile și să urmărească sancțiunile. (*Aplauze*)

[...] Vi s-a spus, domnii mei, care este partea noastră de acțiune la redobândirea Basarabiei. De Basarabia pot vorbi toți în țara românească. Sunt însă două grupări, care nu trebuie să se atingă de această taină sfântă: este Partidul Liberal și gruparea care urmează pe dl. general Averescu.

Partidul Liberal. Într-o cuvântare la Senat, în mijlocul fierbințelii de pe timpuri, am avut curajul să afirm că este un păcat pentru România să fie cu privirile mereu ațintite spre Apus și nicidecum spre Răsărit și adăugam că, dacă glasul înăbușit spre Răsărit nu mai pătrunde până la noi, este, nu mai puțin, tot un glas de durere și suferințe.

Când vorbeam așa de străveziu, că este datoria românilor să nu uite Basarabia numai în hipnoza Transilvaniei, se răspundea de pe banca ministerială: „nu cumva te-ai aventurat prea mult?” Iar când, câteva luni în urmă, în conversație cu ministrul ademenitor al unui mare Imperiu, mi se punea înainte avantajele, că un ideal românesc nu se poate împlini decât printr-o victorie a Rusiei, am redeschis chesti-

Marghiloman Alexandru. *Discursuri parlamentare* 1895–1920, vol. I, 1895–1911. Ediție inedită și postfață de Stelian Neagoe. București: Editura Machiavelli, 2014, p. 351.

unea Basarabiei, mi-a spus cu un zâmbet de condescendență: „Basarabia? A! Basarabia aceea este înmormântată; pe dânsa acum, în timpurile din urmă, s-a pecetluit piatra cavoului mortuar”.

Cine pecetluisese piatra aceea? Rușii? Nu, ci Guvernul român, Guvernul liberal: de 106 ani, Basarabia era a lor.

Guvernul român, care prin alianța cu rușii, renunțase la Basarabia; Guvernul liberal, liberalii, să nu mai vorbească de Basarabia, să se pocăiască. (*Aplauze furtunoase prelungite*)

Ziceam că nici gruparea dvs., d-le general Averescu, nu este mai îndreptățită să se amestece în chestiunea Basarabiei, căci și dvs. ați fost aduși să vorbiți despre Basarabia cu plenipotențiarul Puterilor Străine, dar ați zis: depărtați de la buzele mele acest caliciu de otravă; Basarabia este cultură de bolșevism, cu care nimeni nu vrea să otrăvească corpul sănătos al României.

Și atunci, lăsați-ne pe noi, noi am înfăptuit cu gândul, cu graiul, cu fapta, cu diplomația, noi să vorbim despre Basarabia. Și, în colaborarea care a fost între bravii basarabeni și reprezentanții Puterii României, a fost o așa comunitate de idei, încât ea n-are nevoie să fie astăzi sprijinită nici de unii nici de alții. (*Aplauze furtunoase, prelungite*)

Și atunci vin înaintea tuturor și întreb: Când un Guvern încheie o pace dureroasă, dar poate în același timp să arate țării: „uite, eu am scăpat munții; uite ce am adus de la Răsărit”, care din dvs. poate spune că a lipsit de la datoria lui? (*Aplauze prelungite*)

Am făcut tot ce se putea face și dl. general Averescu nu poate să aibă măgulirea să spună că și d-sa ar fi făcut tot atât, căci d-sa reprezenta idea că Pacea care se încheie nu era o pace definitivă și fără o pace sinceră nu se ajungea la aceste rezultate.

Am terminat cu apărarea singurului act care merită să fie discutat încă de dvs. Ni se zice acum de deputați cu amintiri shakespeareane: „V-ați îndeplinit datoria, duceți-vă; alții să vină”.

Dl. A. C. Cuza: Aceasta este părerea mea.

Dl. Al Marghiloman: V-am făcut omagiul unei amintiri literare.

Nu! D-lor, nu ne ducem, pentru că nu am îndeplinit decât sfertul operei noastre, ne rămâne acum, domnii mei, să reclădim țara, pentru că suntem singurii care o putem reclădi. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate*)

[...] Crede cineva că am luat puterea numai pentru a semna Pacea? O pace în care știam că din condeiul care o va iscăli nu va ieși cerneală, ci lacrimi de sânge? (*Mari aplauze*)

Și credeți că am făcut apel la singurul partid care mai rămăsese în picioare în țară, și că am chemat tot tineretul acesta numai pentru opera aceasta? O Pace care răstoarnă calculele oamenilor politici, care face să zboare iluziile multor visători de bună credință; o Pace care dă ceva din țara ta – credeți că ea nu micșorează puterea oamenilor politici și partidele care o înfăptuiesc?

Credeți dvs. că am chemat pe toți aceștia numai ca să iscălească Pacea, fără să fiu hotărât să le dau cel puțin compensația de a reclădi această țară și de a înfăptui reformele care sunt scrise? (*Înflăcărate aplauze, strigăte repetate de „Bravo!” Adunarea aplaudă în picioare*)

Acei, domnii mei, care nu cred în angajamentele oamenilor politici ar trebui cel puțin să aibă încredere în instinctul lor de conservare. N-am chemat partidul ca să se mistuiască prin nesocotința mea cum s-a mistuit Partidul Liberal prin incapacitatea și vanitatea bolnavă a conducătorilor lui. (*Aplauze prelungite*)

Reformele se vor face. Avem în noi dorința, avem în noi energia; socotesc că majoritatea ne vor da puterea și peste majoritate ne vor da concursul toți oamenii de bine din această țară, care simt că nu este alt mijloc de a-i îmbunătăți soarta în momentul de față. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate*) [4, p. 905].

Bibliografie:

1. Revista *România Militară*, 1897, vol. 1.
2. Marghiloman Alexandru. *Discursuri parlamentare 1895–1920*, vol. I, 1895–1911. Ediție inedită și postfață de Stelian Neagoe, București: Editura Machiavelli, 2014.
3. *Monitorul Oficial*, nr. 21 din 1 februarie 1906, pp. 300-302, pp. 310-311. Apud Marghiloman Alexandru. *Discursuri parlamentare 1895–1920*, vol. I, 1895–1911. Ediție inedită și postfață de Stelian Neagoe. București: Editura Machiavelli, 2014.
4. *Steagul*, nr. 57 din 4 iulie 1918, pp. 1-3. Apud Marghiloman Alexandru. *Discursuri parlamentare 1895–1920*, vol. II. Ediție inedită și postfață de Stelian Neagoe. București: Editura Machiavelli, 2014.

TIPOGRAFIA SOCIETĂȚII CULTURALE A ROMÂNILOR DIN BASARABIA (*ROMÂNIA NOUĂ*)

Doctor în istorie **Ion XENOFONTOV**

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5993-1235>

E-mail: ion.xenofontov@gmail.com

PRINTING HOUSE OF THE CULTURAL SOCIETY OF ROMANIANS FROM BESSARABIA (*NEW ROMANIA*)

Summary. In this study, on the basis of archival material, period press and memoirs the historical context, the personalities involved in the creation of the Typography of the Cultural Society of Romanians from Bessarabia (*New Romania*) are presented. Following the research of the factual material, the full involvement of the Transylvanian militant Onisifor Ghibu in the transfer of the typography from Iași and its organisation in Chisinau was highlighted. The difficulties and the challenges of the time that led to the realisation of this ambitious cultural and identity project for the Romanian province were presented.

The first didactic and publicistic works in Latin script in Bessarabia were published in the printing house, thus representing an authentic catalyst of the ‘cultural revolution’ in the Romanian province.

Keywords: Typography, *Abecedarul, Ardealul (New Romania)*, Moldavian School, Onisifor Ghibu, Gurie Grosu, Basarabia, United Romania.

Rezumat. În studiul de față, pe baza materialelor de arhivă, a presei de epocă și a memorialisticii se prezintă contextul istoric, personalitățile implicate în crearea Tipografiei Societății Culturale a Românilor din Basarabia (*România Nouă*). În urma cercetării materialului factologic, a fost scoasă în evidență implicarea pleneră a militantului transilvănean Onisifor Ghibu în transferarea tipografiei de la Iași și organizarea acesteia la Chișinău. S-au prezentat dificultățile și provocările de epocă ce au generat punerea în practică a acestui proiect cultural și identitar ambițios pentru provincia românească.

La tipografie au fost editate primele lucrări didactice și publicistice cu grafie latină din Basarabia, reprezentând astfel un autentic catalizator al „revoluției culturale” din provincia românească.

Cuvinte-cheie: Tipografie, *Abecedarul, Ardealul (România Nouă)*, Școala Moldovenească, Onisifor Ghibu, Gurie Grosu, Basarabia, România întregită.

După unirea Basarabiei cu România (1918), activitatea editorială în limba română de la Chișinău a fost perturbată din cauza lipsurilor tehnice și logistice. Publicațiile în limba română erau executate cu caractere chirilice deoarece nu existau de cele latine, astfel se prezenta situația la nivelul serviciilor tipografice oficiale. Situația editorială, de altfel, nu era una plauzibilă nici la sfârșitul perioadei interbelice. Astfel, la sfârșitul anilor 1930, publicistul Sergiu Matei Nica vorbea despre necesitatea deschiderii unei edituri la Chișinău, care „ar putea mișca întrucâtva bala[h]urul pasivității basarabene, ar mai netezi culele veșnicei nemulțumiri și murmurări tinerești și ar mai tăia aripile neobrăzatei căciuleli literare de până acum” [1, p. 1].

Un rol substanțial în revoluționarea culturală și lingvistică din provincia românească a avut-o Tipografia Societății Culturale a Românilor din Basara-

bia (*România Nouă*) (infra: tipografia), imprimerie apreciată, grație impactului pozitiv avut în societate, drept „un focar de viață românească”.

În contextul ofensivei culturale românești și implicării pleneră în mișcarea națională din Basarabia, în anul 1917, Onisifor Ghibu a depus eforturi substanțiale pentru a deschide o tipografie românească la Chișinău. În acest sens, militantul ardelean nota: „în tovărășia prietenului meu, poetul Octavian Goga, care venise de la Petrograd, am plecat spre Iași, unde am pus în curent guvernul, cu tot ce se petrecuse în Basarabia de la revoluție și până atunci, cerându-i să ne dea imediat o tipografie și o bibliotecă. Biblioteca ni s-a dat îndată; vreo 6.000 de cărți din Biblioteca Universității de la Iași, – în ce privește tipografia însă, am întâmpinat mari greutăți. Guvernul era ocupat cu o mulțime de lucruri grave; tipografiile disponibile nu se găseau, afară de aceea un amestec în treburile Ba-

sarabiei, într-o vreme când rușii erau la noi în țară și soarta noastră era în mâinile lor, părea un lucru din cale afară de riscant” [2, p. 1].

Drept urmare, nici guvernul român și nici I.G. Duca, ministru de instrucție, nu au putut soluționa pozitiv problema. Ajutorul a venit din partea Marelui Cartier general, prin implicarea directă a căpitanului Petrescu, adjutantul generalului Prezan, care a încredințat Tipografia ziarului *România*. Acest transfer a fost sugerat de Petrescu, M. Sadoveanu, O. Goga și P. Locusteanu. S-a decis să se rechiziționeze tipografia lui S. Lețca de din Huși, rămânând ca apoi România să o transfere lui Onisifor Ghibu pentru a fi adusă la Chișinău pe riscul său. Pentru a evita bănuiala rușilor, Onisifor Ghibu, susținut de Paul Gore, a recurs la un tertip. A fost lansată vestea că un anonim iubitor de cultură a oferit „10.000 ruble Societății Culturale care de mult era vorba să se înființeze, și că Societatea a cumpărat cu suma aceasta o tipografie [...]. Trebuia numai înființată Societatea, ca să aibă cine fi proprietar al tipografiei”. Președinte al Societății Culturale a Românilor din Basarabia a devenit heraldistul Paul Gore, care printr-o adresare a solicitat achiziționarea tipografiei. Onisifor Ghibu a relatat că după constituirea Societății a plecat la Iași și s-a prezentat lui I.G. Duca, de la care a aflat că tipografia se afla la Institutul Geografic, de unde putea să o ridice. Împreună cu Mihail Sadoveanu au plecat ca să o ia în primire, trebuind să treacă mai întâi pe la Ministerul de Război spre a lua cu ei un ofițer de serviciu. Acolo, întrebând la telefon dacă la acea oră puteau lua tipografia, au aflat cu surprindere că instalația tehnică încă nu a sosit la Iași, fiind încărcată în gara Huși și urma să sosească abia peste câteva zile. Ghibu a plecat la Chișinău și i-a înaintat lui P. Gore un raport scris în care-l anunța că a găsit la Iași o tipografie „de vânzare” cu prețul de 10.000 ruble și propunea ca societatea să o cumpere din banii donați de mecenatele anonime [2, p. 1]. Deoarece O. Ghibu era implicat activ în susținerea cursurilor de învățători, Simeon Murafa a fost inclus în transportarea tipografiei la Chișinău [3, p. 11]. O. Ghibu ținea să specifice faptul că „Împrejurările politice erau de așa natură încât nu se putea face publicitate din planurile de luptă culturală; despre modalitatea cumpărării tipografiei nu aveau cunoștință decât șase oameni: dl. Gore, Herța, Alexandri, Cioflec, Murafa și eu” [2, p. 1].

După ce tipografia a fost adusă la Chișinău, S. Murafa a plecat acasă, la Cotiușeni Mari, Soroca, iar de la gară tipografia a fost transportată de transilvăneanul Dumitru Peligrad. A fost convocată o ședință a Consiliului Societății Culturale, la care au luat parte Gore, Herța, Cioban, arhimandritul Gurie,

Murafa, Cioflec și Ghibu. Deoarece Societatea Culturală nu putea administra Tipografia, fiind o chestiune comercială, P. Gore a propus ca tipografia să fie dată în arendă. Această opinie nu a fost susținută. S-a propus ca societatea însăși să o administreze, printr-o comisie aleasă. P. Gore a propus ca tipografia să tipărească gratuit *Cuvântul Moldovenesc* și *Ardealul*, propunere neacceptată de O. Ghibu. Tipografia a fost deponată timp de două luni de zile în curtea lui Herța. După finalizarea cursurilor învățătoresți, O. Ghibu a plecat la Iași, de unde la 22 august 1917 l-a trimis la Chișinău pe fostul proprietar al tipografiei Lescae cu o scrisoare către Herța, cu îndatorirea de a monta tipografia în localul Partidului Național Moldovenesc amplasat pe bd. Alexandru. La 4 septembrie 1917, O. Ghibu s-a întors cu opt lucrători de la Iași, cu care în aceeași zi a început lucrul la tipografia, care fusese instalată de Lescae sub supravegherea lui Nicolae N. Alexandri. O. Ghibu menționa că „Chestia aducerii lucrătorilor a fost deosebit de grea. Ea m-a ținut la Iași două săptămâni, în care timp am întâmpinat cele mai mari dificultăți. Pe la patru miniștri a trebuit să alerg zi de zi (d. Duca, V. Brătianu, Iancovescu și Mârzescu) pentru că de Marele Cartier nici să nu mai amintesc. Guvernul se temea să-mi dea pentru «Rusia» lucrători, care pe vremea aceea erau toți mobilizați sau rechiziționați. Abia după stăruință îndelungată am putut exopera în sfârșit să mi se dea cei opt lucrători, pe care i-am adus sub titlu de «evacuați în Rusia». Și ca aducerea lor să nu bată la ochi, rușilor de la vama Ungheni, eu însumi am fost trecut în pasportul colectiv ca «muncitor» printre ceilalți muncitori” [2, p. 1].

La 8 septembrie 1917 a avut loc inaugurarea solemnă a tipografiei, în prezența lui G. Mumuianu, fost prefect de Constanța, comisar al guvernului pentru refugiații români din Basarabia.

În lunile septembrie și octombrie la tipografie au apărut *Abecedarul* lui Gurie, gazeta *Ardealul*, revista *Școala Moldovenească* (nr. 2-5).

În anii 1917–1918, *Abecedarul* arhimandritului Gurie Grosu, elaborat cu grafie latină, a suferit trei ediții [4; 5; 6]. Pe foaia de titlu era specificat faptul că lucrarea a fost elaborată „în tovarășia mai multor iubitori de luminarea norodului”. *Abecedarul* a stat la baza învățământului nu doar în Basarabia, ci și în localitățile românești din Transnistria și ale școlilor românești din Odessa în anii celei de-a doua conflagrații mondiale [7, p. 88]. Tipografia nu izbutise să încaseze de la Zemstva gubernială suma de cca 30.000 ruble pentru tipărirea *Abecedarului*, din cauza crizei financiare a așezământului, și nici pentru cartea de religie care era sub tipar.

Ardealul era „gazetă săptămânală pentru românii transilvăneni care se află în Rusia”, fiind transformată în „gazetă națională”. Era redactată de profesorul Onisifor Ghibu și avocatul Ion Mateiu. A apărut la 1 octombrie 1917. Onisifor Ghibu nota: „Dându-mi seama de însemnătatea vremurilor, încă în prima jumătate din Noiembrie [1917] am dublat formatul gazetei, făcându-l de patru pagini, apoi la deschiderea *Sfatului Țării* chiar de opt pagini. Zi de zi îmi dădeam tot mai bine seama că Basarabia merge în mod irevocabil spre o viață românească largă, care trebuie servită și de către o presă cu un aparat modern” [8, p. 1]. *Ardealul* era lecturat cu mare interes la Iași. „Oamenii plângeau de bucurie cetind veștile despre învierea Basarabiei [...]” [8, pp. 1-2]. În ziar erau publicate fragmente din opera lui Mihai Eminescu, Nicolae Bălcescu, Alexandru Donici, traducere din S. Petöfi ș.a. La *Ardealul* au publicat 64 de autori basarabeni. La 24 ianuarie 1918, publicația s-a reintitulat *România Nouă*. Apărea de trei ori pe săptămână. Urmând programul gazetei, Tipografia și-a fixat drept obiectiv „lupta din toate puterile pentru răspândirea culturii naționale în Basarabia atâta vreme înstreinată, dar ea își va îndrepta puterile în același timp și dincolo de hotarele acesteia, – peste Nistru, peste Prut, peste Siret, peste Molna, peste Dunăre și peste Carpați, unde milioane de frați își duc greul vieții în așteptarea clipei sfinte și mântuitoare” [9, p. 1].

Deoarece tipografia era mică, fiind înzestrată doar cu o singură mașină, care trebuia să tipărească într-una cărți de școală și la care nu se putea tipări o gazetă mai mare, O. Ghibu a decis să plece la Iași ca să facă rost de încă o mașină mare și de o cantitate considerabilă de literă. Spre Iași a plecat cu I. Pelivan și V. Țanțu, ducând cu ei numărul de opt pagini al *Ardealului*, în care era relatată deschiderea primului organ legislativ al Basarabiei, „care a fost pentru cei de la Iași o adevărată revelație”. La Iași, O. Ghibu a identificat oameni care să-i dea o nouă tipografie, în care să poată scoate zilnic *Ardealul*. Ministrul I.G. Duca l-a împuternicit pe I. Simionescu, secretarul general al Ministerului de Culte, să-i dea tot concursul în acest scop. Ministerul de Război a rechiziționat pentru necesitățile Ministerului de Culte o mașină mare precum și 11 case de literă din tipografia lui Aberman. Totodată, a fost luat și litera de opt case și trei case de la tipografia Schönfeld. Pe lângă literele rechiziționate de la Aberman, O. Ghibu a mai cumpărat pe banii proprii vreo 20 kg de literă și o cantitate considerabilă de regleți, în valoare de 220 lei. Ajutat de colonelul Pârvanovici de la Institutul Geografic al Armatei Române, în opt zile tipografia a fost rechiziționată, demontată, ambalată în caretă și transportată

de O. Ghibu la Chișinău [10, pp. 1-2]. Utilajul tipografic a fost instalat în cursul lunii decembrie 1917. Deoarece D. Alexandri era redactor la gazeta rusească a Sfatului Țării, nu reușea să administreze tipografia, de aceea a fost înlocuit de C. Popescu.

În procesul intensificării vieții naționale în Basarabia, numărul lucrărilor tipografice se majora zilnic, așa că nici cu materialul nou adus de la Iași tipografia nu era în stare să răspundă necesităților cotidiene. La 26 decembrie 1917, O. Ghibu l-a trimis pe cheltuiala sa, pe șeful de atelier D. Vasilescu la Iași, cu scrisori către Simionescu, colonelul Nicoleanu și maiorul Petrescu de la Marele Cartier, rugându-i să mai rechiziționeze zece case de literă și să le transmită la Chișinău. După patru săptămâni de căutări prin orașele Moldovei, la Galați au fost identificate câteva case de literă, pe care la sfârșitul lunii ianuarie 1918 Vasilescu le-a transportat la Chișinău.

Deoarece O. Ghibu era implicat în administrarea ziarului *Ardealul*, a transmis conducerea tipografiei dr. Al. Popovici, român din Serbia. A fost închiriată o sală pentru tipografie și librăria românească. În urma conectării prin fir direct la Uzina Electrică din Chișinău, capacitatea tipografiei putea fi utilizată la maximum.

La 15 iulie 1918, tipografia ziarului *România Nouă* a fost sfințită, eveniment marcat de participarea preoților militari, o largă asistență militară și civilă [11, p. 44]. La 10 iulie 1919, tipografia a fost denumită *Glasul Țării* [12, doc. 156, pp. 417-418], fiind fondată de românul macedonean Constantin Noe, Epaminonda Balamace și Gheorghe Mecu. La sfârșitul lunii martie 1919, L. Știrbeț, administratorul tipografiei, menționa că Tipografia nu poseda literă nouă ca să poată face față tipăririi atât a ziarului *Sfatul Țării*, cât și lucrărilor particulare [13, f. 104.].

În concluzie, renașterea națională a românilor basarabeni a coincis cu amplul proces de activitate culturală și identitară. Tipografia Societății Culturale a Românilor din Basarabia (*România Nouă*) a fost un catalizator al „revoluției culturale” din provincia românească. Fiind animată de iluștri intelectuali de epocă, a stat la baza unor apariții editoriale valoroase din domeniile educaționale, publicistice.

Bibliografie:

1. Calomfir (Nica, Sergiu Matei). *O cerință a generației tinere: ne trebuie o editură în Chișinău!* În: *Gazeta Basarabiei*, an. IV, nr. 675, 11 februarie 1938.
2. Ghibu Onisifor. *Tipografia Românească din Chișinău. Cine a exoperat tipografia. Rolul guvernului român și al Marelei Cartier – I.* În: *România Nouă*, an. II, nr. 162, 22 septembrie 1918.

3. Halippa Pan. *Amintiri despre Simion Murafa*. În: *Viața Basarabiei*, an. VII, nr. 12, 1938.
4. *Abecedarul Moldovenesc pentru anul întâiu de școală, alcătuit de Arhimandritul Gurie (Grosu), în tovărășia mai multor iubitori de luminarea norodului*. Chișinău: Tipografia Societății Culturale a Românilor din Basarabia, 1917, 63 p.
5. *Abecedar Moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Ediția a II-a, Chișinău: Tipografia Românească, 1918.
6. *Abecedar Moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Ediția a III-a revăzută și corectată, Chișinău: Tipografia *România Nouă* (str. Pușkin, nr. 48), 1918.
7. Metleaeva Miroslava. *Patrimoniul pedagogic al Mitropolitului Gurie Grosu*. În: *Dialogica*, 2019, nr. 1.
8. Ghibu Onisifor. *Tipografia Românească din Chișinău – III*. În: *România Nouă*, an. II, nr. 164, 26 septembrie 1918.
9. *Serbarea de inaugurare a tipografiei*. În: *România Nouă*, an. II, nr. 120, 30 iulie 1918.
10. Ghibu Onisifor. *Tipografia Românească din Chișinău – IV*. În: *România Nouă*, nr. 165, 26 septembrie 1918.
11. Palade Gheorghe. *Integrarea Basarabiei în viața spirituală românească (1918–1940)*. Studii. Chișinău: Cartdidact, 2010, 360 p.
12. Ghibu Onisifor. *De la Basarabia rusească la Basarabia românească. Analiza unui proces istoric însoțită de 186 documente*. Vol. 1. Cluj, 1926, CXCVII + 511 p. cu erată.
13. Agenția Națională a Arhivelor (Chișinău), F. 723, inv. 1, d. 21, f. 104.

ACTUALITATEA ȘI VALOAREA OPEREI SCULPTORULUI ALEXANDRU PLĂMĂDEALĂ

Doctor habilitat în studiul artelor, doctor habilitat în istorie **Liliana CONDRATICOVA***
 Academia de Științe a Moldovei
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8735-3364>
 E-mail: condraticova.asm@gmail.com

* Dr. hab. în studiul artelor și de dr. hab. în istorie cu tema *Evoluția prelucrării artistice a metalelor în Basarabia în secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea*. Din 2019 secretar științific general al AȘM. Este autor al 10 monografiilor și peste 170 de articole științifice despre arta metalelor și centre de artizanat din Basarabia, RSS Moldovenească, Republica Moldova. A scos din anonimat zeci de meșteri de artă decorativă și bijutieri care se ocupau de confecționarea pieselor de feronerie, orfevrărie și bijuterie. Cadru didactic la Facultatea de Arhitectură și urbanism a Universității Tehnice a Moldovei; membru al colegiilor de redacție ale revistelor științifice de specialitate din Republica Moldova, România, Ucraina. În 2019 a inițiat împreună cu dr. habil, prof. Nicoleta Vornicu organizarea conferinței științifice internaționale *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, fiind editor a 11 volume ale revistei *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine*.

THE TOPICALITY AND VALUE OF THE WORK OF SCULPTOR ALEXANDRU PLĂMĂDEALĂ

Summary. Two defining facets of the work of sculptor Alexandru Plămădeală (1888–1940) formed the basis of this study. The first refers to the pieces made of noble metals and organic stones crafted by the famous sculptor, a creation less known and appreciated by art historians and critics. The medallions made of silver (*Portrait of I. Teodorescu-Sion's wife*, *Portrait against the background of the monument*, *Portrait of the performer Lidia Lipcovschi*) and miniatures made of ivory and wood are part of the collection of the National Museum of Art of Moldova. The second aspect concerns the workshop in Chisinau where the monument to Stephen the Great was cast, inaugurated in 1927 in the Public Garden that today bears his name.

Keywords: sculptor, Alexandru Plămădeală, pieces made of noble metals and organic stones, Stephen the Great, monument, workshop, heritage.

Rezumat. Două fațete definitorii ale operei sculptorului Alexandru Plămădeală (1888–1940) au stat la baza acestui studiu. Prima se referă la piesele din metale nobile și pietre organice lucrate de celebrul sculptor, creație mai puțin cunoscută și apreciată de istoricii și criticii de artă. Medalioanele lucrate din argint (*Portretul soției lui I. Teodorescu-Sion*, *Portret pe fundalul monumentului*, *Portretul interpretei Lidia Lipcovschi*) și miniaturile din fildeș, lemn, fac parte din colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei. Cel de-al doilea aspect ține de atelierul din Chișinău unde a fost turnat monumentul lui Ștefan cel Mare, inaugurat în anul 1927 în Grădina Publică care astăzi îi poartă numele.

Cuvinte-cheie: sculptor, Alexandru Plămădeală, piese din metale nobile și pietre organice, Ștefan cel Mare, monument, atelier, patrimoniu.

În anul 2025 am consemnat 100 de ani de la plecarea în eternitate a prim-ministrului României Alexandru Marghiloman, cel care se consideră artizanalul Unirii Basarabiei cu România, la 27 martie 1918. Fără acest act curajos nu erau posibile dezvoltarea economică și socială a Basarabiei în perioada interbelică, Unirea oferind oportunități considerabile la dezvoltarea artelor vizuale și audiovizuale, a meșteșugurilor artistice, revenirea la costumul popular autentic, la istoria și limba română. Specializarea în istoria prelucrării artistice a metalelor nobile și comune a

condus spre examinarea complexă a acestui domeniu în Basarabia în componența României, identificarea atelierelor și a măștrilor – cca 90 de persoane care lucrau prin anii 1930 articole de giuvaiergerie din aur, argint, diamante, platină [1]. Atenția a fost acordată pieselor expuse în cadrul unei expoziții tematice de la Muzeul Național de Artă al Moldovei, unde au fost expuse piesele din metale nobile și pietre organice lucrate de celebrul sculptor Alexandru Plămădeală, creație mai puțin cunoscută și apreciată de istoricii și criticii de artă. Medalioanele lucrate din argint (*Por-*

retul soției lui I. Teodorescu-Sion / Portretul Elenei Teodorescu-Sion; Portretul lui Ion Teodorescu-Sion; Portret pe fundalul monumentului;) și miniaturile din fildeș (*Portretul soției sculptorului / Portretul Olgăi Plămădeală*, 1926), lemn (*Portretul Olgăi Plămădeală*), precum și miniatura din fildeș și lemn *Autoportret cu soția / Portretul sculptorului A. Plămădeală și al soției sale* (1926/1929) fac parte actualmente din colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei (MNAM). Tot în custodia MNAM se află și lucrarea din bronz patinat *Frunză de arțar* (1912) [2].

Totodată, *Portretul Anastasiei Sucevan* (miniatură, fildeș, 1927), *Portretul interpretei Lidia Lipcovschi* (fildeș, 1932), se regăsesc în colecția Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală al Moldovei.

O serie de lucrări din bronz sunt atestate în monumente funerare: *Portretul medicului Șuțu* (basoreliev, bronz, 1930) fixat pe piatra funerară de la mormântul protagonistului din Arad. *Bustul lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu* lucrat din bronz patinat în anul 1936 se află la Muzeul Memorial B.P. Hasdeu din Câmpina; iar *Portret de femeie în vârstă*, cunoscut și ca *Bustul Perlei Averbuh* (bronz, 1936), se află în Cimitirul comunității evreiești din Chișinău.

Din păcate, câteva lucrări nu au ajuns până în zilele noastre, fiind pierdute irecuperabil: *Portretul cântăreței S. Aivaz* (miniatură de fildeș, 1922), *Portretul poetului Ion Minulescu* (fildeș, 1931); *Bustul lui Ștefănescu*, director al Școlii de Vinificare din Chișinău (bronz, 1933); *Bustul avocatului Emanuil Gavriliță* (bronz, 1933–1935); *Portretul lui Vasile Cijevschi* (bronz); *Bustul fondatorului Școlii Agricole din Saharna Apostolopol* (bronz, 1937); *Bustul pictorului Nicolae Grigorescu* (bronz, 1938), înălțat la Chișinău ș.a. Tot Al. Plămădeală a fost autorul Monumentului de bronz eroilor încoronat cu bustul regelui Ferdinand (bronz, 1937), instalat în comuna Varnița, județul Tighina; precum și al busturilor de bronz al poetului Alexei Matevici (1937, instalat în comuna Căinari, județul Tighina); al regelui Ferdinand (1938, instalat în comuna Ialoveni, județul Lăpușna și în comuna Nisporeni, județul Lăpușna); juristului Simion Murafa (1939, instalat în orașul Soroca) ș.a. [3]

Aceste articole au îmbogățit substanțial cunoștințele noastre cu referire la dezvoltarea artei metalelor în Basarabia și astfel Al. Plămădeală devine precursor al artei prelucrării fildeșului în acest interval cronologic, domeniul confecționării pieselor din fildeș, os, corn fiind continuat cu o deosebită eleganță de celebrul bijutier basarabean Alexei Marco, revenit la Chișinău după 1972 [4].

În colecția MNAM se află și prima machetă a monumentului lui Ștefan cel Mare, lucrată în anul

Alexandru Plămădeală. Autoportret cu soția, 1926, miniatură, fildeș. Apud: Stavilă T. *Olga Plămădeală – un cronicar al artelor din Basarabia interbelică*. În: *Dialogica*, nr. 2, 2021, pp. 69-75

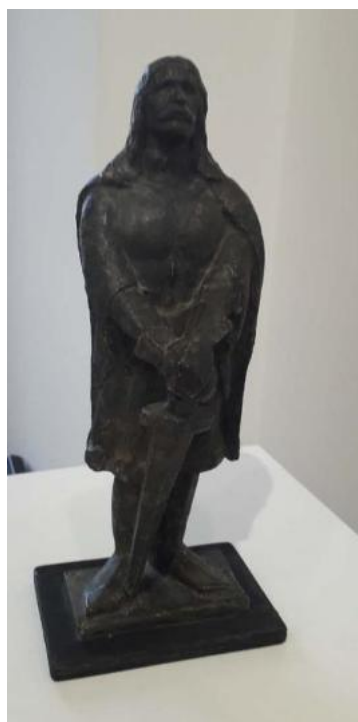

1924 din ghips. Este bine de luat aminte că biografia și opera sculptorului Al. Plămădeală a fost reflectată exhaustiv în mai multe studii de criticii de artă din Republica Moldova [5], atenția noastră fiind îndreptată asupra pieselor de fildeș menționate anterior, dar și unei însemnări identificate în cartea de memorii ale soției Olga Plămădeală. În așa fel, am ajuns la cel de-al doilea aspect ce se referă la atelierul din Chișinău unde a fost turnat monumentul lui Ștefan cel Mare din Grădina Publică care îi poartă numele.

Din memoriile publicate de Olga Plămădeală aflăm că Alexandru Plămădeală căuta un atelier unde ar putea lucra asupra statuii de 5 metri înălțime. Cunoscând bine situația instituțiilor de învățământ, Olga Plămădeală i-a recomandat sediul școlii aflate la intersecția străzii Bender și Pirogov, actualmente strada Tighina și, respectiv, M. Kogălniceanu. Olga Plămădeală a precizat că sculptorul Al. Plămădeală a obținut permisiunea de a lucra în holul școlii și era bucuros, fiindcă scara și treptele îi ofereau posibilitatea optimă de a lucra asupra sculpturii masive. Menționăm că este o clădire monumentală, construită în două niveluri, un monument de arhitectură de însemnătate locală, introdus în Registrul monumentelor de istorie și cultură a municipiului Chișinău.

În timpul vizitei de documentare la adresa Tighina nr. 6, care actualmente este sediul Direcției de Poliție, am identificat acel hol unde au fost desfășurate lucrările. Fotografiile de epocă au fost contrapuse cu situația la zi, în anul 2018, pentru a se putea afirma cu certitudine că anume în acest hol al școlii aflată la intersecția străzilor Tighina și M. Kogălniceanu, Alexandru Plămădeală cu echipa a lucrat la statuia de 5 m a lui Ștefan cel Mare.

Desigur, clădirea a suferit modificări substanțiale fiind refăcute pentru a fi adaptată cerințelor unei Direcții de Poliție a mun. Chișinău, în conformitate cu exigențele față de asemenea instituții de maximă securitate. Însă examinarea atentă a scării ne-a adus spre completarea registrului nostru al pieselor de feronerie lucrate la turnătoria de fontă din Chișinău a lui Stepan Serbov (cunoscut în alte documente și

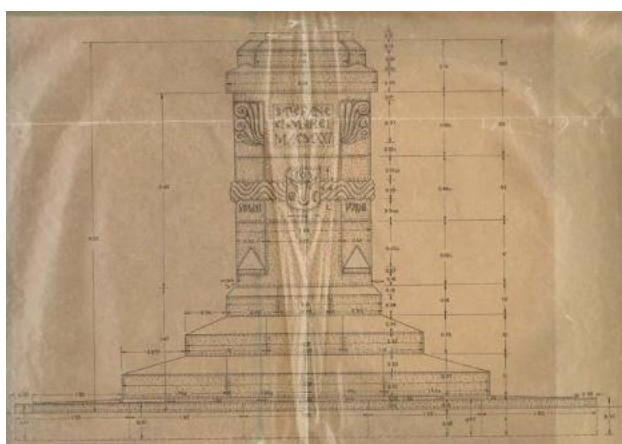
Alexandru Plămădeală. Monumentul lui Ștefan cel Mare. Schiță. Ghips, tonare. Fondul MNAM

Alexandru Plămădeală. Monumentul lui Ștefan cel Mare. Prima variantă a monumentului, 1924

Alexandru Plămădeală. Monumentul lui Ștefan cel Mare. A doua variantă a monumentului, 1924

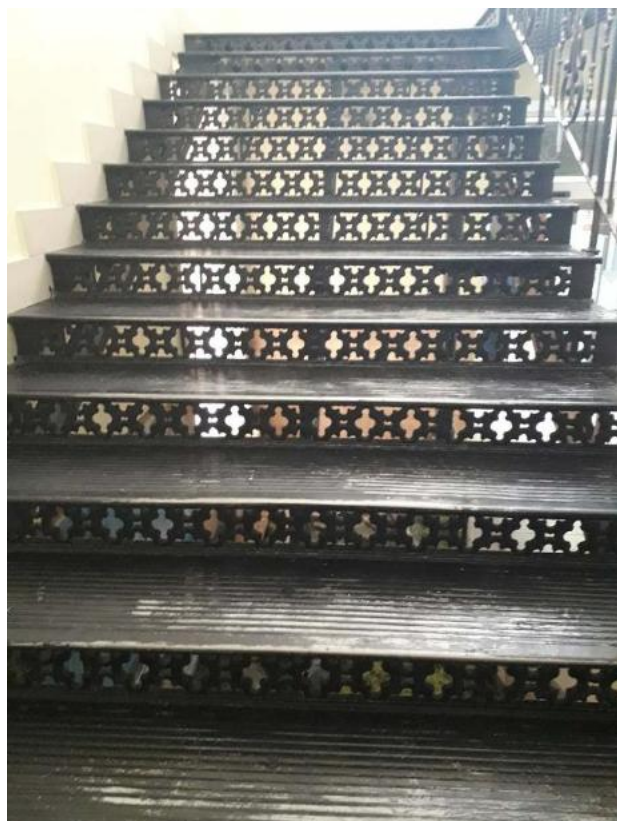
Soțul monumentului lui Ștefan cel Mare, proiectat de sculptorul Eugen Bernardazzi, și montarea acestuia

Parcul orașenesc, anii 1920–1930

Vedere din perioada interbelică, Grădina Publică, monumentul lui Ștefan cel mare, împrejurimea de fontă și porțile Grădinii Publice, realizate după schița arhitectului orașului Chișinău Alexandr Bernardazzi

Atelierul de pe str. Tighina nr. 6, unde Alexandru Plămădeală a turnat monumentul: foto de epocă și starea actuală a clădirii și a scării de fontă, care a devenit sediul Direcției de Poliție din mun. Chișinău

Monumentul lui Ștefan cel Mare: perioada interbelică (foto Muzeul Virtual al Unirii) și situația actuală, 2025.

ca Ștefan Sârbu), lucrările ce poarta marca acestei turnătorii formând imaginea unui oraș modern și fiind atestate de noi în mai multe clădiri din centrul istoric al orașului Chișinău, precum și în alte localități (biserica din s. Rusești, rn Ialoveni, școala din s. Cucuruzeni, rn. Orhei ș.a.) [6]. În diferite perioade de timp, această turnătorie era gestionată de Gotlib, Langhe, numele ultimului antreprenor figurând pe părțile laterale ale scării și demonstrând apartenența acestei lucrări de fontă turnătoriei lui Serbov, fiind identificate cartușe de metal cu inscripția „Turnătorie lui Serbov. Chișinău. Antreprenor Langhe”. Desenul treptelor este unul specific pieselor realizate la turnătorie lui Serbov. Din păcate, până în zilele noastre nu au fost păstrați baluștri de metal, care au rămas importalizați doar în fotografiile de epocă. Actualmente, baluștri au fost înlocuiți cu piese contemporane, care deși se încadrează optim în scara de fontă, nu prezintă valoare artistică.

Comparativ cu sediul fostei școli, unde în pofida modificărilor constructive, a fost păstrată scara originală, soarta casei în care a locuit sculptorul a ajuns astăzi în stare avansată de degradare. Proiectul de reconstrucție, deși este aprobat, nu este inițiat. Poate

către 2028 – la 140 de ani de la nașterea sculptorului Alexandru Plămădeală sau 2027, la centenarul dezvelirii monumentului lui Ștefan cel Mare în Grădina Publică ce-i poartă numele –, va fi reparată casa unde a locuit celebrul sculptor, cel care l-a dăruit orașului Chișinău și Republicii Moldova statuia emblematică a Domnitorului Ștefan cel Mare și Sfânt.

Bibliografie:

1. Condraticova Liliana. *Arta metalelor din Basarabia*. Chișinău, 2017, 384 p.
2. Condraticova Liliana. *Alexandru Plămădeală: fațete mai puțin cunoscute ale creației*. În: *Simpozion de numismatică: Programul și rezumatele comunicărilor*, 24-25 octombrie 2019, Chișinău: 2019, Ediția 18, p. 46.
3. Malanetchi V. *Creația plasticianului Alexandru Plămădeală: lucrări conservate, lucrări dispărute, lucrări mai puțin cunoscute*. În: *Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei*. Volumul 7 (20).
4. Condraticova Liliana. *Destinul unui bijutier. Alexei Marco*. Chișinău, 2017, 176 p.
5. Plămădeală Olga. *A.M. Plămădeală: Жизнь и творчество. Воспоминания / Viața și activitatea. Amintiri*, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1965; Bobernağă So-

ARMATA ÎN NOTELE POLITICE 1897–1924 ALE LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN

Doctor, profesor asociat la Universitatea Bioterra, col.(r.) **Mihai GOIA***

E-mail: goiamihai@yahoo.com

* Colonel (r.), doctor și profesor asociat la Universitatea Bioterra, cu activitate didactică în perioada 2008–2025, fiind specializat în disciplinele Management, Economie generală, Relații economice și turistice internaționale, Marketing. În activitatea de cercetare științifică s-a remarcat ca autor și coautor de lucrări științifice, formare continuă, studii, articole, cursuri și comunicări științifice, publicate în revistele și volumele unor manifestări științifice interne și internaționale.

Notele politice ale lui Alexandru Marghiloman sunt file de istorie recentă și reprezintă un document istoric de excepție, oferind o perspectivă intimă și detaliată asupra scenei politice românești din perioada 1897–1924. Aceste memorii au fost redactate de Marghiloman în timpul vieții sale și publicate inițial în 1927, la doi ani după moartea sa. Cu toate acestea, din cauza conținutului lor considerat incomod de către autoritățile vremii, volumele au fost rapid retrase de pe piață și chiar distruse, ceea ce a contribuit la o lungă perioadă de uitare. Abia în anii 1993–1995, istoricul Stelian Neagoe a reeditat aceste note în trei volume, aducându-le din nou în atenția publicului. Ediția sa, publicată la Editura *Machiavelli*, a fost esențială pentru revalorizarea lui Marghiloman ca om politic și martor al epocii.

Primăria municipiului Buzău reafirmă importanța lui Alexandru Marghiloman, i-a înviat amintirea în istoria locală și națională, oferind comunității oportunități de a redescoperi și valorifica moștenirea acestuia și a sprijinit editarea *Notelor politice 1897–1924*, în cinci volume, Ediție anastatică îngrijită de Marius-Adrian Nicoară, Alfred Vasilescu, Ștefan Davidescu, editor, Editura *Alpha MDN*, Buzău, 2019. Trei oameni de bună credință, coordonați de primarul municipiului Buzău, ing. Constantin Toma, și-au înfrățit gândurile și eforturile pentru a arăta cititorilor, mai ales celor tineri, că educația omului tânăr nu se poate lipsi de istorie, indiferent în ce domeniu activează el după aceea sau ce meserie își alege.

Tot ca o preocupare față de istoria locală, Primăria municipiului Buzău a reabilitat cu fonduri europene Vila *Albatros*, fostă reședință a ministrului Alexandru Marghiloman din parcul cu același nume, care găzduiește Centrul Cultural *Alexandru Marghi-*

loman, instituție publică de cultură și educație din subordinea Consiliului Local.

Izvorul principal de informație pentru articolul de față îl constituie cele cinci volume ale însemnărilor zilnice ale lui Alexandru Marghiloman, editate sub titlul *Alexandru Marghiloman. Note politice 1897–1924*. Douăzeci și șapte de ani de istorie sunt cuprinși într-un spațiu tipografic de 2.396 de pagini, reunite în cinci volume cu o grafică de excepție. Considerăm că analiza de față se dorește a fi o recenzie de carte, concentrându-se asupra modului în care sunt prezentate problemele Armatei Române în contextul primei conflagrații mondiale.

Utilizarea limbajului de epocă, construcțiile frazeologice complicate, abundența personajelor mai puțin cunoscute și prezentarea multiplă a perspectivei asupra aceluiași eveniment, impun un grad ridicat de atenție și pasiune din partea cititorului, dar și o cunoaștere aprofundată a tematicii Primului Război Mondial.

Primul volum cuprinde perioada anilor 1897–1915. Doamna Irina-Vlăduca Marghiloman, strănepoata omului politic, a semnat *Cuvântul înainte* (pp. 5-6) din care citez: „Când ai senzația că totul se repetă, abia atunci începi să înțelegi notele politice ale lui Alexandru Marghiloman și realizezi cât de actuale sunt și astăzi” [1]. Evidențiază faptul că istoria se repetă întrucât natura umană rămâne neschimbată de-a lungul timpului. Chiar dacă se modifică contextul – tehnologic, cultural sau politic – aspirațiile, erorile, ambițiile și vulnerabilitățile oamenilor se regăsesc constant în toate perioadele istorice.

Urmează *Argumentul* domnului Primar al Municipiului Buzău, Constantin Toma, referitor la importanța retipăririi lucrărilor semnate de Alexandru Mar-

ghiloman, ca parte a demersurilor menite să faciliteze o înțelegere corectă a poziției și rolului pe care buzoianul Alexandru Marghiloman l-a avut în Istoria Românilor, și în mod deosebit, a contribuției sale esențiale la înfăptuirea reîntregirii naționale din 1918.

Primul Război Mondial reprezintă tema centrală a însemnărilor sale, care acoperă intervalul 1897–1924. Dacă la început notele sunt sporadice, din 1912 ele devin aproape cotidiene, semn al unei conștientizări accentuate a gravității și amplitudinii evenimentelor. În contextul negocierilor și manevrelor diplomatice dintre marile puteri, survenite pe fondul intensificării crizei balcanice, autorul analizează evenimentele dintr-o perspectivă exclusiv politico-strategică, evitând orice judecată de ordin moral.

Tabloul entuziast al mobilizării, cu români îndreptându-se spre unitățile lor militare cântând, este estompat de realitatea unei Români marcate de o clasă politică dezbinată chiar și în momentele decisive.

Cu toate că Marghiloman și-a păstrat claritatea gândirii și a tratat cu seriozitate problema dotării armatei, precum și riscurile venite din partea țărilor vecine, aceste preocupări au fost trecute cu vederea de alte figuri-cheie ale epocii: în 1916, Ferdinand i-a dezvăluit că unchiul său s-a opus procurării armelor de rezervă, iar Brătianu, încrezându-se în rapoartele colaboratorilor săi, a considerat, chiar și după succesul înregistrat în Campania de la Gallipoli, că Turcia nu constituia o amenințare militară demnă de luat în seamă.

Referindu-se la o audiență avută cu Prințul Ferdinand în data de 12 ianuarie, în care s-au discutat probleme majore privind corupția și starea armatei, autorul notează că i-a atras atenția lui Ferdinand asupra pericolului sistemului corupt de guvernare – acela în care partidele primesc „ceva de ros” pe rând, adică li se oferă avantaje materiale sau politice pentru a fi menținute în echilibru. Ferdinand ar fi recunoscut problema și și-ar fi exprimat dorința de a combate corupția, dar cu reținerea exprimată în franceză: „mais il ne faut pas être seul” („dar nu trebuie să fii singur [în această luptă]”), sugerând că nu se poate lupta singur împotriva sistemului. În plus, Prințul admite că numirile în rândul generalilor sunt făcute prost, iar armata se află într-o stare gravă, dar susține că „s-au luat multe măsuri” de la celebrul discurs al lui Filipescu [1, Vol. I, p. 50].

Alexandru Marghiloman evidențiază tensiunile politice și dificultatea reformei într-un sistem dominat de corupție și compromisuri, dar și o anumită conștiință a acestor probleme în rândul elitei conducătoare.

Folosirea Armatei în reprimarea răscoalelor țărănești din 188 și 1907. Într-un pasaj din Vol. I, p. 58, este redat un dialog între mareșalul Alexan-

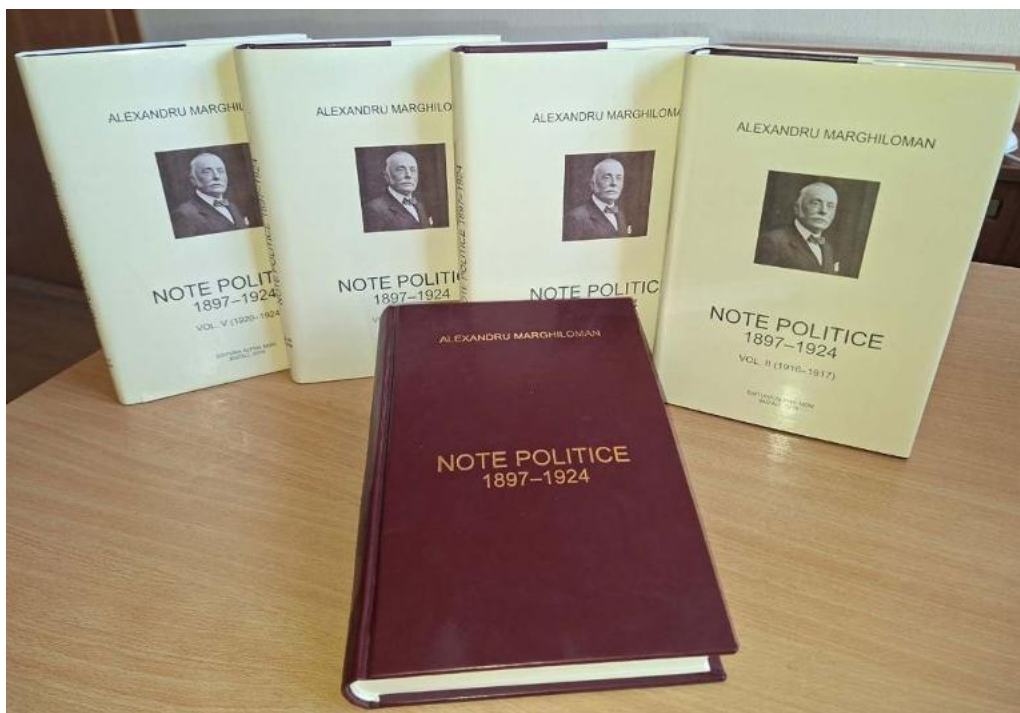
dru Averescu, ministrul de război, și reprezentanții boierimii sau ai autorităților locale. Averescu exprimă poziția radicală, că în fața revoltelor guvernul nu poate menține armata permanent în teren pentru a apăra moșiile, sugerând că dacă nu se iau măsuri, „țărani au să și le ia”. Această replică marchează o recunoaștere a gravității situației sociale și a presiunii exercitate de țărani pentru reformă agrară. Averescu pare să accepte ideea unei redistribuiri a moșiilor, nu printr-un act oficial, ci ca inevitabilitate istorică, dacă nu se intervine la timp.

Într-un fragment (Vol. I, p. 100) cititorul găsește un dialog tensionat între Petre P. Carp și Regele Carol I, în care se discută stabilitatea și credibilitatea guvernului. Regele îl întreabă pe Carp dacă guvernul este „tare”, iar răspunsul acestuia este nuanțat: „Da și nu”. Pe de o parte, guvernul beneficiază de o administrație eficientă, de o situație financiară bună și de popularitate; pe de altă parte, îi lipsește sprijinul esențial al monarhului. Replica Regelui relevă motivele acestei lipse de încredere: ministrul de interne este implicat în mod nepotrivit în afaceri economice (cea a tramvaielor), iar ministrul de război comite acte condamnabile din perspectiva standardelor unei „țări civilizate”. Comentariul evidențiază tensiunea dintre legalitate și moralitate în actul guvernării, dar și poziția Regelui ca arbitru moral și garant al echilibrului. Mai mult, denotă o ruptură între forma și fondul guvernării – aparent funcțională, dar compromisă de practici corupte și de lipsa unei conduite publice conforme cu idealurile moderne de stat de drept.

Alexandru Marghiloman remarcă faptul că, deși se preconizează mobilizarea a 600.000 de oameni, armata încă este deficitară în mai multe privințe.

Nota din 22 noiembrie (Vol. I, p. 371) redă poziția exprimată de Alexandru Marghiloman într-un context diplomatic tensionat, în perioada neutralității României din timpul Primului Război Mondial. Declarația lui subliniază două condiții esențiale, pe care guvernul român le considera inevitabile în politica sa externă: România nu poate intra într-un război lung – acest punct reflectă limitările logistice, economice și militare ale țării, care nu ar fi putut susține un conflict de durată; România nu poate acționa prematur împotriva Austro-Ungariei și Germaniei – în virtutea tratatului de alianță existent cu Puterile Centrale (semnat în 1883, dar ținut secret), România nu putea trăda în mod evident și timpuriu această alianță fără să riște repercusiuni majore, atât politice cât și militare.

În calitate de deputat în perioada 1884–1914, Alexandru Marghiloman s-a remarcat printr-un interes susținut față de problemele armatei române, analizând în mod comparativ bugetele militare și nivelul de

dotare ale acesteia în raport cu cele ale armatelor statelor vecine și ale marilor puteri europene. În anul 1918, ajuns prim-ministru într-un context geopolitic extrem de fragil, Marghiloman a jucat un rol esențial în menținerea ordinii în Basarabia, recurgând la sprijinul armatei române pentru a asigura stabilitatea teritoriului în procesul unirii acestuia cu Regatul României.

Pe tot parcursul neutralității, Marghiloman a încercat să ducă o politică binevoitoare pentru germani; la început, aceasta a permis concesiile benefice statului român: obținerea a 22 vagoane muniții contra a 22 vagoane de benzină, cu riscul asumat al scandalurilor de presă, în care a fost acuzat de violarea neutralității; în toamna lui 1914, politica sa va avea cele mai bune rezultate, fiind recepționate din Germania zeci de vagoane de proiectile de artilerie, în contextul în care Franța blocase baterii și muniții, deja fabricate și diferite de calibrele lor. Germania era singurul stat care putea aproviziona constant armata română cu calibre potrivite în caz de conflict. Mai târziu, schimburile economice se vor rezuma la produsele agricole românești, vândute la prețuri foarte mari germanilor, ceea ce îi va afecta pe români în timpul ocupației, când germanii au impus prețuri foarte mici, pentru a obține astfel o medie de preț echitabilă.

Regele recunoaște corupția în ministerul de război: „Admit că se fură. Se fură pretutindeni.” (Vol. I, p. 554). Critică dură la adresa lui Nicolae Filipescu: Acesta este acuzat că a scris o broșură de strategie în care a divulgat planurile militare ale României împotriva Austro-Ungariei, deși le cunoștea din funcția sa oficială – ceea ce

Regele consideră inadmisibil: „În ce țară din lume ar putea să se petreacă un lucru ca acesta?”

Delaunay-Belleville, o firmă franceză, este menționată ca nefiind producător real de proiectile până la acel moment, deși cerea 80 de franci pe unitate. Aceasta urmează să înceapă livrările abia în februarie 1916.

Discuția despre alternativa germană: Interlocutorul sugerează Regelui că România, oferind grâu și benzină, ar putea obține muniții de la Germania – idee pe care Regele o acceptă ca posibilă: „Cred că da!”

Acest fragment este valoros pentru înțelegerea contextului politico-militar din România în perioada neutralității (1914–1916), cu accent pe dilemele legate de aprovizionarea cu armament, influențele internaționale și problemele interne de corupție.

Manifestarea brutală a războiului pe teritoriul național capătă forme aparte, întrucât, în calitatea sa de președinte al Crucii Roșii, Alexandru Marghiloman avea acces la relatările răniților, care îi furnizau adesea teme de critică sau doar tăceri apăsătoare, precum cazul soldaților români răniți de focul propriei artilerii, rezultat al unor reglaje defectuoase sau al muniției neconforme. Totodată, decesul generalului Dragalina este interpretat ca urmarea unei combinații de neglijență și orgoliu național, întrucât în loc să fie operat pe front, a fost transportat timp de 30 de ore cu trenul până la București.

Corupție în achiziții militare: Căpitanul Ursianu a încercat să vândă un strung cu 3.000 de lei. Deși suma a fost acceptată, ministerul a plătit 5.500 de lei, diferența fiind împărțită între un general (750 de lei)

și un maior de la Pirotehnie. Asta indică un sistem bine pus la punct de mită și supraplată. O concluzie care rezultă ca un fir roșu din *Notele politice* ale lui Marghiloman, pentru zilele noastre când generațiile de azi au deja experiența a peste trei decenii de capitalism rezumat, în linii mari, la o realitate evidentă, știută de toți românii: Afaceri cu statul.

Lipsuri în aprovizionare: La acea dată, în depozite nu mai existau decât 10% din echipamentele necesare pentru armată, o situație gravă pentru o țară implicată în război. „Dotare insuficientă a trupelor: Compania lui Ursianu avea 263 de oameni, dar doar 240 de puști – adică mai puțin decât efectivul necesar, indicând o lipsă acută de armament” (Vol. I, pp. 560-561).

Citatul din 20 ianuarie 1916: „Armata va fi ceea ce va voi ministerul de război, iar opinia publică cum o va face guvernul” (Vol. II, p. 2) – se regăsește în volumul II, pagina 26, din jurnalul lui Ion G. Duca. Acesta reflectă o viziune autoritară asupra organizării și direcționării armatei și opiniei publice, într-un context tensionat al Primului Război Mondial, când România încă nu intrase în conflict, dar dezbaterile privind orientarea țării erau intense. Fragmentul face parte dintr-o analiză critică a modului în care deciziile guvernamentale și ale ministerului de război puteau modela atât forțele armate, cât și percepția publică. Ion G. Duca nota aceste lucruri în jurnalul său cu o notă de îngrijorare privind influențele politice asupra structurilor fundamentale ale statului.

Se face referire la Bătălia de la Turtucaia (24-27 august 1916), unde armata română a suferit o înfrângere majoră în fața forțelor bulgaro-germane. Pierderea a 36 de batalioane reprezintă o catastrofă militară (Vol. II, pp. 176-177). „...cu toată convenția care pune în mod expres toate trupele rusești sub comandamentul nostru...” – Deși era prevăzut într-un acord că trupele rusești aflate pe teritoriul României să fie sub comanda română, în realitate, comanda din Dobrogea a fost cedată unui general rus. Acest lucru trădează tensiuni și neînțelegeri în cooperarea militară româno-rusă.

Moartea eroică a colonelului Grigorescu și sinuciderea locotenentului Heraru sunt relatate în două acte de eroism individual: colonelul Grigorescu, care a murit în luptă, și locotenentul Heraru, care a ales să se sinucidă în loc să fie capturat. Aceste episoade subliniază curajul soldaților români. „Material uman, superb ca eroism, dar nici un fel de direcție.” O critică dură la adresa statului major și a conducerii strategice: soldații sunt bravi, dar conducerea militară este haotică sau ineficientă.

„Am avut a face cu trei divizii de câte trei batalioane, și statul major nu o știa!” O remarcă șocantă, care denotă lipsă de informații elementare la nivelul conducerii: statul major român nu era la curent cu

efectivele reale ale inamicului, ceea ce indică o deficiență gravă de recunoaștere și informații. Fragmentul reflectă dezastrul de la Turtucaia și haosul care domnea în conducerea militară românească în acea perioadă, în ciuda vitejiei demonstrată de soldați și comandanți de pe front. Este o mărturie dureroasă a rupturii dintre curajul individual și lipsa unei strategii militare coerente. O Notă din 7 septembrie 1916 (Vol. II, p. 190) reflectă o serie de probleme grave întâmpinate de armata română în timpul Primului Război Mondial, imediat după intrarea României în conflict: indisciplina și jafuri comise de trupele române: „*Se semnalează că soldați români jefuiesc casele localnicilor plecați, atât la Giurgiu cât și în alte zone, inclusiv aducerea de animale furate din Transilvania. Acest comportament denotă o lipsă de control asupra trupelor și o degradare a disciplinei militare*”.

Criza sanitară: Numărul foarte mare de răniți și lipsa mijloacelor sanitare sunt descrise drept „însălmântătoare”. Exemplul de la Brăila, unde zac 2000 de răniți în curte fără îngrijire, ilustrează gravitatea situației și lipsa organizării medicale adecvate.

Un alt episod (Vol. II, p. 195) reflectă tensiunile dintre autoritățile militare și cele civile în timpul retragerii și haosului generat de campania din 1916, în special în contextul evacuării răniților. Voința generalului Frunză de a reține toți răniții în Buzău, în ciuda lipsei de capacitate, indică prioritățile militare și severitatea măsurilor luate în fața unei situații critice. Acesta descrie o situație istorică, specifică din timpul campaniei din 1916, în care autoritatea militară (generalul Frunză) intră în conflict cu administrația civilă (prefectul de Buzău) din cauza gestionării răniților în timpul retragerii. Este un exemplu de decizie militară impusă cu forța într-un context de criză logistică.

13 septembrie 1916 „Frumoase lucruri se află! Cea mai mare parte din răniții noștri de ieri, sunt victimele propriilor noastre proiectile. S-a tras asupra avioanelor cu șrapnele și obuze, dintre care nu au explodat decât când au căzut pe pământ” (Vol. II, p. 195). Această relatare este o critică directă la adresa pregătirii tehnice și organizării artileriei, sugerând o lipsă de eficiență în folosirea muniției antiaeriene și consecințe tragice asupra propriilor trupe.

Colonelul Sturza afirmă că soldații (materialul de oameni) sunt buni, dar ofițerii sunt slabi, neinstruiți sau lipsiți de autoritate. (Vol. II, p. 202). Se oferă un exemplu grav: maiorul Ghermani dintr-un regiment din Banat este primul care fuge de pe câmpul de luptă. Se menționează și divizia lui Petala, care a fost grav afectată la Turtucaia (una dintre cele mai rușinoase înfrângeri ale armatei române în 1916) și care încă nu s-a refăcut.

Regimentele care s-au destrămat la Sibiu sunt considerate inapte pentru luptă timp de cel puțin 5-6 săptămâni. Această relatare exprimă frustrarea față de conducerea militară și slaba organizare a armatei în acea perioadă critică. Este o critică indirectă, dar dură, la adresa structurilor de comandă și a moralului slab din rândul ofițerilor, contrastând cu potențialul și curajul soldaților de rând.

O Notă de jurnal din data de 13 octombrie reflectă că colonelul Mircescu își exprimă opinia că armata română se află într-o stare de disoluție virtuală. El insistă asupra comparației cu Germania, unde, în ciuda pierderilor, resursele umane sunt abundente, iar fabricile produc la jumătate din capacitatea anterioară „grație femeilor”, adică datorită implicării acestora în efortul industrial de război. Această observație relevă două aspecte importante:

Critica stării armatei române, sugerând o lipsă de coeziune sau eficiență.

Aprecieră mobilizării germane, în special a implicării femeilor în industrie, văzută ca o soluție pentru menținerea producției în contextul unui război de uzură.

Acest contrast între România și Germania sugerează o frustrare față de incapacitatea României de a se adapta eficient la cerințele războiului modern.

O însemnare din 14 octombrie 1916 reflectă gravitatea crizei logistice din armata română în timpul campaniei din Primul Război Mondial. Situația descrisă arată lipsa acută de echipament. Soldații nu aveau încălțăminte adecvată – existau 130.000 de „căpute” (părți superioare ale bocancilor), dar nicio talpă. Aceasta înseamnă că nu puteau fi confecționați bocanci compleți (Vol. II, pp. 246-247). Erau echipamente improvizate: soldații își legau tălpile bocancilor cu sârmă, ceea ce sugerează o improvizație disperată în lipsa resurselor. *Probleme logistice grave*: camioanele erau toate stricate și insuficiente, iar părțile sedentare (structurile de suport și administrație din spatele frontului) erau „absolut dezorganizate”. *Raționalizarea hranei*: conservele erau alocate doar trupelor din linia întâi, din cauza lipsei de provizii. Această însemnare oferă o imagine clară a colapsului logistic și organizatoric al armatei române în toamna anului 1916, pe fondul ofensivei Puterilor Centrale.

„Peste tot sunt conflicte cu Rușii. Ei tratează provinciile noastre ca o țară cucerită, și generalul Popovici a plecat în anchetă pe frontul Galați-Burdujeni.” – apare în volumul II la pagina 258 din jurnalul lui Alexandru Marghiloman. Această mențiune reflectă tensiunile dintre autoritățile române și armata rusă aliată, în contextul campaniei din 1916, când trupele rusești operau pe teritoriul României și erau adesea

percepute ca forțe de ocupație. Trimiterea generalului Popovici pentru o anchetă indică seriozitatea problemelor de disciplină și abuzuri în zona menționată.

Notele arată o discrepanță gravă între capacitatea de producție militară declarată și realitatea logistică a armatei române în timpul războiului: promisiunea inițială – înainte de război, autoritățile anunțau o capacitate teoretică de 10.000 de obuze/zi, o cifră probabil optimistă sau propagandistică. Realitatea de pe front: unele lupte, cum este menționată cea de la Dragoslavele, consumau până la 18.000 de obuze/zi, adică aproape dublul capacității planificate. Producția reală: conform unei surse (probabil un ofițer sau oficial militar numit Verzea), în realitate se produceau doar 1.000 de obuze pe zi sau 1.800 în cele mai bune zile, ceea ce era clar insuficient pentru nevoile de pe front. Consecință strategică: ce subliniază faptul că pierderea Craiovei, un centru industrial important, agravează situația, întrucât atelierele de acolo contribuiau la producția de muniție.

Fragmentul oferit, datat în 9 februarie 1917, descrie întoarcerea din captivitate a ofițerului de rezervă Henri Otelișanu, prizonier în lagărul bulgăresc de la Karjaglik, aproape de Adrianopole. Iată principalele idei ale textului: „*Contextul prizonieratului: Lagărul din Karjaglik găzduiește sute de prizonieri români, printre care întregi state majore de regimente, inclusiv 62 de ofițeri din regimentul 36 și 48 din regimentul 75. Prizonierii, în special ofițerii, sunt foarte prost tratați. Hrana constă doar în pâine uscată, iar tentativa de a-i forța să lucreze la șosele a fost însoțită de violențe (bătăi cu nuiele). Ura bulgară față de români: Autorul menționează că această ură este „sălbatică”, iar acest sentiment este recunoscut și de germani și austrieci (inclusiv de o persoană numită Helf)*”.

Acest text oferă o mărturie valoroasă despre soarta prizonierilor români în timpul Primului Război Mondial, evidențiind brutalitatea tratamentului în lagărele bulgărești și prezența unor ofițeri superiori considerați anterior pierduți.

4/17 noiembrie 1918: „Mobilizarea noastră a sfârșit cu un mare fiasco. Cutare unitate care trebuia să primească 400 de oameni, a avut 7. O abținere absolută. Cum nu se vor putea pedepsi zecimi de mii de oameni, e un foarte prost precedent. De altfel, ce trebuie să se cheme 22 de clase dintr-o dată, când toată lumea știa că armistițiul era inevitabil” (vol. IV, p. 142).

Concluzii din acest paragraf pe puncte:

„Mobilizarea noastră a sfârșit cu un mare fiasco.”

Este o constatare amară și realistă: tentativa de mobilizare a rezerviștilor (sau rechemarea în armată a celor demobilizați) a eșuat lamentabil.

„Cutare unitate care trebuia să primească 400 de oameni, a avut 7.”

Exemplul concret subliniază dimensiunea dramatică a refuzului populației de a mai răspunde la ordinele autorității. Acest refuz nu e izolat, ci generalizat.

„O abținere absolută.”

Fragmentul evidențiază eșecul administrației române în a menține controlul militar și disciplina în ultimele zile de război. Oboseala populației, lipsa de încredere în autorități și convingerea că mobilizarea era inutilă au dus la o formă colectivă de rezistență pasivă.

Este o mărturie importantă a dezagregării ordinii de război și a începutului unei noi epoci sociale și politice, în care vechile instrumente de comandă ale statului vor trebui reconstruite sau reinventate.

Un alt fragment oferă o privire rară asupra intrigilor politice și militare din spatele frontului românesc în 1917. Regele Ferdinand pare să fie într-o poziție în care ar putea acționa decisiv împotriva premierului Brătianu, având susținerea armatei. De asemenea, starea de dezorganizare a armatei ruse este confirmată de surse militare directe.

La începutul anului 1918, România se afla într-o situație extrem de dificilă. După prăbușirea frontului rusesc ca urmare a Revoluției Bolșevice și ieșirea Rusiei din război (prin armistițiul de la Brest-Litovsk), România rămăsese izolată pe frontul de Est. Armistițiul de la Focșani fusese deja semnat în decembrie 1917, iar o parte din țară era ocupată de trupele germane conduse de Mackensen.

Se evidențiază eșecul administrației române în a menține controlul militar și disciplina în ultimele zile de război. Oboseala populației, lipsa de încredere în autorități și convingerea că mobilizarea era inutilă, au dus la o formă colectivă de rezistență pasivă.

20 noiembrie 1918: „Nu se vorbește decât de mobilizarea generală. E vorba de nebunia de a ne amesteca în afacerile rusești. Se vorbește de două divizii de trimis contra bolșevicilor. Și aceasta, când nu avem ce să mâncăm și cu ce să ne îmbrăcăm” (Vol. IV, p. 157).

Se exprimă în ultima parte din *Notele politice* tensiunea dintre conducerea politică și realitatea socială a țării. Într-o Românie distrusă de război, mobilizarea de noi trupe pentru o intervenție în Rusia bolșevică apare ca o detașare periculoasă de prioritățile reale ale populației. Vocea care vorbește (anonimă sau reprezentativă pentru opinia publică?) redă foarte bine epuizarea, frustrarea și neîncrederea în clasa politică de după 1918.

2 mai 1919: „Trupele noastre au atins Tisa și la Nord au trecut-o pe o lungime de 100 km.” (Vol. IV,

p. 309). Acest scurt fragment marchează punctul culminant al campaniei române împotriva Republicii Sovietice Ungare. Traversarea Tisei la nord pe 100 km reflectă nu doar un succes militar, ci și o afirmație de forță politică a României în spațiul central-european imediat postbelic. Această ofensivă va culmina, câteva luni mai târziu, cu ocuparea Budapestei (august 1919) de trupele române – un moment simbolic al apărării ordinii anticomuniste în regiune și al afirmării României Mari ca putere regională.

Nota din 3 iunie 1920 reflectă o stare de profundă nemulțumire și dezorganizare în cadrul armatei române imediat după Primul Război Mondial (Vol. V, p. 57). Din ea reiese următoarele: intenția de demisie a generalului Christescu – semnal al unei crize de morală și încredere în conducerea militară; lipsa de muniții și arsenalul nefuncțional – o situație gravă pentru o armată care trebuie să-și mențină pregătirea într-un context regional instabil; Contrastul cu Ungaria – unde atelierele metalurgice militare funcționau „în plină activitate”, accentuează sentimentul de inferioritate sau pericol iminent. Această însemnare surprinde și o frustrare politică și logistică, precum și temeri legate de securitatea națională într-o perioadă, în care granițele și alianțele din Europa de Est erau încă volatile.

O notă din 19 iunie 1920 (Vol. V, p. 62) relevă un aspect semnificativ și problematic al relației dintre armată și politică în România postbelică. Implicarea armatei în campania electorală – Ordinul ministerului de război de a pune camioanele militare la dispoziția campaniei electorale sugerează o instrumentalizare a resurselor militare în scopuri politice, ceea ce contravine principiului separației între armată și viața politică civilă. Abuz de putere și lipsă de neutralitate – folosirea logisticii armatei pentru alegeri ridica semne de întrebare privind imparțialitatea procesului electoral și favorizarea anumitor forțe politice aflate la guvernare.

Contextul epocii – anul 1920 este marcat de instabilitate politică, guverne fragile și conflicte latente legate de noile granițe rezultate în urma Primului Război Mondial. În acest climat, mobilizarea armatei în favoarea campaniei electorale reflectă o degradare a mecanismelor democratice. Această însemnare este valoroasă ca document istoric pentru înțelegerea modului în care, în România interbelică, instituțiile statului puteau fi deturnate în favoarea intereselor politice de moment.

Revin la o însemnare din 18 august (Vol. III, p. 97), în care redau afirmația făcută de Sturza cu o zi înainte: „*Nemții sunt de părere că pot aplica în România principiul divide et impera!*” – un alt învățământ din *Notele politice*, pe care românii n-ar trebui să-l uite.

Deși a acceptat în mod conștient colaborarea cu autoritățile de ocupație și considera profund greșită implicarea României în război (opinia sa nefiind influențată de vreo simpatie germanofilă, ci rezultatul unei analize proprii, în pofida educației sale franceze), așa cum indică *Notele*, Marghiloman nu a nutrit niciodată resentimente față de poporul român. Din contră, prin funcțiile sale oficiale, a căutat să amelioreze condițiile de trai ale conaționaliilor săi afectați de dificultățile conflictului.

Argumentele care au îndemnat pe autori la recitarea acestei lucrări au fost, în primul rând, de ordin moral, de a aprinde în sufletele buzoienilor de azi, a celor de mâine, a românilor, candela recunoștinței pentru cei care, cu iubire de țară și credință în Dumnezeu, ne-au lăsat moștenire ce avem astăzi, iar militarii români au luptat până la limita posibilităților umane și au plătit cu viața existența postbelică a României. Să nu ne facem iluzii. Lumea lui Marghiloman nu s-a schimbat. Doar a schimbat hainele.

După lectura *Notelor politice*, credem că Alexandru Marghiloman a fost și un om al punților, prin faptul că a pus în legătură diferitele tipuri de înțelegere și de comportament uman al oamenilor politici din vremea sa.

În loc de încheiere, după 100 de ani ajungem la concluzia că prea multe lucruri nu s-au schimbat, privind înapoi fără mânie, dar cu mâhnire, ne întrebăm, ce lecții a reținut România de azi din tragica experiență a perioadei interbelice? Cum să uităm perioada descrisă de Alexandru Marghiloman în aceste *Note*, în care se arată adevărata stare în care ne aflăm sub raportul organizării și pregătirii armatei noastre pentru război. Generația de astăzi, unde vinovații nu au nume, ci sunt numiți, pur și simplu, EI, trebuie să cunoască aceste fapte.

În anul 1916, Armata României a intrat în luptă dotată la 70% cu puști rămase de la Războiul de Independență din 1877. Un sfert de secol mai târziu, în 1941, avea armament din Primul Război Mondial. Dacă astăzi ar avea loc un război convențional, România ar trebui să se bazeze, din nou, pe tehnică mai veche de 30 de ani, iar în unele sectoare chiar mai veche de 40 de ani.

Astăzi, când haosul din țară se asociază perfect cu haosul din lume, astăzi când Franța vede iarăși în România avanpostul său răsăritean pe frontul danubiano-pontic antirusesc, Armata română trebuie să fie principala garanție și principala resursă cu privire la apărarea țării și, totodată, ultimul recurs pentru promovarea aspirațiilor și intereselor naționale românești în lume de calitate sa de membru al alianțelor politico-militare.

Este o teribilă eroare politică ideea de a ne baza existența statului exclusiv pe garanțiile de securitate internaționale. Istoria ne arată că, în clipele de cumpănă, fiecare stat ajunge, în cele din urmă, să se confrunte singur cu propriile probleme. În fond, cine ar fi dispus să intervină pentru salvarea unei națiuni profund afectate de corupție și guvernată inefficient? Mai ales atunci când însăși populația sa și-a pierdut încrederea și speranța într-un viitor mai bun?” [2, p. 488]. De altfel, nu doar în țara noastră, ci pretutindeni, aproape nimeni nu învață din greșelile celorlalți.

Moartea lui Alexandru Marghiloman a stârnit un amestec de elogii și critici, reflectând complexitatea personalității sale și a acțiunilor sale politice. Pe de o parte, a fost considerat un om de stat important pentru România, iar pe de altă parte, a rămas o figură controversată datorită colaborării sale cu forțele de ocupație germane. Aceste opinii diverse s-au menținut și după moartea sa, contribuind la construirea unui portret complex al unei personalități marcante din istoria României.

Acum o sută de ani, în ziua de 10 mai 1925, un Mare Om, Alexandru Marghiloman, a pășit în Marele Dincolo. Cum spunea Nichita Stănescu: „Pământule gelos, ai pus atât de puțin în noi / și grabnic ești să-ți iei puținul înapoi.”

Nicolae Iorga consemna la 13 mai 1925 „Un om s-a stins care a fost cu sau fără voia sa tragica victimă a unor împrejurări grozave. De un mare talent oratoric, unul dintre acele talente care n-au nevoie să strige nici să facă gesturi, ci sunt numai afluxul nesilit al unui suflet vibrant, de o dezinteresare personală absolută într-o țară unde politicienii cei mai bogați sunt cei mai nesățioși [...]: Alexandru Marghiloman a fost om podoabă a vieții noastre politice” [3].

Peste judecata divină se înalță încă un judecător, istoria. Opera lui Alexandru Marghiloman rămâne una crucială pentru studierea Marelui Război, deoarece oferă o alternativă necesară asupra personajelor și evenimentelor de acum un secol, cu posibilitatea de a-l ajuta pe cel pasionat să își formeze o imagine cât mai amplă asupra trecutului, că ceea ce se scrie rămâne în casa de fier a noastră, ca să fie judecată de alte generații.

Bibliografie:

1. Alexandru Marghiloman. *Note Politice 1897–1924*. Vol. I, Buzău: Editura Alpha MDN, 2019, Cuvânt înainte V.
2. Bucur Bogdan. *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*. București: RAO Distribuție, 2019.
3. Iorga N. *O viață de om așa cum a fost*. București: Editura Minerva, 1984.

Suplimentul nr 1 anul 2026 al revistei „AKADEMOS” apare cu sprijinul financiar
al Primăriei Municipiului Buzău
prin Centrul Cultural și Educațional *Alexandru Marghiloman*
și sprijinul editorial al Institutului European
pentru Cercetări Multidisciplinare – Buzău